

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**YÜKSEK
LİSANS
TEZİ**

**OSMANLI DÖNEMİ'NDE
BİR YÖNETİCİ SINIF OLARAK
SEYFİYE VE İKTİDAR İLİŞKİLERİ:
2. MEŞRUTİYET DÖNEMİ ÖRNEĞİ**

BEKİR FATİH BİLGİ

KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI

EKİM 2016

**OSMANLI DÖNEMİ'NDE BİR YÖNETİCİ SINIF OLARAK SEYFİYE VE
İKTİDAR İLİŞKİLERİ: 2. MEŞRUTİYET DÖNEMİ ÖRNEĞİ**

Bekir Fatih BİLGİ

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

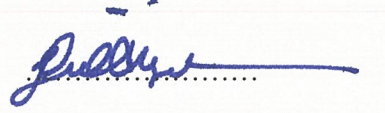
EKİM 2016

Bekir Fatih BİLGİ tarafından hazırlanan “Osmanlı Dönemi’nde Bir Yönetici Sınıf Olarak Seyfiye ve İktidar İlişkileri: 2. Meşrutiyet Dönemi Örneği” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından ~~OY BİRLİĞİ~~ / OY ÇOKLUĞU ile Gazi Üniversitesi Kamu Hukuku Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman-Başkan: Prof. Dr. Sevgi Gül AKYILMAZ

Hukuk Tarihi Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi

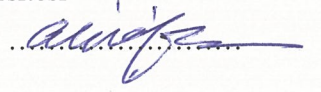
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Üye : Prof. Dr. Ali Şafak BALI

Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Anabilim Dalı, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

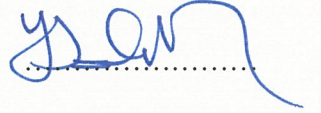
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Üye : Doç. Dr. Yaşar SALİHPAŞAOĞLU

Genel Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi

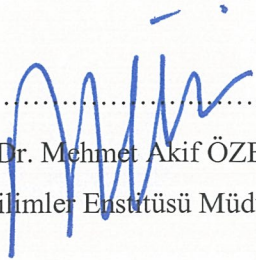
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Tez Savunma Tarihi: 04/10/2016

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

.....
Prof. Dr. Mehmet Akif ÖZER
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü V.

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Bekir Fatih BİLGİ

04.10.2016

OSMANLI DÖNEMİ'NDE BİR YÖNETİCİ SINIF OLARAK SEYFİYE VE İKTİDAR İLİŞKİLERİ: 2. MEŞRUTİYET DÖNEMİ ÖRNEĞİ

(Yüksek Lisans Tezi)

Bekir Fatih BİLGİ

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Ekim 2016

ÖZET

Osmanlı Devleti'nde ilmiye, kalemiye, saray hizmetlileri ve seyfiye olarak ayrılmış olan yönetici sınıf içerisinde seyfiye sınıfı her dönem etkinliğini korumuştur. II. Bayezid ve Yavuz Sultan Selim gibi güçlü padişahları tahta çıkaran yeniçeriler, 19. yüzyıla kadar seyfiye sınıfında öne çıkan kesim olmuştur. Bu dönemde iktidar ilişkilerini yönlendiren ulema-yeniçeri ittifakıdır. II. Mahmut'un Yeniçeri Ocağını kaldırmasıyla birlikte, devlet yüzünü Batı'ya kesin olarak dönmüştür. Kalemiye mensuplarından oluşturulmuş bir sivil bürokrasiye destek veren padişahlar, seyfiye sınıfını da Batılı esaslara göre yeniden düzenlemişlerdir. Böylece, 19. yüzyıla kadar sürmüş olan ulema-yeniçeri ittifakı yerini, Batılı değerlerle yetişmiş asker ve sivil bürokratların ittifakına bırakmıştır. Asırlarca geleneksel devlet yapısının bekçiliğini yapmış olan seyfiye sınıfı, II. Meşrutiyet Dönemine gelindiğinde, yenilikçi bir tavır benimseyerek Batılı değerlerin savunuculuğunu yapmıştır. II. Meşrutiyet Dönemi boyunca ordunun esas yönlendiricisi konumunda olan mektepli subayların asıl amaçları ise devletin kurtarılması olmuştur. Mektepli subaylar, çoğunlukla İttihat ve Terakki çatısı altında, kendi "kurtarıcı" rollerini destekleyecek sivil bürokratlarla ortak hareket etmişlerdir. Savaş ortamının etkisiyle gücünü gittikçe artıran bu subaylar, kurtuluş için sadece devleti değil toplumu da dönüştürmeyi gerekli görerek Cumhuriyet Türkiye'si'nin temellerini atmışlardır.

Bilim Kodu : 2. 047

Anahtar Kelimeler : Yönetici sınıf, Osmanlı ordusu-siyaset ilişkisi, mektepli subaylar, İkinci Meşrutiyet Dönemi, İttihat ve Terakki Cemiyeti

Sayfa Adedi : 230

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Sevgi Gül AKYILMAZ

THE RELATIONSHIP BETWEEN “SEYFİYE (ARMY)” AS AN AUTHORITY AND
GOVERNMENT IN OTTOMAN STATE: THE EXAMPLE OF 2nd CONSTITUTIONAL
MONARCHY PERIOD

(M. Sc. Thesis)

Bekir Fatih BILGI

GAZİ UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES

October 2016

ABSTRACT

The Ruling Class in Ottoman State was a combination of 4 classes: “ilmiye or ulema (religious leaders)”, “kalemiye (civilian bureaucrats)”, “seyfiye (military)” and “saray hizmetlileri (palace servants)”. “Seyfiye” kept up its effectiveness in each period. The janissaries who had given the throne to mighty sultans such as Bayezid IInd and Yavuz Sultan Selim were supreme in “seyfiye” until 19th century. During that period ulema-janissary alliance ruled over relations in governing system. Following the suspension of janissary organization by Mahmut IInd, the Ottoman State turned its face completely to the West. Sultans supported civilian bureaucrats from ulema and rearranged the seyfiye according to the Western principles. Thus, ulema-janissary alliance left its place to the alliance of military and civilian bureaucrats both trained with Western values. For centuries, seyfiye had been guarding the traditional structure of Ottoman State but during IInd Constitutional Monarchy, adopting an innovative attitude, it defended Western values. As for military graduates who had been main directors in the army the main objective was the liberation of state. They acted as “saviors” under the umbrella of “İttihat ve Terakki Cemiyeti (The Committee of Union and Progress)” with civilian bureaucrats. These officers steadily increased their strength as a result of 1st World War and came to conclusion that they had to transform not only the state system but also the society for salvation and laid the foundations of Turkish Republic (Republican Turkish Society).

Science Code : 2.047

Key Words : Authorities, the relationship between Ottoman army and politics, educated officers, The IInd Constitutional Monarchy, İttihat ve Terakki Cemiyeti (Committee of Union and Progress)

Page Number : 230

Supervisor : Prof. Dr. Sevgi Gül AKYILMAZ

TEŞEKKÜR

Osmanlı Dönemi'ndeki seyfiye sınıfının, iktidar ilişkileri bağlamında ele alındığı bu çalışmada ordunun geçirdiği siyasi evreler aydınlatılmaya ve yorumlanmaya çalışılmıştır. Tezin yazılış amacı; günümüzdeki asker-sivil ilişkilerinin Osmanlı Devleti'ndeki köklerini incelemektir. Bu bağlamda; ilk olarak II. Meşrutiyet Dönemi öncesine değindik. İkinci olarak da; günümüz Türk ordusunun, asıl olarak mektepli subaylardan miras aldığı II. Meşrutiyet Dönemi asker anlayışını siyasi olaylar ekseninde inceledik.

Osmanlı Devleti hakkında özellikle siyasi tarih açısından birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalarda, genel olarak siyasi olayların gelişim seyrinin açıklanmakta olduğu ve olaylardan çıkarılan günümüz asker anlayışına yönelik sonuçların dağınık halde bulunduğu tespit edilmiştir. Çalışmamızda bu eksiklikleri de göz önünde bulundurarak, asker-devlet-toplum üçgenini açıklamaya çalıştık.

Bu çalışmamda; tez konumun belirlenmesinden son ana kadar katkılarını hiç eksik etmeyen ve yapıcı eleştirileriyle yol gösteren, çalışmamın her kelimesini detaylıca inceleyerek büyük emek veren, akademik eksikliklerimi tamamlamaya yönelik değerli katkılarda bulunan saygıdeğer hocam ve tez danışmanım Prof. Dr. Sevgi Gül AKYILMAZ'a, verdikleri bilgi ve destekle tezime önemli katkılarda bulunan değerli kürsümüz hocaları Prof. Dr. İlyas DOĞAN ve Doç. Dr. Yaşar SALİHPAŞAOĞLU'na, tezimin olgunlaşmasına görüşleriyle destek veren başta Genel Kamu Hukuku ve Hukuk Tarihi Anabilim Dalında görevli tüm araştırma görevlisi arkadaşlarım olmak üzere fakültemizde görevli asistan arkadaşlarıma, hayat boyu attığım her adımda maddi ve manevi desteklerini esirgemedi yanımda olan ve yol gösteren çok kıymetli annem Okutman Mahinur BİLGİ ve babam Yrd. Doç. Dr. İsmail BİLGİ başta olmak üzere tüm aileme, tanıştığımız günden beri hayatımı renklendirip ona güzellikler katan ve evliliğimizden beri varlığımın parçası olarak tüm çalışmalarına destek olan çok sevgili eşim Pelin BİLGİ ve kıymetli ailesine sonsuz teşekkür ve şükranlarımı sunarım.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR.....	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İKİNCİ MEŞRUTİYET DÖNEMİ ÖNCESİNDE BİR YÖNETİCİ SINIF OLARAK SEYFİYE VE İKTİDAR İLİŞKİLERİ

1.1. Tanımlar.....	3
1.1.1. Yönetici (Askerî) sınıf kavramı	3
1.1.2. Seyfiye kavramı	6
1.2. Yönetici Sınıfın Genel Özellikleri ve Devlet İktidarındaki Konumları.....	7
1.2.1. Yönetici sınıfın hukuki statüsü.....	7
1.2.2. Yönetici sınıfın devlet iktidarındaki konumu	14
1.3. Seyfiye Sınıfının Yapısı.....	18
1.3.1. Klasik Dönemde seyfiye sınıfının yapısı	18
1.3.1.1. Kuruluş Döneminde seyfiye sınıfı.....	18
1.3.1.2. Kapıkulu Ocakları	20
1.3.1.2.1. Acemi Ocağı	21
1.3.1.2.2. Yeniçeri Ocağı	23
1.3.1.2.3. Diğer Kapıkulu Ocakları.....	26
1.3.1.3. Eyalet askerleri	28
1.3.1.3.1. Tımarlı sipahiler.....	28

Sayfa

1.3.1.3.2. Kale bölükleri	32
1.3.1.3.3. Geri hizmet bölükleri	33
1.3.1.3.4. Yardımcı kuvvetler	34
1.3.2. Islahatlar Dönemi seyfiye sınıfının yapısı	34
1.3.2.1. Batılılaşma öncesi seyfiye sınıfındaki ıslahatlar	35
1.3.2.2. Batılılaşma sonrası seyfiye sınıfındaki ıslahatlar	36
1.3.2.2.1. Lale Devrinden Nizam-ı Cedit Ordusu'nun teşkiline kadar seyfiye sınıfında yapılan ıslahatlar	37
1.3.2.2.2. Nizam-ı Cedit Döneminden Yeniçeri Ocağının kaldırılmasına kadar seyfiye sınıfında yapılan ıslahatlar	39
1.3.2.2.3. Yeniçeri Ocağının kaldırılmasından II. Meşrutiyet Dönemine kadar seyfiye sınıfında yapılan ıslahatlar	43
1.4. Seyfiye Sınıfı İktidar İlişkileri	49
1.4.1. İktidar ilişkilerine yön veren etkenler	50
1.4.1.1. Ekonomik ve mali etkenler	51
1.4.1.2. Devlet adamlarının iktidar mücadeleleri	53
1.4.1.3. Seyfiye sınıfının kendisini devletin ana unsuru olarak görmesi	55
1.4.2. Osmanlı merkez teşkilatı ve seyfiye sınıfının diğer yönetici sınıflarla kurduğu iktidar ilişkileri	58
1.4.2.1. Osmanlı merkez teşkilatı	59
1.4.2.1.1. Padişah	59
1.4.2.1.2. Veziriazam (Sadrazam)	61
1.4.2.1.3. Kubbealtı Vezirleri	64
1.4.2.1.4. Beylerbeyileri	65
1.4.2.2. Seyfiyenin diğer yönetici sınıflarla kurduğu iktidar ilişkileri	66
1.4.2.2.1. Seyfiye-ilmiye ilişkileri	67
1.4.2.2.2. Seyfiye-saray hizmetlileri ilişkileri	71
1.4.2.2.3. Seyfiye-kalemiye ilişkileri	74

Sayfa

1.4.2.2.4. III. Selim döneminde seyfiye sınıfının yönetici sınıflarla ilişkileri.....	76
1.4.2.2.5. II. Mahmut döneminde seyfiye sınıfının yönetici sınıflarla ilişkileri	78
1.4.2.2.6. Tanzimat sonrası seyfiye sınıfının yönetici sınıflarla ilişkileri.....	82

İKİNCİ BÖLÜM**İKİNCİ MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE BİR YÖNETİCİ SINIF OLARAK SEYFİYE VE İKTİDAR İLİŞKİLERİ**

2.1. Seyfiye Sınıfının Geçirdiği Siyasi Evreler.....	89
2.1.1. II. Meşrutiyet Dönemi öncesi hazırlık süreci	89
2.1.1.1. Seyfiye sınıfı içerisindeki örgütlenme faaliyetleri.....	89
2.1.1.2. İhtilale zemin hazırlayan siyasi ortam	95
2.1.2. Mektepli subayların zaferi: II. Meşrutiyet Dönemine geçilmesi	98
2.1.3. Seyfiye içerisindeki ilk karşılaşma: Osmanlı Neferi ve 31 Mart Vakası	102
2.1.4. Seyfiye sınıfı içerisindeki ikinci karşılaşma: Hareket Ordusu'nun ayaklanmayı bastırması ve mektepli subayların Mahmut Şevket Paşa iktidarında toparlanma dönemi	111
2.1.5. Halâskâr Zabitan (Kurtarıcı Subaylar) hareketi ve hükümet darbesi sonrasında seyfiye sınıfı içerisinde yaşanan İttihatçı-Halâskâr ayrımı.....	117
2.1.6. Babiâli Baskını ve “genç”-“yaşlı” mektepli subaylar ayrımının belirginleşmesi	124
2.1.7. Mahmut Şevket Paşa suikastı ve genç mektepli subayların yükselişi.....	129
2.2. II. Meşrutiyet Döneminde Seyfiyenin Yapısı ve Ortaya Çıkan Değişiklikler	141
2.2.1. Harbiye Nezareti	142
2.2.2. Ordu teşkilatı.....	143
2.2.3. Seyfiye sınıfında Mektepli subay(zabit) – alaylı subay (zabit) ayrımı	146
2.2.4. Seyfiye sınıfının ıslahında yabancı uzmanların çalışmaları	151
2.2.5. İttihat ve Terakki Cemiyetinin ideolojik yapısı ve orduya etkisi	155
2.3. Seyfiye Sınıfı İktidar İlişkileri	160

Sayfa

2.3.1. Seyfiye sınıfının diğ�er yönetici sınıflarla ilişkileri (asker-sivil ilişkileri).....	164
2.3.2. Seyfiye sınıfının i� ilişkileri	171
2.3.3. Seyfiye sınıfının padişahlarla ilişkileri.....	179
2.3.4. Seyfiye sınıfının siyasal cemiyet ve partilerle ilişkileri	185
2.3.5. Seyfiye sınıfının hükümetlerle ilişkileri.....	197
2.3.6. Seyfiye sınıfının parlamentolarla ilişkileri.....	202
2.3.7. Seyfiye sınıfının toplumla ilişkisi	205
2.3.8. Seyfiye sınıfının Avrupalı Devletlerle ilişkisi.....	216
SONUÇ	221
KAYNAKLAR	229
�ZGE�Mİş	239

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
a.g.e.	adı geçen eser
a.g.m.	adı geçen makale
bkz.	bakınız
çev.	çeviren
DİA	Diyanet İslam Ansiklopedisi
m.	madde
OTAM	Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi
s.	sayfa
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
vd.	ve devamı
vs.	vesaire

GİRİŞ

Osmanlı toplumu yönetici sınıf ve reaya olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Yönetici sınıf ise; seyfiye, ilmiye, kalemiye ve saray hizmetlileri olmak üzere dörde ayrılmış olup bunlardan seyfiye sınıfı iktidar ilişkilerinde her dönem -Kanuni gibi güçlü padişahların saltanat dönemleri de dahil- önemini korumuştur.

Devletlerin kuruluş mantığına baktığımızda, askerî unsurlar ile iç ve dış tehditlerden korunmak isteyen toplumlar arasında, bağımlılığa dayanan bir ilişkinin var olduğunu görürüz. Birçok beylik ve devlet arasında kurulmuş, altı yüz yıldan fazla hüküm sürmüş ve üç kıtaya yayılmış olan Osmanlı Devleti'nde de, asker-toplum-devlet ilişkisi, ordu mensupları lehine bir zorunluluğa dayanmıştır. Seyfiye sınıfı olarak nitelenen bu ordu mensupları, en güçlü padişahlar döneminde dahi güçlerinin farkında olarak hareket etmekten çekinmemişlerdir. Bunun nedenlerini; devşirme kökenlilerin sadece padişaha bağlı olarak yetiştirilmeleri ve Fetret Devrinde olduğu gibi iç ve dış tehditlere karşı devleti kurtarmış olmaları nedeniyle yeniçerilerin kendilerini devletin ana unsuru olarak görmeye başlaması, ekonomik ve mali kaygılar, rakiplerini bertaraf etmek için devlet adamlarının seyfiye mensuplarını kullanması şeklinde sıralayabiliriz. İktidara gelmek veya ıslahata girişmek isteyen her kesimin, öncelikle bu sınıfın desteğini sağlaması gerekirdi. İç ve dış tehditlerin artmasıyla doğru orantılı olarak, seyfiye mensuplarının bu belirleyici rolleri de artmıştır. Nitekim, devletin yıkılma sürecine girdiği II. Meşrutiyet Dönemine baktığımızda, seyfiye mensuplarının devletin hâkimi gibi davrandıklarını görüyoruz.

Çalışmamızda, II. Meşrutiyet Dönemi (1908-1918) boyunca seyfiye sınıfının, iktidar ilişkilerindeki belirleyicilik rolünü, önemini ve devleti dönüştürmeye katkısını ortaya koyabilmeyi hedefledik. Böylece, günümüzde “anayasal değerlerin, Atatürk ilke ve inkılaplarının bekçisi” rolüyle sivil alana sık sık müdahil olan asker kesimin, Osmanlı Devleti'ndeki zihinsel ve yapısal köklerine ışık tutabilmeyi amaçladık. Bunun için ilk bölümde; II. Meşrutiyet Dönemi öncesine değinerek, seyfiye sınıfının yapısını, yönetici sınıflar arasındaki konumunu ve iktidar ilişkilerini inceledik. İkinci bölümde ise; II. Meşrutiyet Dönemindeki seyfiye sınıfını üç başlık altında inceledik. İlk olarak siyasi olayları, ikinci olarak yapısal değişimi, üçüncü olarak da iktidar ilişkilerini inceledik. Böylece, soyut ve somut dengesini koruyarak, bir yandan seyfiye sınıfının iktidar ilişkilerini detaylıca ortaya koymayı, diğer yandan da çıkardığımız sonuçları tarihsel bağlamından

koparmamayı hedefledik. Devlet yönetiminde geri planda kalmış olan deniz ve hava kuvvetleri, her ne kadar geniş anlamda düşünüldüğünde seyfiye sınıfı içerisinde değerlendirilebilirse de, bu çalışmanın kapsamında değildir. Yine, yerel güvenliği sağlamaları için kurulmuş olan askerî birimler ile merkeze bağlı olmayan sekban gibi yerel milisler de bu çalışmanın kapsamı dışındadır. Çalışmamız sırasında gördük ki, II. Meşrutiyet Dönemiyle ilgili birçok kaynak var olmasına rağmen, bu kaynaklar daha çok kronolojik niteliktedir. Bu nedenle, kaynaklarda, siyasi unsurların iktidar ilişkileri, yaşanan siyasi olaylar arasında dağınık halde bulunmaktadır. Bu tarihsel ağırlıklı yaklaşım, konuya ilgi duyan araştırmacıların, yaşanan siyasi olayları yorumlamasını ve günümüzle ilgili çıkarsamalarda bulunmasını güçleştirmektedir. Bu nedenle, çalışmamız sırasında edindiğimiz bu dağınık haldeki tarihsel verileri, kamu hukukunun siyasal iktidar eleğinden geçirerek bir bütün haline getirmeyi, bu verilerle seyfiye sınıfı ve iktidar ilişkilerini açıklamayı amaçladık.

BİRİNCİ BÖLÜM

İKİNCİ MEŞRUTİYET DÖNEMİ ÖNCESİNDE BİR YÖNETİCİ SINIF OLARAK SEYFİYE VE İKTİDAR İLİŞKİLERİ

1.1. Tanımlar

Osmanlı toplumu yönetici sınıf ve reaya olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Yine, reayadan olup gördükleri belli hizmetler karşılığında vergilerden muaf olanlar da vardır. Yönetici sınıf ise; seyfiye, ilmiye, kalemiye ve saray hizmetlileri olmak üzere dörde ayrılmıştır. Çalışmamızda önce yönetici sınıf-reaya ayrımını, ardından seyfiye kavramını inceleyeceğiz.

1.1.1. Yönetici (Askerî) sınıf kavramı

Yönetici (Askerî) sınıf kavramı, Osmanlı toplumunda elinde padişah beratı¹ bulunan kesimi ifade eder². Osmanlı İmparatorluğu'nun başarısı büyük ölçüde askerî güçleri denetleyip harekete geçirmekten geldiğinden, seçkinler ile bütün öteki insanlar arasındaki ayrımı belirtmek üzere, yönetici sınıfın üyelerine askerî ya da “asker sınıfı” deniyordu³. Osmanlı Devleti'nde, “askerî” terimi, yalnız ordu mensuplarına karşılık olarak değil, tüm yönetici sınıfı ifade etmek için kullanılmaktaydı⁴. Bu askerî sınıf kavramı, doğrudan doğruya sultanın hizmetinde olan her kesimi; askerleri, din adamlarını ve bürokratlarla onların ailelerini, akrabalarını uyruklarını, kölelerini içermekteydi⁵. Ayrıca, İncalcık'a göre; kendilerine padişah beratı verilmiş gayrimüslimler de askerî sayılmaktaydı⁶. Yönetici sınıf,

¹“Berat: Osmanlı İmparatorluğu'nda bir göreve atanan, aylık bağlanan, san, nişan, veya ayrıcalık verilen kimseler için çıkarılan padişah buyruğu.” Türk Dil Kurumu. (1998). *Türkçe Sözlük*. (Dokuzuncu Baskı). Cilt 1, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 270.

² Ünal, M.A. (2011). *Osmanlı Tarih Sözlüğü*. (Birinci Baskı). İstanbul: Paradigma Yayıncılık, s. 56.

³Mardin, Ş. (1986). Türk Siyasetini Açıklayabilecek Bir Anahtar: Merkez-Çevre İlişkileri (Çev. Ş. Gönen). E. Kalaycıoğlu, A. Y. Sarıbay, N. Berkes, C. Oktay, Ü. Ergüder, İ. Ortaylı, Ş. Hanioglu, E. Özbudun, M. Heper, B. Toprak, A. Kazancıgil, T. Z. Tunaya, S. Kili, İ. Turan, Ş. Mardin, N. Turgut. (Editörler). *Türk Siyasal Hayatının Gelişimi*. Birinci Baskı. İstanbul. Beta Yayın, s. 112.

⁴ Cin, H., Akyılmaz, G. (2000). *Feodalite ve Osmanlı Düzeni*. (İkinci Baskı). Adana: Çağ Üniversitesi Yayınları, s. 180.

⁵ İncalcık, Halil. (2012). *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*. (Çev. R. Sezer). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s. 75.

⁶ 15. yüzyılda Osmanlılar Balkanlar'da binlerce Hristiyan soylu atlı sınıfını, Hristiyan kimliklerine karşın, askerî sınıfa kabul etmişlerdir. İncalcık, (2012) , 240. Ayrıca aynı eserde bakınız, s. 74.

reayanın sahip olmadığı ayrıcalıklara sahipti. Bu ayrıcalıklardan en önemli olanı vergi muafiyetiydi. Yine, yönetici sınıf yargılamada da farklı usullere tabi olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu'na çağdaşı devletlerden farklı bir özellik veren en önemli noktalardan birisi, halkın “yönetici sınıf” ve “reaya” olmak üzere iki ana sosyal gruba bölünmüş olmasıydı. Osmanlı Devleti'nin siyasi ve sosyal yapısını karakterize eden bu ayrım, Avrupa siyasi tarihinde mevcut olan sınıf kavramından tamamen farklılık arz etmektedir⁷. Ubicini, bu farka dikkat çekmek üzere “*Türkiye Mektupları*”nda, Fransız toplumu ile birlikte Avrupa'nın dörtte üçünde varlığını sürdüren rahipler, asiller ve halk ayrımının Osmanlı toplumunda bulunmadığını söylemiştir⁸. İslami toplum ve mülkiyet telakkileri, Osmanlı toplumunda, çağdaşı Batılı Devletlerden farklı yönde bir tabakalaşmanın oluşmasında en önemli etken olmuştur. Osmanlı toplumunun dayandığı İslam anlayışına göre, toplumun bütün üyeleri yönettiklerinden sorumludur. Hz. Muhammed, bu sorumluluk ilişkisini çobanın sürüsünden (reaya) sorumlu olmasına benzetir. İşte yöneten-yönetilen ilişkisini ortaya koyan bu benzetme, Osmanlı Devleti'nde yönetilenlerin “reaya” adıyla anılmalarına yol açmıştır⁹. Önde gelen İslam Fakihlerinden İbn Teymiyye (1263-1328) de, Kur'an'dan alıntılar yapıp Peygamber'in hadisleri¹⁰ ile de destekleyerek, bu toplumsal sınıflandırma görüşünü şeriata dahil etmek istemiştir¹¹. Osmanlı

⁷ “Osmanlı toplumu için kullanılan sınıf kavramı bugünkü anlamıyla bir sosyal sınıf manasında değil, toplum üyelerinin fonksiyonlarına göre aldıkları farklı konumları ifade etmek için kullanılabilir. Ayrıca, Osmanlı toplumu için kullanılan sınıf kavramı devletten bağımsız ve varlıklarını siyasi manada kabul ettirmiş sosyal sınıfları değil, devletin varlığını kabul ettiği fonksiyonel sınıfları ifade etmektedir.” Detaylı bilgi için bakınız; Avcılar, S. B. (1999). *Osmanlı Tabakalaşma Sistemine İlişkin Görüşler Üzerine Bir Değerlendirme.*, G. Eren. (Editör). *Osmanlı*. (Birinci Baskı). Cilt 4, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s. 57.

⁸ Akyılmaz, Cin, (2000), s. 179.

⁹ Tabakoğlu, A. (2012). *Osmanlı İktisadi Yapısının Ana Hatları.*, M. Zencirkıran. (Editör), *Dünden Bugüne Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*. Bursa. Dora Yayıncılık, s. 28. Reaya tabirinin kullanılması eleştirisi için bakınız; Aktaş, Ü. (1998). *Osmanlı Çağı ve Sonrası*. (Birinci Baskı). İstanbul: Bakış Yayınları, s. 86: “Reaya tabiri bilindiği gibi sürü anlamına gelir ve bu tanımlama yönetici sınıfı da çoban kategorisine sokar. Oysa bu tabir, Yahudilerin peygamberlerine yönelttiği ve Kur'an'ın olumsuz çağrışımlar nedeniyle yasakladığı bir hitaptir. Kur'an'a göre (Bakara 104, Nisa 46), peygambere, ‘raina: bizi güt’ denmemeli, ‘unzurna: bizi eğit’ denmelidir.”

¹⁰ “Hz. Peygamber edebi bir benzetme ile her konuda reislik sıfatını haiz olanlara şöyle bir ihtarda bulunmuştur: ‘Hepiniz birer çobansınız ve emriniz altındakilerden sorumlusunuz Koca ailesinin çobanıdır ve onlardan sorumludur. Kadın evinin ve çocuklarının çobanıdır ve onlardan sorumludur. Devlet adamı (emir) da insanların çobanıdır ve ra’iyyetinden sorumludur.’ İşte bu hadisin manasını unutturmamak için dinî bir gelenek olarak halka ‘raiyye’ denmiştir. Yoksa Osmanlı Hukukunda halka ‘sürü’ nazarıyla bakıldığı için bu ad verilmemiştir.” Akgündüz, A., Öztürk, S. (1999). *Bilinmeyen Osmanlı*. (Birinci Baskı). İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, s. 348.

¹¹ İnalçık, (2012), s. 74. Şeriata dahil etme çabasına eleştiri için bakınız; Aktaş, (1998), s. 86: İslam siyaset felsefesi, Dört Halife Dönemi sonrası toplumsal kargaşalar ve bu kargaşaları durduran fiilî monarşik müdahaleler boyunca Kuranî referanslardan ziyade, çağdaşı olan Bizans-İran monarşileri geleneği doğrultusunda şekillenmiştir. Böylece aslında İslam'ın yok etmeye çalıştığı İlah-Krallık anlayışı, İslamî fıkıh külliyyatınca mass edilerek dönüştürülmüş, bu çerçevede İslamî bir anlam bile kazandırılmıştır. İslam'ın

toplumunda, kendisine vergi ödeyicisi ve üretici rolü biçilmiş olan reayanın vazgeçilmezliği nedeniyle, reaya sınıfından çıkıp askerî sınıfa girmek zordu¹². Reayalıktan askerîliğe geçmek, devletin kuruluşundaki temel ilkeleri çiğnemek sayılırdı¹³.

Osmanlı toplumunda esasen reayadan olmakla birlikte, padişah beratıyla bir kısım vergilerden muaf tutulan ve askerî ile raiyyet arasında *muaf ve müselleme reaya* adıyla anılan bir bakıma serbest bir zümre de vardı¹⁴.

Osmanlı toplumunun yönetici sınıfı, kendi içerisinde dört ana bölümden oluşmaktadır. Bu sınıflar; *seyfiye*¹⁵, *ilmiye*¹⁶, *kalemiye*¹⁷ ve *saray hizmetlileri*¹⁸dir¹⁹. Reaya

eleştirerek tasfiye etmeye çalıştığı kutsal gelenekselci hiyerarşi, bu süreç içerisinde “İslamî” bir geleneğin parçasına dönüşmüş gelenekselleştiği ölçüde ise İslam, devrimci niteliğini kaybederek tarihselleşmiştir.

¹² “Reayadan birinin toplumda yükselmesi, üst kademeleri tekelinde tutan askeri sınıfa geçmedikçe statüsünde yükselmesi mümkün değildi. Bu da Fleischer’e göre mümkün değildir. O halde, Osmanlı bir yanda öz halkını, hem devşirme unsurların vergisini ödemekle yükümlü kılmakta, hem de sosyal hareketlilik (mobilizasyon) yolunu tıkamak suretiyle adeta bir toplumsal kast oluşturmaktadır. Osmanlı sisteminde reaya eğer yükselmek istiyorsa sadece Müslümanlara açık olan kadılık ya da müderrislik eğitimi alması gerekirdi. Böyle bir statü değişimi ise, dönemin sosyo-kültürel şartları nedeniyle adeta imkansız idi. Buna karşılık askeri sınıf için (Yeniçeri ve Enderun) toplumsal hareketlilik yolları sonuna kadar açık tutuluyordu. Özellikle intisap yolu ile askeri sınıfa hem yatay hem de dikey hareketlilik olanaklarının tahsis, kendi korumaları altındaki kişilerin devlet hizmetine girmelerini ve yükselmelerini sağlıyordu.” Bakınız; Türkdoğan, O. (2002). *Osmanlı’dan Günümüze Türk Toplum Yapısı*. (Birinci Baskı). İstanbul: Çamlıca Yayınları, s. 185.

¹³ İnalçık, (2012) , s. 75.

¹⁴ Seyithanoğlu, K. (Editör). (1993). *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, Cilt 12, İstanbul: Çağ Yayınları, s. 380. Ayrıca bakınız; Ödekan, A., Kunt, M., Yurdaydın, H., Fraçhi, S. (2008). *Türkiye Tarihi 2 (Osmanlı Devleti 1300-1600)*. (Yayın Yönetmeni: S. Akşin). (Dokuzuncu Baskı). İstanbul: Cem Yayınevi, s. 134: Devlete belli hizmetler karşılığında bazı reaya vergiden muaf tutulmuştur. Saraya balık götüren balıkçılar, kervan yolları üzerinde bir köprünün bakımı ve korunması ile görevlendirilen köylüler vb. böylece vergi muafiyetine hak kazanabilmişlerdir. Fakat bu vergi affı reayanın sınıf değiştirmesi, askeri olması anlamına gelmemektedir. Bu vergi muafılarına ancak imtiyazlı reaya gözüyle bakılabilir. Zaten böyle askeri-reaya arasında kalan kişilerin sayısı da oldukça azdır.

¹⁵ Ordu Mensupları

¹⁶ “İlmiye: Osmanlı Devleti’nde eğitim, yargı, fetva ve diyanet teşkilatını oluşturan medrese menşeli ulema sınıfı.” İnternet: İpşirli, M. (2000). *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Cilt 22. S. 141-145. Web: <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/maddesnc.php?MaddeAdi=ilmiye> adresinden 20.03.2015’de alınmıştır. Detaylı bilgi için bakınız; Uzunçarşılı, İ. H. (1998). *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*. (Üçüncü Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

¹⁷ “Kalemiye: Osmanlı bürokratik geleneklerinin oluşmasında, resmî yazışma usullerinin ortaya çıkmasında, ihtiyaçlar doğrultusunda yeni kalem ve defter-evrak serilerinin ihdas edilmesinde rol oynamış, ayrıca dil, edebiyat, tarih ve coğrafya, sanat ve müsikeye önemli katkılarda bulunmuş idari memurların oluşturduğu sınıf.” İnternet: İpşirli, M. (2000). *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Cilt 24. S. 249. Web: <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=d240249> adresinden 20.03.2015’de alınmıştır. Detaylı bilgi için bakınız; Ünal, M. A. (2002). *Osmanlı Müesseseler Tarihi*. (Beşinci Baskı). Isparta: Fakülte Kitabevi Yayınları, s. 55-60.

¹⁸ Birun, Enderun, Harem olmak üzere üç ana bölüme ayrılmış olan Saray’da çeşitli hizmetleri yerine getiren görevliler de yönetici sınıf mensubu kabul edilmişlerdir. Saray’daki bu görevlilerin başlıcaları; Enderun Ağaları, Saray Ağası, Hazine Darı, Kilerci Baş, Çavuşbaşı, Darphane Emni, Matbah-ı Amire Emni’dir. Bakınız; Akyılmaz, G. (2004). Osmanlı Devleti’nde Yönetici Sınıf-Reaya Ayrımı, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 8, Sayı: 1-2, s. 241.

¹⁹ Akyılmaz, (2004), s. 241.

ise; tarımla uğraşan halk, tüccarlar ve zanaatkarlardan müteşekkildir²⁰. Bu sosyal tabakalar arasındaki ilişkilerin “daire-i adliye” ilkesi etrafında düzenlenip sürdürülmesine özen gösteriliyordu. Kınalızade Ali Efendi, Aristo’ya atfen, daire-i adliye ilişkisini şöyle tanımlamıştı; “*Adldir mucîb-i salâh-ı cihân; bir bağıdır divâr-ı devlet; devletin nizamı şeriattır; şeriata haris olamaz illâ melik; meliki zapteyleyemez illâ leşker; leşkeri cem’ edemez illâ mal; malı cem’ eyleyen reayâdır; reayâyı kul eder pâdişâh-ı âleme adl*”²¹. Bu tasnif, Kâtip Çelebi, Nâimâ, Hırzu’l-Mülûk müellifi Defterdar Sarı Mehmet Paşa ve devrin diğer düşünürlerince de kabul görmüştür²².

1.1.2. Seyfiye kavramı

Kelime anlamıyla, seyf, “kılıç”; seyfiye ise, “*kılıç sahipleri*” demektir. Seyfiye asıl olarak fiilen askerlikle uğraşan yönetici sınıfı ifade etmek için kullanılır²³. Klasik Dönem seyfiye sınıfı; kapıkulu askerleri ve eyalet askerleri olmak üzere iki ana parçadan oluşmaktadır. Kapıkulu ordusu, merkezde bulunup doğrudan doğruya padişaha bağlı olan, kendilerine *ulufe* adı altında düzenli maaşlar bağlanmış askerlerdir. Kapıkulu askerlerinin hemen hemen tamamı devşirme kökenlidir. Seyfiye sınıfının ikinci büyük ve sayıca kalabalık kısmını ise, eyalet askerleri oluşturmakta olup, bu sistemin temelini tımar düzeni teşkil etmektedir²⁴.

²⁰ Cin, Akyılmaz, (2000) , s. 180. Ayrıca bakınız; Yılmaz, C. (1999). Siyasetnameler ve Osmanlılarda Sosyal Tabakalaşma. G. Eren. (Editör). *Osmanlı. (Birinci Baskı)*. Cilt 4. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s. 76-77: “Kökü Eflatun ve Aristo’nun mütalaalarına dayanan, Farabi, Keykavus, Nizamülmülk gibi ünlü siyasetname müellifleri vasıtasıyla klasikleşen, Osmanlı sosyal tabakalaşmasının temelini oluşturan, Erkân-ı erbaa (dört sınıf) şunlardan müteşekkildir: 1-) Ulema (ehl-i ilim) 2-) Asker (ehl-i seyf) 3-) Tüccar ve esnaf (ehl-i ticaret ve ehl-i hiref) 4-) Çiftçi (ehl-i eken biçen, ziraat).”

²¹“Bu özdeyiş kısaca; hükümdarın askersiz gücü olamayacağını, para olmadığı takdirde askerin beslenemeyeceğini, tebaası müreffeh değilse paranın olamayacağını ve halkın refahının da ancak adaletle sağlanacağını vurgulamaktadır.” İncelik, H. (2013). *Osmanlı ve Modern Türkiye*. (Birinci Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları, s. 44.

²² Yılmaz, a. g. e. , s. 76. Ayrıca bakınız; İncelik, (2012), s. 74: “15. yüzyılda yaşamış, İran devlet felsefesini izleyen Tursun Bey, devleti hükümdarın mutlak iktidarıyla özdeş kıldığı gibi, devletin kalıcılığı için de adaleti temel olarak görür. Devlet ve toplum, Tursun Bey’in her şeyde ılımlı ve bağışlayıcı olmak, zulme son vermek diye tanımladığı hukuk ve adalet prensiplerine dayanır; adaletsiz bir toplum ayakta kalamaz.”

²³Ünal, (2011), s. 613; Yine, seyfiye yerine kullanılan bir başka kavram ise, “ümera”dır. “Ümera”, seyfiye sınıfı içerisinde yer alan subayları ifade eder. Ünal, (2011) , s. 706. Ayrıca bakınız; Yeniaras, O. (2012). *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. (Birinci Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları, 199: Daha çok kul menşeli olan ve Enderun veya Acemi Oğlanları Mektebi’nde yetişen seyfiye sınıfının üyeleri başta sadrazam olmak üzere, beylerbeyi, sancak beyi, yeniçeri ağası, alay beyleri ve kaptan-ı derya olabilmekteydi. Sadrazam ve diğer vezirlerin her zaman asker kökenli olması gerekmekteydi.

²⁴ Cin, Akyılmaz, (2000) , s. 184.

Lale Devrinden sonra askerî alanda gerçekleştirilmeye başlanan ıslahatlarla birlikte, seyfiye sınıfı, Batı tarzında tekrar düzenlenmeye çalışılmıştır. Yeniçeri Ocağı başta olmak üzere askerî yapının geleneksel kurumları kaldırıldıktan sonra, seyfiye sınıfında Batı tarzı askerî birimlerin kesin olarak öne çıkmaya başladığı görülmektedir. Ordu içerisindeki bu Batı tarzı yenilenmeyle birlikte, seyfiye sınıfı içerisinde öne çıkan grup mektepli subaylar olmuştur.

1.2. Yönetici Sınıfın Genel Özellikleri ve Devlet İktidarındaki Konumları

Ulül-emr sıfatını taşıyan Osmanlı padişahları, yönetici sınıfın hukuki statüsünü belirlerken şer'i ve örfi hukuktan birlikte faydalanmışlardır. Padişahlar, devletin kuruluş döneminde daha çok ilmiye sınıfından faydalanmış, merkezi otoritenin güçlendirilmesi ihtiyacı açığa çıkınca da kul sisteminden gelen seyfiye mensuplarının önünü açıp onları icra makamlarına yerleştirerek devletin teşkilatlanmasını tamamlamışlardır.

1.2.1. Yönetici sınıfın hukuki statüsü

Osmanlı padişahları, yasama yetkilerini kullanırlarken, İslam Hukuku'ndan aldıkları meşruluk kaynağına dayanırlardı. Padişahlar, *"Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygamber'e itaat edin ve sizden olan ulü'l-emre (idarecilere) de..."*²⁵ emri gereğince Osmanlı toplumunu düzenlemişlerdi. Ulül-emr, düzenleme yapabilmesinin caiz görüldüğü konularda, şeriata aykırı olmamak üzere, emretme veya yasaklama şeklinde kanun koyabilmekteydi²⁶. Böylece, yönetilenlerin, yönetici sınıfın emirlerine uyma yükümlülüğü dinî bir temele dayandırılmış oluyordu. Gazzâlî de, yönetilenlerin, devlet adamlarına karşı güç kullanma yetkisinin bulunmadığını; ancak, eğer kötülük ve fitneye yol açmayacaksa sert üslûp da dahil olmak üzere yöneticilerin uyarılması gerektiğini belirtir²⁷. Bu noktada Şerif Mardin'in Osmanlı toplumu ve siyasi iktidarı arasındaki ilişkiye dair tespitleri önemlidir. Mardin, Osmanlı Devleti'nde, toplumla siyasi iktidar arasında "zımni" bir sözleşmeden

²⁵Bkz. (Nisâ suresi 4/59). Web: <http://mushaf.diyaret.gov.tr/> adresinden 21.03.2015'de alınmıştır.

²⁶ Akgündüz, Öztürk, a.g.e. , s. 374.

²⁷Gazzâlî, bir fitneye sebep olacak şekilde mevcut yönetimi tamamen geçersiz sayarak yıkmaya kalkışmanın kamu menfaatlerini ortadan kaldıracağını belirtir ve böyle bir sonucu, kâr sağlamayı düşünürken sermayeyi kaybetmeye benzetir. Yine, Gazzâlî, emir bi'lmar'ruf nehiy ani'lünkerin tanıtma (iyilik ve kötülük hakkında muhatabı bilgilendirme) nasihat, sert bir üslûpla uyarma, darp ve cezalandırma suretiyle güç kullanarak hakka yöneltme şeklinde sıraladığı metotlarının sadece ilk ikisinin yöneticilere uygulanabileceğini belirtmiştir. Detaylı bilgi için bakınız; Çağrı, M. (1995). "emir bi'l ma'ruf nehiy ani'l münker", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 11, İstanbul: TDV Yayınları, s. 140.

bahseder²⁸. Bu sözleşmenin temeli, Kur'an'da yer alan “iyiliği emretme ve kötülüğü menetme²⁹” mealindeki ayete dayanmaktaydı. Yine bu sözleşmeye göre; iyilik, İslam dininin doğru, güzel ve yararlı olarak nitelediği şeylerdir. Kötülük ise, İslam dininin koyduğu normlara aykırı olan fiil ve davranışlara karşılık gelmektedir. Müslümanların egemenliğindeki Osmanlı Devleti'nde, İslam toplumu aynı zamanda “siyasi bir topluluk” olarak tanımlandığı için, iyiliği gözetme ve kötülükten sakındırma görevi toplum tarafından devletin temel misyonu sayılıyor ve ulül-emr toplum üzerindeki otoritesini bu dinî meşruluk kaynağıyla koruyordu³⁰.

Ulül-emr sıfatıyla Osmanlı Devleti'ni teşkil eden en önemli padişahlardan Fatih Sultan Mehmet, iki önemli kanunname (yasa) çıkarmıştır. Bunlardan birincisi devlet örgütlerini ve hiyerarşiyi düzenleyen Teşkilat Kanunnamesi; ikincisi ise, cezalar ve tebaanın statüsünü düzenleyen Umumi (Genel) Kanunname'dir. Sadece, Fatih Sultan Mehmet değil, tahta çıkan her padişah kendi adıyla umumi kanunname çıkarmıştır. Fatih devrinde ayrıca, her sancakta reâyanın, asker ve memurların karşılıklı hak ve ödevlerini düzenleyen sancak kanunnameleri de çıkarılmıştır. Osmanlı padişahları, herkesin kendi hakları ve vazifeleri içerisinde hareket etmesini iç huzur ve adaletin sağlanması için gerekli saymışlar, genel kanunnamelerin yanı sıra her hususta çıkardıkları fermanlarıyla kurallar koyarak toplum hayatını düzenlemişlerdi. Osmanlı Devleti'nde karşılaşılan her sorunun, şeriat ve kanuna göre hükümetçe çözümlenmesi esastı. Böylece şeriat dışında örfi hukuka dayanarak çıkarılan kanunlar, Osmanlı Devleti'ni hukuk devletine yaklaştırmıştır³¹. Yönetici sınıf da gücünün asıl kaynağını, padişahın düzenlediği bu örfi hukuk (kanunlar) kurallarından almaktaydı.

Padişahların düzenlemiş olduğu örfi hukuk gereğince yönetici sınıf ekonomik, hukuki ve kültürel yönlerden reayadan ayrılıyordu. Yönetici sınıf statüsü, reayaya göre

²⁸Detaylı bilgi için bakınız; Mardin, Ş. (1994). *Türk Modernleşmesi Makaleler 4*. (Üçüncü Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları, s. 114-115.

²⁹“Emr-i bi'lma'rûf ve nehy-i anilmünker” ayetleri için bakınız; Al-i İmran suresi 104.ayet, Tevbe suresi 112. ayet.

³⁰Eryılmaz, B. (Temmuz 1993). Osmanlı Devleti'nde İktidar ve Muhalefet. *İlim ve Sanat*, sayı 35-36; Osmanlı Toplum Yapısı Üzerine Derleme, (1996), Konya: Sebat Ofset Matbaa aracılığıyla, s. 72-73.

³¹ Bir hukuk terimi olarak örf, padişahın yönetme ve icra etme yetkisini ifade etmekte olup örfi hukuktan padişahın emir ve fermanlarıyla oluşan hukuk kastedilir. Örfi hukuk, İslam hukukundan tamamen bağımsız değildir. Örfi hukukta, İslam hukukunun yasama alanında geniş yetkiler tanınmasının bir sonucu olarak; örf ve adet, sedd-i zera'i, maslahat ve istihsan gibi hukuk kaynakları kullanılır. Yine, tazir gibi ceza hukuku, tekalif-i örfiye gibi vergi hukuku, miri arazi gibi eşya hukuku ve idare hukuku alanlarında ülke ihtiyacının ve kamu düzeninin gerektirdiği düzenlemeleri yapma yetkisi örfi hukuk çerçevesinde devlet başkanına bırakılmıştır. Dönmez, İ. K. (2012). “Örf”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 34, İstanbul: TDV Yayınları, s. 93. İnalçık, H. (Mayıs-Haziran-Temmuz 1999). Osmanlı Tarihi Üzerinde Kamuoyunu İlgilendiren Bazı Sorular. *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, Yıl:2 Sayı: 7, s. 25.

çoğunlukla yönetici sınıf lehine hükümler içermekle birlikte, bazı konularda da yönetici sınıf aleyhine hükümler içeriyordu. Ayrıca, sahip oldukları statü açısından yönetici sınıfın kendi içerisinde de farklılıklar mevcuttu.

Askerîlerin reayadan farklı olarak sahip oldukları ayrıcalıkların en önemlisi vergilendirme muafiyetiydi. Yönetici sınıf mensupları, reayanın ödemek zorunda olduğu ra'yyet rüsumu ve diğer vergilerden muaftılar³². Vergi muafiyeti, yönetici sınıf mensuplarının kendileri kadar, kendi aile üyeleri için de geçerliydi ve padişah'tan alınan bir beratla bu muafiyet sağlanırdı. Vergilendirme konusunda önemli farklılıklar söz konusu olduğundan, alınacak vergileri düzenleyen kanunnamelerde askerî-reaya ayrımı üzerinde hassasiyetle durularak, askerî sınıfı teşkil eden zümreler ayrı ayrı belirtilmişti. Örneğin; 17. yüzyıla ait bir kanunâmede askerî sınıfa mensup olan zümreler tek tek sayılmıştır: “...*Berât-ı şerif ile hitâbet, imamet, kitâbet, cibayet, meşihât, nezâret, cüz, tesbihhan, vakf, mezrea, tekiye ve benzerlerini tasarruf edenler, yaya, müselleme, yürük, tatar, canbaz, voynuk; sâdat, mut'ak, katip, müdebber, doğancı, dahi ortakçı ve tekalif-i örfiyyeden muaf olanlar dahi askerîdir ne mansıb tasarruf etmeyen mülâzimîn külliyyen askerîdir...*” Ayrıca, bunların eş ve evlatlarından başka, diğer yakın akrabaları ve kulları dahi askerîydi. Askerî sınıfa bir kez girmiş olanlar, sonrasında vazife ve berat almadıkları zaman da bu sıfatlarını korurlardı. Bununla birlikte, askerîlerin, mazuliyet hali uzun bir süre devam ederse ya da iş ve ticaret hayatına katılımları gerçekleşirse askerîlik sıfatları kalkardı³³.

Yeni bir Osmanlı padişahı tahta çıktığında bütün atama beratları yeni sultan adına yenilenir, bütün ülkede vergi kaynaklarını, uyruklarını, uyukların yasal durum ve vergiden muafiyetliklerini gösteren genel bir tahrir buyurulurdu³⁴.

³² Akgündüz, Öztürk, a. g. e. , s. 345.

³³ Cin, Akyılmaz, (2000) , s. 180-181.

³⁴ İnalçık, (2012), s. 68. Ayrıca bakınız; İnalçık, H. (2000). *Osmanlı'da Devlet Hukuk, Adâlet*. İstanbul: Eren Yayıncılık, s. 34-35: Osmanlı Hukuku'nda bir padişahın çıkarmış olduğu hükümler, kanunlar ve akd ettiği andlaşmalar, verdiği beratlar kendisinden sonra gelen padişahları bağlamazdı. Dolayısıyla, bunların yürürlükte kalmaları için yeni padişahın ayrıca tasdik etmesi gerekirdi. Fatih, bu kanunların atası ve dedesi kanunları olduğunu belirtmiş ve “benim dahi kanûnumdur” ibaresiyle bu tasdik durumunu tamamlamıştır. Ayrıca Fatih, kendisinden sonra gelecek padişahları da bu kanunla bağlamak istemiş ve kuşkusuz böylece kendisine kanûn koyucu olarak özel bir yer vermiştir. Gerçekte İstanbul Fâtih'i, imparatorluğun ilk ve gerçek kurucusu olduğu bilincini beslemiştir. Bu nokta, kanûnnâmenin dibâcesinde nişancının ifadesinden de belli olmaktadır. Nişancıya göre; bunca fütuhât ve özellikle İstanbul'un fethi gibi büyük bir başarı üzerine Fatih'in, atalarının kanûnlarını toplayıp tamamlamak suretiyle bir kanunname vücuda getirmesi zorunlu görülmüştür. Yine bu noktada, Türk-Moğol hukukunda töre ve yasaların, imparatorluk kuran büyük hakanlar tarafından zamansız ebedi kanûnlar olarak ilan edildiği hatırlanabilir.

İmparatorluğun geliştiği dönemde vergi vermeyen askerîlerin (resmi görevlilerin) servetleri en zengin tüccarlardan aşağı kalmıyordu. Devletin ekonomi üzerinde kurmuş olduğu denetim Osmanlı İmparatorluğu'nda siyasanın önceliğinin olduğunu göstermekteydi³⁵.

Askerîler hukuki güvence bakımından da reayadan ayrı tutulurdu. Davacı ve davalılardan biri askerî, diğeri reaya olduğunda askerî taraf normal kadı huzuruna çıkmayı reddedip kazasker huzurunda yargılanmayı isteyebilirdi³⁶. Yönetici sınıf üyeleri yerel mahkemelerde değil, genellikle Divan-ı Hümayunda yargılanmıştır. Birçok padişah fermanında “*Dergah-ı muallama... gönderin*” demiştir.

Yönetici sınıfından birinin vefatında, ölenin terekesinin taksimi ve buradan alınacak ücret kazaskerlere bağlı askerî kassamlara ait olup mahallî kadının buna müdahalesi yasaklanmıştı. Büyük şehirlerde yalnız terekelerle uğraşan ve mirası varisler arasında İslam Hukuku'na göre paylaştıran birçok özel mahkeme vardı. Bu mahkemelere “kısmet-i askeriyeye” mahkemesi denirdi ve bu mahkemenin başında askerî kassam bulunurdu. Askerî kassamlıklar askerî zümrenin sayıca çok olduğu İstanbul, Edirne, Bursa gibi büyük şehirlerde faaliyet gösteriyordu. Reaya veya askerîden olanlar geride herhangi bir vâris bırakmadan ölürlerse terekeleri hazineye kalırdı³⁷.

Osmanlı Devleti'nde askerîlerin mal varlıklarına yönelik önemli bir uygulama da müsadere (el koyma) idi. Müsaderenin askerîlere uygulanması reaya göre daha sık görülmüştür. Bu uygulama yalnızca bir ceza olarak yerine getirilmemiştir. Çandarlı olayından sonra, II. Mehmet devrinde kul sistemi genişletilerek Müslüman-Türk kökenli devlet adamları yönetimden uzaklaştırılmış ve kul statüsündeki devşirme kökenliler onların yerine tayin edilmiştir. İlke olarak kulların mirasçısı padişaktır ve uygulamada devlet hazinesinin kulların mal varlıklarına el koyması (müsadere) şeklinde karşımıza çıkmıştır. Yani, kul statüsünde bulunan devlet görevlilerinin eşleri ve çocukları şer'î bir kural olmamasına rağmen miras hakkından mahrum olmuşlardır³⁸. Bu işlemin hukuki dayanağı, kulların maddi bir gücü olmadan başladıkları devlet hizmetinde edindikleri mal varlıklarının

³⁵ Mardin, (1986), s. 112.

³⁶ Sahillioğlu, H. (1991). “Askerî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 3, TDV Yayınları, İstanbul, 1991, s. 489.

³⁷ Sahillioğlu, a. g. e., s. 489.

³⁸ Akyılmaz, G. (2008). Osmanlı Devleti'nde Yönetici Sınıf Açısından Müsadere Uygulaması, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 12, Sayı: 1-2, s. 397.

yine devlete ait olması gerektiği görüşüdür³⁹. Kanunî devrinden itibaren ilmiye sınıfı dışarıda kalmak üzere askerî sınıf içinde Türk-devşirme ayrımı ortadan kalkmış, kulluk anlayışı, devşirme olmayan askerî sınıf üyelerini de kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Bundan sonra ulema hariç askerî sınıf padişahın kulu sayıldığından, onun iradesi karşısında mallarının ve canlarının teminatı kalmamıştır. Askerî sınıf içerisinde ayrı bir zümre teşkil eden ulema ise, hem askerî sınıfın bütün mali ve pek çok idari imtiyazlarına, hem de padişah karşısında can ve mal güvenliğine büyük ölçüde sahip olmuşlardır⁴⁰.

Can güvenliği açısından yönetici sınıf ve reaya karşılaştırıldığında, reaya genellikle can güvenliğine sahip olmuş, bu açıdan ilmiye sınıfı istisna edilirse⁴¹, imtiyazlı sayılan yönetici sınıfa göre reaya daha iyi⁴² bir konumda yer almıştır. Padişah kullarını ise keyfi olarak cezalandırabilir; hatta yargılamadan idam cezasına da çarptırabilirdi. Padişahın örfi hukuka dayanarak vermiş olduğu bu ölüm cezalarına “*siyaseten katl*” ya da kısaca “*siyaset*”⁴³ cezası” adı verilmişti⁴⁴. Tanzimat Dönemiyle beraber ise yönetim zihniyetindeki değişime paralel şekilde, keyfi cezaların verilmesi engellenmeye çalışılmış ve suç-ceza ilişkisi yasal bir temele oturtulmuştur⁴⁵. Buna göre; ölüm cezasını gerektiren suçlar ikisi siyaseten katl ve sonuncusu şeri ölüm cezası olmak üzere; “*padişaha ihanet*”, “*Devlet-i Aliyye aleyhine ikâz-ı fitne*” ve “*katl-i nefis*” şeklinde sayılmıştır. Ayrıca, herhangi bir hüküm olmadan padişah

³⁹ Özbilgen, E. (2007). *Bütün Yönleriyle Osmanlı*. (Üçüncü Baskı). İstanbul: İz Yayıncılık, s. 416.

⁴⁰ Akyılmaz, (2008), s. 398. Ayrıca aynı makalede bakınız s. 400-402: “Osmanlı Devleti’nde müsadere bazen asli ceza olarak tek başına uygulanmıştır. Ancak genellikle başka asli bir cezanın yanında onu tamamlayan bir ceza olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin görevden azledilen veya sürgün cezası verilen yönetici sınıf mensuplarının mal varlıklarına da el konulurdu. Ayrıca siyaseten katl cezasına genellikle müsadere eşlik ederdi. Hatta bazen siyaseten katledilmeleri muhtemel olan kimselerin önce malları müsadere edilirdi. Kul sisteminin yerleşmesinden sonra ise siyaseten katl cezasının infazından sonra müsadere bir gelenek halini almıştır. Katledilen her devlet adamının mal varlığı genellikle devlet tarafından zapt edilmiştir.”

⁴¹ Ancak bazı padişahlar zamanında ilmiye mensupları da sahip olduğu ayrıcalıklı konumu kaybetmiştir. Örneğin; IV. Murad İznik kadısı Gümüşzadeyi soruşturma dahi yapmadan cübbesi ve sarığı ile kale kapısına astırmış, yine aynı padişah devrin şeyhülislamı Ahizade Hüseyin Efendi’yi boğdurmuştur ki bu Osmanlı tarihine ilk şeyhülislam katli olarak geçmiştir. Bakınız; Akyılmaz, (2008), s. 398.

⁴² Reayanın yargılanmadan ölüm cezasına çarptırıldıkları çok nadiren görülmüştü. Osmanlı padişahları anarşik devirlerde bile reayaya ölüm cezası verileceğinde yargılama prensibine bağlı kalarak hareket ederlerdi. Uygulamada reaya için öngörülmüş en önemli siyaseten katl sebebi eşkıyalıktı. Detaylı bilgi için bakınız; Akyılmaz, (2004), s. 254.

⁴³ 1968 ve 1969’da gerçekleştirilen bir araştırmada, köylüler için, siyaset sözcüğünün taşıdığı anlamlardan birinin hala ‘devlet nedenleri yüzünden verilen ölüm kararı’ olduğu tespit edilmiştir. Mardin, (1986), s. 114.

⁴⁴ İnternet: Katgı, İ. (Kış 2013). Osmanlı Devleti’nde Siyaseten Katl, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 6, Sayı: 24, s. 188. Web: http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt6/cilt6sayi24_pdf/katgi_ismail.pdf adresinden 24 Şubat 2015’de alınmıştır.

⁴⁵ Kalaycıoğlu, E. , Sarıbay, A. Y. (1986). Tanzimat: Modernleşme Arayışı ve Siyasal Değişme, E. Kalaycıoğlu, A. Y. Sarıbay, N. Berkes, C. Oktay, Ü. Ergüder, İ. Ortaylı, Ş. Hanioglu, E. Özbudun, M. Heper, B. Toprak, A. Kazancıgil, T. Z. Tunaya, S. Kili, İ. Turan, Ş. Mardin, N. Turgut. (Editörler). *Türk Siyasal Hayatının Gelişimi*. Birinci Baskı. İstanbul. Beta Yayın, s. 13.

dahi “*hafî ve celî ve katîlen ve tesmîmen ve gerek her türlü suver-i mümkün ile hiç kimsenin canına kasd*” edemeyecektir. Yine, veziriazam dahil hiçbir memur da katl emri verememektedir⁴⁶.

Osmanlı Devleti’nde, Anadolu Selçuklularından intikal etmiş olan kul (gulam) sistemi Fatih’ten itibaren devlet idaresinin temelini teşkil ettiğinden bu sistemin üzerinde durulması gerekir. Osmanlı Devleti’nin kul sistemine getirdiği en büyük yenilik devşirme sistemi olmuştur. Dar al-harb ile sürekli temas halinde bir uç devleti olan Osmanlı Devleti’nde köleler önemli bir yer kazanmıştır. Fethedilen yerlerdeki yüksek sınıfa mensup beyzadeler, Osmanlılar tarafından tercihen saraya alınmış, orada imtiyazlı bir muamele görmüş ve *çıkma* uygulamasında çoğunlukla *bey* unvanıyla önemli mevkilere getirilmişlerdir. Böylece Rum, Bulgar, Sırp ve Arnavut aristokrasilerine mensup birçok kişi, Osmanlı beyleri ve vezirleri olarak hizmet etmişlerdir. Ancak Fatih Sultan Mehmet’e kadar çoğunlukla bu kul sisteminden gelenler seyfiye sınıfına verilmiş; veziriazamlık ve maliye, inşa şeflikleri genelde ilmiyeden gelen Müslüman-Türk unsurlara verilmiştir. Kullar ile Müslüman-Türk unsurlar arasında Fatih Sultan Mehmet dönemine kadar büyük bir rekabet yaşanmıştır. Fatih ise, mutlak merkezîyetçi imparatorluğun tesisi için kul sistemini geliştirmiş ve veziriazamlık dahil olmak üzere devletin bütün icra makamlarını kulların hakimiyetine vermiştir. Bu devirde, ulema vezirliği yalnız padişah kullarına mahsus bir makam saymıştır. Kullar, padişah kapısında eşit olduklarından ve hiçbir diğeri üstüne çıkamayıp saltanat iddiasında bulunamayacağından desteklenmişlerdir. Yine, merkezde yer alan kapıkulu askerleri de Müslüman-Türk ağırlıklı eyalet askerleri karşısında bir denge teşkil etmiştir. Kul sistemi, Kanuni Sultan Süleyman zamanına kadar padişahın otoritesini sağlayan bir unsur olarak sürekli gelişmiştir. 17. yüzyıla kadar bey kulları tımar dirliklerinin -yani imparatorluğun idari-askeri esas teşkilatı- kadrosunda önemli bir yer tutmuşlardır. Yine, kullardan cebelü, cebelülerden tımarlı sipahi olmak da mümkündü. Özetle, kul sistemi askeri-idari sınıf mensuplarının her kademesinde uygulanmıştır. 1683-1699 savaşlarından sonra kapıkulu ve kul sistemi devlet içinde eski önemini kaybetmiştir. Kul sisteminin bozulma sebeplerini; disiplinsizlik, esir kaynaklarının daralması, sarıca-sekban gibi yerel milislerin etkinliklerini artırması, ayanların güçlenmeleri, devşirme sisteminin bozulması, Batılılaşma nedeniyle kalemiye mensuplarının icra makamlarında tercih edilmeleri, devlet maliyesinin fakirleşmesi şeklinde sıralayabiliriz. 18. yüzyılda icra makamlarına ve

⁴⁶ Mumcu, A. (2007). *Osmanlı Devleti’nde Siyaseten Katl*. (Üçüncü Baskı). Ankara: Phoenix Yayınevi, s. 157.

vilayetlere daha çok kalemiye mensuplarının alınması ve eyalet idaresine ayanların hakim olmasıyla yönetici sınıf içerisinde kul sistemi tamamen önemini kaybetmiştir. Batı Avrupa saraylarını taklit eden II. Mahmut, Osmanlı saray teşkilatını esasından değiştirerek, 1831’de Enderun Nazırlığını ve 1832’de Mabeyn Müşirliğini kurmuş, 1833’te ise odaları tamamen kaldırmıştır⁴⁷.

Yönetici sınıfın bir başka özelliği, yönetici sınıf içerisinde liyakatli olanların ilerlemesidir. Devlete uzun süre hizmet etmiş aileler, resmî görevlere geçme konusunda aile fertlerine sadece dolaylı ayrıcalıklar sağlayabiliyordu⁴⁸. Çöküş döneminden önce ise bozulma başlamış; devlet memuru olurken akrabalık ilişkileri son derece etkili olmuştur. Askerîler, Osmanlı Devleti’nin farklı bölgelerinden gelmiştir. Bu doğrultuda olmak üzere dört temel gruba ayrılmış olan yönetici sınıf üyelerinin kökenleri de çeşitlilik göstermiştir. İlmiye sınıfı mensupları çoğunlukla Türk ve mutlaka Müslüman asıllılardan meydana gelmişti. Buna karşılık aynı genellemenin, yönetici sınıfın diğer bölümleri için yapılmaması gerekir. Bunlar arasında da Müslüman-Türk kökenlilere rastlanmakla birlikte, bu grupta ağırlıklı olarak kul statüsünde olan devşirmeler yer almaktadır. Böylece askerîler içinde Hristiyan kökenli olanlar önemli bir yer tutmuştur. Özellikle, Fatih döneminde ilmiye sınıfı dışında, Müslüman-Türk ailelerden gelen devlet adamlarının yönetimden uzaklaştırılmalarıyla birlikte, Hristiyan kökenlilerin yönetim içindeki ağırlığı artmıştır⁴⁹.

Yönetici sınıf ile reaya arasındaki statü farklılığı, aradaki kültürel farklılığı da derinleştirmiştir. Kültürel anlamda yönetici sınıf bir bütün görünümü arz ediyordu ve bu her şeyden önce bir kültür olgusuydu. Yönetici sınıf, kentlerde ve daha önceki başarılı ve kent kökenli (İranlılarınki gibi) kültürlerden kaynaklı kültürün büyük ölçüde etkisi altındaydı. Özellikle, İran’ın bürokratik kültürü, Osmanlı siyasi kurumlarının içine sızmıştı. Örneğin; yöneticiler, alt kesime Doğu dilleri (Farsça ve Arapça) benimsetmişler ve bunları resmî kültürle kaynaştırmayı başarmışlardı⁵⁰. Osmanlı Devleti, beylik düzeninden imparatorluğa doğru evrildikçe, yöneten-yönetilen arasındaki siyasi ilişki daha karmaşık hale geldiğinden, yönetici sınıf, reaya için gittikçe yabancılaşmaya başlamıştır. Osmanlı Devleti’nin kuruluşunda etkin rol oynayan ahi teşkilatı ve yönetici Türk aileleri, imparatorluğa geçiş sürecinde (özellikle II. Mehmet döneminden sonra) önemini kaybetmiştir. Bu değişim,

⁴⁷ İnalçık, H. (2009a). *Doğu-Batı Makaleler II*. (İkinci Baskı). Ankara: Doğu Batı Yayıncılık s. 154-167.

⁴⁸ Mardin, (1986), s. 112-113.

⁴⁹ Cin, Akyılmaz, (2000) , s. 182.

⁵⁰ Mardin, (1986), s. 113.

İmparatorluğun birçok farklı yerinden gelen ve saray kültürü içerisinde eritilen yönetici sınıf kültürünün, Müslüman-Türk reayanın kültüründen oldukça farklılaşmasıyla sonuçlanmıştır.

1.2.2. Yönetici sınıfın devlet iktidarındaki konumu

Osmanlı Devleti'nde yönetim; seyfiye, ilmiye, kalemiye ve saray hizmetlileri arasında belirli bir dengeye dayanmaktaydı. Belirli misyonları üstlenmiş bu dört unsur, iktidarın ortaklarıydı. Bu unsurlar içinde seyfiye, fizikî gücü; ilmiye, manevi ve meşrulaştırıcı gücü; kalemiye⁵¹ ve saray hizmetlileri de yürütme unsurunu oluşturuyordu⁵².

Osmanlı İmparatorluğu fetih ve gaza temeli üzerine oturtulduğu için, kurulan iktidar ilişkilerinde, seyfiye sınıfı uzun süre yönetici sınıf içinde ilmiye ile birlikte büyük güce sahip olmuştur⁵³. Bununla birlikte; yönetimin her iki kesimi merkeze bağlı, fakat birbirinden bağımsızdı⁵⁴. Devletin kuruluş yıllarından itibaren, gayrimüslimlere karşı Müslüman davasını yürüten gazi bir topluluk olarak Dâr-ül İslam'ı koruyup yaymak, Osmanlı Devleti'nin mevcudiyetinin esas temeli olmuştu. Devlet teşkilatı, toprak düzeni, sosyo-ekonomik yapı hep bu temel üzerine inşa edilmiştir. Böylece, devletin kuruluşundaki genel

⁵¹Kalemiye sınıfı, Osmanlı Devleti'nin son yıllarına doğru ilmiye sınıfından ayrılabilirdiğinden, uzun yıllar ilmiye sınıfının etkisi altında kalmış ve iktidara ciddi bir ortaklığı olamamıştır. Bakınız; Shaw, Stanford. (1982a). *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye* (çev. M. Harmancı). İstanbul: E Yayınları, Cilt 1, s. 173: Ulema, kendi grubundan olan pek çok kişiyi kalemiyeye gönderiyordu. Bu ikisi arasındaki ilişki öylesine yakındı ki, her ikisinin de üyeleri de ortak efendi ünvanını taşıyorlardı ve birbirleri arasında nakil, yönetici sınıfın diğer kurumlarında olduğundan daha sık bulunuyordu. Ayrıca bakınız; Mardin, Ş. (Mayıs-Haziran 1992). İyiler ve Kötüler. *Dergah Edebiyat Sanat Kültür Dergisi*, Cilt 3 Sayı: 27-28; Osmanlı Toplum Yapısı Üzerine Derleme, (1996), Konya: Sebat Ofset Matbaa aracılığıyla, s. 412: “On beşinci yüzyılda bir fakihın kariyeri ile katiplerinki arasında henüz keskin bir ayrım mevcut değildi... On sekizinci yüzyılın sonlarına doğru bir ayrım çizgisi ortaya çıktı: adli işlerin hacmi genişledi; Sadrazam kayıt tutma (sicil) ve haberleşme işinin önemli bölümünü kendi gözetimi altına aldı ve bunları Saray'dan ayrı mahallelere taşıdı. Katiplik mesleği tümüyle işlev bakımından farklılaştı.”

⁵²Eryılmaz, a.g.m. , s. 74.

⁵³ Osmanlı divanı yaklaşık elli yıl İlhanlıların divanını örnek alarak idare edilmiştir. İlhanlıların zamanında vezirleri erbab-ı seyf'ten olmayıp kalem erbabından oldukları gibi Osmanlılarda da vezirler Cendereli Kara Halil'e kadar ulema sınıfından olmuştur. Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında ilmiye sınıfı, seyfiye sınıfının karşısında dengeleyici bir güç olmuştur. Bakınız; Uzunçarşılı, İ. H. (2003). *Osmanlı Tarihi*. (Sekizinci Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, Cilt 1, s. 501.

⁵⁴ İnalçık, (2013), s. 44. Ayrıca bakınız aynı sayfa: Örneğin; bir valinin, sultan tarafından tayin edilen bir kadıya emir verme yetkisi yoktur. Bu kesimler arasında herhangi bir anlaşmazlık çıkması halinde, konu doğrudan doğruya merkezi hükümete havale edilirdi. Hem şeriatı hem de doğrudan doğruya sultan tarafından çıkarılmış tali kanun ve nizamları uygulayan aynı kadılardı. Diğer taraftan, şeriat ile ilgili konular üzerindeki fikir ve mütalaaları formülleştirmede, kesin fetva vermede en yüksek otorite olan şeyhülislamın, hükümete veya hukuki idareye müdahale etme hakkı olmamıştır. Bir keresinde Şeyhülislam Ali Cemali, şeriata aykırı olduğunu düşünerek, Sultan I. Selim'in bir kararına karşı itiraz etmek için hükümet konağına geldiği zaman, sultan, kendisini sert bir şekilde devlet işlerine müdahale etmekle itham etmiştir. Fakat 18.yüzyıla gelindiğinde, yönetimle ilgili her mühim konuda şeyhülislamın fikrini sormak, yerleşmiş bir teamül halini almıştır.

yaklaşımın bir sonucu olarak, yönetici sınıf içinde en hızlı gelişen ve hakim bir rol üstlenen grup seyfiye sınıfı olmuştur⁵⁵.

16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren seyfiye sınıfı, iç siyasette, o kadar güçlenmiştir ki padişahın otoritesine rağmen sarayda, hükümette ve eyalet idaresinde hâkim olmuş, dirlikleri ve devletin diğer gelir kaynaklarını tekelleri altına almaya çalışmıştır. Hatta, seyfiye sınıfı padişahları tahttan indirip çıkarmaya ve dahası katletme -II. Osman- gücüne sahip olmuşlardır⁵⁶. Bununla birlikte; seyfiye sınıfının tek başına muhalefeti zorbalık olarak algılanacağından, seyfiye sınıfı iktidara müdahalelerinde genellikle ilmiye sınıfının meşrulaştırma gücünden faydalanmaya çalışmıştır⁵⁷. Böylece seyfiye sınıfı, gerek askerî gerek reaya sınıfından gelebilecek muhtemel tepkileri önlemeyi amaçlamıştır.

Seyfiye ve ilmiye mensupları uzun yıllar beraber hareket etmelerine rağmen aslında birbirlerine karşı mesafeli bir ilişkileri söz konusu olmuştur. İki yönetici sınıf arasındaki mesafenin kaynağı, daha eğitim sürecinde görülen farklılıktan beslenmeye başlamıştır. İlmiye mensupları medrese eğitimi alırken; seyfiye mensuplarının çoğu Acemi Ocağı ve Enderun⁵⁸ eğitimi alıyordu. Seyfiye mensuplarının eğitimleri sürecinde dini ritüeller daha az görülüyor, devlet idaresiyle ilgili olan savaş ve hükümet sanatları daha yoğun bir biçimde öğretiliyordu. Osmanlı devlet adamlarının pragmatizminin kaynağı da bu eğitim yöntemindeki farklılıktan geliyordu⁵⁹. Eğitimleri sonucunda pragmatist yetişen bu kullar, medresede yetişen ulema ve kalemiye mensupları tarafından sevilmezlerdi⁶⁰.

⁵⁵ Cin, Akyılmaz, (2000) , s. 187.

⁵⁶ İncelik, (2009a), s. 165.

⁵⁷ Eryılmaz, a. g. m. , s. 74.

⁵⁸ Enderun mektebi için “İmparatorluk Okulu” unvanı çok yakışmaktadır. Enderun, aristokrasinin ırsî olmasa da eğitimle, liyakatle sağlanabileceğini gösteren bir okuldur. Ortaylı, İ. (2012). *Osmanlı'yı Yeniden Keşfetmek*. (Otuz Dördüncü Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları, s. 178.

⁵⁹ Mardin, (1992) , s. 410-411. Ayrıca aynı makalede bakınız; s. 412: Dini okullarda (medrese) yetişen ulema, İslam fıkının hakimiyetinin önlerine getirilen tüm durumları kapsamadığını ve İslami değerlerden bağımsız işleyen bir Osmanlı devlet mantığının mevcut olduğunu keşfetmiştir. Ulema, bu durum karşısında uğradıkları şaşkınlığı azaltıcı bir pratik çiraklık dönemine katlanmak zorundaydılar. Kendisine idari görev verilen, bir onaltıncı yüzyıl veliahtı (Şehzade Korkut), babasına arzettiği bir lahiyada, bu alanda gördüğü şartların ve bunların onun İslamî adalet kanunu olarak bildiği öğretilerden ne kadar uzak şeyler olduğunu kendinde yarattığı üzüntüyü dile getirmiştir. Şehzade Korkut'un görüşleri, onun medrese idealleriyle yetişenleri potansiyel bir 'iyiler taffesi' olarak tanımlayabildiğini, irade-i şahaneyi uygulayan padişah kullarını ise 'kötüler taffesi' olarak gördüğünü göstermektedir. Bununla birlikte; farklı menşeden olan ehl-i örf ve ehl-i şer grupları, ortak çıkarları söz konusu olduğunda geleneksel yapının muhafızı rolüyle ilmiye-yeniçeri ittifakını kurmuşlardır.

⁶⁰ Ortaylı, (2012) , s. 181.

16. yüzyıldan sonra, iç siyasetteki etkinliğine rağmen seyfiye sınıfında, meslekî yönden bir güç kaybı ve düşüş ortaya çıkmıştır. Sürekli genişleme ve toprak kazanma esasına göre şekillendirilmiş askerî yapı, devletin duraklama ve ardından gerileme sürecine girmesinden sonra zaafa uğramaya başlamıştır. Fetihlerin durmasının doğal bir sonucu olarak toprak düzeni, sosyo-ekonomik yapı da ordu ile birlikte sarsıntı geçirmiştir. Ortak bir amaç, birlik, beraberlik duygusu sağlayan Hristiyan Avrupalıya karşı savaş ülküsü de gittikçe yara alınca, seyfiye içinde büyük kargaşalar yaşanmaya başlamıştı. Fetihlerin durmasıyla birlikte eyalet askerlerinin temelini teşkil eden tımar sistemi de işlemez olmuş; tımarlar ehil kişilere tevcih edilmemeye başlanmıştı. Ganimet gelirleriyle beslenen Osmanlı Devleti'nin bu önemli gelir kaynağının kuruması sonucu ortaya çıkan çabuk ve yeterli gelir temin etme mecburiyeti, dirlik sistemini kökünden sarsmıştır. Dirlik sisteminin bozulmasının pratikteki sonucu ise; tımar sahiplerinin, asker besleme ve teçhiz etme görevlerini yerine getiremeyince eyalet askerlerinden oluşan ordunun büyük kısmının etkisini yitirmesi ve İmparatorluk ordusunun ulûfeli kapıkulu askerlerine daha bağımlı hale gelmesi olmuştur. Ancak, aynı dönemde, kapıkulu askerlerinin belkemiğini teşkil eden Yeniçeri Ocağında da eyalet askerlerine benzer bir bozulma süreci yaşanmıştır. Fetihlerin durmasıyla birlikte, ocak ağalarının devşirme usulüne göre asker bulma şansı sınırlanmış, askerî ocakların kompozisyon ve disiplinleri bozulmaya başlamıştır. Yeterli sayıda seferin yapılmamasından aylak kalan ve ekonomik durumun kötülüğünden dolayı maaşlarını düzenli olarak alamayan yeniçerilere, askerî disipline aykırı bir şekilde zanaatkarlık yapma izni verilmiştir. Böylece, ticaret hayatına atılan ve İstanbul tüccarlarıyla kaynaşan Yeniçeri Ocağının, manevî gücünü oluşturan savaşma hevesi ve disiplini kaybolmuştur. Üstelik, yeniçerilerin, Kanunî döneminde evlenmelerine izin verildiğinden, yeniçerilik babadan oğula geçer bir niteliğe bürünmüştür. Bütün bu olumsuz gelişmelerin sonucunda, Yeniçeri Ocağı, sürekli karışıklık çıkaran ve yıkıcı isteklerde bulunan bir askerî fesat ocağı haline gelmiştir⁶¹. Seyfiye sınıfındaki bozulmalar sebebiyle 18. yüzyılda icra makamlarına ve vilayetlere gittikçe artan bir oranda kalemiye mensupları geçmeye başlamıştı. Eyalet idaresine de ayanların hakim olması seyfiye sınıfını iyice meşru iktidardan uzaklaştırmıştı⁶². Seyfiye sınıfı içinde yaşanan güç kaybı, 1826'da II. Mahmut tarafından Yeniçeri Ocağının ilgasıyla resmen belgelenmiştir. Radikal nitelikteki bu değişiklikten sonra seyfiyeye klasik

⁶¹ Cin, Akyılmaz, (2000) , s. 187-188.

⁶² İnalçık, (2009a) , s. 166. Ayrıca bakınız; Mardin, (1986), s. 115: Seyfiye sınıfı, imparatorluk gerilemeye başlayınca kendi toplumunu talan eden kimseler durumuna gelmiştir. Yerel halk da, yerel çıkarları dile getiren eşrafa destek olmaya başlamıştır.

dönemin saygınlığını ve gücünü kazandırma çabaları başarılı olamamıştır. Orduya asker yetiştirmek üzere Batılı anlamda askerî teknik okulların açılması da istenen sonucu yaratamamış, özlenen teknik-entelektüel askerler yetişememiştir⁶³.

Seyfiye sınıfının uzun yıllar ortak hareket ettiği ilmiye sınıfı da benzer şekilde imparatorluğun son zamanlarında ciddi güç kaybetmiştir. Ulema, Avrupalı Devletlerin ilerleyişinde, Rönesans ve Reformasyon hareketleriyle birlikte gelişmiş olan devlet örgütünden gereken sonuçları çıkaramamıştır. Bundan başka, Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileme nedenleri anlaşılamamış ve düzensizliği ortadan kaldırmak yolunda sözlü veya yazılı fikir akımları üretilememiştir⁶⁴. Seyfiye ve ilmiye sınıfının devlet ihtiyaçlarına cevap verememesi ise, kalemiye sınıfının güçlenmesine yol açmıştır⁶⁵. Böylece, kalemiye sınıfı, II. Mahmut'un yaptığı düzenlemelerle güçlü bir sivil bürokrasiye dönüşebilmiştir⁶⁶. Nitekim, Tanzimat Döneminde ortaya çıkmış olan aydınların çoğu da memur veya bürokrasi kökenlidir⁶⁷. Saray hizmetlileri ise, 16. yüzyıl sonlarında ve 17. yüzyıl başlarında etkili olmayı başardılarsa da, bu dönemi bir ara dönem olarak görmek gerçeğe uygun düşer.

İmparatorluğun son dönemlerinde seyfiye sınıfının tamamen güçsüz ve etkisiz olduğu da düşünülmemelidir. Asker kökenli vezirler devleti yönetmeye devam ediyorlardı; fakat makamda kaldıkları kısa süreler ve politik çekişmeler nedeniyle büyük oranda zayıflamışlardı. Üyelerinin pek çoğunun yüksek yerlerde bulunması ve şiddet ile bastırma gücünün temsilcisi olması nedeniyle askerlik kurumu gücünü korumaktaysa da, içinde bulunduğu anarşi ve birliklerin önemli bir askerî araç olabilme yeteneklerini kaybetmesi yüzünden seyfiye sınıfı gerçek gücünü kaybetmiştir⁶⁸. Seyfiye sınıfı kaybetmiş olduğu eski gücüne, ancak, II. Meşrutiyet Döneminde kavuşabilecektir⁶⁹.

⁶³ Cin, Akyılmaz, (2000) , s. 189.

⁶⁴Karal, E. Z. *Osmanlı Tarihi*. Cilt 1, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 10.

⁶⁵Bakınız; Ortaylı, (2012), s. 47: 19. Asırda Dünya Babîâli denilince Osmanlı Devleti'ni, Osmanlı hükümetini anlardı.

⁶⁶ Cin, H., Akyılmaz, G. (2011). *Türk Hukuk Tarihi*. (Dördüncü Baskı). Konya: Sayram Yayınları, s. 125.

⁶⁷ Eryılmaz, a. g. m. , s. 78.

⁶⁸Shaw, (1982a) , s. 379-380.

⁶⁹ Ulema sınıfı da seyfiye sınıfı gibi zayıflamıştır. Ancak Ulemanın fetva yoluyla herhangi bir emir ya da idari eylemi geçersiz kılabilme yetkisi, kendilerine günlük olaylarda önemli bir otorite ve güç sağlamıştır. Müslüman tebaa içinde eğitimi yönlendiren ulema, sadece yönetici sınıf mensuplarını değil, Müslümanları da etkileyerek yönlendirebilirdi. Binlerce öğrenciyi bir anda sokağa dökebilirlerdi. Dini vakıflar aracılığıyla da imparatorluk varlığının yarısını denetimleri altında bulundurmaları da kendilerine büyük bir parasal güç veriyordu. İlmiye sınıfı da seyfiye sınıfı gibi gücü azalmış olsa da önemini 20.yüzyıla kadar korumuştur. Bakınız; Shaw, (1982a). , s. 380.

1.3. Seyfiye Sınıfının Yapısı

Osmanlı ordusunun yapısını Klasik dönem ve Islahatlar dönemi Osmanlı ordusu şeklinde ikiye ayırıp inceleyebiliriz. Klasik dönemde öne çıkan askerler; merkezde Kapıkulu askerleri olmuşken eyaletlerde ise tımarlı sipahiler olmuştur. Ayrıca, bu askeri unsurlar, merkezi otoriteyi koruyacak şekilde birbirlerini dengelemişlerdir. Islahatlar dönemi Osmanlı ordusu ise önce “Kanun-i Kadim” dönemine döndürülmeye çalışılmış, ardından Batılılaşma hareketleriyle birlikte geleneksel askeri yapı köklü bir dönüşüme tabi tutulmuştur.

1.3.1. Klasik Dönemde seyfiye sınıfının yapısı

Osmanlı Devleti seyfiye sınıfının oluşmasında; Anadolu Selçuklularının, İlhanlıların ve Memlüklerin etkisi görülür⁷⁰. Devlet düzeni beylikten imparatorluğa doğru dönüştükçe farklı askerî birimler oluşturulmuş ve seyfiye teşkilatı daha karmaşık hale getirilmiştir.

1.3.1.1. Kuruluş Döneminde seyfiye sınıfı

Kuruluş yıllarında Osmanlı Devleti’nin düzenli askerî birlikleri yoktu. Osman Gazi zamanında eli silah tutanlar savaşa katılır, muharebe bitince işinin başına dönerdi⁷¹. Bizans sınırlarında bulunan Türk aşiretleri ve bu meyanda Osman Gazi’ye tabi kuvvetler de atlı askerlerden oluşuyordu. Osman Bey’in bu aşiret kuvvetleri ikta teşkilatıyla idare ediliyordu⁷². Gönüllülerden oluşan ilk orduda henüz bir kıyafet birliği de söz konusu değildi⁷³.

Göçebe aşiret yapısında iş bölümü doğal olarak asgarî düzeydeydi. Toplumun eli silah tutan bütün erkekleri askerdi. Fakat, askerliğin bu kadar yaygın olması bir askerliğe ve

⁷⁰ Osmanlı müesseselerinin büyük bir kısmı Anadolu Selçuklularından iktibas edilmiştir. Bunun nedeni de; Osmanlıların, Selçukluların bir uç beyi olmaları ve Selçuklu ümerasının Osmanlı hizmetine geçmiş olmasıdır. Nitekim Çandarlı Halil de, Molla Rüstem de Karaman kökenli devlet adamlarıydı. Yani, esasında Selçuklu geleneği içerisinde yetişmiş devlet adamlarıdır. Uzunçarşılı, (2003), s. 507. Ayrıca bakınız; Ünal, (2002), s. 73.

⁷¹ Özcan, A. (1999). Osmanlı Askeri Teşkilatı. G. Eren (Editör). *Osmanlı*, Cilt 6(Teşkilat), Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s. 551.

⁷² “Kaynaklarda Ertuğrul Gazi ve Osman Gazi’nin silah arkadaşları olarak geçen Akça Koca, Konur Alp, Abdurrahman Gazi, Samsa Çavuş vs. gibi şahsiyetlerin kendilerine bağlı küçük çaplı kuvvetleri olduğu anlaşılmaktadır.” Uzunçarşılı, İ. H. (1984). *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları*. (İkinci Baskı). Cilt 1, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, s. 1. Ayrıca bakınız; Ünal, (2002) , s. 72.

⁷³ Eroğlu, C., Yazar, H., Demiröz, İ. G. (1999). *Osmanlı Ordu Teşkilatı*. Ankara: Milli Savunma Bakanlığı, s. 22.

savaşa değer verme olarak görülmemeli, o anki şartlarda bunun doğa yasası gibi bir zorunluluk olduğu gözden kaçırılmamalıdır⁷⁴. Kuruluş yıllarında henüz oldukça küçük olan ve yeterli askerî birlikleri bulunmayan Osmanlı Devleti ilk istilalarından itibaren harp zamanlarında Bizans İmparatorluğu ve Anadolu Beyliklerinden asker almaya başlamıştır⁷⁵.

Orhan Beyin ilk zamanlarında da aşiret kuvvetlerinden istifade edildi ise de Bursa'nın zaptının uzun sürmesi, atlı kuvvetlerin muhasara ve kale zaptında yeterli faydayı göstermemeleri Orhan Beyi düzenli bir yaya kuvveti teşkiline sevk etmiştir. Yine, düzenli bir süvari kuvveti (müsellem) teşkil edilerek aşiret kuvvetleri ile ordu kuvvetleri birbirinden ayrılmıştır⁷⁶. Bu teşkilatın kökü de Anadolu Selçuklularına uzanmaktadır⁷⁷.

Türk boylarından toplanan genç yaya ve müsellem kuvvetler, biner kişilik birliklerden oluşuyorlardı. Bunlar sefer zamanlarında ikişer akçe gündelik alır; muharebeye gitmedikleri vakitlerde ise kendilerine gösterilmiş olan çiftlikleri ekip biçerek buna karşılık devlet hazinesine verecekleri öşür ve resmi kendileri alırlardı⁷⁸. Yaya ve müsellem, tımarlı sipahilerin dışında, ayrı sancak teşkilatı altında örgütlenmişlerdi. Yine, tımarlı sancakbeylerine karşılık yaya ve müsellem sancakbeyleri mevcuttu. Bundan başka, tımarlı sipahilerin *cebelüsüne* karşılık yaya ve müsellemelerin de kendi *yamakları* vardı⁷⁹. Kumandanları onbaşı, yüzbaşı ve binbaşı unvanlarını taşırdı⁸⁰. Askerî uzmanlaşması sınırlı olan⁸¹ yaya ve müsellem teşkilatı, kapıkulu ve tımarlı sipahi ordusunun teşkilatlanmasından sonra da lağvedilmiştir. Bunun yerine, geri hizmet erbabı olarak yol yapımı ve tamiri, köprü kurulması, kale inşaatı, hendek kazılması ve maden işletme gibi işlerde vazife görmüşlerdir⁸².

⁷⁴ Belge, M. (2005). *Osmanlı'da Kurumlar ve Kültür*. (Birinci Baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s. 176.

⁷⁵ Uzunçarşılı, (2003), s. 507.

⁷⁶ Uzunçarşılı, (1984) , s. 1. Ayrıca Bakınız; Hammer, J. V. (2008). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*. (İkinci Baskı). Cilt 1, İstanbul: İlgî Kültür Sanat Yayıncılık, s. 42: Bu ordu birliklerinin kuruluşu, Ortaçağ tarihinde sürekli orduların kurucusu sayılan Fransa Kralı Yedinci Şarl'dan yüzyıl öncesine kadar dayanmaktadır.

⁷⁷ Selçuklularda da sefer zamanında görev yapan ve ücret alan *haşer* ve *kaser* denilen bir asker sınıfı vardı. Ünal, (2002) , s. 73.

⁷⁸ Uzunçarşılı, (2003), s. 508.

⁷⁹ Ünal, (2002) , s. 73.

⁸⁰ Özcan, a.g.e. , s. 551.

⁸¹ Yaya ve müsellem askerlerin bir ayağı askerlikte öbür ayakları ise hala toplumun içinde olmuştur. Bakınız; Belge, a.g.e. s. 178.

⁸² Ünal, (2002) , s. 73.

Osmanlıların ilk fütihat devirlerinde düzenli yaya ve atlı askerlerle aşiret kuvvetlerinden başka *Gaziyân-ı Rum*⁸³, *Ahiyân-ı Rum*⁸⁴, *Abdalân-ı Rum*⁸⁵, *Bacıyân-ı Rum*⁸⁶ zümrelerine mensup bir takım kuvvetler de gazaya iştirak etmişlerdir⁸⁷.

1.3.1.2. Kapıkulu Ocakları

Fetihler genişledikçe devamlı silahaltında bulunan bir kuvvete ihtiyaç duyuldu ve I. Murat zamanında Anadolu Selçuklularındaki *hassa* ordusu örnek alınarak Yeniçeri Ocağı kuruldu. Çandarlı Kara Halil Paşa'nın teklifi ve Molla Rüstem'in yardımıyla teşkil edilen bu ordunun ana asker kaynağı Hristiyan asıllı esirlerdir⁸⁸. Hristiyan asıllı bu esirler önce Türk çiftçilerin yanında kültürel olarak eğitiliyor sonrasında askeri eğitimlerini Gelibolu'da kurulan Acemi Ocağı ile İstanbul'un fethinden sonra ayrı olarak kurulan İstanbul Acemi Ocağında alıyorlardı.

⁸³ "Aşık Paşazade'nin Gaziyân-ı Rum, başka menbaların Alplar, Alperenler gibi unvanlar altında zikrettikleri bu zümre ilk Anadolu fütuhâtı esnasında dahi mevcut bir teşekküldü. Gerçi daha İslamiyet'ten evvelki Türkler'de 'kahraman,cengaver' manasına bir lakap olan ve prenslere de verilen Alp unvanı, İslamiyetten sonra da devam etmişti; fakat, Türkler İslamiyeti kabul ettikten sonra, bazen onunla beraber, bazen de yalnız başına dini mahiyetteki *Gazi* lakabını kullanmaya başlamıştır. Aslında Alpler teşkilatı ile gaziler teşkilatı birbirinden farklıydı. Alpler daha çok eski Türk an'anelerine bağlı askerlerken gaziler ise şehir hayatına geçmiş ve az çok medrese eğitimi görmüş askerlerdi. Gaziyân-ı rum zümresi toprağa bağlı değildi ve ücret karşılığı hizmet görmektedir." Bakınız; Köprülü, M. F. (2013). *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*. (Sekizinci Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları, s. 106-110.

⁸⁴ "Ahi teşkilatı yalnız şehirlerde değil, köylerde, uclarda da vardı. Hatta bu suretle Alpler teşkilatı ile de temas ederek ona da hülul ettiği için hem Ahi hem Alp sıfatlarını taşıyan kimselere tesadüf ediyoruz. Tıpkı, büyük merkezlerdeki esnaf korporasyonları ile fütüvvet teşkilatının müteakiben birbirinin içine girmeleri gibi bir durum vardı. Ahi teşkilatı devlet içerisinde karışıklık baş gösterdiği zaman şehrin teşkilatını ellerine alıyorlar ve eski idareden yeni idareye geçişin şehir için büyük bir sarsıntıya meydan vermemesine çalışıyorlardı." Bakınız; Köprülü, a.g.e. , s. 111-112. Ayrıca ahilerin fetihlerdeki faaliyetleri için bakınız; Taneri, A. (1981). *Osmanlı Kara ve Deniz Kuvvetleri Kuruluş Devri*. (Birinci Baskı). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 94: "Müslümanlar,tekbir ve tehlil getirip kaleye koyuldular. Mucizat Muhammedin'dir diye gür salavat getirdiler. Evvela,kaleye Ahi Hasan çıktı. Burc üzerinde muhkem durdu. Ondan sonra baki müslümanlar koyuldular."

⁸⁵ "Anadolu'nun heterodoks dervişleridir. Osmanlı Devleti'nin kuruluşu sıralarında Anadolu şehirlerindeki en mühim tarikatlar, Mevleviye, Rifa'iye, Halvetiye tarikatlarıydı. İlk Osmanlı hükümdarlarının yanında, menkabelere nazaran tahta kılıçlarla harp eden, kaleler alan, bir avuç müridi ile binlerce düşmanı ezen Müslümanlığı yayan Abdal lakaplı birçok derviş mesela Abdal Musa,Abdal Murad, Kumral Abdal, Aşık Paşazade'nin Rum Abdalları dediği zümreye mensuptur; bu zümre Yeseviye, Kalenderiye,Hayderiye gibi muhtelif Heterodoxe zümrelerin Anadolu'da Türkmen an'aneleriyle ve mahalli hurafelerle karışmasından hasıl olan Babailik muahhar şekillerinden biri sayılabilir." Bakınız; Köprülü, a.g.e. , s. 114-120.

⁸⁶ Köprülü, Aşık Paşazade'nin, Bacıyân-ı rum ismi altında uc beyliklerindeki Türkmen kabilelerinin müsellaah ve cengaver kadınlarını kastediyor olabileceğinden bahseder. Bakınız; Köprülü, a.g.e. , s. 114.

⁸⁷ Uzunçarşılı, (1984), s. 1. Detaylı bilgi için bakınız; Köprülü, a.g.e. , s. 106-120.

⁸⁸ Ünal, (2002) , s. 61. Aşık Paşazade'den rivayet olan olay için bakınız; Uzunçarşılı, (1984), s. 6: " Bir gün Kara Rüstem derlerdi bir danışmend vardı; Karaman vilayetinden geldi. Çandarlı Kara Halil kim Kazasker idi, ana itti sen niçin bunca beylik malı zayı edersin dedi; Kazasker olan Kara Halil ider zayı olacak ne mal vardır? Sen deyiver didi. Kara Rüstem itti, işbu esirler kim gaziler gazadan götürür Tanrı buyruğıyla beşte biri padişahındır niçin sen anı almazsın dedi; Pes Kazasker dahi bu kaziyeyi Sultan Murad'a arzettiler. Andan Sultan Murad, çünkü Tanrı buyruğudur alın dedi..."

1.3.1.2.1. Acemi Ocağı

Acemi Ocağı, I. Murat zamanında Avrupa fetihlerinin genişlemesi sonucunda el altında devamlı tutulan maaşlı bir askerî sınıf vücuda getirilmesi düşünülmüş ve Gelibolu’da kurulmuştur. İlk olarak “Pençik Kanunu” namıyla harpte alınan erkek esirlerin beşte birini, devlet, hesabına ve asker ihtiyacına göre almayı kanun yapmıştı. Savaşlarda ordu efradı tarafından elde edilen esirler hakkında tertip edilen bu kanuna “Pençik Kanunu” ve ordu için alınan esir oğlanlara da “Pençik Oğlanı” denmiştir. Erkek esirlerin 10-20 yaş arasındakilerinden kusursuz ve sağlam olanları devletçe satın alınmıştır⁸⁹. Pençik Kanunu sonradan tekrar kapsamlı bir şekilde düzenlenmiştir. Acemiliğe alınmayan veya adedi beşten az olan erkek esirler; *şirhor*⁹⁰, *beçce*⁹¹, *gulamçe*⁹², *gulam*⁹³, *sakallı*⁹⁴ ve *pir*⁹⁵ diye birtakım sınıflara ayrılarak bu tertibe göre vergi alınmıştır.

Türk-İslam terbiyesi ve Türkçeyi öğrenmeleri amacıyla Pençik Oğlanlarının Anadolu’ya gönderilerek az bir bedel karşılığında Türk çiftçilerin hizmetlerine verilmeleri karar altına alınmıştır. Daha sonra bu usul devşirmelere de uygulanarak sistem geliştirilmiştir. Türk çiftçilerine verilen bu oğlanlar yetiştikten sonra birer akçe yevmiye ile Acemi Ocağına ve Gelibolu’daki gemi hizmetleri de dahil olmak üzere diğer hizmetlere verilmişlerdir. En nihayetinde bu hizmetleri tamamlamayı başaran oğlanlar *kapuya çıkma* veya *bedergah* ismiyle Yeniçeri Ocağına kaydedilmiştir⁹⁶. Bunlar arasından daha kabiliyetli olanları ise; bostancı namıyla saray ve bahçesinde padişaha yakın hizmet etmişlerdir⁹⁷.

Fütuhatın hızla ilerlemesi sonucunda askere olan ihtiyaç gittikçe artmıştır. Pençik Kanunu tek başına asker sağlamakta yetersiz hale gelince asker ihtiyacını karşılamak amacıyla Hristiyan tebaa evladından asker devşirmek icap edince “Devşirme Kanunu” yapılmıştır⁹⁸. Aslında, Osmanlıların çağdaşı olan Memlükler, kul sistemini geniş ölçüde

⁸⁹ 18 ve üstü yaşındaki erkek esirlerinde münasip olmaları durumunda satın alındığı görülmüştür. Bkz. Uzunçarşılı, (1984) , s. 8.

⁹⁰ Üç yaşına kadar olan çocuğa şirhor yani meme emen denirdi.

⁹¹ 3-8 yaş arası çocuk.

⁹² 8-12 yaş arası çocuk.

⁹³ Buluğa ermiş olan çocuk.

⁹⁴ Gulam gibi tüysüz olmayan iyice traşı gelmiş olan oğlan.

⁹⁵ İhtiyar

⁹⁶ Uzunçarşılı, (1984) , s. 5-12.

⁹⁷ Uzunçarşılı, (1984) , s. 65.

⁹⁸ Uzunçarşılı, (1984) , s. 13

uygulamışlardı. Ancak, Osmanlı devşirme geleneğinde daha sistematik bir uygulama göze çarpmaktadır. Devşirme sisteminin I. Bayezid devrinden beri uygulandığı bilinmektedir⁹⁹.

Devşirme işiyle birinci derecede yeniçeri ağası ilgilenmiştir. Ordu, devşirmeye gerek duyunca yeniçeri ağası bir arîze ile divana müracaat ederek ihtiyaç miktarını gösterirdi ve devşirmeye gidecek olan ocak ağalarını seçerek, belirli bölgelere bu ağaları sevk ederdi. Sancak beyleri, kadılar, topraklı süvari ve zeamet sahiplerinin yardımıyla acemi efrat devşirilirdi. Devşirme için ocak tarafından bir emin ile bir memur tayini kanundu. Devşirme emini ile memur tayininden önce bu işi on altıncı yüzyılın ilk yarısına kadar beylerbeyi, sancakbeyi ve kadılar yapardı. Fakat, bunların iltimas ve rüşvet almak suretiyle yolsuz hareketlerinden dolayı devşirme işi Yeniçeri Ocağına bırakılmıştır. Bu hizmete kanunen ocaktan; sekbanbaşı, solakbaşı, zagarcıbaşı, seksoncubaşı, turnacıbaşı, hasekiler, zenberekcibaşı, devciler veya yayabaşılardan biri bir takım eşliğinde memur edilirdi. Devşirme sistemi suistimale açık bir iş olduğundan merkezce sıkı denetlenirdi¹⁰⁰. Devşirme memuru, tayin olunduğu mntıkada her bir kadılığı yani kazaları bizzat gezip görerek kanuni vasıfları haiz olmak şartıyla sekiz, on ve nihayet yirmi yaş arasında bulunan, kırk hanede bir oğlan hesabıyla çocuk devşirirdi. Devşirme yapılacak kazalarda, tellallar vasıtasıyla köylere kadar yapılan ilanlara göre Hristiyan çocukları başta papazları olacak şekilde babaları ve vaftiz defterleriyle toplanma mahalline gelirlerdi. Elinde devşirme fermanıyla yeniçeri ağasının emir mektubu bulunan devşirme memuru devşirilecek oğlanları seçme işinde tamamen serbestti. Kanun gereğince Hristiyan çocuklarının en asilleri, papaz oğulları, iki çocuğu olanın biri, en sıhhatlisi ve fizikçe düzgün olanı seçilirdi. Talep yoğunluğundan dolayı, Hristiyan tebaadan devşirme yapılmasına istisna olarak Bosna Müslümanlarının oğullarının da devşirilmelerine kanun izin vermişti. Bir oğlu olanın çocuğu, çok uzun veya kısa olan çocuklar, Yahudi çocukları, evliler, İstanbul görmüşler, anası babası ölmüşler, Türkçe bilenler, sanat sahibi olanlar devşirilmeyerek ortaya çıkabilecek muhtemel olumsuzlukların önüne geçilmeye çalışılmıştır. Sonrasında, devşirilen çocuklar “*sürü*” denilen kabileler halinde hükümet merkezlerine sevk edilirlerdi. Çocukların sürüden kaçmaması için sıkı tedbirler alınırdı. Çocuklar, İstanbul’a gelerek muayeneden geçirildikten sonra, Müslümanlaştırmak için Anadolu’da Türk ailelerinin yanında eğitilip,

⁹⁹ Ortaylı, (2008) , s. 241.

¹⁰⁰ Kanuni Sultan Süleyman’a ait Yeniçeri teşkilat mecmuasında yer alan sözler: “...rüşvetle veya rica ile veya bir büyük yerden şefaate bedergah idüp halis kullarımın aralarına bir ecnebi korlarsa Allahü azimüşşanın ve yüz yirmi dört bin peygamberin lanetleri ol zabitlerin üzerlerine olsun.” Bkz. Uzunçarşılı, (1984) , s. 20-21.

başkente dönüşlerinde kendilerine “*acemi oğlanı*” ismi verilirdi. Böylece kullar hizmete alınmış olurlardı¹⁰¹.

Kapıkulu efradından herhangi birisinin ocaklarda, babaları gibi askerlik yapan oğullarına *kuloğlu* denirdi. 16. yüzyıl ortalarına kadar asker olan yeniçerilerin evlenmesi yasaktır. Yeniçeriler, Edirne’de ve sonra İstanbul’da “*oda*” denilen kışlalarda bekar yaşarlardı. Yavuz Sultan Selim zamanında başlayan ve ancak hükümdarın müsaadesiyle Ocak Çorbacılarıyla Yeniçerilerin emektarlarına hasredilen evlenme işi daha sonraları gittikçe yaygınlaştırılmıştır. Yeniçerilerin evlenmelerine müsaade edilince, ölümleri halinde “*kuloğulları*” denilen çocukları himaye edilmiştir¹⁰².

1.3.1.2.2. Yeniçeri Ocağı

Kapıkulu ocaklarının en nüfuzlusu ve kalabalığı olan Yeniçeri Ocağı I. Murat zamanında Edirne’nin fethinden sonra kurulmuştur. İstanbul’un fethinden sonra burada da kışlalar yapılmıştır¹⁰³. Ocağa kayıtlı yeniçeri sayısı; I. Murat zamanında 1000 kişiyken, I. Bayezid zamanında bu sayı artmış, II. Murat zamanında 3-4 bin, II. Mehmet zamanında 8-12 bin ve Kanuni zamanında da 12-14 bin dolaylarına ulaşmıştır. 16. yüzyıl sonlarına doğru savaşların uzun sürmesi ve savaş tekniğinde yaşanan değişimlerin neticesinde yeniçeri miktarı 40 bini aşmıştır¹⁰⁴.

Yeniçeri Ocağı; cemaat (yaya), sekban ve ağa bölüklerinden (ortalarından) oluşurdu. Cemaat bölükleri 101 ortadan oluşurdu¹⁰⁵. Önceleri müstakil olan ve 34 ortadan oluşan sekban bölükleri II. Mehmet zamanında Yeniçeri Ocağına ilhak edilmişlerdi¹⁰⁶. 61

¹⁰¹ Uzunçarşılı, (1984) , s. 13-21.

¹⁰² Uzunçarşılı, (1984) , s. 31-32.

¹⁰³ Özcan, a.g.e. , 551. Ayrıca bakınız; Afyoncu, E. (2012). *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu*. (İkinci Baskı). İstanbul: Yeditepe Yayınevi, s. 573: Yeniçeriliğin kuruluşu genelde I. Murad devri olarak gösterilmekle birlikte, bu kuruluşu Orhan Gazi zamanına kadar indirenler de bulunmaktadır. Ancak bu ocağın asıl teşekkülü Yıldırım Bayezid devrinde gerçekleşmiştir.

¹⁰⁴ Ünal, (2002) , s. 64.

¹⁰⁵ Yeniçeri Ocağının ilk ortaları; yaya veya cemaat adı verilen ortalarlardır. Yeniçeri Ocağı teşkil edildiği zaman ocak an’anesine göre Ocağa bin yeniçeri alınmış ve her yüz nefere bir yayabaşı kumandan tayin edilmiştir. Ocak ilk kurulduğu zaman on ortadan oluşmaktaydı. Daha sonraları yeniçeri mevcudu ve orta adedinin artmasıyla cemaat denilen yaya ortaları yüz bire kadar çıkmıştır. Bkz. Uzunçarşılı, (1984) , s. 156.

¹⁰⁶ Osmanlı Devleti’nde sekban teşkilatının daha I. Murad zamanında mevcut olduğunu biliyoruz. Bir harp faaliyetini gösterdiği için Türkler tarafından büyük ehemmiyetle tatbik edilen avcılık gerek Murad Bey ve gerek oğlu Yıldırım Bayezid zamanında oldukça gelişmiştir. Sekban bölükleri işleri gereği padişaha daha yakın bölüklerdi ve II. Mehmet döneminde cemaat ortalarının sefer bahşişi istemeleri gibi itaatsizliklerinden dolayı padişah 6-7 bin kadar olan sekbanı yeniçerilerin arasına koymayı uygun görmüştür. Kendisinin av hizmetine mahsus olarak ise beş yüz kadar sekbanı alıkoymuştur. Bkz. Uzunçarşılı, (1984) , s. 162-164.

ortadan oluşan Ağa Bölükleri ise II. Bayezid zamanında ihdas edilmiştir¹⁰⁷. Böylece, Yeniçeri Ocağındaki orta ve bölük sayısı 196'ya çıkmıştı¹⁰⁸. Subaylardan “binbaşı” rütbesinde olan orta komutanına “çorbacı¹⁰⁹” denilirdi. Onun haricinde *kethüda*¹¹⁰, *odabaşı*¹¹¹, *vekilharç*¹¹² ve *bayraktar*¹¹³ denilen subaylar vardı¹¹⁴.

Yeniçeriler disiplin içerisinde bir eğitim görürler, ok, yay, kılıç, balta ve gürz gibi çağın silahlarını en iyi şekilde kullanırlardı. 15.yüzyılın ortalarından sonra bu askerler tüfek de kullanmaya başlamışlardır. Bu konuda özellikle II. Bayezid büyük gayret göstererek yeniçerileri ateşli silahlarla donatmıştır. Yeniçeriler, piyade olarak savaşır ve savaş sırasındaki tehlikelere karşı merkezde padişahın yanında bulunurlardı. Padişah sefere gitmeyip veziriazam veya vezirlerden birisi sefere gönderildiğinde yeniçerilerin tamamı değil, sadece bir kısmı bu sefere katılırdı¹¹⁵.

Yeniçeriler yılda bir elbise ve yevmiye hesabı üzerinden üç ayda bir “ulûfe” denen maaş alırlardı. Ayrıca, her saltanat değişikliğinde yeniçerilere cülûs bahşisi dağıtıldı¹¹⁶. Yeniçerilerin nüfuzlarının artmasıyla doğru orantılı olarak hazineden yapılan bu ödemeler de artmıştır.

Yeniçeri Ocağının en kıdemli komutanına “yeniçeri ağası” denirdi. Yeniçeri ağası, sadrazamdan önce arza çıkıp ocak hakkında padişahı bilgilendirirdi. Çünkü, yeniçeri ağası veziriazama değil, doğrudan doğruya padişaha bağlıydı. 1451'e kadar ocaktan yetişenler arasından çıkmış yeniçeri ağaları ,daha sonraları sekbanbaşılardan tayin edilmeye başlanmıştı¹¹⁷. Divan-ı Hümayûn üyesi olan Yeniçeri ağası, yalnız ocak işleriyle ilgili oy

¹⁰⁷ II. Bayezid'in cülusunda yeniçerilerin itaatsizlikleri ve daha bazı hareketlerde bulunmaları, sekbanların ön ayak olmaları yeniçeriler arasına yeni bir sınıf askerin daha karışmasını gerektirmişti. Bu nedenle, Ocağa, ağa bölükleri ismiyle altmış bir bölükten müteşekkil yeni bir sınıf ilave olundu. Bu ağa bölüklerinin önemi Kanuni zamanında daha ziyade arttı. Bkz. Uzunçarşılı, (1984) , 167-170.

¹⁰⁸ Özcan, a.g.e. , s. 552.

¹⁰⁹ Çorbacılar, cemaat ortalarında yayabaşı ve ağa bölükleriyle sekbanlarda ise bölükbaşı isimlerini almışlardır. Çorbacılar kendisinin emir ve kumandası altındaki bölüğün bütün işlerinden ve inzibatından sorumluydu. Bakınız; Uzunçarşılı, (1984) , s. 234.

¹¹⁰ Cemaat ortalarında yayabaşından sonra gelen en kıdemli subaydır. Bakınız; Uzunçarşılı, (1984) , s. 235.

¹¹¹ Yayabaşı ve bölükbaşından sonra gelen ve bölüğünün inzibatıyla en çok alakadar olan orta zabitlerindendi. Kışlada daimi surette bölüğüyle beraber bulunurdu. Bakınız; Uzunçarşılı, (1984) , s. 235.

¹¹² “Odabaşından bir derece aşağıdır. Haftada bir kere kendi orta veya bölüğünden toplanan ve kumanya parası denilen para ile bölüğün iâsesinin tedariki buna aitti.” Bakınız; Uzunçarşılı, (1984) , s. 235.

¹¹³ “Ortanın, yarısı sarı ve yarısı kırmızı olan, üzerinde Zülfikar resmi bulunan bayrağını taşıyan zabıt olup oda eskilerindendi.” Bakınız; Uzunçarşılı, (1984) , s. 236.

¹¹⁴ Ünal, (2002) , s. 66.

¹¹⁵ Ünal, (2002) , s. 65.

¹¹⁶ Ünal, (2002) , s. 66.

¹¹⁷ Ünal, (2002) , s. 65.

kullanabilirdi. Yeniçeri ağası ilk zamanlarda sancak beyleri gibi bir tuğ taşırdı. 16. yüzyılda beylerbeyi derecesine yükselip iki tuğ sahibi oldu. 17. yüzyıldan itibaren ise; birçok Yeniçeri ağasına vezirlik de verildi ve bunlara “Ağa-Paşa” denildi¹¹⁸. Yeniçeri ağası Yeniçeri Ocağı ile Acemi Ocağı işlerinden sorumluydu. İstanbul’un asayişini sağlamak için maiyetinde bir heyetle gezerdi¹¹⁹. Yeniçeri ağası, “Ağa Sarayı” denilen bir konakta otururdu. Burası yalnız ikamet ettiği bir yer olmayıp; ocağın en yüksek işlerini görmek için meclis burada toplanırdı. “Ağa Divanı” denilen bu meclise ocağın zabitleri üyeydiler. Ağa divanında; ocak işlerine, yeniçerilerin maaş ve terfilerine, ocak inzibatına, yeniçeriler arasındaki davaya ait işlere bakılırdı¹²⁰. Yeniçeri ağaları, yalnız padişahın yanında sefer-i hümayûnlara katılırlardı. 16. yüzyıl sonlarında serdarlar yanında da seferlere katıldılar. Daha önceleri ise, serdar-ı ekremler yanında yeniçerilere sekbanbaşı kumanda ederdi; yeniçeri ağası da İstanbul’da kalırdı.

Yeniçeri Ocağının bayrağına İslam’ın Sünni mezhebine bağlı olmasının bir işareti olarak “İmam-ı Azam Bayrağı” denilirdi¹²¹. Bununla beraber; heterodoks bir tarikat olan Bektaşiliğin etkisinden söz etmek gerekir. Özellikle, 15. ve 16. yüzyıllarda Bektaşilik adeta ocağın resmi bir manevi değeri mahiyetini almıştır. Bektaşiliğin sıkı kurallara tabi olmayıp daha elastiki ve genel kurallar ortaya koyması nedeniyle yeniçeriler arasında kolay kabul gördüğünü söyleyebiliriz¹²².

Kanunî döneminde meydana gelen Şehzade Bayezid isyanının ardından Anadolu’ya, daha sonraki yıllarda da imparatorluğun diğer bölgelerindeki önemli şehirlere yeniçeri garnizonları kurulmuştur. Bu yeniçeri birlikleri, zamanla o bölgelerde idareyi ele geçirip, merkezin hakimiyetini devre dışı bırakmışlardır. 16. yüzyıl sonlarında tüfekli piyade asker ihtiyacının artması sebebiyle, Yeniçeri Ocağına kanunlara aykırı olarak devşirme olmayan çeşitli meslek gruplarından kimseler alınmıştır. Daha önce askerlik dışında herhangi bir işle meşgul olmayıp, evlenmeden kışlalarında oturan yeniçeriler sayılarının artmasıyla doğru orantılı bir şekilde bu düzene uymamışlardır. Zamanla Ocak, çeşitli meslekleri icra eden ve kışlalarına maaş almak için uğrayan insanlarla dolmuştur. 18. yüzyıla gelindiğinde ocak

¹¹⁸ Öztuna, Y. (1994a). *Büyük Osmanlı Tarihi*. (Birinci Baskı). Cilt 7, İstanbul: Ötüken Neşriyat, s. 232-233.

¹¹⁹ Uzunçarşılı, (1984) , s. 177.

¹²⁰ Uzunçarşılı, (1984) , s. 397.

¹²¹ Özbilgen, a.g.e. , s. 255.

¹²² “Hacı Bektaş’ın ilk Osmanlı hükümdarları ile münasebetleri ve Yeniçeri Ocağı’nın kuruluşunda manevi bir pir, bir kül etmiş olup, tarihi bir hakikat sayılamaz.” Köprülü, M. F. (2006). *Tarih Araştırmaları*. (Birinci Baskı). Cilt 1, Ankara: Akçağ Yayınları, s. 376-379. Ayrıca bakınız; Köprülü, (2006) , 377.

iyice bozularak yeniçerilerin esamîleri (görev beratları) alınıp satılan birer kağıt olmuştur. Bu yolla beş- on kişinin maaşının bir kişi tarafından alınması sıkça görülen bir durum haline gelmiştir. Bunlardan başka yeniçeriler savaş meydanlarına gitmemeye, eğer gittilerse de kaçmaya başlamışlardır. Talim yapmayı ve yeni gelişen askerî teknikleri uygulamayı da kabul etmemişlerdir¹²³. Artık ocaktan düşmanlar değil, korumakla yükümlü oldukları tebaa ve padişah başta olmak üzere devlet yetkilileri endişe etmeye başlamıştır. Islahı mümkün olmayan Yeniçeri Ocağı 1826 yılında II. Mahmut tarafından kanlı bir şekilde ilga edilmiştir¹²⁴.

1.3.1.2.3. Diğer Kapıkulu Ocakları

Kapıkulu ordusunun en itibarlı birliği olan Kapıkulu Sipahileri 6 bölükten meydana geldikleri için “altı bölük halkı” adıyla da anılırlardı¹²⁵. Süvari olan bu bölükler seferlerde padişahın yanında bulunur, onun tuğ ve silahlarını taşıyıp güvenliğini sağlardı. Kapıkulu sipahilerinin mevkileri yeniçerilerden daha yüksek ve maaşları da daha fazlaydı¹²⁶. Bölük ağaları ile maiyetleri dışındakiler, savaş eğitimi yapmak ve atlarının muhafaza ve bakımı için Bursa, Çorlu, Edirne gibi bol otlaklı bölgelerde kışlalarda bulunurlar, İstanbul’a üç ayda bir ulûfelerini almak için gelirlerdi. Bununla beraber, örneğin cizye toplamak gibi özel görevlerle eyaletlere de gönderildikleri de olurdu¹²⁷. Kapıkulu sipahileri savaşlarda atlarına zırh takarlardı. Silahları ok, yay, kalkan, mızrak, balta, pala, hançer, gaddare, bozdoğan. Piştov (tabanca) taşımak mecburi değil ihtiyariydi¹²⁸. 18. yüzyıldan itibaren savaşlarda atlı askerlerin değeri azalıp tüfekli yayaların önemi artmıştı. Devlete çok faydası kalmamış olan

¹²³ Afyoncu, a.g.e. , s. 575-576.

¹²⁴ “Yeniçeriler son nasihatleri de dinlemeyip talimi askere sebep olanları isteyince, ipler tamamen koptu. Kılıcı kuşanan II. Mahmud, ulemadan isyan eden yeniçerilerin katli için fetva aldı ve Sancak-ı Şerifi çıkarttı. 15 Haziran 1826 tarihinde asker ile ahali, gülbank ve tekbirlerle birkaç kol halinde yeniçeri kışlalarına doğru harekete geçip, Et Meydanı’ndaki yeniçerileri kuşattılar. Son kez yapılan teslim ol çağrısını da kabul etmemeleri üzerine, yeniçerilerin üzerine top atışlarına başlanıp, Et Meydanı’nın kapıları kırıldı ve beş saat süren mücadelenin sonunda Yeniçeri ocağı tarih oldu.” Bakınız; Afyoncu, a.g.e. , s. 576.

¹²⁵ Kapıkulu sipahilerine tımarsız sipahiler de denmiştir. Bakınız; Öztuna, (1994a) , s. 263.

¹²⁶ Silahlarını devletten alan kapıkulu sipahileri, seferden dönünce yeniçerilerden farklı olarak, silahlarını Cebeci Ocağına teslim etmeyip kendileri saklar, tamir eder, gerekirse kendi paralarıyla yenisini alırlardı. Kapıkulu sipahi maaşlarının yüksek olma nedenlerinden birisi de bu ek masraflardı. Ayrıca, sefer dışında yiyecekleri de kendilerine aitti; yeniçeriler gibi hükümet hesabına iâşelerini karşılamazlardı. Ünal, (2002) , 72. Ayrıca bakınız; Öztuna, (1994a) , s. 266.

¹²⁷ Özbilgen, a.g.e. , s. 264.

¹²⁸ Öztuna, (1994a) , s. 266.

kapıkulu sipahileri Yeniçeri Ocağının ilgasından sonra II. Mahmut tarafından lağvedilmiştir¹²⁹.

Cebeci Ocağı, piyade silahları ile mühimmatını onarım, dağıtım ve korumakla görevli birliklerdir¹³⁰. Başta İstanbul olmak üzere Belgrad, Budin gibi bazı stratejik önemi olan merkezlerde cebecilerin çalıştığı “cebehane” denilen silah depo ve imalathaneleri vardır¹³¹. Sayıları 16. yüzyılın sonuna kadar 500-800 civarında olan ocak mevcudu 17. yüzyılın üçüncü çeyreğinde 4000 civarında olmuştur. Zaman zaman yeniçerilerle birlikte isyan olaylarına karışan Cebeci Ocağı da 1826’da lağvedilmiştir¹³².

Osmanlı Devleti’nde ilk olarak topu I. Murat 1389 Kosova Meydan Muharebesinde kullanmıştır. Ancak, topu silahlı kuvvetlerin vazgeçilmez bir ağır ateşli silahı olarak orduya kazandıran II. Mehmet’tir¹³³. Topçu Ocağı mensupları “Vaka-yı Hayriye”de II. Mahmut’un yanında bulunmuş, çarpışmanın kazanılmasında önemli rol oynamışlardır. Daha sonraki dönemde ordu modernleştirilirken ocak da lağvedilmiş ve yeni bir topçu sınıfı kurulmuştur¹³⁴.

Top Arabacıları Ocağı’ndan, Fatih Kanunnamesi’nde ve o dönemin belgelerinde söz edilmemesine rağmen bu ocağın çekirdeğinin İstanbul kuşatması sırasında Edirne’de döktürülen büyük topların taşınması maksadıyla kurulduğu kabul edilmektedir. Yavuz Sultan Selim döneminde ise “arabacıbaşı” adında bir subay kadrosunun varlığı bilinmektedir¹³⁵. Ocak mevcudu 1820’de 4414’tü. Vaka-yı Hayriye’den sonra Ocak, önce Tophane Ferikliğine sonra Tophane Müşirliğine bağlanmıştır¹³⁶. Yine, humbara adındaki fitili yakılıp zaman ayarlaması yapılan ve elle atılan bombaları kullanan askerlerden oluşmuş Humbaracı Ocağı, kale fetihlerinde kullanılan ve subaylarını yetenekli mühendis ve mimarların oluşturduğu Lağımcı Ocakları Kapıkulu Ocakları olarak hizmet etmişlerdir.

¹²⁹ Özbilgen, a.g.e. , s. 265.

¹³⁰ Milli Savunma Bakanlığı, a.g.e. , s.26.

¹³¹ Özcan, a.g.e. , s.552.

¹³² Özbilgen, a.g.e. , s. 267-268.

¹³³ Öztuna, a.g.e. , s. 267.

¹³⁴ Belge, a.g.e. , s.191.

¹³⁵ Özbilgen, a.g.e. , s. 268.

¹³⁶ Öztuna, a.g.e. , s. 270.

1.3.1.3. Eyalet askerleri

Eyalet askerlerinin sayıca en kalabalık sınıfını “sâhib-i arz” denilen tımarlı sipahiler teşkil ederdi. Kale bölükleri ve geri hizmet bölüklerinin yanında; seferde başta Kırım Hanlığı, Eflak ve Boğdan Voyvodalıkları, Erdel Beyliği kuvvetleri olmak üzere yardımcı kuvvetler de Ordu-yı Hûmayun’a katılırlardı¹³⁷.

1.3.1.3.1. Tımarlı sipahiler

Tımar veya dirlik, devletin miri araziden belirli bir kısmın yıllık gelirinin tamamını veya belli bir kısmını, belirli hizmetler karşılığında şahsa tevcih etmesini ifade eder. Miri arazi rejimine dayanan tımar sisteminde toprağın mülkiyeti tımar sahibine geçmemekte; arazinin kuru mülkiyetini (rakabe) devlet alıkoymaktadır¹³⁸. “*Raiyyet oğlu raiyyetir*”, “*Reaya ata binüb kılıç kuşanmak yokdur*” prensiplerine sahip olan devlet, sipahi sınıfı içine reayayı almamak gibi genel bir eğilim içerisinde olmuştur. Ancak, sık sık ortaya çıkan ihtiyaçlar nedeniyle sipahilik geniş reaya kitlelerinden de beslenmiştir. Tımarlı sipahiler; mülkiyet hakkı, cezalandırma hakkı, hukuki güvence vb. yönlerden feodal beylerden farklı olmuşlardır¹³⁹. Bu sistem, büyük bir imparatorluk ordusunu, Orta Çağ ekonomisine dayanarak ayakta tutabilme kaygısından doğmuş olup, imparatorluğun eyalet yönetimi, mali, toplumsal ve tarımsal politikaları bu çerçevede düzenlenmiştir¹⁴⁰.

Osmanlı Devleti, birbirine rakip olan iki ayrı din ve uygarlığın sınırında fütûhât temeli üzerine kurulmuş bir “*Gazi*” devleti olduğundan bu sistem seyfiye sınıfına da yansımıştır. Osmanlı Devleti’nin birçok rakip devlet arasında kurulmasıyla birlikte büyük bir askeri güce ihtiyaç duyulması, ele geçirilen toprakların askeri mükellefiyetler karşılığında tevcih edilmesine yol açmıştır. Orhan Bey zamanından itibaren görülmeye başlanan bu uygulamada kuruluş dönemi ve sonrasında farklı usuller takip edilmiştir. Kuruluş döneminde; fetihlere katılan büyük kumandanlara, ahi ve derviş gibi İmparatorluğun teşkilatlandırılmasında, maddi ve manevi bakımdan kuvvetli esaslar üzerine oturtulabilmesi için yardımı dokunabilecek kişi ve zümrelere geniş imtiyaz ve muafiyetlerle özellikle Rumeli sınırında toprak temlikleri yapılmıştır. Böylece, Anadolu Beyliklerinden

¹³⁷ Özbilgen, a.g.e. , s. 270.

¹³⁸ Cin, Akyılmaz, (2011), s. 520.

¹³⁹ Detaylı bilgi için bakınız; Cin, Akyılmaz, (2000), s. 288-292.

¹⁴⁰ İnalçık, (2012), s. 111.

gelen kumandanların maiyetleri ile beraber bu topraklara yerleştirilip Rumeli fütûhâtında onların askeri yeteneklerinden faydalanılması amaçlanmıştır. Vergi toplamak da dahil herhangi bir sebeple devlet memurları bu topraklara giremezdi. Serbestiyet üzere temliklerde mülk sahibinin hakları mutlaktı ve tıpkı diğer mülkler gibi bu toprakların alınıp satılmaları, vakfedilmeleri, bağışlanmaları, şeri miras hükümlerine göre mirasçılara intikali, borç için haczedilmeleri mümkündü. “Serbestiyet üzere” temlik edilen topraklarda yargılama tekeli kadıdadır. Daha sonra tımar sisteminde “Serbest Tımar-Serbest Olmayan Tımar” ayrımı ortaya çıkmıştır. Fatih döneminden itibaren “Serbest Tımar”da tımar sahibinin vergi toplama hakkı sınırlandırılmıştır¹⁴¹.

Kuruluş döneminde ortaya çıkan bir diğer kurum mülk tımarlar olmuştur. Mülk tımarlarda, devlete ait olması gereken rakabe hakkı, birisine satılmış, bağışlanmış veya devlet toprakların gerçek sahibi olmaya devam etmekle birlikte, kendisine ait olması gereken her türlü hak ve resimleri toplama yetkisini, bütün hayatı boyunca ve ölümünden sonra da mirasçıları tarafından mülk olarak tasarruf edilebilmesi için belli bir bedel karşılığında sahibine satmış, bağışlamış veya askerlere dağıtmıştır. Mülk tımarların; satılmaları, vakfedilmeleri ve mirasla intikali mümkündür. Genellikle; Doğu Anadolu bölgesi, Rumeli ve Bosna’da bazı Hristiyan beylerinin elinde bırakılan topraklarda mülk tımar statüsünde olmuştur. Fakat, geçici bir çözüm olarak görülen mülk tımarlar, padişahların çeşitli fırsatları değerlendirmesiyle sipahi tımarına yaklaştırılmıştır. Osmanlı tımar teşkilatında küçük bir azınlığı temsil eden bu sistemin mülk ve vakıfları, merkezi otoritenin denetimini sınırlandırdığından ve toprağa bağlı bir aristokrasiye sebebiyet verebileceğinden, bazı genel düzenlemelerin yapıldığı dönemlerde padişah tarafından ortadan kaldırılmışlardır¹⁴².

Dirlikler veya tımarlarda devlet, tasarruf hakkını sipahiye bırakmıştır. Sipahi, toprağı bizzat kendisi işleyemez; o, köylülere toprağı kiralar, ayrıca köylülerin devlete ödemek zorunda oldukları bazı vergileri toplar. Sipahiler geçimlerini bu topladıkları vergilerden sağlar. Sipahi dirliği aldıktan sonra belli yükümlülüklerin altına girer. Buna göre sipahi; dirlik topraklarının iyi biçimde işletilmesini sağlamak, dirliği yönetmek, devlet adına vergileri toplamak ve nihayet dirliğin büyüklüğüne göre belli bir görevi yerine getirmekle yükümlüdür. Bu görev genelde; belli sayıda savaşçı yetiştirmek ve savaş zamanları onlarla

¹⁴¹ Cin, Akyılmaz, (2000) , s. 235-236.

¹⁴² Cin, Akyılmaz, (2000) , s. 236-237; İnalçık, (2012), s. 113: Tahrirdeki toprakların mülk ve vakıf nitelikleri sürebildiği gibi, padişahın iradesiyle gözden geçirilip mülk ve vakıf niteliklerinin kaldırılması da mümkündür.

birlikte orduya katılmaktır. Ancak, sipahiye; orduya çeşitli maddeleri sağlamak, sınır boyundaki kalelere bakmak veya Saraya malzeme göndermek gibi görevler de yüklenebilir. Yükümlülüklerine uymayan sipahinin dirliği elinden alınır ve gerekirse cezalandırılabilir¹⁴³.

Tımar sisteminde sipahi, tasarruf hakkını elinde tuttuğu toprağı, köylüye bir bedel karşılığında kiraya vermektedir. Sipahi, toprağı kiraya verirken köylüden “tapu resmi” adında bir para alır. Bundan böyle sipahi köylüden toprağı alamaz. Ancak, köylü de toprağı işleyip her yıl vergilerini ödemek zorundadır. Köylü, toprağını bırakıp gidemez; giderse sipahi onu devlet gücüyle geri getirir ve ondan “çift bozan resmi” denilen bir ceza alır. Tapu resmini ödeyen köylü ölürse, toprak yeniden tapu resmi ödenmeden oğullarına kalır¹⁴⁴.

Her dirliğin, sipahinin kişisel geliri için ayrılmış “kılıç” adı verilen bir çekirdeği vardı. Sipahi, kılıç dışında kalan gelirini kendisine verilen yükümlülükleri yerine getirmek için harcar; eğer, bu harcamadan gelir artarsa, artan kısmı da kişisel gereksinimlerine tahsis edebilirdi. Yıllık geliri 19999 akçeye kadar olan dirliklerde (tımar), kılıç hariç her 3.000 akçelik gelir için bir atlı asker (cebelü); yıllık geliri 20000-99999 akçeye kadar olan dirlikler (zeamet) ve yıllık geliri 100000 akçenin üzerinde olan dirliklerde (has) de her 5.000 akçelik gelir için bir atlı asker çıkartılırdı. Böylece, Osmanlı ordusundaki tımarlı asker sayısı, 16. ve 17. yüzyıllara gelindiğinde 80.000-120.000 rakamlarına ulaşmıştır. Bu askerlerin barış zamanındaki bakım ve eğitimlerini sipahiler sağladığı gibi, savaştaki gereksinimlerini, silahlarını ve diğer malzemelerini de sipahiler karşılardı. Eksik cebeli çıkaran, geçerli özrü olmadığı halde yükümlülüklerini yerine getirmeyen sipahilerin elinden dirlikleri alınırdı¹⁴⁵. Bir sipahi, üstün hizmetlerde bulunarak yeni eklerle tımarını ve yıllık gelirini artırabilirdi. Ancak, zeametlerin neredeyse tamamı sultan kullarına ve bey oğullarına ayrıldığında, sipahinin bir zeamet elde etmesi için çok büyük hizmetlerde bulunması gerekirdi. Ayrıca, askeri görevlerde bulunmayan saray ve hükümet görevlilerine de tımarlar verilmiş ve bu durum, tımar sisteminin bozulduğu dönemlerde seyfiye sınıfının isyanına neden olmuştur¹⁴⁶.

Fethedilen yerlerdeki topraklar, büyük bir özenle saptanır ve tüm köyler, arazilerin gelirleri tahrir defterlerine kaydedilirdi. Bütün nitelikleri belirlenen topraklar, dirliklere

¹⁴³ Üçok, C. , Mumcu, A. , Bozkurt, G. (2011). *Türk Hukuk Tarihi*. (On Beşinci Baskı). Ankara: Turhan Kitabevi, s. 264-265.

¹⁴⁴ Üçok, Mumcu, Bozkurt, a.g.e. , s. 265-266.

¹⁴⁵ Üçok, Mumcu, Bozkurt, a.g.e. , s. 270-271.

¹⁴⁶ İncik, (2012), s. 120-121.

ayrılır ve sipahilere dağıtılırdı. Geliri az olan küçük tımarları taşra örgütünün o bölgedeki başı olan beylerbeyi “Tezkiresiz Tımar” adı altında dağıtırdı. Geliri fazla olan büyük dirliklerin nasıl dağıtılacağı ise merkez tarafından saptanır, oradan gönderilen bir tezkere, o dirliğin kime verileceğini gösterirdi. Bu dirliklere ise, “Tezkireli Tımar” denirdi. Dirlik sahibi ölürse, sipahilik görevini yerine getirebilecek erkek çocukları arasında dirlik paylaştırılırdı¹⁴⁷. Sipahiler merkezin sıkı denetimi altında olmuştur. Herhangi bir şikayet halinde hem sipahi, hem de onun dirliğinde yaşayan halk bağlı oldukları kazanın kadısına başvurabilirlerdi. Dirlik örgütünün hiyerarşik yapısına gelince, bir nahiyelik bölgede bulunan sipahiler “çeribaşı”na; bir kaza çevresindeki çeribaşları da “alaybeyine” bağlıydı. Alaybeyleri “subaşı”na, onlar da “sancakbeyi”ne bağlıydılar. Sancakbeyleri ise “beylerbeyi”ne bağlıydılar¹⁴⁸.

16. yüzyılın ikinci yarısından sonra Osmanlı siyasi, askeri ve sosyo-ekonomik yapısının temelini teşkil eden toprak düzeni bozulmaya başlamıştır. Tımar sistemi kendisinden beklenen fonksiyonları yerine getiremezken, miri arazi rejimi de yapılan fiili ve hukuki düzenlemeler neticesinde mülk araziye yaklaşmış ve özel mülkün önünü açmıştır. Osmanlı Devleti’nin gücünün ve yükselişinin temellerinden biri olan tımar sistemi, iç ve dış şartların oluşturduğu çok boyutlu etkiler sonucunda bozulmuştur. Kanuni Sultan Süleyman döneminde gelişiminin zirvesine çıkan tımar sisteminin bozulma sebeplerini; fetihlerin durması, nüfus yerleştirme politikasının iflası, yüksek oranlı enflasyon başta olmak üzere ekonomik sorunlar, savaş teknolojisinin değişmesi ve bu değişime tımar sisteminin cevap verememesi, tımarların ehline verilmemesi şeklinde sıralayabiliriz¹⁴⁹. Tımarlı sipahiler açısından asıl sorun değişen savaş koşullarına cevap verememeleri olmuştur¹⁵⁰. Tüfekli silahların gelişmesi ve savaşlarda taktiksel manevraların öneminin artması, profesyonel olmayıp tek ayağı üretimde olan askerlerden beklenen başarıların sağlanmasına engel olmuştur. Müteakip yüzyıllarda önemi iyice azalan tımarlı sipahiler geri hizmete alınmışlardır¹⁵¹. Osmanlı siyasi, sosyal, iktisadi düzeni büyük ölçüde bu sistem üzerine monte edildiği için, tımar sistemi, devletin tüm düzenini etkilemiştir. Yapılan tüm ıslahat çalışmalarına rağmen, tımar rejimini düzeltmek mümkün olmayınca, devlet otoritesi gittikçe zayıflamış ve yoğunlaşan siyasi ve ekonomik anarşi içinde sipahiler dirlik topraklarına kendi

¹⁴⁷ Üçok, Mumcu, Bozkurt, a.g.e. , s. 270.

¹⁴⁸ Üçok, Mumcu, Bozkurt, a.g.e. , s. 271.

¹⁴⁹ Detaylı bilgi için bakınız; Cin, Akyılmaz, (2000), s. 332-335.

¹⁵⁰ Belge, a.g.e. , s. 183.

¹⁵¹ Özcan, a.g.e. , s. 553.

mülkleri gibi tasarruf etmeye başlamışlardır. Gerçek fonksiyonunu kaybeden tımar sistemi, ilk defa 1703 tarihinde Girit adasında ortadan kaldırılmış ve burada maaşlı memurluk düzenine geçilmiştir. 1812 yılından sonra verilmemeye başlanan tımarlar, çoğunluğun görüşüne göre Gülhane Hattı Hümayunu ile tamamen ortadan kaldırılmıştır¹⁵².

1.3.1.3.2. Kale bölükleri

Tüm ülkenin sınır boylarında ve yurt içindeki stratejik konumdaki kalesi bulunan şehirlerde kapıkulu garnizonları kurulmuştu. Bunların görevi, olağan kolluk hizmeti yapmanın yanı sıra kaleyi ve mücaviri olan beldeyi gelebilecek her türlü tecavüze karşı korumaktı¹⁵³.

Kalenin yönetiminden Kale Dizdarı sorumlu bulunuyordu. Onun emri altında bir kethüda ve merkezden gönderilmiş belirli sayıda yeniçeri ile kapıkulu sipahisinin yanında çeşitli askerî sınıflara mensup kale erleri de bulunmaktaydı. Kale bölükleri “atlılar” ve “yayalar” şeklinde ikiye ayrılırdı. Yayaları beylerbeyinin emrinde bulunan *kapıkulları*, *yerli topçular*, *yerli cebeciler*, *humbaracılar*, *lağımıcılar*, *azap*¹⁵⁴, *sekban*¹⁵⁵ ve *muhafız* sınıfları oluştururdu. Atlı kale bölükleri grubunu ise; *akıncı*¹⁵⁶, *deli*¹⁵⁷, *farisan*¹⁵⁸, *beşli*¹⁵⁹, *gönüllü*¹⁶⁰ gibi yardımcı kuvvetler oluştururdu¹⁶¹.

¹⁵² Cin, Akyılmaz, (2000), s. 336-340.

¹⁵³ Özbilgen, a.g.e. , s. 273.

¹⁵⁴ Azaplar öncü hafif piyade birliklerindendir. Kuruluşları Yeniçeri Ocağından öncedir. Savaşlarda ilk hücumlara bunlar maruz kalırlardı. 16.yüzyılda kale muhafızı olarak kullanılmış azaplar II. Mahmud zamanında kaldırılmışlardır. Özcan, a.g.e. , s. 553. Ayrıca bakınız; Özbilgen, a.g.e. , s. 275: Bahriye azapları da vardı ve bunların gündelikleri kara azaplarından çoktu.

¹⁵⁵ Sekbanlar, olağanüstü durumlarda kendi istekleri ile hizmete girerek çalışan köylülerden meydana geldikleri için yerli kulu piyadesinin en aşağı sınıfı sayılmışlardır. Bu sınıfa Hristiyan milletinden olanlar da kabul edilirdi. Milli Savunma Bakanlığı, a.g.e. , s. 28.

¹⁵⁶ Osmanlı Devleti'nin hafif süvari kuvveti olan akıncılar 16. yüzyıl sonlarına kadar fetih ve yağmalama faaliyetlerinde büyük hizmetler etmişlerdir. Ancak, Eflak Beyi Mihal'in isyanındaki harekatta Veziriazam Sinan Paşa'nın tedbirsiz hareketiyle adeta mahvolurcasına zayıt vermişler ve sonrasında akıncı ocağı bir daha toparlanamamıştır. Uzunçarşılı, a.g.e. , s. 286.

¹⁵⁷ Bu askerler, delice cesaretlerinden dolayı bu adı almışlardır. Kılık kıyafetleri ile düşmanı korkutan deli askerleri 17. Yüzyıldan itibaren efendilerinin sık sık görevden alınmaları nedeniyle işsiz kalmışlar ve bulundukları yerler için tehlike unsuru olmuşlardır. Özcan, a.g.e. , s. 554.

¹⁵⁸ Azap askeri içinde ayrı bir sınıf oluşturan farisanlar süvari olarak sınır kalelerinde hizmet görmüşlerdir. Özbilgen, a.g.e. , s. 274.

¹⁵⁹ Beşliler düşman toprağına yakın savunma mevkielelerinde bulunmuşlardır. İhtiyaç halinde akına gidip düşman toprağından bilgi alırlar ve hükümeti sınırdaki gelişmelerden haberdar ederlerdi. Uzunçarşılı, a.g.e. , s. 287.

¹⁶⁰ Bu askerler, savaşmak üzere devlete başvuran eli silah tutan yerli kimselerdi. Gönüllüler, vuruşkan ve iyi silah kullanan gençler olmakla beraber toplu halde savaşmak hakkında yeterli bilgiye sahip değillerdi. Öztuna, (1994a) , s. 298.

¹⁶¹ Özbilgen, a.g.e. , s. 273.

1.3.1.3.3. Geri hizmet bölükleri

Osmanlı ordu teşkilatında sefer zamanlarında ordunun top ve cephanelerini taşımak, ordunun geçeceği yolları temizlemek, zahire nakletmek, kale tamiri, tersane hizmeti, köprü inşaatı, maden hizmeti gibi vazife ve hizmet sahiplerinin oluşturduğu teşkilat kıtalarına geri hizmet kıtalarıydı¹⁶².

*Yayalar-müsellemler*¹⁶³, *yörükler*¹⁶⁴, *canbazan*¹⁶⁵ ve *cerahorlar*¹⁶⁶ başta olmak üzere *voynuklar*¹⁶⁷, *mortoloslar*¹⁶⁸, *evlâd-ı fâtihânlar*¹⁶⁹, *derbentçiler*¹⁷⁰, 16. yüzyıl sonrası *tımarlı sipahiler*¹⁷¹ geri hizmet bölükleri olarak görev yapmaktaydılar. Anadolu’da ve Rumeli’de askerî teşkilatın vazgeçilmez unsurları olarak kabul edilen geri hizmet bölükleri 18. yüzyıldan itibaren tarih sahnesinden çekilmeye başlamışlardır¹⁷².

¹⁶² Keser, B. (1999). Geri Hizmet Kıtaları., G. Eren. (Editör). *Osmanlı*, Cilt 6(Teşkilat), Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s. 598.

¹⁶³ Kapıkulu askerinin artmasıyla birlikte yavaş yavaş harpçi karakterlerini kaybetmişlerdir. 15. yüzyılın ortalarına doğru ise artık muharebe hizmetinden alınıp geri hizmetlerde kullanılmışlardır. Bakınız; Keser, a.g.e. , s. 598.

¹⁶⁴ Anadolu eyaleti sancaklarında bulunan yayaların hizmetlerini Rumeli’de yörükler yapmışlardır. Bu çerçevede yörükler, bulundukları tımar bölgelerinde 24’er kişiden oluşan ocaklara ayrılmışlardır. Her ocak bir yörükbaşının emrinde olmuştur. Sefere gitmeyenler nöbetleşe gidenlere harçlık vermişlerdir. Yörükler sefer sırasında yol açma, köprü ve kaleleri onarma gibi geri hizmetlerde çalışmışlardır. Bakınız Özbilgen, a.g.e. , s. 276.

¹⁶⁵ “Canbazan kelimesi Farsça olup canı ile oynayan anlamındaki cân-bâzın çoğuludur... Bu teşkilatın 10 kişisi bir ocak olup Yörükler gibi göçebeydiler. Savaş olduğu zaman bunlardan biri nöbetle sefere gider; diğer dokuzu da buna 50’şer akçe harçlık verirdi.” Bakınız; Keser, a.g.e. , s. 601.

¹⁶⁶ Cerahorlar, paralı fakat geçici olarak geri hizmetlerde kullanılan gönüllü Hristiyan askerlerden oluşmuştur. Bu askerler; kale, yol, köprü tamiri, araç-gereç nakliyesi gibi ağır işlerde çalıştırılmışlardır. Savaştan sonra aylıkları kesilen bu askerler geri memleketlerine gönderilirlerdi. Bakınız; Özbilgen, a.g.e. , s. 279.

¹⁶⁷ Voynuklar yalnız Hristiyan Bulgarlardan alınan gayri muharip bir sınıf olarak görev yapmıştır. Ordu seferdeyken voynuklar, seyislik ve at uşaklığı hizmetlerini görmüşlerdir. Bakınız; Öztuna, (1994a) ,s. 299.

¹⁶⁸ Mortoloslar gayri muntazam sınır akıncıları olarak görev yapmıştır. Bazen derbendcilik hizmeti de yapmışlardır. Bunların içinde gayrimüslimler de vardır. Bakınız; Öztuna, (1994a) , s. 299.

¹⁶⁹ 16. yüzyıl sonlarında Anadolu’daki yaya ve müsellemleri teşkilatı ve daha sonraları da Yörük ve Rumeli müsellemleri teşkilatı kaldırıldığından, bunların yaptıkları geri hizmetler, Rumeli’de “evladı fatihan” ismiyle oluşturulmuş ve Yörük teşkilatının devamı niteliğinde olan bir sınıfa verilmiştir. Bakınız; Uzunçarşılı, (1984), s. 4 .

¹⁷⁰ Bakınız; Öztuna, (1994a) , s. 299: Derbendciler dağ geçitlerini muhafaza etmişlerdir.

¹⁷¹ Özellikle, 17.yüzyılın ortalarından itibaren hizmet bölüklerinin kaldırılması üzerine tımarlı sipahileri adeta yaya, müsellemler ve yörükler gibi top, cephane, harp levazımı nakletmek gibi geri hizmetleri ifa etmekle vazifelendirilmişlerdir. Savaşlarda tımarlı sipahilerinin yerini ise vezir ve eyalet valilerinin mahiyetlerinde topladıkları levend, sarıca, sekban gibi nizamsız kuvvetler aldı. Bakınız; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*. (Altıncı Baskı). Cilt 4, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 284.

¹⁷² Keser, a.g.e. , s. 601.

1.3.1.3.4. Yardımcı kuvvetler

İmparatorluğa tabi her eyalet, merkezce istendiği anda istendiği kadar teçhizatlı asker göndermeye mecburdu. Fakat, eyaletlerden hiçbirisinin Kırım Hanlığı kadar askeri yoktu. Diğer eyaletlerin böyle bir gücünün olması tabiiyet statüsüne göre yasaktı¹⁷³.

Kırım Hanlığı orduları yardımcı hafif süvari kıtalarıydı¹⁷⁴. 15. ve 16. yüzyıllarda Kırım Hanlığı çok güçlüydü 100-200 bin arasında atlı asker çıkarabiliyordu. Osmanlı ordusunun geneline göre daha az disiplinlilerdi¹⁷⁵.

Erdel süvari sınıfı, garp cephesi savaşlarında Osmanlı ordusunun yardımcı kuvvetlerinden biriydi¹⁷⁶. Erdel Beyliği Osmanlı ordusunda savaşacak 50 bin kadar asker çıkarabiliyordu. Eflak ve Boğdan istisnai zamanlarda 25 biner asker çıkarabiliyordu; ancak, genelde 10-15 bin asker yollayabilirlerdi. Kafkasya’da Gürcü prenslikleri birkaç bin asker ve iaşe temini ile Osmanlı ordusuna yardımcı oluyorlardı. Arap şeyhliklerinden asker almak kolay değildi. Zira, bedevi bir askerin Türk savaş düzeninde alabileceği bir yer yoktu. Bununla birlikte; Cezayir, Tunus, Trablus Beylerbeyliklerinden asker alındığı oluyordu. Protokolde birinci eyalet olan Mısır’dan ise daha çok Türkler veya Türkleşmiş Çerkezler, Abazalar ve Arnavutlar orduya katılıyordu¹⁷⁷.

1.3.2. Islahatlar Dönemi seyfiye sınıfının yapısı

Osmanlı Devleti’nde ıslahat hareketleri, 17. yüzyılda “Kanûn-ı Kadim” denilen eski düzenin tekrar tesis edilmesi ve 18. yüzyıldan yıkılışa kadar eski sistemin yeterli görülmemeye yeni kurumların Batılı devletlerden alınması¹⁷⁸ yoluyla gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Islahatlar halktan gelen talep ile değil, yukarıdan aşağı olacak şekilde siyasal sisteme hakim olan yöneticiler eliyle gerçekleştirilmiştir. II. Mahmut döneminde ulema-

¹⁷³ Öztuna, (1994a) , s. 303.

¹⁷⁴ Ortaylı, (2008) , s. 258.

¹⁷⁵ Öztuna, (1994a) , s. 301.

¹⁷⁶ Ortaylı, (2008) , s. 256.

¹⁷⁷ Öztuna, (1994a) , s. 299,303.

¹⁷⁸ Osmanlı örgütlerinde gelişen düzensizlik, Osmanlı aydınlarında bu düzensizliğin sebeplerini aramak ve önleyici tedbirleri bulmak konusunda yeterli ilim endişesini yaratmamıştır. Osmanlı alimleri, Avrupa devletlerinin ilerleyişinde Rönesans ve Reform hareketleriyle gelişmiş olan devlet kurumlarının oynadığı rolü görmedikleri gibi, Osmanlı Devleti’nde geleneksel yapının bozulma derecesini de düşünemediler. Bu nedenle, ulema içerisinde, Osmanlı Devleti’nde İmparatorluğun gerilemesini önleyecek sözlü veya yazılı fikir akımları üretilmemiştir. Bakınız; Karal, E. Z. (1947). *Osmanlı Tarihi Nizam-ı Cedit ve Tanzimat Devirleri*, Cilt 1, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 16.

yeniçeri ittifakının parçalanmasıyla birlikte, askeri alanda -ve tüm alanlarda- gerçekleştirilen Batı tarzı ıslahatlar neticesinde asker zihniyetinin mutlakiyetçi devlet yapısı aleyhine değişmesinin de temelleri atılmıştır.

1.3.2.1. Batılılaşma öncesi seyfiye sınıfındaki ıslahatlar

17. yüzyılda askerî yapıdaki ıslahatlarda sonraki döneme göre farklı bir yaklaşım söz konusu olup, eski sistemin yakalanması hedeflenmiştir. Islahatlar yapılırken Batı örnek alınmamış; Batı'ya açılma ve ondan yararlanma da düşünülmemiştir¹⁷⁹.

I. Ahmet zamanında ilk kez, devletin ana askerî gücü olan yeniçeri ordusunda ıslahat düşünülmüş; geleneksel kanun ve düzenin geri getirilmesi amacıyla Kavanîn-i Yeniçeriyân yazılmıştır. Dönemin yöneticileri , “Kanûn-ı Kadim”e aykırı hareketleri, bozukluk ve kargaşanın kaynağı olarak görmüşler; ateşli silahlar kullanımının getirdiği yenilikler, devşirme sisteminin yeni koşullarda uygulanma güçlüğü, akçede değer düşüşü gibi zaman içerisinde değişen koşulları ise dikkate almamışlardır¹⁸⁰.

II. Osman, seyfiye sınıf yapısında ilk köklü ıslahat girişiminde bulunan padişahdır. Hotin seferi esnasında Yeniçeri Ocağının eski disiplinine sahip olmadığını gören padişah, hacca gitme bahanesiyle Mısır, Suriye ve Anadolu'dan asker toplayarak yeni bir ordu kurma niyetini taşımıştır¹⁸¹. Ancak, başta yeniçerilerin ve ulemanın girişimleri nedeniyle bu ıslahat fikrini gerçekleştiremeyen Padişah genç ve tecrübesizdi. Dahası, etrafında kendisine fikirleriyle yol gösterebilecek yetişmiş devlet adamları da yoktu. Neticede bu ilk köklü ıslahat girişimi, 350 yıllık devlet tarihinde ilk defa bir padişahın yeniçeriler tarafından öldürülmesiyle son bulmuştur¹⁸². Bundan sonra Ocağın ilgasına kadar gerçekleştirilen ıslahatlarda da yeniçeriler, ulemayla ittifak ederek, kendilerinin onayı alınmadan herhangi bir yeniliğe girişilemeyeceğini ispatlamışlardır.

¹⁷⁹ Hayta, N., Ünal, U. (2008). *Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri*. (Birinci Baskı). Ankara: Gazi Kitabevi, 21. Osmanlı Devleti, devamlı elçilik usulünü uygulamadığı için; Batılı devletlerin genel ve özel siyaset düşünceleriyle askeri, endüstri, ekonomi ve eğitim alanlarındaki ilerlemelerini yakından ve doğru olarak bilememiştir. Bakınız; Karal, (1947) , s. 16.

¹⁸⁰ İnalçık, (2014) , s. 163.

¹⁸¹ Bahadıroğlu, Y. (2011). *Osman Gazi'den Sultan Vahdettin'e Cihan Sultanları*, İstanbul: Nakkaş Yayınları, s. 166-167.

¹⁸² Hayta, Ünal, a.g.e. , s. 12.

Osmanlı İmparatorluğu'nda devlet düzeninin yeniden şekillendirilmesi konusunda ilk ciddi adımların atıldığı dönem IV. Murat zamanı olmuştur¹⁸³. IV. Murat otoriterliği yönüyle eski dönem güçlü padişahlarının özelliklerini taşıdığından seyfiye sınıfı ve ulemayı dizginleyebilmiştir. Aynî Ali, Kitab-ı Müstetâb yazarı ve Koçi Bey gibi bürokratlar kaleme aldıkları layihalarda devlet yapısındaki bozuklukları tespit etmişlerdir. Padişah, bu tespitlerin de yardımıyla kapıkulu ve tımarlı ordusunu ıslaha girişmiştir. Vergi toplama yetkisini elinde bulundurarak halktan haksız yere vergi alan kapıkulu süvarileri ile itaat göstermeyen yeniçeriler ocaktan temizlenmiştir. Bununla yetinmeyen Padişah, Anadolu'da ve Rumeli'de tımar ve zeamet rejimini düzene sokmak amacıyla, bir takım adımlar atmıştır. Eyaletlerde yoklama yapılmasını emretmiş; yoklamada "sepet tımarı" denilen asker olmayan kişiler elindeki tımarları kanuna göre askerlere tevcih ettirmiştir. Ayrıca, Rumeli Beylerbeyi Bayram Paşa'yı sahipsiz veya başka ellerdeki tımar ve zeametleri tespit etmesi ve bunları savaşa yarar genç, yiğit namzetlere tevcih etmesi ve nihayet bu askerlerin her birinin beratında fiziki özelliklerinin yazdırılması için tam yetkilendirmiştir¹⁸⁴.

IV. Murat'ın ölümünden sonra seyfiye sınıfında tekrar usulsüzlükler ve kargaşalar görülmeye başlanmıştır. Köprülüler döneminde devlet otoritesi tesis edilinceye kadar bu başıbozukluk devam etmiştir. Seyfiye sınıfında düzenin tekrar sağlanmasından sonra 1683'teki II. Viyana kuşatmasına kadar büyük problemlerle karşılaşılmamıştır¹⁸⁵.

Eski düzenin tekrar sağlanması amacıyla yapılan ıslahatlar, kurumlara değil kişilere bağlı olarak gerçekleştirilmeye çalışıldığından seyfiye sınıfının eski gücüne kavuşması yönünde kalıcı sonuçlar alınamamıştır¹⁸⁶.

1.3.2.2. Batılılaşma sonrası seyfiye sınıfındaki ıslahatlar

Karlofça Antlaşması'nın ağır koşulları ve 1715-1718 savaşlarında Avusturya karşısında mağlup olarak Sırbistan'ın önemli bir kısmının kaybedilmiş olması, Osmanlı Devleti'ne daha etkili ıslahatlara ihtiyacı olduğunu göstermiştir¹⁸⁷. Osmanlı orduları Avrupa'nın yeni topçu ve piyadesi karşısında çok zayıf kaldığından, Osmanlı

¹⁸³ Afyoncu, a.g.e. , s. 435.

¹⁸⁴ İncelik, (2014) , s. 222.

¹⁸⁵ Afyoncu, a.g.e. , s. 435.

¹⁸⁶ Hayta, Ünal, a.g.e. , s. 21.

¹⁸⁷ Afyoncu, a.g.e. , s. 436.

yöneticilerinin, Avrupa'nın yakından takip edilip özellikle askeri alanda köklü ıslahatlar yapılmasına dair inançları artmıştır¹⁸⁸.

1.3.2.2.1. Lale Devrinden Nizam-ı Cedit Ordusu'nun teşkiline kadar seyfiye sınıfında yapılan ıslahatlar

1718'de Avusturya ile imzalanan Pasarofça Antlaşması'ndan sonra III. Ahmet'in saltanatında “Lale Devri” adı verilen barış dönemi başlamıştır¹⁸⁹. Bu barış döneminde, Sadrazam Damat İbrahim Paşa, en önce Yeniçeri Ocağının ıslah edilmesi fikrini savunmuştur. Sadrazam, İbrahim Müteferrika'nın “Fenn-i Muhârebe ve Ta'lîm-i Asker”e dair yayınlamış olduğu risaleyi dikkate alarak, 300 kişiden oluşan bostancı neferine yeniçerilerden çekinildiğinden Haydarpaşa çayırında yeni usulle gizlice talimler yaptırtmıştır. Donanmada yapılan ıslahatlar neticesinde üç ambarlı kalyon gemilerinin yapımı tekrar ele alınıp geliştirilmiştir. Tersanede de bir dökümhane inşa edilmiştir¹⁹⁰. Lale Devrinin son dönemlerinde başlanan askeri ıslahatlar, yeniçerilerin isyan sebeplerinden birisini teşkil etmiştir.

Lale Devrinden sonra da askerî alanda ıslahatlara devam edilmiştir. İran, Rusya ve Avusturya ile yapılan savaşlar sonucunda Osmanlı ordularının başarısızlıklarını gören I. Mahmut, isyandan çekindiği için Yeniçeri Ocağına dokunmadan ıslahatları sürdürme yolunu seçmiştir¹⁹¹. Askerî sınıfı Avrupa tarzında yetiştirmek isteyen I. Mahmut, İbrahim Müteferrika'nın kendisine sunduğu “Usûl'ül-Hikem Fî-Nizâmü'l-Ümem” adlı risalesinden etkilenererek Avrupa askerî usullerini yakından tanıyan bir Avrupalı uzman getirtmeye karar vermiştir. Bundan sonraki 200 yıl boyunca Osmanlı Devleti, çağdaş dünya ile bu teknik uzmanlar aracılığıyla bağ kurmuştur¹⁹². Bu amaçla, alanında uzman Humbaracı Ahmet Paşa (Claude Alexandre de Bonneval) Fransa'dan getirtilerek Humbaracı Ocağını yeniden teşkil etmekle görevlendirilmiştir. Eskiden beri Topçu Ocağı'na bağlı 301 mevcutlu tımarlı bir Humbaracı Ocağı olup bunlar kalelerde hizmet ederdi; Ahmet Paşa da Bosna'dan getirttiği üç yüz humbaracı ile yeni bir ulufeli Humbaracı Ocağı kurmuştur. Humbaracı Ocağında

¹⁸⁸ Hayta, Ünal, a.g.e. , s. 25.

¹⁸⁹ Afyoncu, a.g.e. , s. 436.

¹⁹⁰ Hayta, Ünal, a.g.e. , s. 29.

¹⁹¹ Uzunçarşılı, İ.H. (1956). *Osmanlı Tarihi Karlofça Anlaşmasından XVIII. Yüzyılın Sonlarına Kadar*, Cilt 4, 1.Kısım, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, s. 325.

¹⁹² Hayta, Ünal, a.g.e. , s. 39-40.

hizmet görmek üzere Fransa'dan üç subay, yirmi iki de topçu getirtilmiştir¹⁹³. 1734'te ocağın ihtiyaç duyduğu talimli askeri yetiştirmek üzere Hendesehane açılmıştır. Matematik ve fen bilgilerinin öğretildiği bir askeri mühendis okulu olan Hendesehane, Osmanlı Devleti'nde ilk defa yüksek tedrisat yapan bir müessese olması bakımından önemlidir. Bu okulda Batı tarzında eğitilmiş subaylar yetiştirilmiştir. Ekonomik hayattan kopmak istemeyen ve kendilerine alternatif askeri birliklerin kurulmasına karşı olan yeniçeriler, Batı tarzı askeri talim ve eğitimin uygulandığı bu okulu kendilerine tehdit görerek 1750'de kapattırmıştır¹⁹⁴. Döneme hakim olan yeniçeriler olduğu için onların onayı olmadan herhangi bir ıslahatın özellikle de Batı tarzı askeri yenilikleri içeren bir ıslahatın gerçekleştirilmesi mümkün değildi. Yine, tımar ve zeamet teşkilatının düzeltilmesi amacıyla kanun çıkartılmış; ancak, bu kanun teşkilattaki bozulmayı engellememiştir¹⁹⁵.

İleri görüşlü ve yenilik taraftarı olan III. Mustafa zamanında da uzman statüsünde getirilmiş olan Macar asıllı Fransız subay François Baron de Tott eliyle askeri ıslahatlar gerçekleştirilmiştir¹⁹⁶. Ancak, bu ıslahatlarda da yeniçerilerden çekinildiği için daha çok Topçu Ocağının yenilenmesine çalışılmıştır. Tott; önce tophaneyi ıslah ederek hafif toplar dökürmüş¹⁹⁷, yeni bir top dökümhanesi yaptırmış, top arabalarını yenilemiştir¹⁹⁸. Yeniçerilerin baskısıyla dağıtılmış olan Humbarahane ve Hendesehane mekteplerinin öğrencileri toplatılarak, Kağıthane'de mühendisliği hedef alan bir eğitime başlanmıştır. Ayrıca, Osmanlı donanmasının subay ve teknik eleman ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla "Mühendishâne-i Bahrî-i Hümayûn" adında bir okul açılmıştır. III. Mustafa, III. Selim'in babasıdır. Oğlunu devlet meseleleriyle ilgili olarak yakından eğiten Padişah, Nizam-ı Cedit Döneminin başlamasına önemli katkılarda bulunmuştur. III. Selim, babasının geniş çapta uyguladığı askeri ıslahatları ateşli piyadelere de taşıyarak, yeniçerilerin tahakkumuna son vermek istemiştir.

III. Mustafa'nın yerine geçen I. Abdülhamid, Baron de Tott vasıtasıyla gerçekleştirilen Batı usulü ıslahatların daha geniş alana yayılmasını arzuladığından sadrazamlara tam yetki vermiştir. Humbaracı ve topçu askerlerinin talim ve terbiyelerine

¹⁹³ Uzunçarşılı, (1956) , s. 323-324.

¹⁹⁴ Hayta, Ünal, a.g.e. , s. 41-42.

¹⁹⁵ Uzunçarşılı, (1956) , s. 325.

¹⁹⁶ Hayta, Ünal, a.g.e. , s. 50.

¹⁹⁷ Hayta, Ünal, a.g.e. , s. 50.

¹⁹⁸ Uzunçarşılı, (1956) , s. 342.

ehemmiyet verilmiş ve atış talimleri izlenmiştir¹⁹⁹. Fransız deniz mühendisleri ve ustaları yeni tekniklerle eğitim vererek, donanmada görevli subay ve erleri eğitmişlerdir. Topçu Ocağına bağlı olarak Sürat Topçu Ocağı kurulmuştur. Batı tarzında mühendishanelerin bir örneği olarak, Riyaziye Mektebi adıyla matematik eğitimi veren bir okul açılmıştır²⁰⁰. Okulda, Baron de Tott'un yanında İngiliz asıllı Campell Mustafa ve Fransız asıllı Kermorvan Le Roi, öğrencilerine arazide açı ölçme ve geometri hesabını öğretmişlerdir²⁰¹. Bunların yanında, Küçük Kaynarca Antlaşmasıyla iyice ortaya çıkmış olan yeniçerilerin yetersizliği nedeniyle Yeniçeri Ocağının ıslahı için tedbirler alınmıştır. Bu bağlamda, esame iradı ile geçinenlerin ellerindeki esamelerin hükümsüz olduğu ilan edilerek, gizlenmiş olan esamelerin hazineye devri sağlanmıştır. Disiplin kabul etmeyen yeniçeriler ocaktan atılıp; Batı tarzında piyade ve topçu taktikleri öğretilmiştir. Yeniçeri Ocağının ıslahı için yapılan bu düzenlemeler, Nizam-ı Cedit Dönemindeki köklü değişiklikler için III. Selim'e cesaret vermiştir. Ayrıca, tımar sipahilerinin topraklarında oturmalarını, eğitim yapmalarını ve çağrıldıklarında orduya katılmalarını sağlamak amacıyla denetleyiciler görevlendirilmiştir²⁰².

1.3.2.2.2. Nizam-ı Cedit Döneminden Yeniçeri Ocağının kaldırılmasına kadar seyfiye sınıfında yapılan ıslahatlar

“Nizam-ı Cedit” terimi dar anlamda Avrupa usulünde yetiştirilmek istenen talimli askeri ifade ederken, geniş anlamda ise yalnız askerlik alanında değil idari, mülki, ilmi vb. alanlarda da başarmak istenilen ıslahatın tümünü ifade eder²⁰³. Aslında, Nizam-ı Cedit, ordudan başlamak üzere toplumun ve devletin bütün kesimlerinde ve alanlarında yapılacak olan Batılılaşma girişimleri ve reform çabaları demektir. Böylece, III. Selim, uygulamaya koyduğu topyekûn reform programıyla, merkezi devlet örgütünün gücünü hem dış düşmana (özellikle Rusya) hem de iç düşmana (ayanlar) karşı artırmayı da hedeflemiştir²⁰⁴.

¹⁹⁹ Uzunçarşılı, (1956) , s. 473-474.

²⁰⁰ Hayta, Ünal, a.g.e. , s. 60.

²⁰¹ Uzunçarşılı, (1956) , s. 480-481.

²⁰² Hayta, Ünal, a.g.e. , s. 61.

²⁰³ Karal, E. Z. (1988). *Selim III'ün Hat-tı Hümayunları -Nizam-ı Cedit- 1789 – 1807*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, s. 29. Ayrıca bakınız; Afyoncu, a.g.e. , s. 453: Osmanlı literatüründe “nizam-ı cedit” terimi ilk defa İbrahim Müteferrika tarafından 1731'de I. Mahmud'a imparatorlukta yapılması gereken yeniliklerle ilgili sunduğu “Usûlül Hikem fî Nizâmü'l-Ümem” adlı eserinde kullanmıştır. Müteferrika, bu tabiri Avrupa'daki yeni askerlik sistemini açıklarken kullanmıştır.

²⁰⁴ Akyılmaz, G. (2002). “III. Selim'in Dış Politika Anlayışı ve Diploması Reformu Çerçevesinde Batılılaşma Siyaseti”, *Yeni Türkiye, Türkler*, Sayı 12, s . 661-662.

Nizam-ı Cedit Döneminde ilk defa ıslahat tedbirleri devletin bütün kurumlarına yayılmıştır²⁰⁵. III. Selim'den önce birçok padişah ıslahat yapmışsa da bunlar bir program dahilinde değildir. Tehlike, kapıya geldiği zaman ıslahat yapılmış, uzaklaşınca bırakılmıştır. III. Selim, ıslahatlara girişmeden önce kapsamlı hazırlıklar yapmıştır. Öncelikle, geleneksel Osmanlı Devlet yapısının karşısında başarısız olduğu Avrupa'yı tanımak için harekete geçmiştir. Zıştovi Antlaşması'nın imzalanmasından sonra yakın adamlarından Ebubekir Ratib Efendi'yi elçi olarak Viyana'ya göndermiştir. Burada 8 ay kalan Ratib Efendi, yaptığı araştırmalar sonucunda Avusturya'daki askerî sistemi ve diğer kurumları anlatan bir sefaretnâme kaleme almıştır. Bu eseri inceleyen Padişah, kendi düşüncelerini de ilave ederek bir ıslahat programı hazırlamaya başlamıştır. Ayrıca, ileri gelen devlet adamlarının 22'sinden yapılması gereken ıslahatlar için layiha hazırlamalarını istemiştir²⁰⁶. Bu 22 kişinin içinde Osmanlı ordusunda hizmet eden Fransız Berentano ile İsveçli d'Ohsson da vardır²⁰⁷. Böylece, Padişah, ulema başta olmak üzere farklı kesimlerden gelebilecek tepkilerin de önünü almak istemiştir.

72 maddelik ıslahat programında askerlikle ilgili olarak; mevcut askerî ocakların ıslah edilmesi, Avrupa usulünde asker yetiştirilmesi, askerî teknik müesseselerinde reform yapılması gibi esaslar yer almıştır. Islahat, Yeniçeri Ocağı dışında kalan ocak kanunnamelerinin yeniden düzenlenmesi ve Yeniçeri Ocağı içinse askerî eğitim ve öğretim usulünün uygulanması şeklinde yapılmıştır²⁰⁸. Program kapsamında ıslahatların gerçekleştirilebilmesi için İrad-ı Cedit adında ayrı bir hazine kurulmuştur²⁰⁹.

Mevcut ocaklardan bilhassa Topçu, Humbaracı ve Lağımcı Ocaklarının yenilenmesine büyük önem verilmiştir. Fransa, İsveç ve İngiltere'den topçuluktan anlayan

²⁰⁵ Sofuoğlu, E. (2004). *Osmanlı Devleti'nde Islahatlar ve I. Meşrutiyet*. (Birinci Baskı). İstanbul: Bilimevi Yayıncılık, s. 60.

²⁰⁶ Layihalarda yer alan orduyu ıslah etmek için ileri sürülmüş görüşleri üç bölümde toplayabiliriz. Bunlardan ilki, Yeniçeri Ocağını ve diğer ocakları, Kanunî Sultan Süleyman devrindeki kanunlara göre ıslah etmek; ikincisi, Yeniçeri Ocağı ile diğer ocaklara Fransız eğitim-öğretimini ve silahlarını kabul ettirmek; üçüncüsü, Yeniçeri Ocağı kaldırılmayacağından ve tam olarak ıslah edilemeyeceğinden, bu ocağın dışında Fransız orduları esaslarına göre yeni bir ordu kurmaktır. Bakınız; Karal, (1988) , s. 36-37.

²⁰⁷ Afyoncu, a.g.e. , s. 454. Ayrıca bakınız; Sofuoğlu, a.g.e. , s. 60: III. Selim yapacağı ıslahatların geniş bir tabana yayılması ve ayrıca uzman kişilerin ıslahat hakkındaki fikirlerinin alınması için, Sadrazamdan ulemaya kadar birçok kişinin layiha yazmasını istemiştir. Böylece, III. Selim, hem muhtemel muhalefet gruplarının hem de uzman bürokratların görüşlerini alarak onların karşı çıkmalarını engellemek istemiştir.

²⁰⁸ Karal, (1988) , s. 44.

²⁰⁹ Tersane, baruthane, tophane, topçu, lağımcı ocakları ve Levent Çiftliği bostancıları, 'Nizam-ı Cedit' erleri için olduğu kadar, gelecekte devletin yapmak zorunda kalacağı harpler için de normal gelirlerin dışında kaynaklar bulunmaya çalışılıyordu. Bakınız; Karal, *Osmanlı Tarihi: Nizam-ı Cedit ve Tanzimat Devirleri*, Cilt 1, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 70.

mühendisler getirilmiştir. Tophane ıslah edilip, Fransız modelinde yeni toplar döktürülmüştür. Eski topçu kışlaları yıktırılıp, yeni bir planla genişletilerek sayıları artırılmıştır. Günlük eğitimler için geniş alanlar tahsis edilmiştir. Topçuların maaşlarını ödemeye özellikle dikkat edilmiştir. III. Selim'in yeniden tesis ettiği Topçu Ocağı ile talimler hız kazanmış, ateşli eğitim zorunlu kılınarak ocakta verim arttırılmıştır. Sonuçta, Osmanlı topçuluğu, III. Selim'in fermanları ile yeni ve ileri bir düzene kavuşmuştur. Bu yüzden, Osmanlı Devleti'nde Modern Topçu Ocağının temelini atan kişinin III. Selim olduğu söylenebilir²¹⁰. Savaşlarda önemi büyük olan Humbaracı Ocağı da düzenlenerek humbaracı askerlerin İstanbul'da bulunmaları karar altına alınmıştır. Humbaracılar geometri bilgisi ve atış sanatını öğrenmek için alanında uzman ustalardan ders almışlardır²¹¹. Lağımçı Ocaklarında da düzenlemeye gidilerek yeni kışlalar yapılmıştır. Askerler iki kışlaya taksim edilerek birinde lağım bağlama sanatı diğerinde de köprü, tabiye ve kale yapmak gibi sanatlarla geometri bilgisi öğretilmiştir²¹². Osmanlı daimi elçilikleri de, başta İngiltere ve Fransa'dan olmak üzere Batı'dan asker ve sivil uzmanlar getirilmesine destek olarak ıslahatların önünü açmıştır²¹³.

Ordunun yalnız mevcut sınıflarını ıslah etmekle yetinilemeyeceğinden asıl büyük kısmını oluşturan ve en çok iş gören piyade sınıfına da el atılmıştır. Herhangi bir ıslahatın zorla kabul ettirilmesi mümkün olmayan Yeniçeri Ocağına yenilik olarak sadece haftada birkaç gün talim yapmaları şartı konulmuştur. Yeniçeri Ocağının bütün askerî sınıflardan ziyade padişahın teveccühüne layık olacağı havadisi yayılarak, Yeniçerilerin Topkapı dışında ve Sadabad'da her yıl Kasım ayına kadar talim yapmaları esası kabul edilmiştir. Başlarda talim programlarına uyan yeniçeriler, tembellikten ve ekonomik hayattan uzak kaldıklarından beş ay sonra şikayete başlayarak “gavur işi” talim yapmaktan vazgeçmişlerdir²¹⁴.

Yeniçeri Ocağında yenilik yapmak bir yana, ocaktaki bozulan düzeni eski haline getirmek dahi isyana sebebiyet verebileceğinden, III. Selim ve ıslahat ekibi, Yeniçeri

²¹⁰ Hayta, Ünal, a.g.e. , s. 75;

Karal, (1988) , s. 45. Ayrıca aynı sayfada bakınız; “ Kanun hükümlerine göre; Humbaracılar, meslek bilgisinden imtihan edildiler. İmtihanda başarı kazananlar yevmiyelerini hak edecekler ve kanunlara göre terfi edeceklerdi. İmtihandan başarı kazanamayanlar ise, bir buçuk yıl içinde özel bir eğitim ve öğretime tabi tutularak sonunda tekrar imtihan edileceklerdi. Bunda da başarı gösteremeyenler sınıftan çıkarılacaklardı.”

²¹² Karal, (1988) , s. 46-47.

²¹³ Akyılmaz, G. (2015). *Siyasi Tarih*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, s. 137.

²¹⁴ Karal, (1988) , s. 49.

Ocağını bir yana bırakarak yeni bir asker yetiştirmek yoluna gitmiş ve Nizam-ı Cedit ordusunu kurmayı kararlaştırmışlardır²¹⁵. III. Selim, Nizam-ı Cedit askerlerinin başlı başına bir askerî ocak olmasını istemiştir. Devlet adamları, Yeniçeri Ocağından bağımsız bir askerî ocak kurulacak olursa buna yeniçerilerin sert tepkilerinin olabileceği konusunda Padişah'ı uyarmışlardır. Tepkileri dikkate alan III. Selim, 1793 yılında, Nizam-ı Cedit askerlerini Bostancı Ocağına bağlı olmak üzere “Bostancı Tüfenkçisi” adıyla kurmuştur. Levent Çiftliğinde tertip ve teşkiline karar verilen askerler 12 bölük ve bir ortadan oluşan 1600 kişiydi. Zamanla “Asakir-i Şâhâne” de denmeye başlanılan Nizam-ı Cedit askerlerine başka ortalar da ilave edilmiştir. 1807 yılına kadar yeni askerlerin sayısında istikrarlı bir artış olmuştur. Bu dönemde resmî kayıtlara göre, Nizam-ı Cedit ordusunun asker sayısı 23.000'e ve 1590 subaya ulaşmıştır. Askerlerin çoğu Anadolu'daki Türk ailelerinden olup köyden gelmişlerdir. III. Selim'in, sadrazamların ve diğer devlet adamlarının sıkı denetimi altında harp fennini öğrenen Nizam-ı Cedit ordusu, Napolyon'a karşı Mısır'da başarıyla mücadele etmiş ve taktik hususunda Avrupa ordularından geri kalmayacak bir noktaya ulaşmıştır²¹⁶.

III. Selim döneminde, askerî teknik eğitim alanında da önemli adımlar atılmış ve Mühendishâne-i Berri-i Hümayûn kurulmuştur. Bu okul, Avrupa usulünde eğitim veren Kara Harp Okulu'dur. Dönem içerisinde, tersane ve donanmanın tanzimine de büyük önem verilmiş ve çok sayıda üç ambarlı kalyon yapılarak önemli bir deniz gücü oluşturulmuştur²¹⁷.

Nizam-ı Cedit Dönemi, Doğu ve Batı anlayışının gerilimli bir birliktelik içerisinde yan yana yaşadığı bir dönemdir. Başkentin çalkantılı siyasi ikliminden uzakta yetişip İstanbul'a gelmiş olan Nizam-ı Cedit askerleri, talimlerde aldıkları Batı tarzı disiplinle başarılar elde edince yeniçeriler tarafından tehdit olarak görülerek “gavurlaşmak” ile itham edilmişlerdir. Böylece, geleneksel askeri yapıyı temsil eden yeniçeriler, Batı tarzı eğitilmiş Nizam-ı Cedit askerlerine karşı toplumsal destekleri arkalarına almaya çalışmışlardır. Sonuçta, Kabakçı Mustafa isyanıyla döneme son verilmiş ve Nizam-ı Cedit ordusu lağvedilmiştir. Alemdar Mustafa Paşa, kısa süren sadrazamlığı sırasında Sekban-ı Cedit²¹⁸ adlı yeni bir ordu kurup yenilikleri devam ettirmeye çalışmıştır. Ancak, yeniçerilerin

²¹⁵ Karal, (1988) , s. 50.

²¹⁶ Hayta, Ünal, a.g.e. , s. 75.

²¹⁷ Hayta, Ünal, a.g.e. , s. 77-80.

²¹⁸ Büyük umutlarla kurulmuş olan Sekban-ı Cedit, bağımsız bir ocak halinde mevcut kapıkulu ocaklarının sekizincisi sayılmıştı. Daha çok eski Nizam-ı Cedit askerlerinden oluşan ocak, subaylarıyla birlikte 4000'i buluyordu. *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1793-1908)*. (1978). Cilt 3, 5. kısım, Ankara: Genelkurmay Harp Dairesi Başkanlığı Harp Tarihi Yayınları, Seri No 2, s. 165-166.

ayaklanması sonucunda Alemdar'ın öldürülmesiyle yenilikler 1826'ya kadar rafa kaldırılmıştır²¹⁹. Böylece, ulema başta olmak üzere toplumsal bir destek sağlanmadan yeniçerilere karşı yürütülecek ıslahat politikalarının başarısız olacağı bir kez daha görülmüştür.

Geniş kapsamlı bir Batılılaşma programı uygulayan III. Selim, 17. yüzyıl ortasında merkezi otoriteyi yeniden kurmuş olan Köprülüler zamanından beri uygulana gelen reform teşebbüsleri ile 19. yüzyıl Tanzimat reformları arasında, geçiş döneminin bir şahsiyetidir. Onun başarısız olmasının temel iki nedeni; fonksiyonunu yitirmiş olan Yeniçeri Ocağını kaldırmaya cesaret edemeden aynı alanda faaliyet gösteren, Batılı usullerle çalışan yeni kurumlar kurması (yani eskiyi ve yeniye beraber götürmeye çalışması) ve toplumsal bir destek sağlayamadan elit bir azınlık desteğinde ıslahatlarını yürütmeye çalışmasıdır²²⁰.

1.3.2.2.3. Yeniçeri Ocağının kaldırılmasından II. Meşrutiyet Dönemine kadar seyfiye sınıfında yapılan ıslahatlar

Yeniçeri Ocağının kaldırılışı siyasi sonuçları itibariyle yönetici sınıf dengelerini kökünden değiştirmiş olduğundan, ocağın kaldırılış sürecini, yönetici sınıf ilişkilerini açıklamak amacıyla II. Mahmut başlığı altında detaylıca inceleyeceğiz.

Yeniçeri Ocağının ilgası, ocağı yalnızlaştırma amacı güden II. Mahmut'un planlı ve kararlı bir şekilde uygulamaya koyduğu devlet politikası sonucunda gerçekleştirilebilmiştir. Geleneksel askeri yapının en büyük ve etkili kısmını oluşturan ateşli piyadelerin yeniden düzenlenmesine imkan veren bu olay, askeri ıslahatlar açısından da bir dönüm noktası

²¹⁹ Afyoncu, a.g.e. , s. 460.

²²⁰ Akyılmaz, (2002), s. 663, 666-667.

olmuştur. Yeniçerilerin ortadan kaldırılmasıyla birlikte Kapıkulu Ocakları da kaldırılmış, modern ordu²²¹ devri tavizsiz bir şekilde başlatılabilmektedir²²².

Yeniçeri Ocağı kaldırıldıktan sonra yerine “Asâkir-i Mansure-i Muhammediye” kurularak ordunun esaslı bir şekilde modernleştirilmesine başlanmıştır. Buna göre; Fransa’daki zorunlu yurttaş askerliği uygulamalarının Osmanlı Devleti’nde de kabul görmesiyle birlikte, disiplinli ve profesyonel ordudan kitle ordusuna doğru bir geçiş yaşanmıştır²²³. Böylece, II. Meşrutiyet Dönemindeki toplumun militarizasyonunu doğuracak olan asker-millet anlayışının da temelleri atılmaya başlanmıştır. Batılı değerler taşıyan bu orduda geleneksel yapının temsilcisi olan Yeniçeri Ocağına bir tepki olarak eski askerlik sıfatları kaldırılmıştır. Asâkir-i Mansure ordusunun yapısı, 7 Temmuz 1826 tarihli yeni bir kanunname ile düzenlenmiştir. Kanunnameye göre; başlangıçta 12 bin kişiden oluşacak olan bu ordu zamanla genişletilecektir²²⁴. Askerlerin orduya nasıl alınacağına ilişkin bir askerlik yasası yoktur. Divan-ı Hümayun her sene toplanıp ihtiyaca göre vilayetlerden istenecek asker sayısını belirlemiştir. Suistimale açık bir askere alma usulü vardır. Yine, askerlerin görev süresi belirlenmediğinden ihtiyaca göre süre değişmiştir. Daha sonra, 1837’de kurulan Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî’nin önerisiyle faal ordudaki hizmet süresinin 4-5 yıla indirilmesi öngörülmüştür²²⁵.

²²¹“Avrupa’da monarşi ile idare edilen hemen her büyük devletle savaş haline giren Fransa’daki Devrim hükümeti, 1791’den itibaren ülkesinde önce gönüllü birkaç sene sonra da zorunlu yurttaş askerliği uygulamalarını başlatmış ve asker mevcudunu daha önce dünya askerî tarihinde görülmemiş bir şekilde 1 milyon rakamının üzerine taşımıştı. Bu durum elbette kıtadaki diğer devletleri de etkiledi ve 16.yüzyılın sonundan itibaren tam zamanlı, disiplinli ve profesyonel piyade, topçu, süvari askerlerine dayalı olarak kurulmaya başlanan düzenli ve daimî ordudan kitle ordusuna doğru bir geçiş yaşandı...Modern ordu kavramı başta bu kitle ordusunu ifade etmekle birlikte, askerlerin; kendi savaş aletlerine hükmettiği, silah arkadaşlarıyla bir bütün olarak hareket etmeyi öğrendiği ve bunu savaş öncesi bolca tecrübe ettiği orduyu da ifade eder.” Bakınız; Yıldız, G. (2013).Kara Kuvvetleri., G. Yıldız (Editör). *Osmanlı Askerî Tarihi*. (Birinci Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları, s. 44-46.

²²² Öztuna, (1994a), s. 310.

²²³ Yıldız, a.g.e. , s. 44-46.

²²⁴ Afyoncu, a.g.e. , s. 482. Ayrıca bakınız; Tacan, N. (1999). Tanzimat ve Ordu, (Komisyon). *Tanzimat 1*. (Birinci Baskı). Cilt 1. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, s. 131: “Asâkir-i Mansure ordusu; 8 piyade tertibinden (alayından) oluşturuldu. Bir komuta altında vücuda getirilen bu 8 alayın her biri 15 saftan (bölükten) meydana getirildi. Mevcut topçular bu alaya ilhak edildi. Kısa bir zaman sonra yeniçerilik alametlerinin kaldırılması amacıyla tertip ve saf tabirleri alay ve bölük olarak değiştirildi. Her alay 8 bölüklü ve 3 taburdan teşekkül edildi. Topçu, Humbaracı ve Lağımcı Ocakları alaylara kalbolundu ve süvari alayları teşkil edildi. Sekiz bölüğün bir binbaşı tarafından idaresi mümkün olamayacağı anlaşıldığından, daha sonra taburlara ikişer kolağası da verilerek bölüklerin dörderi bunların komutası altına konmuştu.”

²²⁵ Moreau, Odile. (2010). *Reformlar Çağında Osmanlı İmparatorluğu*. (Çev. Işık Ergüden). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s. 12-13.

II. Mahmut, eski düzenin tasfiyesi amacıyla Yeniçeri Ağalığını kaldırarak yerine Seraskerlik Makamını kurdu. Serasker, protokolde sadrazam ve şeyhülislamdan sonra üçüncü sırada geliyordu²²⁶.

II. Mahmut'un desteğiyle kalemiye mensupları, Batılı değerlerini seyfiye sınıfına kapsamlı bir şekilde aşılamağa başlamışlardır. Buna göre; askerî tabip, cerrah ve eczacı yetiştirilmek üzere 1827'de Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye ve Cerrahhane kurulmuştur. Mektepte, devrin tıp alanında uzman Avrupalı isimlerince ders verilmesi sağlanmıştır. Artık bir istismar ve yolsuzluk odağı haline gelmiş eski düzenin tımar sistemi 1831'de kaldırılarak dirlik arazileri hazineye devredilmiştir. Yeni kurulan ordunun eğitim ve teşkilat bakımından çağdaş standartlara kavuşturulması için başta Prusya'dan olmak üzere Avrupalı devletlerden uzmanlar getirtilmiştir. Askerlik alanında neşredilen eserler tercüme ettirilmiştir. 1834'te Mehterhane kaldırılarak yerine, Avrupa modelinde bir askerî bando olan Mızıka-yı Hümâyûn kurulmuştur. 1834'te redif teşkilatı kurularak ilk defa Avrupa'dakine benzer ihtiyat sistemi ve yedek ordu teşkil edilmiştir. Yeni kurulan Mansure ordusu için, yeni üniformalar hazırlanmış, Feshane kurularak burada fes ve sair askerî üniformalar imal edilmeye başlanmıştır.²²⁷

Abdülmecid döneminde ise, Tanzimat öncesi eyalet valisinin geniş askerî-mali ve idari yetkileri kısıtlanıp, askerî yetkiler tamamen ordu komutanlıklarına bırakılarak sivil-asker arasında görev ayrımı belirginleştirilmiştir²²⁸. 1843 yılında çıkarılan yasayla²²⁹ orduda esaslı bir değişikliğe gidilmiştir. Buna göre; Osmanlı askerî kuvvetleri *muavazaf (nizamiye)*, *yedek*, *yardımcı* ve *başlıbozuk kuvvetler* olmak üzere dört bölüme ayrılmıştır²³⁰. Yine bu

²²⁶ Öztuna, (1994a) , s. 313. Ayrıca aynı sayfada bakınız: Seraskerlik makamı; bugünkü Milli Savunma Bakanlığı, Genelkurmay Başkanlığı, Kara Kuvvetleri Kumandanlığının yetkilerini bünyesinde barındırıyordu. Yine, askerî okullar da bu makama bağlı olmuştur. Ancak, deniz kuvvetleri, askeri, istihkam ve topçu fabrikaları bu seraskerliğin yetkisi dışındaydı.

²²⁷ Afyoncu, a.g.e., s. 483-484.

²²⁸ Çadırcı, M. (1989). II. Abdülhamid Döneminde Osmanlı Ordusu., *Dördüncü Askeri Tarih Semineri Bildiriler*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, s. 38.

²²⁹ "Yasa, 1814 Prusya Askerî Kanunu'nu tekrarlamaktadır." Bakınız; Mantran, Robert. (2001). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi* (çev. S. Tanilli). (Beşinci Basım). Cilt 2, İstanbul: Adam Yayınları, s. 89.

²³⁰ "Ordulardaki piyade alayları üçer taburlu idi. Her alayda ayrıca seksen kişilik bir bando kurulmuştu. Alayları miralaylar (albaylar) komuta ederdi. Taburlar sekizer bölüklü olup, başında bir binbaşı vardı. Bölüklere yüzbaşılar komuta ediyorlardı. Mangalar onar erden kurulmuştu. Başlarında onbaşı vardı. İki manga birleştirilerek başına bir çavuş ve dört manga birleştirilerek başına bir mülazım (teğmen) verilmişti. Talia taburlarının (talia taburu; öncü ve ileri karakol hizmetlerini gören birliklerdi) birinci, ikinci taburlarında her iki ere bir katır verilerek bunlara 'sürekli talia' ismi verildi. Süvari alayları altışar bölüktü. Birinci ve ikinci bölükleri filintalı, diğer bölükleri mızraklı idi... Topçu alayları 12 bölüklü (bataryalı) olup bunların 11'i altışar toplu sahra bataryası, birisi dört toplu dağ bataryası idi. Bu suretle bir alayda 66 sahra ve dört dağ olmak üzere 70 top vardı. Bundan başka bir ihtiyat topçu alayı, iki istihkam alayı, bir sanayi alayı, dört kale topçu alayı

dönemde, seraskerlik rütbesinin önemi artırılarak sadrazamlık ve şeyhülislamlıkla aynı seviyeye getirilmiştir²³¹. 1847 yılında *Kur'a Nizamnamesi* vücuda getirilmiştir. Böylece, ocak usulünde kariyerli askerlik sistemi kaldırılarak zorunlu askerlik uygulamasıyla toplumun uluslaşma sürecine entegrasi hedeflenmiştir. Buna göre; yirmi yaşına girmiş her erkek²³² için 12 sene askerlik mecburiyeti getirilmiştir²³³. Gayrimüslimlerden ise, askerlik hizmetine karşılık “bedel-i askerî” adıyla bir vergi alınmıştır²³⁴.

Avrupa’da kurmay sınıfı ayrı bir sınıf olarak ortaya çıkınca 1848 yılında Abdülmecid, Batılı tarzda eğitilmiş subaylar yetiştirmek için Mekteb-i Erkân-ı Harbiyye-i Şâhâneyi (Harp Akademisini) kurmuştur.²³⁵

Abdülmecid’den sonra gelen Abdülaziz döneminde de subay kadrolarını, okuldan yetişmiş subaylarla doldurmak zamana ihtiyaç duyduğundan “alaylı” diye tabir edilen ordudan yetişmiş subaylardan da faydalanılmıştır. Mektepli ve alaylı olmak üzere iki ayrı menşeden gelen subay kadrosunun mevcudiyeti ise geleneksel ve modern yapıların gerilimini orduya taşımıştır. Bununla birlikte, Abdülaziz devrinde yapılan ıslahatlar devrin askerlik ilim ve sanat şartlarına uygundur²³⁶.

III. Selim ile başlayan köklü yenileşme ve çağdaşlaşma girişimleri, Tanzimat ile birlikte geniş boyutlar kazanmış, I. Meşrutiyet’in ilanı ile de doruğa ulaşmıştır. Böylece,

vardı. Yapılan hesaplamalara göre; savaş halinde Osmanlı Devleti’nin 400.000 kişilik bir ordu çıkarması öngörülüyordu.” Bakınız; Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1793-1908), Cilt 3, 5.kısım, Genelkurmay Harp Dairesi Başkanlığı Harp Tarihi Yayınları, Seri No:2 , Ankara, 1978, s. 202.

²³¹ Hayta, Ünal, a.g.e. , s. 140.

²³² “Gülhane Hattı’nda askerlik hizmetinin bütün tebaa için mecburi kabul edilmiş olmasına rağmen yalnız Anadolu ve Rumeli’deki Türkler, muntazam ordu için askere alınabiliyordu. Hristiyan halk askere alınmıyordu. Bundan başka, Rumeli’de Bosna ve Hersek ile Arnavutluk halkından, Doğu Anadolu’da da bilhassa, Kozan ile Dersim ve ahalisinden ve bir de Arap yarımadası halkından asker alınmıyordu. İstanbul halkı da askerlikten muaftı. 1856 yılında ilan edilen Islahat Fermanı’ndan sonra da gayrimüslimlerin orduya alınmasına çalışıldı ancak başarıya ulaşılamadı. ” Bakınız; Karal, E. Z. (1954). *Osmanlı Tarihi Islahat Fermanı Devri*. (Birinci Baskı). Cilt 3, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 181.

²³³ Tacan, a.g.e. , s. 132-133.

²³⁴ Hayta, Ünal, a.g.e. , s. 141.

²³⁵ Öztuna, (1994a) , s. 320.

²³⁶ Karal, (1954) , s. 109. Ayrıca bakınız aynı eserde s. 190-191: Abdülaziz, orduya verdiği ehemmiyeti donanmaya da vermiştir. Onun devrinde Donanma, Bahriye Nezaretine bağlanmıştır. Zırhlı ve ahşap olmak üzere toplam 106 gemiden oluşan, devrin en büyük üçüncü donanmasını o kurduştur. Bununla birlikte, subayların ve erlerin talim ve terbiyesi yetersiz kalmıştır. Ayrıca, borç para ile donanma kurulduğundan köklü bir iyileştirme sağlanamamıştır.

II. Abdülhamid dönemine gelindiğinde seyfiye sınıfında, eski birliklerle ilgisi olmayan Batı örneğinde oluşturulmuş birlikler teşkilattaki yerlerini iyice almışlardır²³⁷.

Ordunun üst teşkilatında değişikliklere gidilerek Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî kaldırılmış ve vazifeleri, Seraskerlik bünyesinde önceden kurulmuş olan Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesine verilmiştir²³⁸.

93 Harbi'nde tabur ve alaylardan müteşekkil bir ordunun savaşta başarılı olamayacağı anlaşıldığından 1878 de yeni bir düzenleme yapılmıştır. Bu düzenleme ile, orduda tümen düzeni benimsenmiştir. Sefer sırasında ise, kolordunun en üst birlik olması kabul edilmiştir²³⁹.

Sonraki süreçlerde, yaşanan siyasi olayların ve Alman kara ordularının üstünlüklerinin de etkisiyle askerî ıslahatlarda ağırlıklı olarak Almanya'nın yardımı istenmiştir. II. Abdülhamit 1882 de Bismark'a başvurarak Almanya'dan askerî uzmanlar getirtmiştir²⁴⁰.

1887'de yürürlüğe konan yeni asker alma kanunuyla beş yıl arka arkaya kura isabet etmeyenlerin talim görmeden redif sınıfına geçmeleri usulü kaldırılarak bütün yükümlülerin silah altına alınmaları sağlanmıştır. Her redif dairesi bir tabur asker çıkaracak şekilde yeniden belirlenmiştir. Bedel-i şahsi²⁴¹ ödeyerek askerlik hizmetinden muaf olma

²³⁷ Çadircı, a.g.e. , s. 36.

²³⁸ Karal, E. Z. (1962). *Osmanlı Tarihi Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri*, Cilt 4. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 353. Ayrıca aynı sayfada bakınız: Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi, 6 şube ile piyade, süvari, topçu muhakemat, levazım-ı umumiye, istihkam, sıhiye ve muhasebe dairelerinden ve bunlara bağlı kalem ve komisyonlardan oluşmuştur.

²³⁹ Tacan, a.g.e. , s. 135. Ayrıca bakınız; Çadircı, a.g.e. , s. 38-39: Düzenlemeyle birlikte; bir tümen iki tugay (liva), tugay iki alay, dört tabur, tabur ise dört bölükten oluşturulmuştur. Talia taburları kaldırılmış, her nizamiye tümenine bağımsız olarak birer nişancı taburu eklenmiştir. Yine, ordularda dörder bölüklü birer nakliye taburuyla, bir telgraf bölüğü oluşturulmuştur. Ayrıca, savaşta piyadeyle birlikte çalışacak topçu ve süvari birlikleri tümenlerin emrine verilmeyerek, ayrı birlikler halinde tutulmuştur. Böylece, Osmanlı askeri kuvvetleri sefer sırasında 7 nizamiye, 12 redif ve 6 mustahfiz olmak üzere 25 kolordudan oluşabilecektir. Hizmet süresinde ise değişiklik yapılmayıp 20-40 yaşları arasındaki gençlere 20 yıllık askeri hizmet yaptırılmıştır. Bu 20 yılın; 6 yılı nizamiye, 8 yılı redif, 6 yılı ise mustahfiz sınıflarında geçirilmiştir.

²⁴⁰ Karal, (1962) , s. 366. Ayrıca aynı sayfada bakınız: Aynı yıl çeşitli ordu sınıflarına mensup yüksek rütbeli subaylardan kurulan bir Alman heyeti İstanbul'a gelmiştir. Heyetin başkanı süvari Albayı Köhler, üyeleri de; süvari Binbaşı Hobbe, topçu Binbaşı Restow, piyade Binbaşı Kempheovener olmuştur. Bir yıl sonra da Osmanlı ordusunda uzun müddet hizmet edecek olan Albay von der Goltz gelmiş ve Köhler'in ölümü üzerine heyet başkanı olarak görev yapmıştır.

²⁴¹ Askerlik hizmeti yükümlülüğü olanın kendisi yerine başkasını para ile tutarak askere göndermesine bedel-i şahsi denmiştir. Bakınız; Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1793-1908), Cilt 3, 5.kısım, Genelkurmay Harp Dairesi Başkanlığı Harp Tarihi Yayınları, Seri No:2 , Ankara,1978, s. 153.

usulündense vazgeçilmiştir²⁴². Böylece, toplumun militarizasyonunu sağlamak için, zorunlu askerlik uygulamasının istisnai durumlarından faydalanılarak askerlik hizmetinden kaçmanın önü alınmaya çalışılmıştır.

Kanunu Esasi ile teoride eşitlik kabul edildiğinden gayrimüslimlerin askere alınmaları konusu tekrar gündeme geldiyse de bir sonuç alınamamıştır. Pan-İslamizm politikasına uygun olarak asker ihtiyacını karşılamak isteyen II. Abdülhamit, Rusların Kazak Ordularına benzer Hamidiye Hafif Süvari Alaylarını²⁴³ kurmuştur. Bu askerler Kürtlerden oluşup, Ermeni ayaklanmalarını bastırmak için kullanılmıştır. Böylece, yerleşik düzende olmayan ve düzenli orduda istifade edilemeyen Müslüman aşiretlerden yararlanılmıştır²⁴⁴.

Yapılan değişiklikler ve toplum içerisinde vatan anlayışının yerleşmeye başlaması ile askere alma kolaylaştığından, II. Abdülhamit dönemi sonlarında, Almanya'dan getirilen toplar ve tüfeklerle desteklenmesi öngörülen Osmanlı sefer kuvvetinin 1 milyondan fazla askeri bulabileceği umuluyordu²⁴⁵. Dış görünüşü itibariyle modern şekline önem verilen ordunun, içten ise maddi ve manevi çöküşü düzeltilememiştir. Maddi çöküş; bakım, eğitim ve silah konularında kendisini gösterirken, manevi çöküş ise; ülkü zaafı, korku, itimatsızlık, silah arkadaşı yokluğu, teşebbüs yokluğu şeklinde kendisini göstermiştir²⁴⁶. II. Meşrutiyet Döneminin başlıca aktörleri olan mektepli subaylar, değişim dinamizmlerini böyle bir ortama tepki içerisinde kazanmışlardır.

²⁴² Çadırcı, a.g.e. , s. 39.

²⁴³ 1896 yılında birliklerin ismi Hafif Süvari Alayları olarak kısaltılmıştır.

²⁴⁴ Karal, (1962) , s. 362-363. Ayrıca aynı eserde bakınız 363-364: II. Abdülhamit kendi adını verdiği ve Kürt aşiretlerinden kurulmuş bu alaylar eliyle, Doğu Anadolu'da Ermenilere ve Ruslara karşı tedbir almayı hedeflemiştir. Ayrıca, II. Abdülhamit, askere alma yoluyla aşiretleri de merkezi devlete bağlamıştır.

²⁴⁵ Bakınız; Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1793-1908), Cilt 3, 5.kısım, Genelkurmay Harp Dairesi Başkanlığı Harp Tarihi Yayınları, Seri No:2 , Ankara, 1978, s. 220-221.

²⁴⁶ Karal, (1962) , s. 369 – 373. Detaylı bilgi için aynı eserde bakınız; s. 369-375: “Maaşlar düzensiz ödeniyordu. İyi beslenemeyen asker yokluk içerisindeydi. Merkezden uzaklaştıkça perişanlık artıyordu. Askerî eğitim yetersiz olduğundan mektepli subay sayısı azdı. Talim ve terbiye eksikti. Terfi işleri şahsi ve keyfi idi. von der Goltz Paşa, askeri eğitimin ve harbe hazırlanmanın bir fen ve sanat gibi değil, bir oyun gibi ele alınmış olduğunu ifade etmekteydi. Harp oyunları, manevralar, topçu atışları tamamen ihmal edilmekteydi. Getirilen modern top, silah ve cephaneler ancak irade ile kullanılabildiğinden askerin elinde cephanesiz eski tüfekler bulunurdu. Mebuslar Meclisi'ni dağıtan II. Abdülhamit vatan, hürriyet ve insan hakları gibi kavramları yasak ettiğinden, ortak ülkü devlet sınırlarının her yerinde oluşturulamamıştı. Ordu üzerinde hakim olan hafiye teşkilatı herhangi bir yakınlaşmayı fena addettiğinden, komutanlar kendilerine tabi kuvvetlerle yakın ilişki kuramıyorlardı. Mektepli ve alaylı subaylar birbirlerini beğenmiyorlardı. Askerleri yalnız din faktörü ile birbirine bağlamak da mümkün değildi.”

1.4. Seyfiye Sınıfı İktidar İlişkileri

Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında iktidarı elinde tutan unsur Türk aileleridir²⁴⁷. I. Murat zamanına gelindiğinde iktidarın parçalanması riskine karşı Kapıkulu Ocakları kurularak iktidarın merkezde toplanması sağlanmıştır²⁴⁸. Yıldırım Bayezid döneminde, eyaletlerde Padişah'ın merkezi mutlak otoritesini kurmaya yardım eden kullar üstün bir hale geldi. Hatta, eyaletlerdeki tımarların çoğunun kullara verilmesi, Türk ailelerinin tepkisini çeken bir aşırı merkeziyetçiliği doğurarak Bayezid'in düşmesine neden olmuştur²⁴⁹. II. Mehmet döneminde ise, İstanbul'u fethetmenin getirdiği prestij sayesinde kulların siyasi sistem içerisinde hakim olmasına kesin olarak karar verilmiştir. Böylece, kuruluştan itibaren veziriazamlık başta olmak üzere yönetim mekanizmalarında etkinliğini koruyan Müslüman-Türk ailelerinin, Avrupa tipi bir feodal yapıya yol açması engellenmiştir. Padişahlar, II. Selim'e kadar orduda gördükleri disiplinsiz hareketleri en sert şekilde cezalandırıp gereken dengeleyici yapısal tedbirleri almışlardır²⁵⁰. Aslında, yapılmak istenen ordu içerisinde bir sınıfın aşırı güç kazanmasını engellemek ve ordunun, üzerinde padişahın elini hep hissetmesini sağlamaktır. Böylece, seyfiye sınıfı, kendisine biçilmemiş bir rol üstlenerek iktidara şekil vermeye çalışmayacak ve devleti düşmanlara karşı en disiplinli haliyle koruyacaktır.

16. yüzyıl sonundan itibaren devlet, merkezde ve taşrada mutlak iktidara dayalı hükümdarlık anlayışını kaybetmeye başlamıştır. Dirlik sisteminin bozulmasıyla, sekban ve sarıcalar beylerbeyleri ve sancak beylerinin kapısında toplanarak eyaletlere hakim olmaya başlamışlardır. Neticede, padişahın icra yetkisini yalnız saray kapı kullarının temsil edebileceği prensibi terk edilmeye başlanmıştır²⁵¹. Merkezde ise, ateşli silahlarla donatılmış

²⁴⁷ Mantran, a.g.e. , s. 30.

²⁴⁸ Tahrir defterlerindeki kayıtlarda, tımarların dahi kullara verildiği belirtilmektedir. Bu tutum, I. Bayezid'in başarısızlığında önemli bir etken olmuştur. Ayrıca bakınız; İnalçık, (2009) , s. 155.

²⁴⁹ İnalçık, H. (2009b). *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I* (İkinci Baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, s. 69.

²⁵⁰ Seyfiye sınıfının yapısı düzenlenirken dengenin sağlanması özellikle gözetilmiştir. Klasik dönemde; eyalet askerleri-Kapıkulu Ocakları, yeniçeriler-sipahiler hep bu anlayış ile teşekkül etmişlerdir. Batılılaşma hareketlerine de asıl olarak bu dengenin tekrar oturtulması ve belli bir ocağın gücü tek elinde toplamasının önlenmesi amacıyla başlanmıştır. Padişahların güçlü oldukları dönemde gereken yapısal tedbirler alınabilmiştir. Bakınız; Uzunçarşılı, (1984) , s. 507: II. Mehmed, yeniçerilerin edepsiz bir şekilde bahşiş istemesi üzerine sert tedbirler alarak sekban bölüklerini Yeniçeri Ocağına dahil etmiştir. Yine, II. Bayezid, Gedik Ahmet Paşa öldürülünce hoşnutsuzluklarını gösteren yeniçerilerin arasına tedbir amaçlı ağa bölüklerini teşkil etmiştir.

²⁵¹ İnalçık, (2009a) , s. 166.

piyadelere duyulan ihtiyaç nedeniyle yeniçerilerin sayısı, karşılarında dengeleyici bir seyfiye sınıfı birimi kalmayacak şekilde artırılmıştır.

II. Osman'ın öldürülmesiyle birlikte yeniçeriler, sistem içerisindeki hakimiyetini kesin olarak ilan etmiş ve devletin ana unsuru olarak kendilerini görmeye başlamışlardır. Seyfiye sınıfı mali kaygılar ve makam mücadeleleri nedeniyle padişahların iktidarına sık sık müdahale etmişlerdir. Seyfiye sınıfı iktidar ilişkilerinde, dönemsel konjonktüre göre yanında olmasını gerekli gördüğü ulema başta olmak üzere siyasal sistemdeki ortaklarıyla beraber hareket etmişlerdir. Batılılaşma hareketleriyle birlikte mutlak monarşi anlayışı, tekrar tesis edilmeye çalışıldıysa da uzun bir süre seyfiye sınıfının direnişiyle karşılaşmıştır. Nizam-ı Cedit Dönemindeki kapsamlı ıslahatlar ise; yönetici sınıf ve halktan yeterince destek göremediğinden yeniçerilerin muhalefetiyle sona erdirilmiştir. II. Mahmut'un yönetici sınıf ve halkı yanına alarak Yeniçeri Ocağını kaldırmasından sonra ise; seyfiye sınıfı, Batılılaşma hareketlerinde öncü rolü kalemiye sınıfıyla birlikte üstlenmiştir. Ancak, seyfiye mensupları, yeniçeri anlayışından izler taşıyan iktidara müdahale etme anlayışlarını terk etmemiştir.

Çalışmamızın bu bölümünde; ilk önce seyfiye sınıfının iktidar ilişkilerine yön veren etkenleri, ikinci olarak Nizam-ı Cedit Dönemine kadar seyfiye sınıfının iktidar ilişkilerini (diğer yönetici sınıflarla ilişkilerini ve kurduğu ittifakları), üçüncü olarak da III. Selim, II. Mahmut, Tanzimat sonrası dönemlerde seyfiye sınıfının yürüttüğü iktidar ilişkilerini inceleyeceğiz.

1.4.1. İktidar ilişkilerine yön veren etkenler

Klasik dönemde seyfiye sınıfının siyasi olaylara müdahil olmasının başlıca sebeplerini devlet adamlarının aralarındaki iktidar mücadeleleri oluşturmuştur. Genelde ekonomik ve mali gerekçelerle başlayan isyanlar, rakip grupların birbirleri aleyhine devlet kademeleri ve/veya halkta destek toplamasıyla gelişir ve baskın grubun iktidara gelmesiyle çoğu zaman muhalif devlet adamlarının azli veya öldürülmesiyle neticelenirdi.

II. Osman'dan itibaren birçok padişahın öldürülmesi veya tahttan indirilmesi, yeniçerilerin kendilerini, siyasal sisteme kimin hakim olacağını belirleyen bir siyasi unsur olarak gördüklerini göstermektedir. Yeniçerilerin padişahlarını yetersiz bulmaları, merkez ve eyaletlerdeki yeniçerilerin sayıca artırılmaları, yeniçerilerin evlilik ve ticaret yoluyla

toplumla kaynaşmaları sonucunda yeniçeriler gittikçe kendilerini devletin ana unsuru olarak görmeye de başlamışlardır. Yeniçeriler ıslahatları önce kendi süzgeçlerinden geçirmeye başlamış ve gerek gördüklerinde tahttaki padişahı değiştirmekten kaçınmamışlardır. Artık, yeniçerilere göre devletin selameti için vazgeçilmez olan tahttaki padişah değil ocak olmuştur. Devletin ateşli piyadelere olan ihtiyacı da bu görüşün güç kazanmasını beslemiştir. Padişahların iktidarlarını kaybetmeleriyle ortaya çıkan otorite boşluğu, “*ocak devlet içindir*” anlayışına zarar vermeye başlamıştır. Ulemanın geleneksel yapıyı koruyan dini görüşleri de yeniçerilerin hakimiyetini desteklemiştir. Yeniçeri Ocağının kaldırılmasından sonra ortaya çıkan Batı tarzı eğitilmiş askerler de, iktidara sahip olduklarında, devletin selameti için neyin “iyi” neyin “kötü” olduğunu belirlemeye başlamışlardır. Ancak, bu sefer onları destekleyenler ulemadan çok kalemiye mensupları (sivil bürokrasi) olmuştur.

1.4.1.1. Ekonomik ve mali etkenler

Seyfiye sınıfının en etkili kısmını oluşturan yeniçeriler, ilk isyanlarını *Buçuk tepe Vakası* olarak da bilinen 1446 yılında gerçekleştirmişlerdir. İsyanın görünürdeki sebebi paranın değerinin düşürülmesi olduğu halde, gerçek sebebi Türk ve kul kökenli devlet adamlarının aralarındaki iktidar mücadeleleriydi²⁵². Bununla birlikte, Kanuni Sultan Süleyman zamanında dahi yeniçeriler, bahşiş almak amacıyla Veziriazam İbrahim Paşa’yı tehdit ederek bir kilisede alıkoymaktan çekinmemişlerdir²⁵³. Genelde, devletin yüksek mertebesindeki devlet adamları kendilerine destek bulmak için alt mertebedeki askerin mali sıkıntılarını kullanmıştır.

16. yüzyıl sonlarına gelindiğinde maliyedeki darlık sebebiyle kapıkulu ordusunun ulûfelerinin muntazam ödenmesi güçleşmiş ve ulûfe yerine dirlik verilmeye başlanmıştır.

²⁵² “ Kul kökenli Zağanos Paşa ve Hadım Şehabettin Paşa, Türk kökenli devlet adamlarına karşı II. Mehmet’i doldurmuşlardır. Bunun üzerine mevkilerini tehlikede gören Türk ricali Sekedin muahedesinin feshinden ve yeni hükümdarın kestirmiş olduğu paranın ayarının noksanlığından dolayı tüccar ve esnafın hoşnutsuzluklarından istifade eylemişlerdi. Yeniçeriler de bu suretle maaşlarında husule gelen noksandan dolayı Edirne’de ayaklanmışlardı.” Bakınız; Uzunçarşılı, (1984) , s. 506.

²⁵³ Uzunçarşılı, (1984) , s. 508.

Kapıkulu askerleri arasına esnafılık yapanlar girmiştir. 1584 yılında para değerinin düşüşü²⁵⁴ Kapıkulu Ocağının ilk büyük isyanına sebep olmuştur²⁵⁵.

Kapıkulu sipahileri, cizye tahsilatını sağlayıp hazineye teslim ettiklerinde maişet adıyla fazladan bir resim ve *destbûsî* (*el öpme*) adıyla kabarık bir bahşiş alırlardı. Sipahiler bu tahsilat ayrıcalığını ellerinde tutmaya büyük önem verirlerdi. Cizye tahsilinin sarayda harem kadınlarının kâhyası Yahudi Kira vasıtasıyla Yahudi mültezimlere verilmesi, büyük “Sipahi Zorba Ayaklanması”na sebep olmuş, Kira’nın feci şekilde katli ve büyük servetinin müsaderesiyle sonuçlanmıştı²⁵⁶.

Kapıkulu Ocaklarının diğer ocakları sayıca az ve güçsüz olduğundan isyanlara çoğunlukla karışmamışlardır²⁵⁷. Eyaletler de ise, dirlik sisteminin bozulması üzerine birçok eski tımarlı sipahi levend, sekban-sarıca olarak yazılmıştır. Savaş zamanlarında gündelik alan levendler terhiste eşkıyalık yapmışlardır. Bu yerel milis güçler, Celâlî adı altında merkezî iktidarı uzunca bir süre rahatsız etmişlerdir²⁵⁸. 18. yüzyılda, işsiz birçok sarıca ve sekbanın ayanlar etrafında toplanmasıyla eyaletlerde iktidar ikiliğe girmiştir. 19. yüzyılda iktidarda ortaya çıkan ikilikle vergilerin toplanması ve askerî güvenlik iyice tehlikeye girdiğinden, II. Mahmut’un merkezî otoriteyi tesis etmek amacıyla ilk yaptığı iş ayanları ortadan kaldırmak olmuştur.

IV. Murat ve Köprülüler döneminde merkezdeki isyanların büyük oranda önüne geçilerek ocakların disiplini sağlanmış ve ödemeler nispeten daha düzenli yapılmaya başlanmıştır. Sonrasında ulufe ödenmesindeki gecikme devam etmiştir. Padişahı korumakla görevli saray bostancıları dahi ulufelerini alamayınca isyan etmişlerdir²⁵⁹. Lale Devri’nde de, alafranga bir hayat tarzının benimsenip, aşırı lüks içerisinde yaşanması yeniçerilerin ve

²⁵⁴ Coğrafi keşiflerin başlamasıyla ticaret yol ve dengelerinin değişmesi, yeni bölgelerden Avrupa’ya akan altın ve gümüşün bütün Akdeniz havzasında enflasyon baskısı oluşturması, aşırı nüfus artışları gibi etkenler 16. yüzyıl sonlarında Osmanlı maliyesini ciddi olarak sarsmıştır. Afyoncu, a.g.e. , s. 798.

²⁵⁵ Ortaylı, (2008) , s. 243. Ayrıca bakınız; İncik, (2014), s. 147: “*Kavânin* yazarı, kendi zamanında yeniçerilerin başlıca yiyeceği olan et fiyatlarının yüksekliğinden şikayet eder.”

²⁵⁶ İncik, (2014) , s. 149.

²⁵⁷ Bununla birlikte, diğer kapıkulu ocaklarının da bazen isyanlara katıldığı görülmüştür. Bakınız; Uzunçarşılı, (1956) , s. 23: Birinci Edirne Vakası’nda cebeciler on aylık birikmiş ulufelerini istemişler ve isyanı başlatmışlardır.

²⁵⁸ İncik, (2014) , s. 125.

²⁵⁹ Uzunçarşılı, (1956) , s. 41.

halkın büyük tepkisini çekmiştir. Lale Devrine son verildikten sonra yeniliklerin önündeki en büyük engellerden birisi yine ekonomik nedenler olmuştur²⁶⁰.

Seyfiye sınıfının iktidara müdahalelerinde, ekonomik sebepten daha önce gelen sebep, devlet adamlarının iktidar mücadelelerinde askerleri kullanmak istemeleri olmuştur. Yönetime sunulan ekonomik sebepler, çoğunlukla isyanın asıl amacını gizleyen görünürdeki sebepler olmuştur²⁶¹. Ayrıca, mali ve ekonomik sıkıntılar nedeniyle İstanbul halkı da ayaklanmaya her zaman hazır olmuş, kapıkulu askerlerine önemli bir destek sağlamıştır. Kapıkulu askerlerinin bazıları zanaatkar veya tüccar olduğu, bazıları da paralarını ticari girişimlere veya faize yatırdığı için özellikle yeniçeriler ticaret erbabıyla kaynaşmış bir haldeydiler. Hükümetin kötü önlemleri sonucu doğan isyanlarda genellikle yeniçerilerle ortak hareket eden halk, mali ve ekonomik sıkıntılarından kurtulmak için ulemayı başlarına alıp harekete meşru bir görünüm vermişlerdir. 1703'te II. Mustafa'nın, 1730'da III. Ahmet'in ve 1807'de III. Selim'in tahttan indirilmelerine yol açan ayaklanmalar bu türden siyasi olaylardır²⁶².

1.4.1.2. Devlet adamlarının iktidar mücadeleleri

Makam sahibi olmak veya düşmanlarını ortadan kaldırmak isteyen devlet adamları, ocak ağalarını vaatlerle yanlarına çekmeye çalışmışlardır²⁶³. II. Bayezid ve I. Selim gibi güçlü padişahlar dahi ancak yeniçerilerin desteğiyle tahta geçebilmişlerdir²⁶⁴. Devlet

²⁶⁰ "Koca Sekbanbaşı'nın rivayet ettiğine göre Nizam-ı Cedid'e muhalif olanlar, muhalefet etme sebeplerini samimi bir dille şu şekilde ifade etmişlerdi: 'Nizam-ı Cedid çoğalıp da, iş görürler ise, korkarız ki Yeniçeri Ocağı'na devletin itibarı kalmayacağından ulufemizi alamayız. Yoksa iradımıza zarar gelmeyeceğini bilsek, Allah versin, bütün halk Nizam-ı Cedid askeri olsun.' Çataltepe, S. (1997). *19. Yüzyıl Başlarında Avrupa Dengesi ve "Nizam-ı Cedid" Ordusu*, İstanbul: Göçebe Yayınları.

²⁶¹ Örneğin; I. Edirne Vakasında on aylık birikmiş maaşını almak bahanesiyle başlatılan isyanda talepleri kabul edilmiş olduğu halde, asiler, gelen talimatla isyanlarını devam ettirmişler ve Yeniçeri Ağalığını elde etmek isteyen eski Kul Kethüdası Çalık Ahmed'in tahrikiyle Sekbanbaşı Haşimzade Murtaza Ağa'yı öldürmüşlerdir. Bakınız; Uzunçarşılı, (1956) , s. 26.

²⁶² İnalçık, (2012), s. 105.

²⁶³ Uzunçarşılı, İ. H. *Osmanlı Tarihi XVI. Yüzyıl Ortalarından XVII. Yüzyıl Sonuna Kadar*. (Altıncı Baskı). Cilt 4, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 276.

²⁶⁴ II. Mehmet'in Gebze'de vefatı üzerine yeniçeriler İstanbul'a dönerek Karaman valisi Şehzade Cem'in hükümdarlığına taraftar olan Sadrazam Karamanî Mehmet Paşa'nın konağını basıp kendisini öldürmüşler ve saltanata geçmesine taraftar oldukları Bayezid'in padişah olmasını sağlamışlardır. Yine, İkinci Bayezid, son zamanlarında saltanattan çekilmek isteyerek yerine oğlu Amasya valisi Şehzade Ahmed'in hükümdar olmasını istediği halde, yeniçerilerin taraftar oldukları Şehzade Selim tahta geçmiştir. Bakınız; Uzunçarşılı, (1984) , s. 507.

siyasetinin ilk evrelerinde, iki farklı anlayışı yansıtan, Türk ricali ile devşirmeler arasındaki rekabet öne çıkmıştır²⁶⁵.

Merkezî iktidarın en güçlü olduğu Kanuni Sultan Süleyman zamanında da yeniçeriler şahsi iktidar mücadelelerine karışmaktan çekinmemişlerdir. Yeniçeri Ağası Mustafa Ağa ile Reisü'l Kûttâb Haydar'ın tahrikleriyle harekete geçen yeniçeriler, Sadrazam İbrahim Paşa'nın evini basıp mallarını yağmalamış ve azlini temin için emr-i vaki yapmak istemişlerdir²⁶⁶.

16. yüzyıl sonlarından itibaren vezirlerin mevkilerini kuvvetlendirmek için ocakları tahrik etmeleri adeta silsile halinde devam etmiştir. Neticede, vezirlerin şahsi mücadeleleri kurumlara da yansımış ve kapıkulu süvarileri ile yeniçeriler arasına ciddi bir düşmanlık girerek çekişmeler farklı bir boyut kazanmıştır²⁶⁷. Ulufelerin değeri düşük akçelerle ödenmesi üzerine kapıkulu süvarileri sık sık ayaklanmış ve bu ayaklanmalar yeniçeriler tarafından bastırıldığından ocaklar arasındaki düşmanlık iyice artmıştır²⁶⁸. Köprülü Mehmet Paşa'nın yeniçerileri yanına alarak kapıkulu sipahilerini bastırması sonucunda sipahiler, eski itibar ve güçlerini büyük oranda kaybetmişlerdir²⁶⁹.

18. yüzyılda da devlet adamları, el altından ve açıktan düşmanlarının azlini sağlamak amacıyla hareket etmeyi sürdürmüşlerdir. Halk ayaklanması niteliği taşıyan Patrona Halil İsyanı ayak takımının işi olmayıp, gerçekte bu iş Sadrazam İbrahim Paşa'nın düşmanları tarafından gizlice hazırlanmıştır²⁷⁰. 1768 seferinde ise; Sadrazam, orduda disiplini sağlamak amacıyla ocak ağalarının mal alıp satmasına karşı çıkmış, salâşları yıktırmış; neticede, sadrazama karşı hiddetlenen ağaların, ordunun aç kaldığından şikayet etmesi üzerine

²⁶⁵ Karamânî Mehmet Paşa ile İshak Paşa rekabeti; II. Bayezid devrinde Amasya'dan gelen rical ile Gedik Ahmet Paşa arasındaki rekabet; Çandarlı Halil ile Zaganuz ve Şahabeddin Paşa arasındaki rekabet hep Türk ricali ile devşirmeler arasında geçmiştir. Bakınız; İnalçık, (2014) , s. 156.

²⁶⁶ Uzunçarşılı, a.g.e. s. 508.

²⁶⁷ İstanbul Sadaret Kaymakamı Mahmud Paşa kapıkulu süvarilerini yanına çekerek Sadrazam Yemişçi Hasan Paşa'nın katlini sağlamaya çalışmıştır. Durumdan haberdar olan Yemişçi Hasan Paşa da Yeniçeri Ocağının desteğini sağlayıp kapıkulu süvarilerini yola getirmiştir. Neticede, yaşanan çatışmalar nedeniyle iki ocak arasına kalıcı bir düşmanlık girmiştir. Bakınız; Uzunçarşılı, a.g.e. , s. 508-509.

²⁶⁸ İnalçık, (2014) , s. 149. Ayrıca aynı eserde bakınız s. 151: Kapıkulu sipahileri, II. Osman'ın ve I. İbrahim'in tahttan indirilip öldürülmeleri neticesinde onların kan davasını benimseyerek iç savaflara yol açmışlardır. Sultanlar ve veziriazamlar, sipahilere karşı sayıca kalabalık olan yeniçerileri kullanarak ciddi siyasi çatışmalara neden olmuşlardır.

²⁶⁹ Uzunçarşılı, (1984),s. 511.

²⁷⁰ Uzunçarşılı, (1956) , s. 203.

Sadrazam'ın katli gerçekleşmiştir²⁷¹. Devlet adamlarının makamlarını korumaları veya makamlarında yükselmeleri büyük oranda yeniçerilerin desteğine bağlı olmuştur.

Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra ise; gelen can ve mal güvenliği hakkının bir sonucu olarak, seyfiye sınıfı mensuplarının iktidar mücadeleleri yeni bir boyut kazanmıştır. Artık, üst düzey subaylar, düşman oldukları subay ve devlet adamlarını öldürmekten ziyade onları merkezden uzaklaştırmaya çalışmışlardır²⁷².

1.4.1.3. Seyfiye sınıfının kendisini devletin ana unsuru olarak görmesi

Yeniçeri Ocağı, padişahın merkezî otoritesinin başlıca aracı ve desteği olmuştur²⁷³. Bu ocak o kadar köklü bir kurumdu ki padişahı bile sıra neferi olarak bünyesine almıştır. Dolayısıyla, yeniçeriler, otorite boşluğunda devleti koruma görevini kendilerinde görmeye yatkın olmuşlardır²⁷⁴. Eski ailevi ve kültürel bağlarından tamamen soyutlanan yeniçeriler için önem arz edebilecek sadece padişah (yani devlet kurumu) vardı. Yeniçerilerin, çocukluklarından itibaren aldıkları eğitimde temel amaç, padişaha mutlak bağlılık ve itaat duygularının kazandırılması olmuştur²⁷⁵. Devlet kademelerindeki yükselmelerini, kazandıkları güç ve servetlerini padişaha borçlu olan yeniçerilerin rütbeleri dahi bu sadakat ilişkisini ifade eden terimler içermiştir²⁷⁶. Neticede, gerekmesi durumunda, kendi ailelerine karşı dahi savaşmaktan çekinmeyen, padişahı Türk ailelerinden koruyan, padişaha son derece bağlı askerî birlikler oluşturulmuştur²⁷⁷.

Kuruluş döneminde ve Fetret devrinden devleti çıkarmada büyük katkılar sağlayan yeniçeriler, buna rağmen güçlü padişahların otoritesi nedeniyle iktidarın asıl sahibi olamamışlardır. Zaten başlarındaki otoriter padişahattan memnun olduklarında ona itaat

²⁷¹ Uzunçarşılı, (1984) , s. 500.

²⁷² Hüseyin Avni Paşa'nın Osman Paşa ile arasının açılması üzerine, Osman Paşa Erzurum'a gönderilmiştir. Bakınız; Moreau, a.g.e. , s. 137.

²⁷³ İnalçık, (2014) , s. 127. Ayrıca bakınız; İnalçık, (2009a) , s. 157: "Kulların hepsi padişah kapısında eşit olduklarından hiçbirisi diğerleri üstüne çıkmayı ve saltanat iddiasında bulunmayı aklından geçirmezlerdi. Dolayısıyla, padişahlar onlara güvenirlerdi"

²⁷⁴ Özbilgen, a.g.e. , s. 245.

²⁷⁵ İnalçık, (2009a) , s. 159.

²⁷⁶ "Zabitlere verilen 'çorbacı' adı ve 'kazan kaldırma' tepkisi aslında ilişkinin temelini ortaya koyuyordu. Kapıkulu Ocakları padişahın kuluydular ve onun 'ihsan ettiği' ekmeği yiyorlardı. Eğer, kapıkulu askerleri padişahattan herhangi bir nedenle hoşnut değillerse, onun verdiği aşı kabul etmediklerini göstermek amacıyla kazanlarını ters çeviriyorlardı." Belge, a.g.e. , s. 190.

²⁷⁷ Bozdemir, M. (1982). *Türk Ordusunun Tarihsel Kaynakları*. (Birinci Baskı). Ankara: A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, s. 56.

etmekten çekinmemişlerdir. 16. yüzyıl sonlarından itibaren tahta geçen padişahların çoğu, tecrübesizlikleri ve zaafı yüzünden²⁷⁸, etkinliklerini önemli ölçüde yitirmeye başlamışlardır. Devletin siyasal sistemine şekil veren, mutlak otoriteye sahip hükümdarlık anlayışı uzun bir süre uygulanamamıştır. Birçok padişah, kendi otoritesini, danışman hocasıyla veya validesiyle paylaşmıştır²⁷⁹. Kapıkulu askerleri, padişahlarını devlet işlerinde yetersiz gördükçe, devleti, padişahların şahsından soyut değerlendirmeye başlamışlardır. Devletin içinde bulunduğu tüm yönetsel zorluklara rağmen, padişahlık makamı, halifelik makamını da içinde barındırdığından saygınlığını kaybetmemiştir. Ancak, seyfiye sınıfı, zaman zaman devlet yönetimi tartışmalarında, padişahın şahsından başka Osmanlı Hanedanlığı'nı dahi tartışma konusu etmekten çekinmeyerek, devlet ile yönetimdeki padişahlarını bir tutma anlayışından bir hayli uzaklaştıklarını göstermişlerdir²⁸⁰. Neticede, kapıkulu askerleri -özellikle de yeniçeriler-, devlet işlerinde güçlenmeleriyle doğru orantılı olarak padişah iradesinden bağımsız bir siyasi rol üstlenmişlerdir²⁸¹.

17. yüzyıldan itibaren Yeniçeri Ocağı, toplum dışı niteliğini kaybederek, toplumun iyice içine karışmıştır. Ocak mensupları evlenerek aileler kurmuşlardır. Vergi imtiyazlarından yararlanan yeniçeriler, iş hayatına karışıp ticaretle zenginleşmişlerdir²⁸². Üretim sürecine de katılarak, eyaletlerde çiftlikler kurup sürüler beslemişlerdir²⁸³. Neticede, yeniçeriler, askerî ve idarî yapıdan ayrı olarak ekonomik ve ailevî ilişkiler içerisine de girmiş, içinde bulunduğu toplumla bütünleşmiştir. Toplumun farklı sosyo-ekonomik alanlarına yayılan bu askerler, merkez ve taşra teşkilatlarında da hakimiyet kazanınca

²⁷⁸ 17.yüzyılda hanedanın talihsizliği, II. Osman (15 yaşında) dışındaki padişahların ya aklen zayıf (I. Mustafa ve I. İbrahim) ya da çocuk yaşta (I. Ahmed 13 yaşında, IV. Murad 12 yaşında, IV. Mehmed 7 yaşında) tahta geçmiş olmalarıdır. İnalçık, (2014), s. 51.

²⁷⁹ II. Osman, hocası Ömer Efendi ve Darussâde Ağası Süleyman'ın sözlerine büyük önem vermiştir. IV. Murad, ilk yıllarında Valide Kösem Sultan'a bağlı olmuştur. IV. Mehmed de ilk önce Büyük Validesi Kösem Sultan'a, sonra annesi Turhan Sultan'a bağlı bir şekilde hüküm sürmüştür. İnalçık, (2014), s. 51.

²⁸⁰ "Kırım Hanlığı Giraylar Hanedanı'nın elindeydi. Cengiz soyundan gelen Giraylar, Osmanlı soyu tükendiğinde, İmparatorluğun yönetimi için namzet hanedandı. II. Mahmud'a karşı ayaklanan yeniçerilere 'Hanedanın son üyesini katletmek mi istersiniz?' dendiğinde, kalabalık 'Girayları getiririz' demişlerdi." Ayrıca bakınız; Uzunçarşılı, (1956), s. 33-34 : "Birinci Edirne Vakası sırasında, asiler, kimin padişah olacağını tartışırken, bazıları Kırım Hanzadesini, bazıları da İbrahim Hanzadeler'den birisini hükümdar yapmayı teklif etmişlerdi." Bakınız; Ortaylı, (2008), s. 257-258.

²⁸¹ Petrosyan, İ. (1999). Osmanlı İmparatorluğu'nda Askeri Reformlar Konusunda İlk Girişim: XVI. Yüzyılın Sonu ile XVII. Yüzyılın Başında Yeniçeri Ocağı., G. Eren (Editör). *Osmanlı*. (Birinci Baskı). Cilt 6, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s. 677.

²⁸² Yeniçeri Ocağının disiplini bozulmadan önce de yönetici sınıf ticaretle uğraşmıştır. Vezirlerin ticaretle iştigali hiç de sembolik düzeyde kalmamıştır. Çünkü, aynı vergiler nakde döndürülmek zorundaydı. Bakınız; Kafadar, C. (2012). *Kim Var İmiş Biz Burada Yoğ İken*. (Dördüncü Baskı). İstanbul: Metis Yayınları, s. 31-32. Ayrıca bakınız; İnalçık, (2014), s. 165: "Faal iş hayatında yetişen, sosyal engellerle karşılaşmayan zenginleşmiş 'atik'lerin Osmanlı cemiyetinin yüksek tabakaları arasında dikkati çekecek kadar kalabalık olduğunu kadı sicilleri ortaya koymaktadır."

²⁸³ Ünal, (2002), s. 67.

toplumun farklı kesimlerinin sorunlarını yakından gözlemleme fırsatı bulmuşlardır²⁸⁴. Yeniçerilerin topluma yakınlaşmasından başka iç ve dış tehditlere karşı sürekli yeniçerilerin kullanılması, onların toplumsal sorunlara eğilmelerine ve öngördükleri çözümleri Divan-ı Hümayunu basmaktan dahi çekinmeyerek icra makamlarına zorla kabul ettirmeye çalışmalarına neden olmuştur. Yeniçerilerin devletin korunması fonksiyonunu bu denli yoğun üstlenip tüm topraklarda merkezî otoriteyi tesis etmeye çalışması ve toplumun tüm kesimleriyle yakın ilişkilere girmesi, yeniçerilerin kendilerinde söz hakkı görüp sık sık devlet meselelerine karışmalarına yol açmıştır.

Yeniçeriler, devletin her yerinde ve sosyal hayatın her alanında kurdukları bu ilişkileri, güçlü bir dayanışma ruhuyla da birleştirerek kompozisyonu tamamlamışlardır. Bektaşî tarikatına mensup yeniçeriler, yoldaş anlayışına sahiptiler. Ortalar kendi aralarında çatışmalar dahi dış tehditlere karşı ortak hareket edebilmişlerdir²⁸⁵.

Askerî önemleri nedeniyle toplumsal ilişkilerinin artması sonucunda, devletin üst kademelerinden toplumun en küçük sosyal unsurlarına kadar geniş bir tabana yayılmış olan yeniçeriler, merkez ve eyaletlere de hakim olduklarından, kendilerini devletin ana unsuru olarak görmüşlerdir. Bazı ayaklanmalarında, içinde bulundukları halkın şikayetlerini, devletin durumundan habersiz olduğunu düşündükleri padişaha, Divan-ı Hümayûn'u basarak bizzat bildirmişlerdir. Bu şikayetler, askerî ve idari konular haricindeki devlet işlerini de içermiştir²⁸⁶.

Devletin temel unsuru olarak kendilerini gören yeniçeriler, yeniliklerin önündeki en büyük engel olmuşlardır. Geleneksel yapı içerisindeki en güçlü kuruma mensup olduklarından, kurulu sistemin değiştirilmesine yüzyıllarca direnmişlerdir. Avrupa'dan getirilen uzmanların asıl amaçları Yeniçeri Ocağını düzenlemek olmasına rağmen, bu

²⁸⁴ “Eskiden kapıkulu askerleri sadece padişah kapısında görev yapardı Padişahın gitmediği sefere katılmak bile istemezlerdi. Daha sonra ucboyu kalelerine ya da Kahire, Şam, Halep, Bağdat gibi on altıncı yüzyılda ele geçirilen önemli şehirlere yeniçeri garnizonları gönderilmiştir. Şehzade kavgalarından sonra Anadolu’da ve Rumeli’de iç bölgelerde öteden beri Osmanlı yönetiminde yaşamış şehir ve kasabalara da kapıkulu birlikleri yerleştirilmiştir... Taşra güvenliğini sağlama görevi de bu birliklere verilmiştir.” Ödekan, A., Kunt, M., Yurdaydın, H., Frahi, S. , a.g.e. , s. 139-140.

²⁸⁵ “1810 yılında, yirmi beşinci ortaya mensup bir yeniçeri, *semer devirme* tabiriyle yetmiş birinci ortaya nakledildikten sonra, yirmi beşinci ortadan birisini öldürmüştü. Sonrasında, bu iki ocak mensupları, İstanbul sokaklarında tam iki gün muharebe ettiklerinden, birçok ocak mensubu ölmüştü.” Bakınız; Uzunçarşılı, (1984) , s. 514-515.

²⁸⁶ Yeniçeriler, 1603'te bir divan toplantısını basarak padişahlarına, halkın durumunu bilip bilmediğini, şikayetlerden haberinin olup olmadığını sordular. Kendi ekonomik çıkarları haricinde devletin genel çıkarlarını da önemsiyorlardı. Petrosyan, a.g.e. , s. 677.

uzmanlar, amaçlarını gerçekleştirememişlerdir²⁸⁷. Yeniçeri Ocağında reform yapılmasına karşı çıkan yeniçeriler, kendilerine rakip olabilecek bir piyade askerî sınıfının kurulmasına da müsaade etmemişlerdir. Sonuç olarak, 1826 yılına kadar padişahlar, seyfiyenin devlet üzerindeki bu tahakkümüne son verememişlerdir.

Yeniçeri Ocağı kaldırıldıktan sonra, askerî eğitimlerde Batı'nın etkisi orduya iyice nüfuz etmiş ve seyfiye sınıfı içerisinde mektepli zabıtlar (subaylar) öne çıkmaya başlamıştır. Ancak, sayıca az olan bu subaylar II. Meşrutiyet'e kadar iktidara gelememişlerdir. Mektepli üst düzey subaylar, eğitimleri döneminde, 1789 Devrimi'nin Avrupa'da getirdiği siyasal sistemlerle tanışmışlardır. I. Meşrutiyet Dönemine gelindiğinde, devletin en karışık dönemlerinde bile devletin siyasal yapısını tartışma konusu etmeyen seyfiye sınıfındaki üst rütbeli subaylar, anayasal sisteme geçilerek padişahın mutlak otoritesini kurulacak bir meclisle paylaşması gerektiği yönündeki görüşleri desteklemeye başlamışlardır. Böylece, yüzyıllardır devletin idaresine müdahale eden seyfiye sınıfı, devletin siyasal sisteminin nasıl olması gerektiğine de karışarak yeni bir rol üstlenmiştir. Seyfiye sınıfı bu yeni rolünde, daha önceki dönemlerden farklı olarak, toplumla hareket etmekten ziyade Batı tarzı eğitim görmüş aydın sınıfla hareket etmiştir. 20. yüzyılın başlarına gelindiğinde, birçok iç isyan bastırıp düşman devletle savaşmış olan seyfiye sınıfı mensupları, kendilerini “ülkenin ve devletin gerçek sahibi ve muhafızı” olarak görerek, bölge halkının ve sivil bürokratların desteğiyle II. Meşrutiyet'in ilanını sağlayacaklardı²⁸⁸.

1.4.2. Osmanlı merkez teşkilatı ve seyfiye sınıfının diğer yönetici sınıflarla kurduğu iktidar ilişkileri

Çalışmamızda seyfiye sınıfının yönetici sınıflarla ilişkilerine değinmeden önce, iktidar ilişkilerini daha iyi açıklayabilmek için Osmanlı merkez teşkilatından bahsedeceğiz. Ardından seyfiye sınıfının diğer yönetici sınıflarla ilişkilerine değineceğiz. II. Meşrutiyet Dönemiyle ilgili önemli ipuçları veren; III. Selim, II. Mahmut ve Tanzimat Sonrası Dönemlerini ise ayrı başlıklar altında ele alacağız.

²⁸⁷ “Yeniçeri Ocağı'na eski itibarını kazandırmak isteyen Humbaracı Ahmed Paşa, yeniçerileri küçük birliklere bölerek, başlarına kendi yetiştireceği subayları geçirmek istedi. Ancak, bu radikal düşüncesini uygulayamayarak sadece Humbaracı Ocağı'nı ıslah edebildi.” Afyoncu, a.g.e. , s. 438.

²⁸⁸ Yıldız, a.g.e. , s. 54.

1.4.2.1. Osmanlı merkez teşkilatı

Osmanlı merkez teşkilatı, devleti yöneten ve padişahın otoritesi altındaki çeşitli kurumlardan teşekkül etmiştir. Bakanlar kurulu gibi çalışıp devletin idaresini yerine getiren Divan-ı Hümayun (Padişahın Divanı), merkez teşkilatının temel yapısını oluşturmuştur. Bu divanın asli üyeleri; veziriazam, kubbealtı vezirleri, nişancı, kazaskerler, defterdarlar ve Rumeli Beylerbeyi'dir. Kaptan-ı derya ve yeniçeri ağası eğer vezaret rütbesine sahipseler üye olarak divan toplantılarına katılmışlardır. İlmiye sınıfının başı ve Osmanlı Devleti'nde İslam dinini temsil ettiği düşünülen şeyhülislam ise veziriazamı kısıtlayabileceği gerekçesiyle hiçbir zaman Divan-ı Hümayun üyesi olamamıştır. Ancak, ihtiyaç halinde şeyhülislam da görüşlerine başvurmak için toplantıya davet edilmişlerdir. Ayrıca, reis-ül küttab gibi merkez teşkilatında görev yapan başkaca görevliler de olmuştur. Biz bu başlıkta; merkezi teşkilatın başı olan padişahlık makamını ele aldıktan sonra, seyfiye mensuplarının gelebileceği önemli makamlar olarak öne çıkan veziriazamlık, kubbealtı vezirliği, beylerbeyliği makamlarını inceleyeceğiz. Yeniçeri ağasını, Yeniçeri Ocağı başlığı altında önceden incelediğimizden tekrarlamayacağız.

1.4.2.1.1. Padişah

Osmanlı padişahları, bir “görevli, hizmetli” olmayıp, devletin varlığının ve sürekliliğinin kaynağı olarak bütün güçleri elinde tutan kişidir. Padişahların gücü bir yanıyla Türklerin eski tarihsel egemenlik anlayışlarına, bir yanıyla da İslam siyaset ilkelerine dayanmaktadır. Osmanlı Hanedan üyelerinin devlet sona erinceye kadar hükümdar olma hakkını sağlamaları, Türk-İslam egemenlik geleneğinin çok köklü biçimde yönetici sınıfa yerleşmesinin bir sonucudur²⁸⁹. Osmanlı tarihi boyunca Osmanlı Hanedanını devletin başından uzaklaştırmak yolunda ciddi bir girişim görülmemiştir. Eğer bir hoşnutsuzluk vardiysa bu tahttaki padişaha karşı gösterilmiştir. Siyasi olayların seyrine göre en fazla tahttaki padişah tahttan indirilmiş; onun yerine Osmanlı Hanedanından bir başka kişi padişah olmuştur. Hal edilme işlemlerinde, yönetimdeki padişahlar, Allah'ın istek ve emirlerine (şeriata) karşı geldikleri gerekçesiyle tahttan indirildiklerinden, ulema siyasi olaylarda yeniçerilerle birlikte önemli bir siyasi unsur olmuştur²⁹⁰.

²⁸⁹ Üçok, C. , Mumcu, A. , Bozkurt, G. (2011). *Türk Hukuk Tarihi*. (On Beşinci Baskı). Ankara: Turhan Kitabevi, s. 221-222.

²⁹⁰ Cin, H., Akyılmaz, G. (2011). *Türk Hukuk Tarihi*. (Dördüncü Baskı). Konya: Sayram Yayınları, s. 115-116.

II. Mehmet dönemine kadar Osmanlı Hanedanından kimin padişah olacağı konusunda; ahiler, vezirler, bir kısım soylu Türk aileleri belirleyici rol oynamışlardır. Fatih Sultan Mehmet dönemi, merkezi otorite ve padişahın güç ve yetkileri açısından bir dönüm noktasını teşkil etmiş, II. Mehmet kendi şahsında Osmanlı padişah kimliğinin temellerini atmıştır. İstanbul'un fethiyle büyük itibar kazanan Fatih, merkezi bir imparatorluk kurmak ve egemenliğin parçalara bölünmesini engellemek için "kardeş katli"ni hukuki bir zemine oturtmuş ve kul sistemini yaygın bir şekilde uygulayıp başta veziriazamlar olmak üzere önemli devlet adamlarını kullar arasından seçmiştir²⁹¹.

II. Mehmet'in kardeş katlini hukuki bir zemine dayandırmaya çalışması, eski Türk Devletlerinden beri görülen sık taht kavgalarının önüne geçilmesi amacını taşımıştır. Gerçekten de onun ölümünden sonra tahta geçen II. Bayezit, kendisini tahta geçmede eşit gören kardeşi Cem'le büyük ve yıpratıcı bir iç savaş yaşamış ve ancak kapıkulu askerlerinin yardımıyla bu sorundan kurtulabilmiştir. Osmanlı Devleti'nin en güçlü hükümdarı olarak gösterilen Kanuni Sultan Süleyman Döneminde de önce Şehzade Mustafa sonra Şehzade Bayezit babalarına karşı saltanat hakkını ileri sürmüşlerdir²⁹².

I. Ahmet'ten sonra tahtı hanedanın en yaşlı erkeğine bırakan "ekber ve erşed" prensibi yerleşince kardeş katli uygulaması terk edilmeye başlanmıştır. Artık, şehzadeler sancaklara tayin edilmemiş; kafes uygulamasıyla Harem'de tutulmuşlardır²⁹³. Başlangıçta bu yeni sisteme karşı tepkiler görülmüş, II. Osman ve IV. Murad bazı kardeşlerini öldürtmüşlerdir. Abdülmecid ve Abdülaziz'in "primogenitur (padişahın en büyük oğlunun tahta seçilmesi)" usulüne geri dönülmesi yönündeki çabaları başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Kanunu Esasi'nin 3. maddesinde de ekber ve erşed prensibi yazılı hukuk kuralı halini almıştır. Böylece, bir örfi hukuk müessesesi olarak ortaya çıkmış olan kardeş katli uygulamasının önüne geçilmeye çalışılmıştır²⁹⁴.

Yavuz Sultan Selim'den itibaren padişahlar aynı zamanda halife unvanını da taşımışlardır. Kanuni Sultan Süleyman dönemine gelindiğinde Padişah, kendisini, Orta Asya'dan Hindistan'a kadar bütün Müslümanların hamisi olarak görmüş; "hadim-u beyt'illah ve'l harem (Mekke ve Medine Hadimi)" unvanını kullanarak Mekke şerifine

²⁹¹ Cin, Akyılmaz, (2011), s. 117-118.

²⁹² Üçok, Mumcu, Bozkurt, (2011), s. 223.

²⁹³ Ortaylı, İ. (2008). *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*. (İkinci Baskı). Ankara: Cedit Neşriyat, s. 170.

²⁹⁴ Cin, Akyılmaz, (2011), s. 122-123.

yazdığı cülus mektubunda kendisinin “hilafet’ül- kübra” makamına oturduğunu bildirmiştir²⁹⁵.

Osmanlı padişahları, bütün siyasal ve hukuksal güçleri kişiliklerinde toplamışlardır. İktidarın paylaşılması anlamına gelen “güçler ayrılığı” ilkesi Osmanlı Devleti’ne hiçbir zaman yerleşmemiştir. Anayasal dönemlerde de, anayasayı “yapan” ve “değiştiren” sadece padişah olduğu için güçler birliği devlet sona erene kadar temel ilke olarak kalmıştır. Yine padişahların hukuksal yoldan denetimleri mümkün değildir. Bu nedenle, siyasal ve ekonomik krizlerde, padişahın gücü çok azalmış ve çevresindeki kadrosu yeteneksiz ve yozlaşmış ise, merkezdeki kapıkulu askerleri ve ulemanın ittifak kurması sonucunda, padişah tahttan indirilmiş ve hatta öldürülebilmektedir. Bu olaylar sırasında meşruiyeti sağlayan ulemanın çıkardığı fetvalar olmuştur. Osmanlı padişahları bu ittifakı bozmak için hem kullarını hem de ulemayı bölmek ve birbirine düşman grupları ayrı yerlerde iş başında tutmak yoluyla özellikle siyasi ve sosyal bunalımlar sırasında tahtlarını korumak istemişlerdir. Eğer bunalımlarda ekonomik etkenler ağır basarsa, başkentteki halk da ayaklanmaya karışmış ve iş tam bir ayaklanmaya dönüşmüştür²⁹⁶.

1.4.2.1.2. Veziriazam (Sadrazam)

Osmanlı Devleti’nde padişahтан sonra devlet yönetiminde en etkili olan kişi veziriazamdır. Vezirlik kurumu Orhan Bey devrinde ortaya çıkmıştır. I. Murat zamanında vezir sayısının artmasıyla içlerinden birisi daha geniş yetkiler kazanarak veziriazam konumuna yükselmiştir. Fatih Sultan Mehmet zamanına kadar veziriazamlar Türk soyundan gelenler arasından seçilmiştir. Fatih ise, kul sistemini kurarak veziriazamlarını devşirme kökenli kulları arasından seçmiş, bu uygulama Fatih’ten sonra da merkezi otoriteyi güçlendirmek için devam ettirilmiştir²⁹⁷.

Osmanlı’dan önceki İslam devletlerinde bürokrasinin başı vezirle ordu kumandanı ayrı kişilerce temsil olunduğu halde, Çandarlılardan itibaren Osmanlı Devleti’nde asker komuta ve sivil idare yetkileri bir elde toplanması gelenek haline gelmiştir²⁹⁸. Çandarlı ailesi üyeleri küçük kesinti dönemleri hariç 1453 yılına kadar veziriazamlık görevini yerine

²⁹⁵ Cin, Akyılmaz, (2011), s. 116-117.

²⁹⁶ Üçok, Mumcu, Bozkurt, (2011), s. 230.

²⁹⁷ Cin, Akyılmaz, (2011), s. 147.

²⁹⁸ İnalçık, (2012), s. 101.

getirmişlerdir. Fatih Sultan Mehmet'in Çandarlı Halil Paşa'yı öldürüp yerine kul sisteminden gelen Zağanos Paşa'yı getirmesiyle birlikte, etkili ve nüfuzlu Türk aileleri ulema dışında devlet hizmetinden uzaklaştırılmışlardır²⁹⁹. Kösemihaloğulları, Evronos Gazioğulları gibi komuta kademesinde bulunan Türk aileleri de makamlarından uzaklaştırılmışlardır³⁰⁰. Böylece, icra makamlarına kulların yerleştirilmesiyle birlikte, padişahların otorite boşluğunda ortaya çıkıp uzun yıllar devam edecek olan kul hakimiyetinin temelleri atılmıştır.

Osmanlı tarihinde siyaseten katl ve müsadere uygulamalarına kadar varan padişah-sadrazam ilişkileri, IV. Mehmet döneminde Köprülülerin birbiri ardından mutlak otorite ile bu makama geçmeleriyle yeni bir boyut kazanmıştır³⁰¹. Sadrazamlık makamını öne çıkaran bu yeni devlet sistemi, kapıkulu askerlerinin tahakküme varan idare anlayışlarına karşılık alınmış bir tedbirdir. II. Osman'ın katliyle başlayan kapıkulu-ulema ittifakıyla yürütülmekte olan süreç, adalet dağıtma yetkisi padişahta olduğu halde IV. Murat'ın gözlerinin önünde sadrazamının öldürülmesiyle devam etmiş ve nihayet IV. Mehmet döneminde Venediklilerin gemileriyle İstanbul önlerine kadar gelmesiyle son bulmuştur. İstanbul'un düşme tehlikesi artınca Valide Turhan Sultan geniş yetkiler vererek Köprülü Mehmet Paşa'yla anlaşmak zorunda kalmıştır.

Osmanlı padişahları, genellikle vezirler içerisindeki en kıdemli veziri veziriazamlık makamına getirmiştir. Ancak, bazen devlet hizmetinde hiç deneyimi olmamış kulların bile bu yüksek makama getirildiği görülmüştür³⁰².

Fatih'le birlikte veziriazamlar "vekil-i mutlak" sıfatını kazanmışlar ve bu durum Fatih'in Teşkilat Kanunnamesinde ifadesini bulmuştur: "*Bilgi ki, evvelâ vüzerâ ve ümerânın vezir-i âzam başıdır. Cümlelerin ulusudur. Cümle umurun vekil-i mutlakıdır. Ve malımın vekili defterdarıdır, ve ol nâzırıdır. Ve oturmada ve durmada ve mertebede vezir-i âzam cümleden mukaddemdir.*" Veziriazam padişahın mutlak vekili olarak din, devlet ve saltanat meselelerine ait her türlü işi görmeye yetkilidir. Ayrıca veziriazam; cezaların infazı, adaletin yerine getirilmesi, dava dinleme, yapılan haksızlıkları önleme, devletin idari yapısını düzenleme, tımar zeamet ve ulufelileri tespit, devlet hizmetlilerinin tayin ve azli gibi bütün

²⁹⁹ Üçok, Mumcu, Bozkurt, a.g.e. , s. 231.

³⁰⁰ Ortaylı, (2008), s. 208.

³⁰¹ Ortaylı, (2008), s. 221.

³⁰² Üçok, Mumcu, Bozkurt, a.g.e. , s. 231-232.

şer'i ve örfi meselelerin çözülmesi ve icrası için padişahın mutlak vekilidir. Yine, Fatih döneminden itibaren zaman zaman Divan-ı Hümayuna başkanlık eden veziriazamlar, Kanuni dönemiyle birlikte bütün Divan toplantılarına başkanlık yapmışlardır. Ayrıca, veziriazamın "İkinci Divanı", "Cuma Divanı" ve "Çarşamba Divanı" adında kendi çalışma divanları da olmuştur. Bunlardan İkinci Divanında, Divan-ı Hümayunda görüşülmesine gerek görülmeyen ikinci derecede öneme sahip devlet meseleleri ele alınmıştır. Ancak, bu meselelerin önem tespitinde, kriterlerin tam olarak ortaya konamamış olmasından dolayı veziriazamın takdir yetkisi olmuştur. Böylelikle, divanlar arasındaki yetki belirsizliği ve veziriazamların kendi divanlarında duydukları rahatlık, mekanizmanın İkinci Divanı lehine işlemesine yol açmış ve veziriazamların elini güçlendirmiştir³⁰³. Ancak, veziriazamın seçiminde; kapı ağası, valide sultan veya sultanın hocasının etkili olmaya başlamasıyla birlikte, veziriazamlar bağımsızlıklarını kaybedip yeniçeri ya da ulemanın yardımını aramaya başlamışlardır³⁰⁴.

Kanuni Sultan Süleyman döneminden sonra padişahların ordu başında sefere çıkma geleneğini bırakmalarıyla birlikte bu sorumluluğu genellikle veziriazamlar yerine getirmiştir. Eğer veziriazam ordu başında sefere giderse yetkileri artardı. Bu nedenle veziriazamlar; ordunun gelip geçtiği yerlerde neredeyse bir padişah gibi davranıp, padişah adına ferman çıkarabilmiştir. Gerektiğinde sefer halindeki ordunun başında bulunan veziriazamların geniş yetkilerini doğrulamak için padişah da fermanlar yollamıştır³⁰⁵.

Veziriazamlar, Yavuz Sultan Selim gibi baskın karakterli sultanların yanında gölgede kalmışlarken, Gedik Ahmet Paşa gibi yeniçeri ordusunu veya Köprülü Mehmet Paşa gibi Valide Sultanı arkalarına alan bazı veziriazamlar iktidara yerleşmeyi başarmışlardır. Yine, hükümetin, veziriazamın konutu olan Babıâli'ye taşınmasıyla birlikte veziriazamın gücü artmış; Kubbealtı vezirleri ise güç kaybetmiştir. Bu vezirlerin güç kaybetmesiyle birlikte; veziriazamın politik ve askeri konulardaki temsilcisi "Kahya Bey", Divan-ı Hümayunda şikayet ve davalara bakan "Çavuşbaşı", Divan-ı Hümayunun başkatipliğini yapmakta olup devlet antlaşmalarıyla nizamnameleri muhafaza eden "reis-ül küttab" önemlerini artırmışlardır. 1720'den sonra ise bu görevliler, Batılı devletlerle yürütülen ilişkilerin öneminin de etkisiyle, Paşa Kapısı veya Babıâlideki toplantılarda vezir unvanıyla devletin

³⁰³ Cin, Akyılmaz, (2011), s. 147-149.

³⁰⁴ İncelik, (2012), s. 104.

³⁰⁵ Üçok, Mumcu, Bozkurt, a.g.e. , s. 232-233.

birer üyesi haline gelmişlerdir. Sırasıyla bu görevlilerin makamları 19. yüzyılda; içişleri, adalet ve dışişleri bakanlıkları olmuştur³⁰⁶.

Veziriazamın üstün konumu II. Mahmut dönemine kadar devam etmiştir. II. Mahmut, veziriazamların nüfuzunu kırıp, padişahı yeniden tek güç ve yetki merkezine hale getirmek için bir dizi reform yapmış, kabine sistemine geçip sadrazamlara “başvekil” unvanını vererek -ancak sonradan bu unvan benimsenmeyerek sadrazam kelimesine geri dönmüştür- veziriazamları, Avrupa kabine sisteminde olduğu gibi nazırlıklar arasında işbirliği ve uyum sağlayan bir görevli haline getirmiştir³⁰⁷.

1.4.2.1.3. Kubbealtı Vezirleri

Kubbealtı vezirleri, Divan-ı Hümayunun veziriazamdan sonra gelen en önemli üyeleridir. Divan toplantıları 16. yüzyıldan itibaren Kubbealtı denilen yerde yapıldığı için bu görevlilere kubbealtı vezirleri denmiştir. Zaman içerisinde değişen kubbealtı vezirlerinin sayısı genellikle 3-7 arasında olmuş; 16. yüzyıldan sonra Divan-ı Hümayunun azalan önemine paralel olarak kubbealtı vezirlerinin de önemi ve sayısı azalmış, 18. yüzyılın ortalarından sonra ise artık kubbealtı veziri atanmamıştır. Başlangıçta vezirlik sadece kubbe altı vezirlerine özgü olmuşken Kanuni Döneminde itibaren bazı büyük eyaletlere tayin edilen beylerbeyilerle, defterdar, nişancı, kaptan-ı derya, yeniçeri ağası gibi önemli şahsiyetlere de vezirlik verilmiş; vezirlik bir paye (rütbe) halini almıştır³⁰⁸.

Vezirler içinde Rumeli beylerbeyliğine yükselenler, eğer terfi ederlerse kubbealtı veziri olup, Divan-ı Hümayun kadrosuna alınmışlardır. Terfi ederek ikinci vezirliğe kadar yükselenler genelde sadrazam olmuşlardır. Belli bir görevi olmayan kubbealtı vezirleri, Divan-ı Hümayun toplantılarında bilgi ve tecrübeleriyle veziriazama yardım etmişler, bazı durumlarda da komutanlık görevini üstlenip seferdeki orduları yönetmişlerdir³⁰⁹.

Kubbealtı vezirleri, Divan-ı Hümayunda bulundukları için, savaşa katılmaları ön koşul olmayan dirlik sahiplerinden sayılmışlardır. Böylece, kubbealtı vezirlerinin, gelir

³⁰⁶ İncalcık, (2012), s. 106.

³⁰⁷ Cin, Akyılmaz, (2011), s. 150-151.

³⁰⁸ Cin, Akyılmaz, (2011), s. 151-152.

³⁰⁹ Üçok, Mumcu, Bozkurt, a.g.e. , s. 256.

sıkıntısı çekmeden Divan-ı Hümayunda görüşülen devlet meselelerine yoğunlaşmaları sağlanmıştır³¹⁰.

1.4.2.1.4. Beylerbeyileri

Orhan Bey zamanında askeri işlerin başı olarak ortaya çıktığı düşünülen beylerbeyi, Çandarlı Kara Halil Hayreddin Paşa'nın askeri işlerin de başı haline gelmesiyle 14. yüzyıl sonlarına kadar önemini kaybetmiştir. Devletin hızla genişlemesi, taşradaki askeri güç ve yönetim örgütünün başına geniş yetkili bir idarecinin getirilmesini gerektirince beylerbeyilik tekrar önem kazanmıştır³¹¹.

Osmanlı'nın ilk dönemlerinde beylerbeyi, geniş askeri yetkilere sahip kumandan anlamında kullanılmıştır. 14. yüzyıldan sonlarında Anadolu ve Rumeli Beylerbeyiliği ayrımı ortaya çıkmış, ardından ülke çok sayıda eyalete taksim edilmiştir. Nitekim, eyaletlerin büyük kısmının kuruluş tarihi 16. yüzyıldır. Beylerbeyi, sayıca kalabalık olan miri arazi rejimine tabi eyaletlerde ve salyane ile idare olunan eyaletlerde görev yapmışlardır. Ancak, miri rejime tabi eyaletlerde tımar sistemi uygulanmışken, salyane ile idare olunan eyaletlerde tımar sistemi uygulanmamıştır. Hanlık, voyvodalık, şeriflik gibi özel yönetim biçimi uygulanan mümtaz eyaletlerde ise, merkezi otoritenin temsilcisi bir beylerbeyi bulunmamış; bu eyaletler, devlete yıllık maktu vergi ve belli sayıda asker vermek karşılığında iç işlerinde serbest olmuşlardır³¹².

Beylerbeyiler tayin edildikleri eyaletlerde çok geniş yetki ve görevlere sahip olmuşlardır. Tevkiî Abdurrahman Paşa Kanunnamesi'ne göre bu yetki ve görevler; reayanın korunması, zulmün ortadan kaldırılması, eyaletin idare edilmesi, seferlere iştirak, eyalete ait tayin ve tevcihlerin yapılması, eyalet kadısı ölünce İstanbul'dan kadı tayini gerçekleşinceye kadar mevlâ (eyalet kadısı) tayin edilmesi ve Paşa (eyalet) Divanının toplanmasıdır. Eyaletteki sancak beyleri, kadılar ve diğer görevliler beylerbeyine itaat etmek zorundaydılar. Ayrıca, beylerbeyilerinin tımar tevcih etme yetkisi de olmuştur. Bu kapsamda; geliri az olan tezkiresiz tımarlar merkeze bildirilmeden dağıtılabilmektedir. Merkezin sıkı denetimi altında olan beylerbeyileri, görevlerini yapmaz veya suistimal ederlerse görevlerinden azledilip,

³¹⁰ Mumcu, A. (2007). *Divan-ı Hümayun*, Ankara: Phoenix Yayınevi, s. 26.

³¹¹ Mumcu, (2007), s. 31.

³¹² Cin, Akyılmaz, (2011), s. 158-159.

gereken cezalara çarptırılmışlardır. Ayrıca, eyalet kadısı hukuki yönden, defterdarlar ise mali yönden beylerbeyini denetlemişlerdir³¹³.

Beylerbeyilerin hepsinin üzerinde Divan-ı Hümayunun asli üyesi olan Rumeli beylerbeyi yer almıştır. Ancak, kaptan-ı derya gibi Rumeli beylerbeyi de merkezde bulunduğu zaman Divan toplantılarına katılabileceği için bu toplantılardaki etkisi sınırlı olmuştur. Rumeli beylerbeyi olarak görev yaparken terfi ettirilen görevliler genellikle önce kubbealtı veziri ardından da veziriazam olmuşlardır. Bu nedenle Rumeli beylerbeyliği devlet teşkilatı içerisinde son derece önemli bir makamdır³¹⁴.

Beylerbeyileri askeri kimliklerini her zaman korumuşlardır. Beylerbeyi, eyaletin şer'i yargı işleri dışında en büyük sivil ve askeri yöneticisi ve sorumlusu olmuştur. Osmanlı Devleti'nde II. Mahmut dönemine kadar, yönetim örgütünün askeri ve sivil işleri iç içe geçmiş, bu nedenle ulema dışındaki yöneticiler hem askeri hem de sivil işleri birlikte yürütmüşlerdir³¹⁵.

1.4.2.2. Seyfiyenin diğer yönetici sınıflarla kurduğu iktidar ilişkileri

Devlet, ilmiye eliyle³¹⁶ kendi teşkilatlanmasını tamamladıktan sonra, fetihçi siyasal düşünce tarzının bir sonucu olarak seyfiyenin önünü açmıştır³¹⁷. Kanunîden sonra, devlet işlerinde padişah hocaları, harem mensupları, şeyhülislam, sadrazamlar etkinliklerini arttırdıkça, ortaya çıkan iktidar boşluğunu doldurmada yönetici sınıfların kurdukları ilişkiler önem kazanmaya başlamıştır. Gazâ ve cihad anlayışına dayalı askerî-idari yapı, seyfiyenin uzun yıllar devlet işlerinde belirleyici olmasını sağlamıştır. Yeniçeri ağalığı, hatta, sadaret makamı Enderunlulardan çok, ocak mensuplarına verilmiş, neticede ordu Osmanlı yönetiminin odak noktası haline gelmiştir³¹⁸. Seyfiyenin, Köprülüler Dönemi'ne kadar

³¹³ Cin, Akyılmaz, (2011), s. 160-161.

³¹⁴ Cin, Akyılmaz, (2011), s. 161.

³¹⁵ Üçok, Mumcu, Bozkurt, a.g.e. , s. 277.

³¹⁶ “Kuruluş döneminde aktif rol alan tarikat önderleri, bey seçiminde dahi söz sahibi oldular. Ayrıca, dervişler, kendilerine verilen köylerde kurdukları tekke ve zaviyeler aracılığıyla toplumun Müslüman-Türk geleneklerine göre örgütlenmesine ve kamusal hizmetlerin yürütülmesine yardımcı oldular.” Karatepe, Ş. (1999). Osmanlı'da Din-Devlet İlişkisi., G. Eren (editör). *Osmanlı*. (Birinci Baskı). Cilt 6. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s. 57-58.

³¹⁷ İnternet: Reyhan, C. (Bahar 2012). Osmanlı Devleti'nde Siyasal İktidar ve Seyfiyye Sınıfı: Vezir-i A'zamlık Örneği. *OTAM*, sayı:31, s. 215. Web: <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/1778/18799.pdf> adresinden 2 Ocak 2015'de alınmıştır.

³¹⁸ Ortaylı, (2008) , s. 243.

sürecek tahakkümü, II. Osman'ın katliyle kesin olarak başlamıştır³¹⁹. 1618 yılından 1730 yılına kadar 6 tane padişah seyfiye mensupları eliyle tahttan indirilmiştir³²⁰. Babiâlinin iktidarda yükselmeye başladığı 1656 yılına kadar, padişahlardan sadece IV. Murat, kararlılığı ve ulemanın da yardımıyla seyfiyenin iktidara müdahalesine engel olabilmıştır. Karlofça Antlaşması'ndan sonra, diplomasinin ve Batı tarzı devlet teşkilatının önem kazanmasıyla birlikte, ilmiye güç kaybederken, kalemiye mensupları devlet kademelerinde hızla yükselmiş ve özellikle, Tanzimat'tan sonra benzer eğitim süreçlerinden geçen seyfiye ile ortak hareket etmiştir.

1.4.2.2.1. Seyfiye-ilmiye ilişkileri

Gaza anlayışı üzerine kurulmuş olan Osmanlı Devleti'nin Klasik Döneminde ulema-yeniçeri ittifakı başlıca öne çıkan unsur olmuştur. Bu nedenle, ulemanın bu kadar güçlü olmasını sağlayan Osmanlı toplumundaki gaza anlayışına değinmek gerekir. Osmanlı toplumunda her sınıftan dindar halk, gazayı ciddiyetle benimsemiştir. Oruç tarihine göre Osmanlılar; *“gazilerdir ve galiplerdir, fî sebîlillâh hak yoluna durmuşlardır, gazâ malını cem edüp Hakk'a harç edicilerdir ve Hak'tan yana gidicilerdir. Din yoluna gayretlüdürler... Şeriat yolunu gözetnicilerdir....”* Osmanlı padişahları da son sultana kadar *gazi* unvanını en başta tercih ettikleri bir unvan olarak kullanmışlardır. Fatih Sultan Mehmet, Trabzon dağlarını tırmanırken sahip olduğu gaza anlayışını şöyle dile getirmiştir: *“Bu zahmetler Allah içindir. Elimizde İslâm kılıcı vardır. Eğer bu zahmeti ihtiyar etmesevüz, bize gazi demek lâayık olmazdı.”* Gaza anlayışına göre bir gazinin “niyeti” samimi olmalıdır. Gazi, İslam dini ve Müslüman halk için savaştığını unutmamalıdır. Ayrıca bir gazi; gösteriş için çaba göstermeyip hareketlerini dini hayır düşüncesinden uzaklaşmadan gerçekleştirmelidir. Yani, sırf ganimet kazanma düşüncesiyle hareket etmemelidir. Gazanın dini-ideolojik niteliğini vurgulayan bu koşullar ulemanın seyfiye sınıfı üzerindeki etkinliğinin de

³¹⁹ Aslında, seyfiyenin devlet otoritesine esaslı bir şekilde zarar vermesi Kanuni Sultan Süleyman'ın cenazesinden sonra başlamıştır. Bakınız; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi XVI. Yüzyıl Ortalarından XVII. Yüzyıl Sonlarına Kadar*, s. 272-274; Sultan Süleyman'ın cenaze namazı kılındıktan sonra dua ile otağına döndüğü sırada, II. Selim'in bahşiş vermemesi kapıkulu askerlerinin tepkisine neden olmuştur. Bunun üzerine yeniçeriler, II. Selim'i Topkapı Sarayı'na sokmayıp, bekletmişlerdir. Vezirleri aracı koyarak bahşişlerini istemişlerdir. Neticede, II. Selim'in bahşişlerin verilmesini emretmesiyle mesele hal olmuştur. Ancak, padişahın ve vezirlerinin otoritelerini ciddi manada sarsan bu olay, gelecekte seyfiyenin yapacaklarının habercisi niteliğindedir.

³²⁰ Hale, William. (2014). *Türkiye'de Ordu ve Siyaset*. (Çev. A. Fethi). İstanbul: Alfa Tarih Yayınları , s. 42.

nedenidir³²¹. Ancak, ulemanın, yeniçerilerin doğal müttefiki haline gelmesinin asıl nedeni, padişahları tahttan indirip siyasi olaylara meşruluk kazandırması olmuştur.

İmparatorluğun kuruluş yıllarında ilmiye mensupları icra makamlarının sahibi olmuşlardır. Fetret devrinde merkezi otoritenin kurulması için Çelebi Mehmet'e yardım eden ulema, Fatih Sultan Mehmet dönemine gelindiğinde padişah değişikliğini sağlayabilecek güce kavuşmuştur. Zağanos ve Şahabeddin Paşalar, ulemadan veziriazam Çandarlı Halil'in mutlak iktidarını kırmaya ve onun yerine geçmeye çalıştılsa da, yeniçerileri elinde tutmayı başaran Çandarlı, II. Murat'ı tekrar tahta geçirebilmiştir. Fatih, 19 yaşında ikinci defa tahta çıktığında Çandarlı'nın nüfuzunu kırmak için, devlet ve toplumdan gelecek büyük bir desteğe ihtiyaç duymuştur. Padişah, bu desteği sağlama yolunun İstanbul'un fethinden geçtiğinin bilincindeydi³²². Nitekim, İstanbul'un fethinin gerçekleşmesiyle birlikte ulemanın etkinliği kırılmış ve icra makamları kul kökenlilere açılmıştır. Ancak, veziriazamlık gibi makamlara eskisi kadar gelemese de ulema, 19. yüzyıla kadar, siyasi olayları meşrulaştırıcı özelliği ve toplumdaki dini ağırlığı nedeniyle seyfiye sınıfının desteğini sağlamakta zorlanmamıştır.

16. yüzyıl sonlarında başlayan otorite boşluğunu şeyhülislam ve padişah hocaları doldurmaya başlamıştır. Bu süreçte ulema, padişah ve kapıkulu askerlerini yönlendirerek devlet idaresinde öne çıkmıştır. I. Mustafa'nın devlet işlerindeki yetersizliği nedeniyle, Şeyhülislam ve Sofu Mehmed Paşa anlaşarak 1618 yılında II. Osman'ı tahta çıkarmışlardır³²³. II. Osman'ın büyük saygı duyduğu hocası Ömer Efendi, Padişah'ı, "*Hacı ve Gazi olmalısın*" diye kışkırtarak devlet işlerine karışmıştır. Ayrıca, II. Osman, Hotin Seferi dönüşünde, Yeniçeri Ocağına alternatif olmak üzere Anadolu'dan sekban-sarıcaları toplayarak yeni bir ordu kurmaya karar vermiştir. Padişah'ın Hac'a gitme ve asi Dürzileri bastırma bahanesiyle payitahttan ayrılacağına duyulması üzerine harekete geçen yeniçeriler, Padişah'ın hocası dışındaki ilmiye mensuplarının da desteğini yanlarına alıp Şeyhülislam Esad Efendi'den fetva alarak Padişah'ı tahttan indirip katletmişlerdir³²⁴. Tekrar tahta geçen I. Mustafa akılcı zayıf olduğundan bahisle hal edilmiştir. Sık padişah değişikliği yüzünden, hazine boşalmış, bahşiş ödenememiştir. Ancak, ulemanın, kulları ikna etmesiyle

³²¹ İnalçık, (2009b), s. 18-25.

³²² İnalçık, (2009b), s. 107.

³²³ İnalçık, (2014), s. 166.

³²⁴ İnalçık, (2014), s. 167-170. Ayrıca bakınız; Hayta, Ünal, a.g.e., s. 11: II. Osman, ulema tayinlerini hocasına vererek şeyhülislamın yetkilerini sınırlandırdığından ve ayrıca, ulemanın *arpalık* adı verilen tahsilatlarını da azalttığından ilmiyenin düşmanlığını üzerine çekmiştir.

merkezde barış ve düzen sağlanabilmiştir³²⁵. Böylesine karışık bir siyasi ortamda tahta geçen ve validesinin yönetiminde olan IV. Murat, sefer başarısızlıkları ve nihayet Veziriazam Hâfız Ahmet Paşa'nın asker tarafından padişahın gözleri önünde katledilmesi üzerine ulema da dahil tüm devlet erkanı ve halk tarafından doğrudan doğruya iktidarı ele alması için büyük bir destek görmüştür. IV. Murat tedbirli davranarak önce Yeniçeri Ocağını arkasına alan Hüsrev Paşa'yı idama mahkum etmiş, sonrasında askerin desteğiyle veziriazamlığa gelen Recep Paşa'yı ortadan kaldırmak istemiştir. Ancak, Recep Paşa'nın kışkırtmasıyla kullar saraya yürüyerek ayak divanı istemişlerdir. Padişahı tahttan indirmek ile tehdit ettikten sonra asi kullar, Padişah'ın yakını Yeniçeri Ağası Hasan Halife'yi, maaşlardan sorumlu baş defterdarı, padişahın akıl hocası Mustafa Çelebi'yi istemişler, bu şahısları zorla ulemadan fetva alarak öldürmüşlerdir. Sonrasında kullar, İstanbul'da zorbalığı had safhaya çıkararak büyük kargaşaya neden olmuşlardır. Padişah otoritesini tekrar tesis edebilmek için, ilk iş olarak Recep Paşa'yı öldürmüş ve sadârete Tabanıyassı Mehmet Paşa'yı getirterek zorbaların öldürülmesini emretmiştir. Sonrasında meşveret meclisini³²⁶ toplayıp kapıkulu sipahilerini yalnızlığa iterek sipahilerin mülâzemat hizmetlerini görmelerine son vermiştir. Alınan karara karşı sipahilerin ayaklanması üzerine, padişah ulemayı ve yeniçeri ocak ağalarını yanına alarak tekrar meşveret meclisini toplamıştır. Din ve devlet adına kulların itaat etmesi gerektiğini buyurmuştur. Yeniçeriler Padişahı destekleyerek Kur'an üzerine sadakat yemini etmişler ve yemin ulemaca yazılıp tescil edilmiştir. Sonrasında, yeniçerilerin desteğini arkasına alan IV. Murat, sipahi temsilcilerine hitap etmiş, onlar da itaat ederek Kur'an üzerine yemin etmişlerdir. Bundan sonra Padişah, saltanatı süresince, devlet otoritesini ulemanın ve yeniçerilerin yardımıyla tesis etmiştir³²⁷.

Ulema, Sultan İbrahim zamanında, etkinliğini iyice artırmıştır. Sultan İbrahim, devlet işlerine sırtını dönünce ortaya otorite boşluğu çıkmıştı³²⁸. Önemli makamlar, Sultan İbrahim'in itimat ettiği Cinci Hoca diye bilinen bir üfürükçü aracılığıyla elde edilir olmuştu. Ulema'nın düşmanlığını kazanan I. İbrahim, rüşvetle itham olunmaktan başka adil bir padişahlık yapamayınca hareme hapsedilmiş, yeniçeri ağalarının da görüşü alınarak Şeyhülislam Abdürrahim Efendi'nin fetvasıyla öldürülmüştür³²⁹. IV. Mehmet'in tahta

³²⁵ İnalçık, (2014) , s. 184-185.

³²⁶ Meşveret meclisi; olağanüstü durumlarda, muhtelif yerlerde, farklı kesimlerden üyelerle toplanan, spesifik mahiyetteki bir danışma kuruludur. Bakınız; Cihan, A. (2004). *Reform Çağında Osmanlı İlimiye Sınıfı*. (Birinci Baskı). İstanbul: Birey yayıncılık, s. 63.

³²⁷ İnalçık, (2014) , s. 208-213.

³²⁸ İnalçık, (2014) , s. 244-245.

³²⁹ İnalçık, (2014) , s. 261.

çıkmasından sonra da ulema etkinliğini korumuştur. Kapıkulu askerlerinin culûs bahşişi almak için çıkardığı ayaklanmada ulemaya da bahşiş verilmek zorunda kalınmıştır³³⁰. Yine, Haremin en etkili ismi olarak öne çıkmış olan Valide Kösem Sultan'ın katli ve ondan birkaç yıl sonra harem ağalarının topluca çınar ağaçlarına asılmasıyla neticelenen “Şecere-i Vakvakiye (Çınar Vakası)” da ulema-yeniçeri ittifakı sonucunda gerçekleşmiştir. Köprülüler döneminde veziriazam ve Harem'in ortaklığıyla ulema-yeniçeri ittifakı kısa süreliğine zayıflamış olsa da Edirne Vakası'nda tekrar güçlenmiştir.

Köprülülerin kurduğu düzenden sonra, Edirne Vakası'na kadar seyfiye içerisinde iktidardakilere karşı ciddi bir muhalefet gelmemiştir. II. Mustafa, hocası Feyzullah Efendi'yi şeyhülislamlığa getirdikten sonra ise, Şeyhülislam Feyzullah Efendi, tüm önemli ilmiye makamlarını yakın akrabalarıyla doldurmuş ve ulemanın haklı tepkisini çekmiştir³³¹. Şeyhülislamın fetva vererek Kamanice'yi Lehistan'a bıraktırmış olması ve idare mekanizmasının bozulması neticesinde maaşların ödenmemesi, Şeyhülislam'ın seyfiyenin de nefretini kazanmasına neden olmuştur³³². II. Mustafa'nın uyarısı nedeniyle, veziriazamlar da devlet işlerinde Feyzullah Efendi'nin görüşlerini almak zorunda kaldıklarından devlet mekanizması işlerliğini kaybetmeye başlamıştır. Şeyhülislam'ın tahakkümünden kurtulmak için Sadrazam Rami Mehmet Paşa'nın el altından teşvikiyle Edirne Vakası gerçekleştirilmiştir. Görünürde cebecilerin maaş alamamaları sebebiyle başlayan isyan, yeniçerilerin, tımarlı sipahilerin, ulemanın ve esnafların harekete katılmasıyla kısa sürede 60.000 kişinin katıldığı büyük bir harekete dönüşmüştü³³³, avcılık için Edirne'de olan II. Mustafa'nın hal edilmesinin yanında Feyzullah Efendi'nin de katledilmesiyle neticelenmiştir. Asiler, başlangıçta ittifak halinde oldukları kalemiye kökenli Rami Paşa'nın yerine de kul kökenli Kavanoz Ahmet Paşa'yı getirmişlerdir³³⁴. III. Ahmet, tahta çıkınca asi elebaşlarını pasifize edip, bir kısım ocak ağalarını da katlederek yeniçerilerin tahakkümünü engellemiştir³³⁵.

³³⁰ İnalçık, (2014) , s. 264-265.

³³¹ Uzunçarşılı, (1956) , s. 15-16.

³³² Zinkeisen, J. W. (2011). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*. (Çev. N. Epçeli) Cilt 5, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, s. 173.

³³³ Aydoğan, M. (2007). *İç İsyanlar ve Şeyh Said İsyanı*, İstanbul: Nokta Kitap, s. 119.

³³⁴ Uzunçarşılı, (1956) , s. 23-27.

³³⁵ İsyanlıların ele başlarından en etkili olanı Çalık Ahmed Paşa, iki ayda kul kethüdalığından vezirliğe kadar çıktığına kanaat etmeyerek sadrazam olmak istemiş ve bunu bizzat III. Ahmed'e söylemişti. III. Ahmed, Sadrazam Kavanoz Ahmed Paşayla anlaşmış, Çalık Ahmed'in Kıbrıs eyaletine atanmasından sonra arkasından bir fermanla işinin bitirilmesine karar verilmiştir. İsyanı karışmış diğer ocak ağaları da değiştirilerek bir kısmı da katledilmiştir. Uzunçarşılı, (1956), s. 41-44.

Sadrazam İbrahim Paşa'nın etkin olduğu Lale Devrinde, birçok yeniliğin yanında son olarak talimli asker yetiştirilmesine de başlandığından yeniçeriler içerisinde muhalif sesler yükselmeye başlamıştır. Halk ve ulemanın alt-orta tabakaları da, devlet büyüklerinin lüks ve şatafat içerisindeki alafranga yaşam tarzından rahatsızdılar. 1730 yılında patlak veren isyandan sonra, hal edilme kaygısına düşen III. Ahmet, Sadrazam Damat İbrahim Paşa'yı boğdurtmak zorunda kalmış, Şeyhülislam Abdullah Efendi'yi de sürgün etmiştir³³⁶. Asilerin dağılmaması üzerine, işin hal edilmesine kadar gideceğini gören III. Ahmet, isyancıların “dini bütün padişah” istekleri doğrultusunda hareket ederek I. Mahmut'a saltanatı teslim etmiş ve ona devlet işlerini, hocası veya sadrazamı gibi hariçten birisine devretmemesini nasihat etmiştir³³⁷. Asilerin kargaşaya devam etmeleri ve atamalara karışmaları nedeniyle I. Mahmut, asi elebaşları Patrona ve avanesini öldürtmüştür. Bunun üzerine tekrar bir isyan hazırlığı içerisinde girilmişken, Sadrazam İbrahim Paşa'nın hızlı tedbir almasıyla devlet otoritesi tekrar tesis edilebilmiştir³³⁸. Böylece, III. Selim dönemine kadar büyük bir isyanla karşılaşılmamıştır.

Geleneksel yapıdaki Osmanlı toplumunda ilk andan itibaren dini değerler toplumu harekete geçiren temel bir etken olmuştur. Ancak, isyanlardaki dini gerekçeler ve mali kaygılar çoğunlukla arka plandaki devlet adamlarının rekabetini gizlemiştir. Ulema-yeniçeri ittifakı, dini değerlere dayandığından halk tarafından da destek görmüştür. Genellikle, yeniçerilerin mali gerekçelerle başlattıkları isyanlar, ulemanın desteğiyle toplumsal bir harekete dönüşmüş ve büyük bir çoğunlukla başarılı olmuştur. Seyfiye sınıfı da gaza anlayışına dayandığından halk ve ulemayla kolayca birleşebilmiştir. Ancak, ulema-yeniçeri ittifakının yüzyıllar süren bu gücü, Batılı değerlerin Osmanlı toplumunu bürokrasiden başlayarak dönüştürmesi sonucunda zayıflamaya başlayacaktır.

1.4.2.2.2. Seyfiye-saray hizmetlileri ilişkileri

Veziriazamdan bağımsız olarak saray personel ve yönetimine bakan babüssaade ağası, saray hizmetlileri arasında ilk öne çıkan görevli olmuştur. Padişahların en yakın adamı olan babüssaade ağaları, özellikle II. Bayezid döneminde veziriazamlıklara getirilmiştir. Çünkü, II. Bayezid, Sultan Cem'in geri gelmesi kaygısıyla bu makamı en güvendiği ak

³³⁶ Uzunçarşılı, (1956), s. 208.

³³⁷ Uzunçarşılı, (1956), s. 210.

³³⁸ Uzunçarşılı, (1956), s. 217-218.

hadım ağalarına vermiştir³³⁹. Saray hizmetlilerinin asıl yükselişi ise, kapıkulu askerlerinin desteğiyle 16. yüzyıl sonlarından 17. yüzyılın ortalarına kadarki süreçte gerçekleşmiştir.

16. yüzyıl sonlarından itibaren padişahların tecrübesizlikleri ve zaafları yüzünden otorite boşluğu oluşmasıyla saray hizmetlilerinin etkinliği artmıştır. Küçük yaşta veya akıl zayıflığı olan padişahların tahta geçmesiyle, valide sultan ve onun idaresi altındaki harem ağaları iktidar ilişkilerinde öne çıkmaya başlamıştır.

III. Murat döneminde, sarayın harem kısmının sahip olduğu geniş kadrosuyla beraber müstakil ve etkin bir hale gelmesiyle saray ağalarının nüfuzu artmaya başlamıştır. Önemli mali kaynakların, Haremeyn ve selatin vakıfları darüssaade ağalarının eline geçmiştir. Babüssaade ağaları, silahdar ağalar başta olmak üzere devlet ricalini yönetmeye başlamışlardır. Nitekim, darüssade ağaları, devlet protokolünde sadrazam ve şeyhülislamdan sonra üçüncü sıraya yerleşmişlerdir³⁴⁰.

Saray hizmetlileri, valide sultanların emri altında büyük güç elde etmişlerdir. Köprülüler dönemine kadar valide sultanlar yeniçerilerle ittifak kurarak öne çıkmışlardır. Bu süreçte, valide sultanlar, yeniçerilerin özellikle ekonomik ve mali isteklerini yerine getirmeye çalışmışlardır. Nitekim, çocuk yaşta IV. Murat tahta çıktığında Kösem Sultan ilk iş olarak kapıkulu ocak ağalarının bahşiş isteklerini karşılamıştır. Böylece, Kösem Sultan-Yeniçeri Ocağı işbirliği gölgesinde, IV. Murat saltanatı başlamıştır. Ayrıca, kapıkulu sipahileri de birçok geliri tahsil yetkisini, *hizmet* adı altında kendi kontrollerinde tutmaya devam etmişlerdir³⁴¹. Kösem Sultan, fiilen yönettiği dönemde, II. Osman'ın katlini bahane ederek ayaklanan Abaza Mehmet Paşa ve kapıkulu sipahilerine karşı, Yeniçeri Ocağı ile işbirliğini geliştirmeye mecbur kalmıştır³⁴². Sonrasında, IV. Murat'ın iktidarı ele almasıyla Kösem Sultan iktidarı Sultan İbrahim dönemine kadar askıda kalmıştır. Sultan İbrahim, devlet işlerine karşı olan ilgisizliği nedeniyle annesi Kösem tarafından tahttan indirilmiş, yerine IV. Mehmet tahta çıkmıştır. Kösem'in iktidarı torunu IV. Mehmet'in ilk yıllarında da devam etmiştir.

³³⁹ İncalcık, (2012), s. 102.

³⁴⁰ Turan, A. N. (1999), "Mahremiyetin Muhafızları Darüssaade Ağaları", *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, Sayı 19, s. 135.

³⁴¹ İncalcık, (2014), s. 184-185.

³⁴² İncalcık, (2014), s. 196.

IV. Mehmet'in tahta çıkmasından sonra kapıkulu askerleri culûs bahşişi için ayaklanma çıkarmışlardı. Bunun üzerine istekleri karşılanmıştır³⁴³. Kösem, torunu IV. Mehmet döneminde, veziriazamlığa yeniçeri ocak ağalarından Kara Murat Ağa'yı getirterek, Yeniçeri Ocağı ile ittifak halinde olmayı sürdürmüştür. Ocak ağaları, iktidarda olmalarının rahatlığıyla, esnaflara zorbaca muamele etmiş, ticarete de ciddi manada el atmışlardır. Ayrıca, hazinenin de içi boşalmıştır. Durumdan rahatsız olan halk ayaklanarak Şeyhülislam Abdülaziz önderliğinde saraya yürümüştür. Olayın büyümesiyle birlikte Padişah'ın annesi Valide Turhan Sultan, ocak ağalarından rahatsız olan Enderundaki iç oğlanlar, eski teberdârlar ve has oda ağalarıyla beraber hareket ederek, Büyük Valide Kösem Sultan'ın odasını basmış ve katlini gerçekleştirmiştir. Böylece, devlete büyük zararlar veren ocak ağaları cuntası son bulmuştur. Sonrasında, ulema ve asker birleşerek ocak ağalarının yakalanıp idam edilmelerini sağlamış ve ocak ağalarınca seçilmiş Şeyhülislam Abdülaziz Efendi de sürgün edilmiştir³⁴⁴.

Kösem Sultan'ın öldürülmesinden sonra fiilî idare Valide Turhan Sultan'a geçmiştir. İbşir Paşa'ya isyan, levendat-sipahi ayaklanması, Murat Paşa'nın sadaretinde kulların ve Haremin artan baskısı, mali buhran, arkasından veziriazamlığa getirilen güçsüz Süleyman Paşa'nın idaresi, Turhan Sultan ve Darussaâde Ağası İbrahim'i çaresiz duruma düşürmüştür. Esnafın bakırla karıştırılmış akçeyi kabul etmediğinden şikayet eden kapıkulu askerleri ortak hareket edip, ulemanın ve vezirlerin de desteklerini arkalarına alarak IV. Mehmet'i ayak divanına çağırılmışlardır. Neticede, kurdukları iktidar sayesinde zenginleşen, Darussaâde Ağası ile Bâbusaâde Ağası başta olmak üzere diğer Enderun ağaları da idam olunmuştur. İdam edilenler, At Meydanı'ndaki çınar ağaçlarına asılmıştır. İsyan, tarihte "Çınar Vakası" veya "Şecere-i Vakvakiye" olarak adlandırılmıştır³⁴⁵. Bu sürecin sancıları geçmeden, Venedik donanması, İstanbul'un başlıca savunma kalesi olan Bozcaada'yı ele geçirmiş ve Osmanlı pâyitahtını tehdit altına almıştır. Turhan Sultan, devlet işlerini yoluna koyması için son çare olarak gördüğü Köprülü Mehmet Paşa'yı sadrazamlığa getirterek, onu tam ve bağımsız yetkilerle donatmıştır. Böylece, devlet işlerinde Harem-Yeniçeri Ocağı iktidarı son bulmuş olup, tüm iktidar Babîâliye geçmiştir³⁴⁶. Bu dönemden sonra saray hizmetlilerinin iktidar ilişkilerindeki rolü zayıflamıştır. Ancak, Köprülüler döneminde bile darüssaade ağası Yusuf Ağa, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın katlini sağlayarak, Padişah üzerindeki

³⁴³ İncelik, (2014) , s. 264-265.

³⁴⁴ İncelik, (2014) , s. 285-290.

³⁴⁵ İncelik, (2014) , s. 315-318.

³⁴⁶ İncelik, (2014) , s. 343-345.

etkinliğini göstermiştir³⁴⁷. I. Mahmut zamanında da Beşir Ağa veziriazamları korkutacak kadar öne çıktıysa da, yeniçerilerin artan tepkileri üzerine öldürülmüştür. Sonuçta, valide sultanların padişahlık makamı üzerindeki otoritelerini kaybetmelerine paralel ve veziriazamların güçlenmelerine de ters orantılı olarak saray hizmetlileri iktidar ilişkilerindeki önemlerini kaybetmişlerdir.

1.4.2.2.3. Seyfiye-kalemiye ilişkileri

Kalemiye mensupları, Babıâlinin öne çıkmaya başladığı Köprülüler dönemine kadar ilmiye sınıfından ayıramamıştır. Batılılaşma hareketleriyle birlikte yabancı devletlerle ilişkilerin önem kazanması sonucunda kalemiye mensupları, padişahların desteklerini arkalarına alarak veziriazamlık makamına gelmeye başlamışlardır. Karlofça Antlaşması'nda reis-ül küttab sıfatıyla Rami Mehmed Paşa'nın oynadığı rol, kalemiyenin yükselişinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Ancak, kalemiye mensupları, geleneksel yapısını muhafaza eden seyfiye sınıfı içerisinde destek bulamadıklarından, daha çok padişahların gözetimi sayesinde yükselebilmişlerdir. II. Mahmut dönemine kadar kalemiye mensupları, ulema-yeniçeri ittifakının gölgesinde kalmışlardır. Bununla birlikte, devletin kurtuluşunun Batılılaşma hareketlerinde görülmesi nedeniyle, Avrupalı Devletlerle yakın ilişkilerini sürdüren kalemiye mensupları, istikrarlı bir şekilde yükselişlerini sürdürerek sivil bürokrasiye hakim olmaya başlamışlardır.

Osmanlı Devleti, sahip olduğu büyük güç sayesinde bir psikolojik baskı unsuru olarak uzun yıllar karşılıksız diplomasi anlayışını sürdürdüğünden Batı'nın görüş ve düşüncelerini öğrenmeye çalışmamıştır. Ancak, geçici görevle Avrupa'ya gönderilen elçiler, yurda döndüklerinde beylerbeyilik, defterdarlık, nişancılık ve kazaskerlik gibi önemli görevlerde bulunmuşlardır. Karlofça Antlaşması'ndan sonra ise, Hristiyan dünya karşısında mutlak üstünlük görüşünden uzaklaşılmasıyla birlikte geçici elçiler, gittikleri ülkenin çeşitli kurumları hakkında raporlar hazırlamış ve gözlemlerini içeren “sefaretnameler” yazmışlardır. Devletin yüzünü kesin olarak Batı'ya dönmesiyle Divan-ı Hümayun Kalemleri, Mektub-i Sadr-ı Ali Kalemi, Amedi Kalemi ve Divan-ı Hümayun Tercümanlığının önemi artmıştır³⁴⁸. Bununla birlikte, sivil bürokrasi güçlenmiş olmasına rağmen, kalemiye mensupları seyfiye sınıfının desteğini sağlayamadıklarından siyasi

³⁴⁷ Turan, a.g.m. , s. 145.

³⁴⁸ Akyılmaz, (2015), s. 106-118.

olaylarda pasif bir tavır sergilemişlerdir. Bu desteğin sağlanması için Batı tarzı bir eğitimin özellikle yeniçeriler tarafından kabul edilmesi gerekmektedir. Ancak, ticaretle içli dışlı olmuş ve tembelleşmiş yeniçeriler, Batı usulü eğitimin sıkı disiplininden rahatsızdılar. Yeniçeriler, bu ekonomik yönü ağır basan kaygılarını, talimleri “gavur işi” şeklinde niteleyerek dini gerekçelerin arkasına saklamışlardır. Nitekim, Batı tarzı talimlerin caiz olduğu yönünde çıkarılan fetvalar da yeniçerilerin tutumunu değiştirmemiştir. Sonuçta, Yeniçeri Ocağı kaldırılana kadar, Batılı değerlerin taşıyıcısı olan kalemiye mensuplarının etkinliği sürdürülebilir olmayıp padişahın otoritesiyle sınırlı kalmıştır. Nitekim, katiplikten gelen Sadrazam İbrahim Paşa’nın öncülük ettiği Lale Devrinde devlet Batı tarzında esaslı bir dönüşüme tabi tutulmuş olsa da, birçok yenilikten sonra askeri alana el atılıp talimli asker yetiştirilmesine başlanmasıyla birlikte yeniçeriler içerisinde muhalif sesler yükselmeye başlamış ve kalemiye mensuplarının kurduğu düzen hedef haline gelmiştir. Halk da devlet büyüklerinin lüks ve şatafat içerisindeki alafranga yaşam tarzından rahatsız olduğundan yeniçeriler destek bulmakta zorlanmamışlardır. I. Mahmut zamanında, isyancıların baskısı sonucunda, Batılı düzene bir tepki olarak köşk ve konakların çoğu yıktırılmış ve eski düzenin devlet adamları tasfiye edilmişlerdir³⁴⁹.

I. Mahmut’tan itibaren padişahlar, Yeniçeri Ocağını dışarda tutarak, kalemiye mensuplarının hazırladıkları rapor ve sefaretnamelere göre askeri ıslahat politikalarını yürütmeye başlamışlardır. Avrupalı askeri uzmanların önderliğinde gittikçe kapsamlı halde yürütülen bu askeri ıslahatlar sonucunda, başta Topçu Ocağı olmak üzere Yeniçeri Ocağı dışındaki Kapıkulu Ocakları Batılı tarzda eğitime başlanmıştır. Seyfiye sınıfında Batılı tarzda eğitim gören askerlerin yetişmesiyle birlikte, kalemiye mensuplarının destek bulabilecekleri bir askeri taban da oluşmaya başlamıştır. Ancak, bu askerlerin sayıca kalabalık yeniçerilere karşı koyması beklenemeyeceğinden bir kalemiye-seyfiye ittifakı kurulamamıştır. Bununla birlikte, Yeniçeri Ocağının yalnızlaştırılması ve Batılı tarzda asker yetiştirilmesi amaçlarıyla yürütülmüş olan askeri ıslahat politikası, 1826’da ocağın ilga edilmesi sürecinde, yeniçerilerin cebeciler dışında seyfiye sınıfından destek bulamamasının önemli bir nedenini oluşturmuştur.

³⁴⁹ Uzunçarşılı, (1956), s. 208-214.

1.4.2.2.4. III. Selim döneminde seyfiye sınıfının yönetici sınıflarla ilişkileri

III. Selim, döneminde gerçekleştirilen askeri ve diplomatik alandaki ıslahatlar, sonraki dönemlerin siyasal ve anayasal hareketlerini besleyecek önemli sonuçlar doğurmuştur. Fransız yöntemleriyle ıslahatların uygulamaya konup Fransız uzman ve öğretmenlerine görevler verilmesi, Osmanlı ülkesinde ilk defa Batı'ya dönük bir asker aydın tipinin doğmasına neden olmuştur. Avrupalı Devletlerle sürekli diplomatik temasların kurulması ve bu ülkelere genç kadroların gönderilmesi de, Batı düşüncesinin tanınmasına zemin hazırlamıştır. Böylece, asker aydınlara paralel olarak, onların değerlerine yakın ve çoğu kalemiye kökenli Batı'ya dönük sivil aydın tipi de oluşmaya başlamıştır. Sonuçta, Lale Devriyle başlayan “çağdaşlaşma” sürecinin, III. Selim zamanında, kısa vadeli ilk sonuçlarını vererek ulemanın yerini alacak yeni bir aydın tipini oluşturduğu söylenebilir³⁵⁰. Ancak, bu yeni elit kesim, etkin olabilmesi için gereken toplum ve seyfiye sınıfı desteğine sahip olmadığından, 19. yüzyıla kadar, geleneksel yapıdan beslenen ulema ve Yeniçeri Ocağının gölgesinde kalmıştır.

III. Selim'in diplomatik reformlarının Batılılaşma politikası açısından uzun vadedeki en önemli sonucu; ilk elçilerin Avrupa dillerini, kültürünü ve toplumunu öğrenmeleri için beraberlerinde gençleri götürmeleriyle ortaya çıkmıştır. Birçok Osmanlı genci, Avrupa'yı tanımış ve Fransız İhtilali fikirleriyle tanışmaya başlamıştır. Bu gençler Avrupa'dan dönüşte kalemlere katip olarak girerek, ordudaki reformların subaylar arasında yarattığı gibi Batı'ya dönük bir aydın bürokrat tipinin tohumlarını atmışlardır. Asker ve sivillerden oluşan bu yeni sosyal grup ve onların sahip olduğu zihniyet, Tanzimat Döneminin kapılarını açtığı gibi, devletin 19. yüzyıldaki reform ve Batılılaşma anlayışına da damgasını vurmuştur³⁵¹.

Nizam-ı Cedit Dönemi, Osmanlı toplumunun da dönüşmeye başladığı bir süreçtir. Çünkü, Osmanlı ülkesinde hızla artan askeri danışman ve teknik adamların toplumdaki soyutlanması imkansız hale geldiğinden, bunlar toplumda erimek yerine maaşlı yabancılar olarak kalıp özelliklerini korumuş ve o şekilde toplumla iletişim kurmuşlardır. Böylece, özellikle toplumun üst sınıfları, “garip kafirlerin” tavırlarını ve dünya görüşlerini merak ederek bilgi sahibi olmaya başlamıştır. Ancak, Batılılara karşı doğan bu ilgi beraberinde

³⁵⁰ Tanör, B. (2008). *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*. (On Yedinci Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s. 37-38.

³⁵¹ Akyılmaz, (2002), s. 662-666.

siyasi müesseselerin tartışılmasını değil, özellikle toplumun üst sınıfında Avrupa taklitçiliğinden kaynaklanan kültürel bir değişimi getirmiştir. Toplumun alt tabakaları da Avrupa modasını gücü elverdiğince takip etmeye çalışmıştır. Ayrıca, Fransa başta olmak üzere Batı'dan alınan destek sonucunda, okuma ve kişisel temasla Batı uygarlığının birçok yönüne aşina olan, en az bir Batı dili bilen, kara ve deniz kuvvetlerinde çalışan gençlerden oluşmuş bir toplumsal tabaka ortaya çıkmıştır. Bu sosyal grup, Batı'ya yeni ve daha iyi metotlar öneren bir rehber olarak kabul etmiştir. Batı kültürüyle yetişen öğrenciler, Batı'nın matematik ve balistik gibi askeri derslerden daha fazla sunacak şeyleri olduğunu fark etmişlerdir. Yabancı dil bilmeleri, onların, okul kütüphanelerinde bulunan farklı alanlarda yazılmış kitapları okumalarını sağlayarak, yaşadıkları zihni dönüşümü beslemiştir³⁵². Ancak, Batılı zihniyette yetişen bu askerler, toplumda başlayan zihni dönüşüme rağmen, bürokrasideki kalemiye kökenli sivil aydınlardan başka siyasi olaylarda dayanabilecekleri bir toplumsal desteğe sahip olamamışlardır. Nitekim, Nizam-ı Cedit hareketine karşı gösterilen tepkiler; seyfiye sınıfında Yeniçeri Ocağının, toplumda da ulemanın hâlâ en etkin siyasi kurumlar olduğunu göstermiştir.

Yeniçeri Ocağına alternatif nitelikte ateşli piyade birlikleri kurulmadan, uzunca bir dönem gerçekleştirilen askerî ıslahatlardan sonra, III. Selim döneminde, talimli Nizam-ı Cedit birliklerinin kurulmasıyla, yeniçeriler arasında tekrar hoşnutsuzluklar dile getirilmeye başlanmıştır. İlmiye mensupları da arpalıklarının sıkı düzenlemelere tabi olmasından rahatsızlık duymuşlardır³⁵³. Dahası, III. Selim, politikası açısından büyük bir hata yaparak, Nizam-ı Cedit düşmanı Ataullah Efendi'yi şeyhülislam yapmıştır³⁵⁴. Yaşanan huzursuzluklar sonucunda sadaret kaymakamı Köse Musa Paşa'nın düzenlediği bir isyan hareketi ortaya çıkmıştır. Asiler, "gavur işi" olarak gördükleri talimlerin kaldırılması gerektiğini, ayrıca askerin kafir elbisesi giydiğini, bunu emreden Padişah'ın dine ve halka ihanet ettiğini camilerde ve kahvehanelerde yayarak toplumdan da büyük destek sağlamışlardır. Ardından, tahrik edilen yamaklar, Kabakçı Mustafa önderliğinde Nizam-ı Cedit askerlerine karşı İstanbul'a doğru hareket etmişlerdir. Yamaklar arasına ıslahatlardan

³⁵² Akyılmaz, (2002), s. 660-664.

³⁵³ Aslında, III. Selim, ilmiye sınıfını da ıslah etmek niyetindedir. Bu nedenle; arpalık sahibi olan azledilmiş kadıların ve kazaskerlerin, ayrıca görevdeki kadılardan da mazereti olmayanların bizzat arpalıklarına giderek hakimlik etmelerini ve özür sahiplerinin de arpalıklarını iltizama vermeyip, emanet suretiyle beşte bir üzerinden ehliyetli dürüst naiblere vermelerini emretmiştir. Bakınız; Uzunçarşılı, İ. H. (1998). *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*. (Üçüncü Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, s. 119-120.

³⁵⁴ "Ataullah Efendi, İsmail Paşa'nın dediği gibi fesat ağacının kötü meyvesini toplamak için Kaymakam Musa Paşa ile ittifak etti." Paşa, A. C. *Tarih-i Cevdet*, Cilt 4, İstanbul: Üçdal Neşriyat, 2217.

hoşnutsuz medrese öğrencileri, halk ve askerler de katılınca isyan büyümüştür. O sırada İstanbul'da bulunmayan III. Selim, Nizam-ı Cedid ordusunu lağvettiğini ilan edip asilerin istedikleri devlet adamlarını isyancılara teslim etmek zorunda kalmıştır. Ancak, cesaretleri artan asiler dağılmayarak Padişah'ın tahttan indirilmesini istemişlerdir. IV. Mustafa'nın culûsuna dualar okunmuş, Padişah tahttan çekilmedikçe asilerin dağılmayacağı III. Selim'e haber verilmiştir. Bunun üzerine, III. Selim tahttan inmeyi kabul edip hareme çekilmiştir³⁵⁵. Böylece, halkın desteğini arkasına alarak iktidarın gerçek sahibi olduğunu bir kez daha gösteren ulema-yeniçeri ittifakı, çağdaşlaşmanın sürdürülebilir olması için önce iktidar ilişkilerinde kapsamlı, etkin ve planlı bir programın kararlı bir şekilde uygulamaya konması gerektiğini kanıtlamıştır. Bununla birlikte tahttan indirilmiş olmasına rağmen III. Selim'in getirdiği yenilikler, ulema-yeniçeri ittifakı ekseninde klasikleşmiş olan iktidar ilişkileri alanında büyük bir etkiye neden olmuştur. III. Selim, Batı ile Osmanlı yönetici sınıfı arasındaki iletişim kanallarını kapsamlı sonuçlar doğuracak şekilde açarak, ulema-yeniçeri ittifakının yıkılmasını sağlayacak sivil ve askeri bürokratların yönetici sınıf içerisinde yetişmesini sağlamıştır³⁵⁶.

1.4.2.2.5. II. Mahmut döneminde seyfiye sınıfının yönetici sınıflarla ilişkileri

II. Mahmut, tahtta kaldığı süre içerisinde Osmanlı'nın yüzünü gerçek anlamda Batı dünyasına çevirip büyük dönüşümlere imza atarak Tanzimat Döneminin hazırlayıcısı olmuştur. Alemdar Mustafa Paşa'nın yardımıyla IV. Mustafa'nın yerine geçen Padişah, devletin içinde bulunduğu siyasi kargaşa ortamına rağmen temkinli, cesur ve radikal adımlar atarak ve eski ile yeniye birlikte yürütmekten vazgeçerek uzun süre tahtta kalmayı başarmıştır. Geçmiş siyasi olaylardaki tecrübelerden hareketle son derece temkinli ve planlı adımlarını atan Padişah, öncelikle merkezi otoriteyi güçlendirmek için yerel askerleri emrinde tutan ayanlarla anlaşp Senedi İttifak'ı onaylamıştır. Buna göre; Padişah'a karşı vezirler, ulema, devlet ileri gelenleri, hanedanlar, askeri ocaklar açık ya da gizli bir itaatsizlik veya ihanette bulunurlarsa bu şahısların cezalandırılması için ayanlar da yardım edecektir. Ancak, Padişah'ın otoritesini sınırlayan Sened-i İttifak, II. Mahmut'un merkezi otoriteyi

³⁵⁵ Afyoncu, a.g.e. , s. 458-459.

³⁵⁶ Akyılmaz, (2002), s. 662-664.

güçlendirme ve bütün iktidarı padişahın ellerinde toplama programını yürürlüğe koyması nedeniyle uzun süre uygulanamamıştır³⁵⁷.

Başlangıçta, III. Selim'in stratejisini deneyen II. Mahmut, Sekban-ı Cedit ordusunu kurup eski ile yeni askeri kurumları bir arada tutmak istemişse de bunda başarılı olamamıştır. Hatta, bu süreçte yeniçeriler, Nizam-ı Cedit projesinin üzerinden daha çok vakit geçmeden ikinci kez kendilerinin varlığına tehdit olarak böyle bir ıslahata girişildiğinden dolayı *"Padişah da bir insan değil midir? Kim olsa olur, ister Esma Sultan, ister Konya'daki şeyh veyahut Kırım'daki Tatarhanzedelerden birisi..."* diyerek ilk defa esaslı bir şekilde Osmanlı Hanedanının taht üzerindeki hakkının sorgulanmasına yol açmışlardır³⁵⁸. Aslında, bu durum yeniçerilerin kendilerini devlete Osmanlı Hanedanı'ndan daha yakın gördükleri şeklinde de yorumlanabilir. Diyebiliriz ki; II. Osman'ın katlinden sonra padişahların öldürülebilir olarak görülmesine yol açan siyasi bilinç, Yeniçeri Ocağına yönelik tehditlerin artmasıyla birlikte, gerekirse Osmanlı Hanedanından da vazgeçilmesi noktasına gelmiştir. Yani, ordunun belkemiğini oluşturan ve yüzyıllardır devleti iç ve dış tehditlere karşı koruyan Yeniçeri Ocağının askerleri için vazgeçilmez olan şey tahttaki padişah ve Osmanlı Hanedanı değil, mensubu oldukları ocaktı. Askeri zihniyetteki bu değişim, yeniçerilerin kendilerini devletin ana unsuru olarak gördüklerini ve gerekirse siyasal sistemde köklü değişiklikler yapmaktan kaçınmayacaklarını göstermektedir. Yeniçeriler, sahip oldukları bu zihniyeti geleceğin seyfiye mensuplarına miras bırakmışlardır. 50 yıl kadar sonra I. Meşrutiyet'te yaşlı komutanların siyasal sistemi dönüştürmesiyle daha kapsamlı açığa çıkacak olan bu zihniyet ve onun beraberinde getirdiği "kurtarıcı" rol, II. Meşrutiyet Döneminde geniş bir askeri tabakaya yayılıp mektepli subaylar tarafından sahiplenilecekti.

Eski kurumlar tamamen ortadan kaldırılmadan yenilerinin başarısının mümkün olmadığı anlaşıncaya, II. Mahmut, Yeniçeri Ocağını ilga edeceği tarih olan 1826 yılına kadar ulema-yeniçeri ittifakını bölmeyi amaçlayan kapsamlı bir devlet politikasını sabırla uygulamaya koymuştur. Buna göre Padişah; ilk aşamada, yeniçerilerin doğal müttefiki olan ilmiye sınıfını yanına çekmek için yeni vakıflar kurmak gibi önlemler almış, kendisine bağlı ulemayı yüksek mevkilere getirirken kendisine muhalif olanları görevlerinden azil etmiş veya sürgüne göndermiştir. İkinci aşamada; yeniçerileri itibarsızlaştırmak için İran, Yunanistan seferlerindeki yeniçerilerin yetersiz olduğu ve Mehmet Ali Paşa tehdidine karşı

³⁵⁷ Akyılmaz, (2015), s. 140-145.

³⁵⁸ Akyılmaz, (2015), s. 146.

yeniçerilerden verim alınamayacağı yönünde propaganda kampanyasını başlatarak halkın desteğini yanına çekmeye çalışmıştır. Üçüncü olarak ise; üst düzey yönetici sınıf mensuplarıyla bir araya geldiği meşveret meclislerinden sonra padişah, devletin kurtuluşu için askeri modernleşmenin gerekliliğini vurgulayan bir bildiriye onlara imzalatarak yeniçerileri yalnızlaştırmıştır³⁵⁹.

1825-1826 yıllarında -Vaka-yı Hayriye'nin arifesinde-, Yunan isyanını bastırmak amacıyla Mora'da görevlendirilen ve Avrupaî sistemle kurularak eğitim görmüş olan Mısır'ın Cihadiye askeri, yeniçerilerin gösteremediği başarıyı göstermiş; Batı tarzı eğitilmiş askerin, önem ve yararlılığını bir kez daha gözler önüne sermiştir. Benzer bir teşkilatın kurulmasını sağlamak amacıyla 1826'da ferman yayınlayan II. Mahmut bir meşveret meclisi kurmuştur. Bu mecliste yapılan görüşmeler sonucunda varılan karara göre; yeniçerilerin 51 cemaat ortasının her birinden 150'şer er alınmak suretiyle "Eşkinci" adını taşıyan muallim askerlerden yeni bir teşkilat kurulmuştur. Bu teşkilata 7.650 er yazılarak eğitime başlanmış ve kanunnamele teşkilatın ileride daha da genişletileceği belirtilmiştir³⁶⁰. Yeniçerilerin kendi içlerinden çıkan bu yeni teşkilatı da bir tehdit unsuru olarak görmesiyle birlikte son kez Et Meydanı'na kazanlar çıkarılmıştır. Böyle bir isyanın çıkmasını kuvvetle muhtemel gören II. Mahmut ocak ağalarını kendisine yakın kişilerden atamış ve yaptığı görüşmelerle ilmiye sınıfı başta olmak üzere devlet ricalini yanına çekmeyi başarmıştı. Halk da, yeniçerilerin yıllardır devam eden serkeşliklerinden bunaldığı için yeniçeriler cebecilerden başka kimseden yeterli desteği görememiştir³⁶¹. Padişah'ın destek çağrısı üzerine eski yeniçeri yanlısı ulemeden 3500 medrese öğrencisi de başlarındaki imamlarla birlikte saraya akın etmişlerdir. Ardından, meşveret meclisindeki ilmiye mensuplarından reformlara karşı baş kaldıran yeniçerilerin katlinin meşru olduğuna dair fetva alınmış ve isyanın bastırılmasına başlanmıştır. Böylece, yeniçeri-ilmiye-halk ittifakının parçalanması ve seyfiye sınıfındaki Topçu Ocağı başta olmak üzere Batılı tarzda asker yetiştiren ocakların destek vermesi sonucunda Yeniçeri Ocağı 15 Haziran 1826 tarihinde kaldırılabilmiştir³⁶².

Yeniçeri Ocağının ilga edilmesi sürecinde, Padişah'ın en büyük destekçisi ilmiye sınıfı olduğu halde, ulemanın doğal müttefikini kaybetmesi, onun yönetici sınıf içindeki

³⁵⁹ Akyılmaz, (2015), s. 146-147.

³⁶⁰ *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1793-1908)*. (1978). Cilt 3, 5. kısım, Ankara: Genelkurmay Harp Dairesi Başkanlığı Harp Tarihi Yayınları, Seri No:2, s. 166-167.

³⁶¹ Detaylı bilgi için bakınız; Uzunçarşılı, (1984) , s. 548-565.

³⁶² Akyılmaz, (2015), s. 148.

etkinliğini büyük oranda azaltmıştır. II. Mahmut'un yaptığı kurumsal reformlarla ulemanın yetki alanı daralmış, devlet içindeki denge ulema aleyhine ve Sultanın lehine bozulmuştur³⁶³. Seyfiye sınıfında eskiyi temsil eden Yeniçeri Ocağını kaldırdıktan sonra tercihini açık bir şekilde Batı'dan yana kullanan Padişah, işlevini yitirmiş eski kurumları ortadan kaldırarak yenilerini kurmuş, laikleşme konusunda ilk adımları atmış, kalemiye sınıfını sivil bürokrasiye dönüştürerek yönetici sınıf içindeki dengeleri değiştirmiştir. Padişah, Batılı tarzda devlet teşkilatını örgütlemek ve merkezi otoriteyi yeniden sağlamak için kalemiye mensuplarından güçlü bir sivil bürokrasi kurmak istemiştir. Bu nedenle; II. Mahmut, katiplerin kalemlerdeki geleneksel eğitimlerine son vererek yeni eğitim kurumları kurmuştur. Böylece, laik eğitimin verildiği yeni eğitim kurumlarında yeni bir bürokrat zümresi yetişmiştir. Katiplik hizmetlerinin geleneksel şartlarındaki değişme ve hukuki teminatların sağlanması, kalemiyenin yerini mülkiyenin yani sivil bürokrasinin almasını sağlamıştır. Bundan başka; veziriazamın nüfuzunu kırarak şekilde kabine sistemine geçilerek ve Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri gibi yeni bazı müesseseler kurularak veziriazamın yetkileri kısıtlanmıştır. Kabine sistemine geçilip nezaretlerin kurulmasıyla birlikte veziriazamın vekil-i mutlak sıfatının izleri silinerek sahip olduğu yetkiler değişik birimler arasında paylaştırılmış, sivil bürokrasinin gücü artırılmıştır. Böylece, Alemdar Mustafa Paşa gibi güçlü devlet adamlarının veziriazamlık makamına gelerek Padişah otoritesini sınırlaması engellenmeye çalışılmıştır. Yine, sivil bürokrasinin güçlendirilmesi için düzenli maaş usulüne geçilmiş, çıkarılan kanunnameyle müsadere ve siyaseten katl cezaları kaldırılmıştır³⁶⁴. Ayrıca, Padişah, merkeziyetçiliği artırmak için de tedbirler alarak, eyaletlerin başına hem mülki hem de askeri yetkilerle donatılmış müşirleri, sancaklara da ferikleri atamıştır³⁶⁵.

Bundan başka Padişah, Batı tarzı asker ve sivil bürokratların oluşması için eğitime büyük önem vermiştir. Onun zamanında laik eğitim veren Rüstiye, Mekteb-i Maarif-i Adliye, Tıbbiye, Harbiye okulları açılmış, seyfiye ve kalemiye mensuplarının Batılı değerler ekseninde yetiştirilmesine başlanarak kalemiye-seyfiye ittifakının temelleri atılmıştır³⁶⁶. Böylece, ulema ve yeniçerilerden oluşan klasik dönem ittifakın yerini yeni nesil asker ve sivil bürokratlardan kurulu ittifak alacaktır. Ancak bu ittifakta sivil bürokrasi, padişahların desteğiyle II. Meşrutiyet'e kadar daha güçlü olacaktır. Çünkü, Yeniçeri Ocağının ilgasından

³⁶³ Akyılmaz, (2015), s. 149.

³⁶⁴ Akyılmaz, (2015), s. 154-159.

³⁶⁵ Tanör, a.g.e. , s. 66.

³⁶⁶ Akyılmaz, (2015), s. 140.

sonra, yeni bir asker kesimin iktidarlarını sınırlamasını istemeyen padişahlar, son derece tedbirli hareket ederek güçlü bir sivil bürokrasinin kurulmasını sağlamışlardır. Böylece, askerlerin siyaset alanından çekilmeleri, 1876'da Abdülaziz'in tahttan indirilmesi sürecinde Harbiye Komutanı ve öğrencilerinin oynadığı rolleri hariç tutarsak II. Meşrutiyet öncelerine kadar sürecektir³⁶⁷.

1.4.2.2.6. Tanzimat sonrası seyfiye sınıfının yönetici sınıflarla ilişkileri

II. Mahmut'un ölümünden kısa bir süre sonra, ilan edilen Gülhane Hatt-ı Hümayunu aslında seyfiye teşkilatının alacağı yeni düzene paralel gitmesi gereken idari, mali ve sosyal politikaların resmen ifadesini bulmasından ibarettir³⁶⁸. 1789 Fransız İnsan ve Vatandaşlık Hakları Bildirgesi ve bu bildirgenin ruhunu teşkil eden siyasi liberalizm akımının etkilerinin hissedildiği Gülhane Hatt-ı Hümayun Osmanlı Devleti'nde eşitlik sürecini kavramsal olarak başlatmış ve Osmanlı yöneticileri siyasi aidiyetle ilgili ortak bir laik anlayış geliştirmeye çalışmışlardır. Tanzimat Fermanı'nın oluşmasında kalemiye sınıfının etkisi öne çıkmıştır. Fermanın mimarı olarak görülen Mustafa Reşit Paşa, Tercüme Odasında çalışmış ve elçilik görevlerinde bulunmuştur. Mustafa Reşit Paşa gibi Osmanlı Devleti'nin Avrupalı Devlet statüsüne kavuşmasını isteyen II. Mahmut'un devlet politikasını onun ölümü üzerine Abdülmecid devam ettirmiştir³⁶⁹.

Tanzimat Döneminin devlet adamları sivil bürokrasiden, yani Babıâli ofislerinden yetişmiştir. İçlerinde Cevdet Paşa gibi ulema sınıfından kalemiyeye geçenler de vardı. Dönemin yönetici sınıf kompozisyonu değişerek, asker yöneticiler yerlerini sivil bürokratlara bırakmışlardır. Subaylar ile valilerin yetkileri ayrılarak, askerî ve mülkî amir arasında bir güç ve yetki dengesi sağlanmıştır. Kapıkulu Ocaklarının kaldırılmasıyla doğan boşluklara kalemiye sınıfı mensupları yerleştirilmiştir. Fakat, seyfiye, yönetimden tamamen uzaklaştırılmış değildi. Örneğin; Mustafa Reşit Paşa'nın alternatifi olarak Rıza Paşa vardı. Aslında, 19. yüzyılın Osmanlı siyasal geleneği; sivil ve asker bürokratların³⁷⁰ birlikteliği şeklinde olmuştur³⁷¹. Devlet kadrolarını paylaşan yönetici sınıfların, yeni kurdukları bu

³⁶⁷ Tanör, a.g.e. , s. 66.

³⁶⁸ Yıldız, a.g.e. , s. 39.

³⁶⁹ Akylmaz, (2015), s. 181-182.

³⁷⁰ Bu grup, büyük ölçüde, devletin teknik eğitim almış personel ihtiyacından doğmuş, gittikçe de siyasal dönüşümü başlatan elit haline gelmiştir. Çoğu Müslüman ve Türk olan bu yeni bürokrasiden, gitgide genişleyen piyasa ekonomisinin ihtiyaçlarına göre, düzenleyici hizmetleri yerine getirmesi beklenmiştir. Bakınız; Karpaz, K. H. (2009). *Osmanlı'dan Günümüze Elitler ve Din*. (İkinci Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları, s. 59-60.

³⁷¹ Ortaylı, (2005) , s. 109-111.

iktidar ilişkisinde ilmiye, güç kaybeden taraftı. Nizamiye Mahkemelerinin kurulması da ilmiyenin gücünü azaltmıştır. Bununla birlikte, devlet, kendisini İslam inanç ve ideallerine bağlı gördüğünden ilmiye sınıfı hala etkinliğini sürdürmekteydi³⁷².

1840’larda Tanzimat aydınlarının oluşturduğu, politikada uyum ve anlaşmaya dayanan ortam yerini siyasal kutuplaşmaya terk etmeye başlamıştır³⁷³. 1859 yılında, Müslüman tebaanın şeriata aykırı olduğu gerekçesiyle Islahat Fermanı ve zimmilerle eşit olma konusunda gösterdikleri tepkiler “Kuleli Vakası”nda somutlaşmıştır. Sultan Abdülmecit ve bazı nazırlara karşı harekete geçen 40 kişi tutuklandığında, bunların çoğunun müderris ve medrese öğrencilerinden oluştuğu, aralarında küçük rütbeli asker ve halktan kişilerinde olduğu görülmüştür³⁷⁴.

1865 yılında “İttifak-ı Hamiyyet Cemiyeti” adı altında, ilk kez halk içinden bir grup yönetim biçimini sorgulamaya ve hak ve hürriyetlerle ilgili taleplerde bulunmaya başlamıştır. Bu cemiyeti kuran kişiler, II. Mahmut döneminde kurularak diplomasi teşkilatına dahil edilmiş olan Tercüme Odasında çalışmış kalemiye kökenli bürokratlardır. Fransız İhtilali’nin ideolojisi ve fikri akımlarıyla içli dışlı olmuş bu kurucu üyelerden sonra ilmiye, seyfiye, üst düzey devlet adamları ve halk içerisinde de Cemiyete katılan üyeler olmuştur. Ancak, sivil bürokrasi Cemiyete en fazla desteği veren grup olarak en başından beri varlığını korumuştur. Carbonari Cemiyetini örnek alarak gizli bir şekilde örgütlenen Cemiyet, 1867’de “Yeni Osmanlı” ya da “Jön Türk” kavramını da kullanmaya başlamıştır. Yeni Osmanlılar, hükümetin yumuşak politikalar izleyip tavizler verdiğini ileri sürerek, İmparatorluğu parçalanma noktasına getiren Balkanlar ve Ortadoğu’daki olaylar ile Girit isyanlarından hükümeti sorumlu tutuyorlardı. Cemiyet üyelerinin hareket noktası “*Bu ülke nasıl kurtulur?*” sorusudur. Bu soruya çok farklı cevaplar verilmiş olsa da Yeni Osmanlılar kurtuluş için; Osmanlıların hak ve hürriyetlerinin teminat altına alınmasını, Osmanlıların vatan bilincini benimsemesini, meşrutiyet yoluyla siyasi iktidarın paylaşılmasını kurumlaştırıp kuvvetler ayrılığının sağlanmasını çoğunlukla gerekli görmüşlerdir. Bundan başka, Yeni Osmanlılar, Fransız İhtilali’yle gelen kavram ve ilkelerin Batı kaynaklı olduğunu reddedip, bunları İslami temellere dayandırmışlardır. Yani, Batı’nın kullandığı

³⁷² Karatepe, a.g.e. , s. 60.

³⁷³ Ortaylı, İ. (1986). Tanzimat Adamı ve Tanzimat Toplumu., E. Kalaycıoğlu, A. Y. Sarıbay, N. Berkes, C. Oktay, Ü. Ergüder, İ. Ortaylı, Ş. Hanioglu, E. Özbudun, M. Heper, B. Toprak, A. Kazancıgil, T. Z. Tunaya, S. Kili, İ. Turan, Ş. Mardin, N. Turgut. (Editörler). *Türk Siyasal Hayatının Gelişimi*. Birinci Baskı. İstanbul. Beta Yayın, s. 85.

³⁷⁴ Akyılmaz, (2015), s. 214.

değerleri kullanırken temel yol göstericinin şariat olması savunulmuştur. Ayrıca, Yeni Osmanlılar hareketinin liderlerinden Namık Kemal gibi bazıları kurtuluşu Osmanlılık ve İslam birliği fikirlerinde ararken, Ali Suavi Türkçülük akımının öncülüğünü yapmıştır. Belirtmek gerekir ki; çok uluslu Osmanlı İmparatorluğu'nda ordunun neredeyse tamamının Müslüman-Türklerden ya da sonradan böyle olanlardan oluşması seyfiye sınıfında gizlide gizliye Türkçülüğün benimsenmesine yol açmıştır. Tüm çeşitliliğine rağmen gün geçtikçe büyümekte olan örgütün önde gelen simalarından Namık Kemal'in, "*Vatan yahud Silistre*" piyesi özellikle seyfiye sınıfı mensupları arasında büyük heyecan uyandırmıştır. Neticede, Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesine yol açacak bir dizi olay yaşanmıştır. Aslında bu süreç, Yeniçeri Ocağının ilgasıyla aşıldığı düşünülen ulema-seyfiye ittifakının yeniden sahneye çıkmasıdır. Ancak, bu süreçte yeni olan şeyler de vardı ki bunlar; Osmanlı ordusunun modernleşmiş hali, sivil bürokrasinin yeni bir aktör olarak iktidar ilişkilerine eklemlenmesi ve taht ardından rejim değişikliğinin arayışına girilmesidir³⁷⁵.

1876 yılında, Serasker Hüseyin Avni Paşa ve Mithat Paşa'nın önderliğinde gerçekleştirilmiş olan darbe girişiminden üç hafta önce, yönetimden hoşnutsuz medrese öğrencileri ayaklanmıştı. Ekonomik darlıktan bıkmış toplum da zaten ciddi bir gerilim içerisinde bekleyerek, Kanunu Esasi ve Mebusan Meclisinin getirilmesini istemiştir. Fetva Emini Kara Halil Efendi'nin desteğiyle Şeyhülislam Hasan Hayrullah Efendi'den hal kararı için fetva³⁷⁶ alınmasıyla, ilmiyenin de desteği sağlanmış olduğundan, harekete geçilmiştir. Meşrutiyetin caiz olmasına karşın, ahalinin hukukunu gasp eden ve memleketin menfaatlerini düşünmeyen Padişah'a itaatin caiz olmadığına dair Kur'an'dan bir takım ayetler elden ele dolaştırılmıştır. Hüseyin Avni Paşa önderliğinde, Askeri Okullar Nazırı Süleyman Paşa, Askeri Şura Reisi Redif Paşa ve Bahriye Nazırı Kayserili Ahmet Paşa ittifak ederek Harbiye Mektebi öğrencileri, askeri birlikler ve deniz kuvvetlerinin desteklerini sağlamışlardır. Ardından, tabur komutanlarının askerleriyle isyan başlatılmıştır. Medrese öğrencilerinin de katılmasıyla isyan büyümüş, ciddi bir direnişle karşılaşılmadan, Sultan Abdülaziz tahttan indirilip, yerine V. Murad geçirilmiştir³⁷⁷. Mithat Paşa gibi meşrutiyet kaygıları olmayan Hüseyin Avni Paşa, Abdülaziz'in tahttan indirilmesindeki amaca zıt bir

³⁷⁵ Akyılmaz, (2015), s. 269-273, 294.

³⁷⁶ “-Emîrül-müminin olan zeyd, muhteluşşuur ve umur-u siyasiyeden bibehre olup emval-i miriyeyi mülk-ü milletin tâkat ve tahammül edemeyeceği mertebe masarif-i nefsanîyesine sarf ve umur-u diniye ve dünyeviyeyi ihlâl ve teşviş ve mülk-ü milleti tahrip edip bekası mülkü millet hakkında muzır olsa hal'i lâzım olur mu? - El cevab: Olur. Hasan Hayrullah...” Fetva metni için bakınız; İrtem, S. K. (2004). *Sultan Abdülaziz ve Bir Seraskerin İhtilâli*. (Birinci Baskı). İstanbul: Temel yayınları, s. 278.

³⁷⁷ İrtem, a.g.e. , s. 276-281.

şekilde çok geçmeden devlet işlerinde tek söz sahibi olmuştur. Serasker, ancak askeri tayinlerde söz sahibi olduğu halde, önceden görülmemiş bir şekilde, V. Murad'ın şahsi başkâtibini dahi değiştirmiştir. Bununla da yetinmeyen Hüseyin Avni Paşa, Padişah'ın çevresindeki diğer bütün devlet adamlarını da kendisi tayin etmiştir³⁷⁸. Hüseyin Avni Paşa, öldürülmesine kadar, kalemiye mensuplarıyla gerçekleştirdiği ittifaktan beklenenlere aykırı bir şekilde tahakkümünü devam ettirmiştir.

V. Murad'ın tahta çıkması Yeni Osmanlılar açısından büyük bir başarı olduğu halde, Abdülaziz'in hal edilmesi için ittifak eden dört kişilik grup arasında Mithat Paşa dışında meşruti yönetimi savunan olmadığı için meşrutiyetin ilanı yönünde büyük adımlar atılamamıştır. Ardından, V. Murad'ın psikolojik sorunları ortaya çıktığından o da tahttan indirilmiş; yerine meşrutiyeti ilan etmeye sıcak bakan II. Abdülhamid tahta çıkarılmıştır. Padişah tahta çıktıktan sonra, on altı sivil bürokrat, on ulema ve iki askerden oluşan bir komisyon Mithat Paşa'nın başkanlığında çalışmalarını yürüterek anayasayı hazırlama görevini üstlenmiştir. Komisyonda Mithat Paşa ve Süleyman Paşa gibi liberal-reformist kanat, padişahın haklarını katı bir şekilde koruyan ilmiye ağırlıklı kanat karşısında II. Abdülhamit'in ikinci gruptan yana tavır alması nedeniyle etkin olamamıştır. Özellikle, Namık Kemal ve Ziya Paşa, meşhur 113. maddenin anayasaya eklenmesiyle anayasanın işlevselliğini kaybettiğini belirtmişlerdir. Mithat Paşa ise, her şeyden önce anayasalı meşruti bir yönetime geçilmesini savunduğundan, Yeni Osmanlıların taleplerine aykırı davranarak padişahların isteklerinin kabul edilmesine taraftar olmuştur³⁷⁹. Böylece, Mithat Paşa, sadrazamlığa getirilmiş, 23 Aralık 1876'da Kanunu Esasi ilan edilmiştir. Ancak, otoritesinin sınırlandırılmasına sıcak bakmayan Padişah, Mithat Paşa'nın birçok isteğini geri çevirince, Paşa ağır ifadelerle bir "ariza" kaleme alarak "*Padişahım, dokuz gün oluyor ki maruzat-ı mütekaddimeyi is'af etmemekte (arz etmiş olduğum hususları yerine getirmemekte) devam ediyorsunuz...Bina-yı devleti tamire çalıştığımız sırada siz adeta yıkmak istiyorsunuz...*" şeklinde ağır ithamda bulunmuştur. Bunun üzerine Padişah, kendisine karşı bir darbe düzenlenilmesinden şüphelenip Anayasa'nın 113. maddesine dayanarak Paşa'yı sürgüne yollamıştır. Ardından, Avrupalı Devletlerden gelen Anayasanın bir göz boyama olduğu yönündeki eleştirileri adeta bertaraf etmek istercesine Meclisi Mebusanın bir an önce toplanması için çalışmıştır. Böylece, Padişah'ın, uygar devletlerin ayırt edici özelliklerini

³⁷⁸ Bakınız; Öztuna, Y. (2013). *Bir Darbenin Anatomisi*. (On Dördüncü Basım). İstanbul: Ötüken Neşriyat, s. 121.

³⁷⁹ Akyılmaz, (2015), s. 295-297.

yasaları herkesin oy ve görüşlerine dayalı olarak çıkarmalarında olduğunu belirten açılış konuşmasından sonra ilk Osmanlı parlamentosu 19 Mart 1877’de göreve başlamıştır. Bununla birlikte, çok geçmeden Meclisin özellikle 93 Harbinde Padişah da dahil olmak üzere yöneticileri pasif davranmakla suçlaması, yönetimdeki Padişah ve Paşaların Meclisin eleştirici ve denetleyici tutumundan rahatsızlık duymalarına yol açmıştır. Yabancı gözlemcilere göre asıl zıtlasma Paşalarla Meclis arasında olduğundan ya meclis paşalar yönetimini devirecek ya da paşalar bu meclisten kurtulmanın yolunu bulacaklardır. Rus ordularının Yeşilköy’e kadar gelmesi üzerine muhtemel bir darbe girişiminden korkan II. Abdülhamid, Sadrazamın ve bazı mebusların sert eleştirileriyle karşılaşınca “*Ben artık Sultan Mahmut’un yolundan gitmeye mecbur olacağım*” demiş ve olağanüstü durumu bahane ederek Kanunu Esasi’nin 7. maddesine dayanıp meclisi tatil etmiştir. Böylece, Kanunu Esasi hukuken değil ama fiilen hükümsüz duruma düştüğünden, II. Abdülhamid’in 30 yıl sürecek mutlakiyetçi yönetimi başlamıştır³⁸⁰.

Meclis-i Mebusanı kapatıp Kanunu Esasi’yi rafa kaldıran II. Abdülhamid, başta *Yeni Osmanlılar* olmak üzere meşrutiyet taraftarlarının tepkisini çekmiştir. Ali Suavi önderliğinde bir grup, V. Murat’ı tahta çıkarmak için girişimde bulunduysa da sonuç alınamamıştır. Yine, V. Murat’ı tahta çıkarmak için gerçekleştirilmiş olan Cleanthi Scalieri-Aziz Bey Komitesi olayları, Yeni Osmanlıların geleneğinin devam ettiğini göstermiştir. 1878’den 1908’e kadar ortaya çıkan muhalefet hareketlerinin temelleri Yeni Osmanlıların başlattığı mücadeleye dayanmıştır. Yeni Osmanlıları Osmanlı siyasi tarihi açısından özel kılan şey; padişahın otoritesine kayıtsız şartsız sorgulamadan boyun eğildiği bir toplumda ülke adına alınacak kararlarda halkın da payı olduğunu ve hak ve hürriyetlere sahip olması gerektiğini savunabilmeleri olmuştur³⁸¹. Bu hareket, II. Meşrutiyet’i başlatacak olan mektepli subayların fikri temellerini de oluşturmuştur. Birçok subay, Namık Kemal gibi Yeni Osmanlıların eserleriyle yetişerek meşrutiyetin ilanında temel rol oynamıştır.

II. Abdülhamid’in 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında anayasayı askıya alarak meclisi tatil etmesi ve bir daha toplantıya çağrılmaması, I. Meşrutiyet’in önemli isimlerinden Mithat Paşa’nın Taif’e sürgüne gönderilmesi ve burada öldürülmesi üzerine Osmanlı Devleti’nde yeniden meşrutî yönetime geçilmesi için birçok gizli cemiyet kurulmaya başlamıştır. Bunlardan birisi de ileride İttihat ve Terakki Cemiyetine dönüşecek olan İttihad-

³⁸⁰ Tanör, a.g.e. , s. 151-161.

³⁸¹ Akyılmaz, (2015), s. 283.

1 Osmanî Cemiyetidir³⁸². II. Meşrutîyet Döneminin başlamasında ve devamında başlıca rol oynamış bu cemiyetin yapısını tezimizin ikinci bölümünde inceleyeceğiz.

Meclisin feshedilmesi ve anayasanın askıya alınmasından sonra siyasal planda ilk başkaldırmalar, özellikle askeri ve sivil okullarda eğitim gören genç kuşak arasında başlamıştır. II. Abdülhamid yönetimine karşı çıkan siyasal muhalefeti; birincisi yüksek öğretim kurumlarında gençler arasında başlayan gizli cemiyet kurma akımı, ikincisi üyelerinin çoğu subay olmakla birlikte ordu dışındakileri de içine alan gizli komiteler (cuntalar), üçüncüsü Paris, Kahire, Cenevre gibi merkezlerde bir araya gelen aydın gruplaşmaları olmak üzere üçe ayırabiliriz. Başlangıçta bu üç grup birbirinden bağımsız olsa da, ortak düşman olarak görülen II. Abdülhamid yönetimine karşı zaman içerisinde aralarında bağlar kurulmuş ve hepsi İttihat ve Terakki Cemiyeti çatısı altında birleşmiştir. Bu gruplara ortak isim olarak “Jön Türk” de denilmiştir³⁸³. Kalemîye kökenli birçok üst düzey bürokrat, meşrutîyet yönetimini tekrar faal hale getirebilmek için Jön Türk hareketine katılınca hareket içerisinde sivil bürokratların ağırlığı artmıştır. Bu muhalif grup, amaçlarına ulaşmak için seyfiye sınıfı ile işbirliği yapmak zorunda olduklarını da bilerek hareket etmişlerdir. 1895’ten itibaren, Gazi Ahmet Muhtar Paşa gibi önemli üst düzey askerî bürokratlar da harekete katılmıştır. Öğrenci örgütlenmesi olarak başlayan hareket, yüksek askeri ve sivil bürokratları, subayları, ulemayı da yavaş yavaş saflarına katarak hükümet darbesi fikrine doğru meyletmıştır. Bununla birlikte Jön Türkler, 1895 yılında gerçekleştirdikleri başarısız bir darbe girişiminden sonra, üst düzey yöneticilerin desteğini kaybetmişlerdir³⁸⁴. Ardından, 1897’de, Jön Türkler, Harbiye Mektebindeki etkinliklerini artırarak Hüseyin Avni Paşa ve Süleyman Paşa komitelerini kurmuşlardır. Askerî Mektepler Nazırı Nazım Paşa’yı öldürerek planlarına başlamak isteyen komite üyeleri, tutuklanıp idama mahkum edildiyse de cezaları hapse çevrilmiştir³⁸⁵.

Jön Türk hareketi içerisinde Ahmet Rıza ve Prens Sabahattin grupları ideolojik rakipler olarak öne çıkmışlardır. İttihat ve Terakki Cemiyeti içerisindeki görüş ayrılıklarını gidermek için 1902 tarihinde Paris’te bir Jön Türk Kongresi toplanmıştır. Ancak, bu kongre tam aksine sonuç vermiş ve kutuplaşmayı derinleştirmiştir. Kongreye katılanlar II.

³⁸² Akyılmaz, (2015), s. 414.

³⁸³ Yeni Osmanlılar birinci kuşak Jön Türkleri oluşturlarken, İttihatçılar ise ikinci kuşak Jön Türkler olarak anılmışlardır. Akyılmaz, (2015), s. 414.

³⁸⁴ Moreau, a.g.e. , s. 121-122.

³⁸⁵ Akşin, S. (2006). *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*. (Dördüncü Baskı). Ankara: İmge Kitabevi, s. 47.

Abdülhamit'in tahttan indirilmesi konusunda anlaşmışlar; ancak, devrimin yalnız propaganda ve yayınlarla mı yoksa ihtilal yoluyla mı yapılacağı ve yabancı devletlerin müdahale ve desteğinin aranıp aranmayacağı noktalarında anlaşamamışlardır. Böylece, 1902 Kongresi sonunda kongreye katılanlar, Ahmet Rıza Bey önderliğindeki “*adem-i müdahaleciler*” ve Prens Sabahattin önderliğindeki “*müdahaleciler*” diye iki gruba ayrılmışlardır. 1907 yılında –II. Meşrutiyet Dönemi öncesi- ise, farklılıkları asgari düzeye indirip ortak hareket edilmesi için Paris'te II. Jön Türk Kongresi toplanmıştır. Kongreye Ahmet Rıza grubu, Sabahattin grubu ve Ermeniler katılmışlardır. Kongreye katılanlar; II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesi, anayasanın yeniden yürürlüğe konması, Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığının ve toprak bütünlüğünün korunması çerçevesinde ortak bir strateji yürütmeyi kabul etmişlerdir. Ayrıca, meşrutiyetin ilanı için esaslı adımların atılmasına karar verilmiş; Padişah'ın tahttan indirilmesi, meşruti ve temsili bir hükümetin kurulması için şiddet de dahil her türlü yola başvurulabileceği kongre sonunda yayınlanan deklarasyonda belirtilmiştir. Yine bu kapsamda; grev gibi direnişlerin yanı sıra silahlı direnme de yapılabileceği, vergi ödenmeyeceği, propaganda araçları kullanılacağı, bunlardan sonuç alınmazsa büyük çaplı isyana girişileceği kabul edilmiştir. Böylece kalemiye, ilmiye ve seyfiye sınıflarının önemli bir kısmı halkı da arkasına alıp II. Meşrutiyet Dönemini başlatacak temel konulara dair bir birliktelik sağlayabilmiştir. Ancak, Ermenilerle ortak hareket etmekten rahatsız olan Ahmet Rıza ve genel olarak İttihat ve Terakki Cemiyeti, deklarasyonun imzalanmasından kısa süre sonra bağımsız hareket etmeye karar vermişlerdir³⁸⁶.

³⁸⁶ Akyılmaz, (2015), s. 427; Ayrıca bakınız Akşin, S. (2011). *Kısa Türkiye Tarihi*. (On Üçüncü Baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s. 51.

İKİNCİ BÖLÜM

İKİNCİ MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE BİR YÖNETİCİ SINIF OLARAK SEYFİYE VE İKTİDAR İLİŞKİLERİ

2.1. Seyfiye Sınıfının Geçirdiği Siyasi Evreler

II. Meşrutiyet Döneminin siyasi olaylarına yön veren esas güç seyfiye sınıfı olmuştur. Siyasi cemiyetlerin çatısı altında sivil kesimle beraber örgütlenen ve Meşrutiyet'in ilanına öncülük eden mektepli subaylar, I. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar yönetime müdahale etmeyi sürdürmüş ve sivil iktidarı kendisine bağlamıştır.

2.1.1. II. Meşrutiyet Dönemi öncesi hazırlık süreci

Mektepli subaylar ve sivil kesim, ortak düşmanları olan II. Abdülhamit yönetimine karşı İttihat ve Terakki çatısı altında, özellikle Balkanlar bölgesinde önemli bir gücü arkasına alarak örgütlenmişlerdir. Çoğunluğunu III. Ordu mensuplarının oluşturduğu mektepli subaylar, dış siyasi şartların bölge insanında yarattığı korku ve karmaşadan faydalanarak sivil kesimi yanına çekmiştir. Sivil aydınlar ise, bölge halkına, meşrutiyetin niçin gerekli olduğunu devletin bekası ve bölge güvenliğinin sağlanması ekseninde açıklayarak ihtilal sürecine verilen desteği artırmışlardır.

2.1.1.1. Seyfiye sınıfı içerisindeki örgütlenme faaliyetleri

II. Abdülhamit yönetimine karşı rahatsızlık duyan seyfiye mensupları, 1889'da Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'de "İttihad-ı Osmani Cemiyeti"ni kurmuşlardır. İbrahim Temo, Abdullah Cevdet gibi Tıbbiyeli öğrencilerin³⁸⁷ kurduğu Cemiyet, Yeni Osmanlılar çizgisinin devamı olup örgütlenme şekli açısından da onları örnek almıştır. Cemiyet kısa sürede Mülkiye ve Harbiye gibi okullara da yayılmıştır. 1891 yılında Cemiyet, "İncir Ağacı İçtimai (Toplantısı)" olarak adlandırılan toplantıda cemiyete kimlerin üye olarak alınacağı, her bir üyeye numara verilmesi ve üyelerin ait oldukları şube ile numaralarının deftere

³⁸⁷ Bunlardan başka; Diyarbakırlı İshak Sukuti, Kafkasyalı Çerkes Mehmet Reşit de vardı. Sonradan Şerafettin Mağmumi, Giritli Şefik, Bakülü Hüseyinzade Ali Bey, Konyalı Hikmet Emin, Cevdet Osman, Kerim Sebati, Mekkeli Sabri ve Selanikli Dr. Nazım Beyler de Cemiyete kurucu üye olarak katılmışlardır.

kaydedilmesini kararlaştırmıştır. Böylece, Cemiyet örgütsel bir yapıya kavuşmaya başlamıştır. 1/1 şeklinde numara verilmiş İbrahim Temo bu yapıda ayrıcalıklı konumda olmuştur. Cemiyetin faaliyetleri bir öğrenci hareketi olarak düşünüldüğünden uzunca bir süre hükümet harekete karşı tedbir almamıştır. Ancak, 1894 yılına gelindiğinde Tıbbiye ve Hukuk öğrencilerinin bir bölümü gizli örgüt kurma suçundan tutuklanmıştır. Cemiyetin bu süreçte attığı en büyük adım; öğrenci hareketini bir halk hareketine dönüştürmek için ilmiye mensuplarını Cemiyete kazandırmak olmuştur. Yurt dışından destek sağlamanın önemini bilen Cemiyet, 1894'te Ahmet Rıza Bey'i de üyesi yapmıştır. Ahmet Rıza Bey'in katılımı yürütülen faaliyetleri bir öğrenci hareketi olmaktan çıkarmış ve kamuoyunu büyük çapta etkilemeye başlamıştır. Ayrıca, Ahmet Rıza Bey'in katılımı cemiyetin sivil kanadını daha da güçlendirmiştir. Cemiyetin yurt içi ve yurt dışı faaliyetlerinin yoğunlaşması üzerine II. Abdülhamit'in tedirginliği artmış, Cemiyetin kurucu üyeleri sürgüne gönderilmiştir. Ancak, Ahmet Rıza ve Mizancı Murat'ın çıkardığı gazeteler (Meşveret ve Mizan) özellikle öğrenciler arasında büyük bir etkiye neden olmuş ve Tıbbiye, Harbiye, Mülkiye, Hukuk Mektebi gibi yüksek okullarda hoca ve öğrenciler arasında Cemiyet üyelerinin sayısı hızla artmıştır. Selanik, Beyrut, Kıbrıs, İzmir, Şam, Trablusgarp, Bulgaristan gibi birçok yerde şubeler açan Cemiyet, 1896 yılına gelindiğinde, seyfiye ve ilmiyenin desteğiyle II. Abdülhamit'i tahttan indirmek için darbe planlayabilecek kadar güce kavuşmuştur. Darbe girişiminin başarısız olmasından sonra dahi gerilimin tırmanmasını istemeyen II. Abdülhamit, çok sayıda tutuklanan Cemiyet üyelerinin hiç birisine idam cezası verilmesinden yana olmamıştır. Onun yerine kademeli bir sürgün politikası ortaya konmuştur. Askeri bir hareketten çekinildiği için darbenin lideri Kazım Paşa başta olmak üzere üst düzey görevliler İstanbul'dan uzak yerlere tayin edilerek sıkı gözetim altında tutulmuşlardır. Başarısız darbe girişiminden sonra, darbenin gerçekleştirilmesine karar vermiş olan Cemiyetin İstanbul merkezi eski gücüne kavuşamamıştır. Ayrıca, Cemiyet birçok üst düzey asker ve sivil bürokratin desteğini de kaybetmiştir. Bununla birlikte, Cemiyetin İstanbul merkezi öğrenciler arasında hala etkinliğini koruyabilmiştir. Fransa'ya kaçmış olan Harbiyenin eski hocalarından Çürüksulu Ahmet Bey, eski öğrencilerinden bazılarıyla gizlice mektuplaşarak Harbiyede iki hücrenin kurulmasını sağlamıştır. Bu gelişmeler üzerine 1897 yılında askeri öğrenciler arasındaki hareketleri önlemek için; özel bir askeri mahkeme kurulmuş, çok sayıda tutuklamalar, yargılamalar yapılmış, hapis ve sürgün cezaları verilmiştir. Bütün bu baskılara rağmen Jön Türk hareketini etkisiz hale getirmek mümkün olmayınca, Cemiyetin yurt dışı kanadı hedef alınmıştır. Yurtdışında faaliyet gösteren Cemiyet üyelerinin yurda dönmeleri için arabulucular gönderilmiş, genel

af ilan edilmiş, çeşitli devlet görevleri ve düzenli maaşlar teklif edilmiştir. Yapılan cazip teklifler üzerine sürgündeki Jön Türkler arasında derin bir çatlak oluşmuş Mizancı Murat, Abdullah Cevdet, İshak Sukuti gibi lider kadrolardan kişilerin yer aldığı 60 kişilik bir grup yönetimle anlaşmayı kabul etmiştir. Bununla birlikte, alınan maaşlarla Cemiyete destek vermeye devam edilmiştir. Yapılan tüm teklifleri geri çeviren Ahmet Rıza ve Nazım Beyler ise, Jön Türk hareketini sürdürmeye devam etmişlerdir. Neredeyse tükenme noktasına gelmiş olan hareketi 1899 yılında kurtaran olay ise, meşrutiyet yanlısı Damat Mahmut Paşa'nın yanına oğulları Prens Sabahattin ve Prens Lütfullah'ı alarak Avrupa'ya kaçması olmuştur. Her şeyden önce bir diplomasi sorunu haline gelen bu olay, Osmanlı yönetiminin itibar kaybına uğramasına yol açmış ve Hanedan üyelerinin katılımıyla Jön Türk hareketinin farklı bir şekle bürünmesine imkan verdiğinden yönetimi tedirgin etmiştir³⁸⁸.

Ahmet Rıza'nın karşısına önce kişisel ardından da ideolojik rakip olarak Prens Sabahattin'in çıkması Jön Türkler arasında kutuplaşmaya neden olmuştur. Bu kutuplaşmayı ortadan kaldırmak için 1902 yılında bir kongre düzenlendiyse de sonuç alınamamıştır. Bunun üzerine çoğunluğu elinde bulunduran adem-i merkeziyetçi Prens Sabahattin grubuna karşılık Osmanlı Devleti'nin siyasi bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü, milliyetçilik ilkesini savunan Ahmet Rıza Bey'in başkanlığındaki grup, İttihat ve Terakki adını kısmen değiştirerek, Paris'te "Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti"ni kurmuştur. Bu azınlık grup, kısa sürede özellikle Rumeli bölgesinde hızla yayılarak üstünlüğü ele geçirmiştir³⁸⁹.

Meşrutiyete dayalı siyasal sistemin getirilmesi fikirleri, daha çok İstanbul'daki Mercan İdadîsi, Mülkiye Mektebi, Askerî Tıp Okulu, Harp Okulu gibi orta ve yüksek öğretim düzeyindeki okullarda yoğunlaşmıştır. Bu sırada Paris merkezli hareketten bağımsız olarak kuruluşunda subayların rol oynadığı değişik yerel komiteler de kurulmuştur³⁹⁰. Okul dışındaki örgütlenmeye yönelik bu ilk ciddi girişim, yüzbaşı olarak staj görevini yapmakta olan Mustafa Kemal Bey tarafından Şam'da yapılmıştır³⁹¹. 1905 yılında Vatan Cemiyeti³⁹² adıyla kurulan bu gizli örgüt, Mustafa Kemal'in katılımıyla etkinlik

³⁸⁸ Akyılmaz, (2015), s. 415-423.

³⁸⁹ Akyılmaz, (2015), s. 425-426.

³⁹⁰ Akyılmaz, (2015), s. 426.

³⁹¹ Karal, E. Z. (1996). *Osmanlı Tarihi İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı*, 9, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 6-7.

³⁹² 1904'te veya 1905'in başında kurulan bu örgüt, Hamidiye çarşısında dükkan sahibi ve Şam'da sürgün bulunan Dr. Mustafa, Dr. Yusuf, Eczacı Raşit Tahsin, Baytar Mehmet, Kimyager Hüseyin, Kazım, Lütfi'den oluşuyordu. Son iki isim dışındakilerin çoğunluğu oluşturdukları ve müspet ilimle uğraşan meslek sahipleri

sahasını oldukça genişletmiştir. Kudüs ve Yafa’da, subaylardan destek bulan örgüt, yeni şubeler açmıştır. Sonrasında, Cemiyet tarafından, Padişah’ın, Kanunu Esasi’nin koşullarını yerine getirmesini ve ordunun isteklerini etkin bir biçimde karşılayacak bir hükümet rejiminin kurulmasını isteyen bir manifesto hazırlanmıştır. Büyüyen Cemiyetin adı Vatan ve Hürriyet Cemiyeti olarak değiştirilmiş, üye olarak bazı taşra memurları da alınmıştır. Cemiyetin başkentten uzak olması ve yerli halktan yeterli ilgiyi görmemesi üzerine Mustafa Kemal Bey, halktaki siyasal bilincin daha yüksek olduğu Selanik’e gitmiştir. Burada, Cemiyetin bir şubesini açan Mustafa Kemal Bey, görevinden izinsiz ayrıldığı için Şam’a geri dönmek zorunda kalmıştır³⁹³. Sonrasında ise, Mustafa Kemal Bey, Selanik’te iş başında olamadığı için Vatan ve Hürriyet Cemiyeti etkinliğini yitirmiştir. Mustafa Kemal Bey kendisini önce Manastır’a ve sonra Selanik’e tayin ettirdiyse de, bu sırada, “Osmanlı Hürriyet Cemiyeti” adında yeni bir başka örgüt kurulmuş ve seyfiye içerisindeki genç mektepli subaylar arasında hızla yayılmayı başarmıştır³⁹⁴.

1906 yılında, Selanik’te, çoğunluğu III. Ordu subaylarından oluşan on kişinin kurduğu Osmanlı Hürriyet Cemiyeti’nin, çoğu üyesi tarikat mensubu ve masondu³⁹⁵. Bu cemiyet, ülke içinde ya da dışında aynı amaçla kurulmuş olan cemiyetleri kendine çekmeyi, kaynaştırmayı ve onlardan önce davranmayı başararak önemli bir güç olmuştu. Bu sınırlı ekip içerisinde, Cemiyet yönetimini oluşturan üç kişilik bir grup (Talat, Rahmi, Canbolat), önce “Heyet-i Aliye” (Yüce Kurul), sonra da “Merkez-i Umumî” (Genel Merkez) adını almıştı. Cemiyet, seyfiye sınıfı içerisinde hızla yayıldı³⁹⁶ ve sivil üyeleri de bünyesine alarak,

oldukları, subay olsalar da, muharip sınıftan değillerdi. Cemiyetin asıl gücünü kazanması, Mustafa Kemal’in Beşinci Ordu’ya atanıp cemiyete katılmasından sonra oldu. Bakınız; Akşin, (2006) , s. 89-90.

³⁹³ Shaw, Stanford. (1982b). *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye* (çev. M. Harmancı). (İkinci Baskı). İstanbul: E Yayınları, s. 321.

³⁹⁴ Akşin, (2006), s. 91.

³⁹⁵ Mason locaları yeni üyeler kazanabilmek için elverişli bir ortam sağlamıştır. Çünkü, Masonluğun dinler arası hoşgörüyü dahi içeren liberal ideolojisi, gizlilik prensibine son derece dikkat etmesi örgüt kurmak isteyenler için koruyucu olmuştur. Masonluğun, İttihat ve Terakki üzerinde etkileri olmuş olsa da, bu ilişkideki temel güdü, Masonluğun, İttihatçılara güvenli bir çalışma ve örgütlenme sağlamış olmasıdır. Bakınız; Akşin, (2006) , s. 94.

³⁹⁶ “Osmanlı Hürriyet Cemiyeti, özellikle, Üçüncü Ordu’da görev yapan genç subaylar arasında büyük bir alaka görmüş ve subayların hemen hepsi buraya dahil olmuşlardı. Manastır şubesini kuran Kazım Karabekir ve Enver Paşa, diğer zabıtlaride cemiyete kazandırarak, cemiyetin yeni şubelerinin teşkilini sağladılar.” Bakınız; Alkan, N. (2012). *Selanik’in Yükselişi*. (Birinci Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları, s. 60.

gizli³⁹⁷ ve ihtilalci bir güç oldu³⁹⁸. Cemiyetin, ihtilali gerçekleştirme planı, III. Selim dönemindeki Alemdar Ordusu gibi halktan toplanan bir Hürriyet Ordusu'nu kurarak, devlet içerisinde kökten bir değişim yapılmasını içeriyordu³⁹⁹. Cemiyet, I. Meşrutiyet Dönemi yönetiminin, halkın geniş kesimi tarafından desteksiz bırakılmış olmasından ders çıkararak, Osmanlı Devleti'nden ayrılmak isteyen milletler gibi milli bir ruh oluşturma'nın gerekliliğine inanmıştı⁴⁰⁰.

Yurtdışında da etkinliğini artırmak zorunda olduğunu bilen Osmanlı Hürriyet Cemiyeti, 1907 yılında Ahmet Rıza'nın yönetmekte olduğu Terakki ve İttihat Cemiyeti ile anlaşarak gücünü bu cemiyetle birleştirmiştir. Bu iki cemiyet, Kanunu Esasi'nin yeniden yürürlüğe konmasını sağlamak amacıyla, "Terakki ve İttihat" adı altında birleşmişti. Bununla birlikte, bu birleşme organik bir anlam taşımamakta olup, sadece ortak bir ad ve ortak bir amaç kabul edilmesi söz konusuydu. Bunun dışında, iki cemiyetin de bağımsızlığı geçerliydi. Alınan karara göre; "İç Genel Merkez" adını alan Selanik'teki "Osmanlı Hürriyet Cemiyeti", gizli bir kuruluş olduğundan açıkça bir propaganda yapmayıp, özellikle seyfiyeden subayları gizlice yanına çekerek, ihtilal için gereken gücü toplamaya çalışacaktı. Paris'teki Dış Genel Merkez ise, zaten bir gizlilik yönü bulunmadığından, yayın yoluyla Cemiyete destek olacaktı⁴⁰¹. Cemiyet, Balkanlar'daki gizli komite modeline göre yapılandırılmış ve Cemiyete, Karbonarilerden çok, bağımsızlık mücadelesi veren "Bulgar İç Örgütü" özellikleri kazandırılmıştı⁴⁰².

Cemiyetin Selanik merkezi, Anadolu ve İstanbul'da da örgütlenmeye girişerek, özellikle mektepli genç subayları Cemiyete kazandırmaya çalışmıştır. Bu kapsamda, Harp

³⁹⁷ Gizliliğin sağlanması adına üyeler hücre biçiminde örgütlenmekten başka, üye seçiminde de titiz davranmışlardır. Cemiyetin bir üyesi, üye alınabilecek uygun bir kimseyi onu iyice araştırdıktan sonra Cemiyete alınmasını önermekteydi. Cemiyet, bunu kabul ederse, aday olan kişiye, durumu kimseye açıklamamaya ant içmek şartıyla, teklifte bulunuluyordu. Aday razı gelirse, rehberi (onu tanıyan üye) onu gece vakti gözleri bağlı olarak Cemiyete girmesi için ant içme töreninin yapılacağı eve getiriyordu. Üç kişilik ant içme kurulundan biri, devletin zafiyet sebeplerini içeren yazılı bir metni ona okuyordu. Sonra, adaya Cemiyete girme niyeti yeniden soruluyordu. Israr etmesi halinde, aday sağ elini masanın üzerindeki bağlı bulunduğu dinin kutsal kitabına, sol elini tabanca ve hançer üzerine koyuyor ve adaya yemin ettiriliyordu. Bundan sonra, kardeşliğe alınarak Cemiyete giren adaya, bir ihanetinde öldürüleceği, Cemiyet numarasının ve Cemiyet emirlerinin rehberi aracılığıyla bildirileceği açıklanıyordu. Akşin, (2006) , s. 92-94.

³⁹⁸ Tunaya, T. Z. (1998). *Türkiye'de Siyasal Partiler*. (Birinci Baskı). Cilt 1, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 53-54.

³⁹⁹ Karabekir, K. (2014). *İttihat ve Terakki Cemiyeti*. (Üçüncü Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s. 51.

⁴⁰⁰ Karabekir, a.g.e. , s. 60.

⁴⁰¹ Karal, (1996) , s. 13-14.

⁴⁰² Tunaya, T. Z. (2009). *Türkiye'de Siyasal Gelişmeler*. (Üçüncü Baskı). Cilt 1, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s. 132.

Okullarında görev yapan İttihatçı öğretmenler, Namık Kemal'in şiirleri ve tiyatro piyesleri aracılığıyla, vatan ülküsünü öğrencileri arasında kökleştirmiştir. Ayrıca, merkez kurucularına, bölge koşullarına göre hareket etmede geniş yetkiler tanınarak, Cemiyet desteğinin geniş tabanlara yayılması amaçlanmıştır. Örneğin, tutucu Arnavutların Cemiyete kazandırılması için oluşturulan yemin metni; “*Şeriatın hizmetkarı olan ... ve Padişah'ı etrafını saran hainlerden kurtarmak için çalışan Terakki ve İttihat Cemiyetine sadık kalacağıma and içerim*” şeklinde değiştirilmiştir⁴⁰³. Neticede, büyük bir desteğe sahip olmayı başaran Cemiyet, esas olarak seyfîyenin bir girişimi ve eseri olmuştur. Siviller ise, bu oluşmuş kadro içine sonradan katılan taraftır⁴⁰⁴. Daha çok seyfîye içerisindeki desteğine güvenen Cemiyet, geniş tabanlı toplumsal sınıfların desteğinden ise yoksundur⁴⁰⁵.

Cemiyet üyelerinin çoğunun, Cemiyet adının “Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti” olması yönünde görüş bildirmesi üzerine Cemiyetin adı sonradan değiştirilmiştir. Neticede, “Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti” adını alan örgüt⁴⁰⁶, Makedonya’da gayrimüslim çetelere karşı mücadele ederek pişen çoğu genç mektepli subaylardan oluşan Jön Türk subaylarını ve Avrupa’da fikir bazında mücadeleyi yürüten Jön Türk aydınlarını bünyesine alarak, bir ihtilal için gereken pratik ve teorik altyapıyı büyük ölçüde sağlamıştır⁴⁰⁷. İlk olarak, 1889 yılında, Askerî Tıbbiye öğrencilerinin “İttihadî Osmanî” adıyla kurduğu bu cemiyet, güçlenmek için Ahmet Rıza önderliğinde kabuk değiştirmiş; özellikle, 1896 yılından sonra Cemiyetin merkez heyetine memur ve ilmiyelilerin girmesiyle⁴⁰⁸ sivil kanadı daha da güçlenmiştir. Osmanlı Hürriyet Cemiyetinin kurulmasından sonra ise, seyfîye mensupları, tekrar sürece asıl yön veren grup olmayı başarmıştır.

İttihat ve Terakki Cemiyeti, II. Meşrutiyet Dönemi boyunca hakim cemiyet/parti olmasını; örgütlenme, gizlilik ve disiplin değerlerine atfettiği büyük önemin sonucunda asker ve sivil bürokratları bir arada tutabilmesine borçlu olmuştur. 1908 tarihli *İttihat ve*

⁴⁰³ Karal, (1996) , s. 22.

⁴⁰⁴ Tunaya, (1998), s. 54.

⁴⁰⁵ İnternet: Demeter, G. *The Views of the Young Turks and the Conservatives about Foreign and Domestic Politics before Balkan Wars: a Historiographical Overview*, University of Debrecen, Web: http://geogis.detek.unideb.hu/munkatarsaink/demetergabor/pisa_young_turks.pdf , s. 15. 3 Nisan 2016 tarihinde alınmıştır.

⁴⁰⁶ “Alt üst kelimelerinin sebebini hürriyetin ilanından sonra, ailemi görmek üzere Ohri’ye giderken, Selanik’te ‘Kabe-i Hürriyet’ adını verdikleri o menfaat kaynağına uğradığımda, hürriyet fatihi unvanı alan bazılarının bana: ‘Doktor, bu cemiyet senin kurduğun cemiyet değildir, bunu biz kurduk, bu başarı bizindir’ demişlerdi.” Bakınız; Temo, İ. (1987). *İttihat ve Terakki Anıları*, İstanbul: Arba Yayınları, s. 173.

⁴⁰⁷ N. Alkan, (2012) , s. 62-63.

⁴⁰⁸ Bakınız; Tunaya, (2009), s. 131.

Terakki Cemiyeti Teşkilât-ı Dahiliye Nizamnamesi'ne göre; Cemiyetin başında beş üyeli bir Merkez-i Umumî, sonra üst-ast sırasıyla Vilayet, Liva, Kaza, Nahiye, Köy Merkez Heyetleri ve bunları yöneten üçer kişilik idare heyetleri oluşturuldu. Ayrıca, idare heyetlerince atanan Heyet-i Tahlifiyeler vardı ki, görevleri, Cemiyete yeni giren üyelere ant içirmektir. Yine üyeler, 3-5 üyeden oluşan “Şuabat-ı Esasîyeler”, yani İttihat ve Terakki hücrelerini oluşturmuşlardır. Kanun dışı bir cemiyetin kongre ya da genel kurul toplantılarını gerçekleştirmesi zor olacağından, Merkez-i Umumî ve idare heyetleri, bir alt basamaktaki merkez heyetlerinin gösterecekleri adaylar arasından, görev süresi bitmiş olan üstteki idare heyetleri -ya da Merkez-i Umumî- tarafından seçilirlerdi. Cemiyetin fedaî üyelerden⁴⁰⁹ meydana gelen daha çok siyasi eylemde bulunan fedaî şubeleri de vardı. Katılımın gönüllük esasına dayandığı fedaîlik, bir kere kabul edildikten sonra ise zorunlu hale geliyordu⁴¹⁰. Ayrıca, Cemiyet, çıkarlarını ve iç disiplinini korumak adına, kendi nizamnamesinin “Usulü, Muhakemat ve Mücazat Faslı”nda cezaları ağır tutmuş ve cinayet, Cemiyete ihanet gibi suçlarda idam cezasının da uygulanabileceğini belirtmiştir. Gizliliğin korunması adına oluşturdukları sıkı kurallardan başka Selanik gibi, halkı itibarıyla karışık ve casusların bol olduğu yerlerde, Cemiyet üyeleri, gizliliklerini korumak için, işbirliğine girdikleri mason localarından da faydalanmışlardır⁴¹¹.

Cemiyet'in karakterine esas yön veren güdü devletin bekasını sağlama düşüncesiydi. Gizlilik, üye çeşitliliği, özgürlüklerin sağlanması, ikincil nitelikte ve devletin bekasına hizmet ettiği oranda korunan değerlerdi. Nitekim, 1908'deki ihtilalden sonraki süreçte İttihat ve Terakki Cemiyeti, partileşerek gizlilikten uzaklaşmış; yaşanan isyanlar üzerine çeşitliliğe ve özgürlüklere de mesafeli kalarak, devletin bekasını sağlamak adına, devleti, gittikçe bir askerî diktatörlüğün özellikleri üzerine kurmuştur.

2.1.1.2. İhtilale zemin hazırlayan siyasi ortam

II. Abdülhamit'in bir irâde-i sen'îye ile Meclis-i Mebusanı süresiz tatilinden II. Meşrutiyet Döneminin başlamasına kadar 30 yıl, 5 ay ve 6 gün gibi uzun bir süre geçmişti.

⁴⁰⁹ Fedailer, Cemiyetten aldıkları emri tam bir feragat ve itaat ile hiçbir kayda ve şarta tabi olmaksızın yerine getirmişlerdir. İttihat ve Terakki adına yapılan tehditler, siyasi cinayetler, baskınlar hep fedaîler eliyle gerçekleştirilmiştir. İttihat ve Terakki Cemiyeti, asıl gizli ve mühim kuvvetlerini bu teşkilata borçlu olmuştur. Daha sonraları fedaîler, Cemiyetin manevi şahsiyetinden ziyade Cemiyet liderlerinin şahsi çıkarlarına taraftar olduklarından teşekkül edilme amacından sapmaya başlamışlardır. Bakınız; Esatlı, M. R. (2007). *İttihat ve Terakki'nin Son Günleri*, İstanbul: Bengi Yayınları, s. 49-50.

⁴¹⁰ Akşin, (2006) , s. 96-97.

⁴¹¹ Karal, (1996) , s. 21.

Baskıya dayalı bu uzun iktidar dönemi II. Abdülhamit'i yıpratmıştır⁴¹². 19. yüzyılda giderek güçlenen Helen, Cermen ve Slav ulusçu akımlarına⁴¹³ karşı II. Abdülhamit, Panislamizm görüşlerini destekliyor ve diğer görüşleri ise baskı altında tutmaya çalışıyordu. Padişah'ın gittikçe yoğunlaşan baskı yönetimi, devletin giderek parçalanması ve özellikle Kırım Savaşı'ndan sonra gün geçtikçe daha da bozulan ekonomik ve mali durumun yarattığı sıkıntı, özellikle Rumeli bölgesinde isyanlara neden olup devleti gerçek bir tehdit altında bırakmaktaydı⁴¹⁴. Devlete karşı girişilen bu isyanları bastırmak içinse, özellikle, III. Ordu kullanılıyordu. Hakimiyetin mektepli subaylarda olduğu bu III. Ordu'daki askerler, çetelerle girişilen mücadelelerde kaybettikleri silah arkadaşlarının sorumlusu olarak başta II. Abdülhamit'i gördüklerinden, özelde onun şahsından genelde ise devletin saltanata dayalı siyasal sisteminden memnun değillerdi⁴¹⁵.

İttihat ve Terakki Cemiyetinin Osmanlı Devleti'nde propaganda faaliyetini en etkili yürüttüğü bölge isyanların sıklıkla yaşandığı Makedonya bölgesiydi. Jandarma ve Maliye ıslahatından dolayı Avrupa Devletlerinin alakadar olduğu bu bölgeye, diğer vilayetlere oranla propaganda neşriyatı daha kolay giriyordu. Makedonya bölgesi, siyasi öneminden dolayı Harbiye Mektebinden mezun olan mektepli genç subayların ağırlıklı olduğu bir bölgeydi⁴¹⁶. Bu bölgeye gelen genç subaylar, Batılı devletlerin bölgedeki politikalarını görüp ülkeyi kurtarmak adına ulusçuluğun önemini görmüşler ve Avrupa'dan gelen siyasi ve sosyal fikirleri benimseyerek İttihat ve Terakki Cemiyetiyle kaynaşmışlardır⁴¹⁷.

20. yüzyıl başlarında, Batı değerlerine dayalı önemli bir zihinsel dönüşüm dünyada yaygınlaştıkça mutlak monarşiye dayalı siyasal sistemler önem kaybetmeye ve bir bir yıkılmaya başlamıştı. 1905'te Rusya ve 1907'de İran gibi farklı kültürlerle dayanan toplumlarda askerî ihtilaller eliyle meşruti yönetime geçiliyordu. 1908'de, II. Abdülhamit rejimi de, gittikçe güçlenen siyasal bilinç karşısında eski haliyle devam edemez hale gelmişti. Basına sansür uygulanması, hafiyelik teşkilatıyla toplumu denetleme ve

⁴¹² Öztuna, Y. (1994b). *Büyük Osmanlı Tarihi*, Cilt 5, İstanbul: Ötüken Neşriyat, s. 377.

⁴¹³ Selanik, Kosova ve Manastır vilayetlerini kapsayan Makedonya bölgesinde, 1878 Yeşilköy Antlaşması'na dayanan Bulgarlar Makedonya üzerinde hak iddia etmişlerdir. Bulgarlar, 1902'den sonra oluşturdukları çeteleriyle anarşiye yol açmışlardır. Ayrıca, Yunanlılar ve Sırp da çeteler kurarak hak iddia etmişlerdir. Neticede, Balkanlar, merkezi devletin kontrolü büyük ölçüde kaybettiği ve her an bir savaşın çıkabileceği bir bölge halini almıştır. Bakınız; Karal, (1996) , s. 23-24.

⁴¹⁴ Sander, O. (2012). *Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü*. (Yedinci Baskı). Ankara: İmge Kitabevi, s. 272.

⁴¹⁵ Shaw, (1982b) , s. 321.

⁴¹⁶ Danişmend, İ. H. (1942). Sadr-ı zam Tevfik Paşa'nın dosyasındaki resmi ve hususi vesikalara göre 31 Mart Vak'ası. (İkinci Baskı). İstanbul: İstanbul Kitabevi, s. 7.

⁴¹⁷ Akyılmaz, (2015) , s. 426-427.

sadrazamların pasifize edilmesi neticesinde bütün idarenin Yıldız Sarayında toplanması, Osmanlı Devleti'nin idaresini, uygulanması hedeflenen Batılı siyasi değerlerden uzaklaştırmıştı⁴¹⁸. En son 1908'de, oldukça geri kalmış olan Çin'de de meşrutiyet ilan edilmiştir. 1908 yılında Osmanlı Devleti'nde gerçekleştirilen askerî ihtilal de eskimiş rejimlerin tasfiye edildiği uluslararası hareketlerin bir parçası olarak kabul edilebilir⁴¹⁹.

1908 Askerî İhtilalinden önce, Osmanlı Devleti'nin en güvenli bölgesi olan Anadolu'da dahi ekonomik nedenlere dayanan sivil gösteriler; zamanında alınamayan maaşlar, terfilerdeki sıkıntılar, terhislerin gecikmesi, askerlerin görev yerlerinin fizikî şartlarının yetersiz olmasından şikayet edilerek başlayan askerî isyanlar yaşanmıştır⁴²⁰. Bu isyanlardan 1906-1907 yıllarındaki Erzurum Olayları⁴²¹, Jön Türkler eliyle büyütülerek bir yıl kadar sürdürülmüştür. Ciddi bir iç kargaşanın hüküm sürdüğü Osmanlı Devleti, askerî ihtilale hazır bir siyasi ortam içerisindeydi.

9 Haziran 1908'de, İngiltere Kralı VII. Edward ile Rus Çarı Nikola, Reval Görüşmesinde bir araya gelip, Uzak ve Yakın Doğu'da tampon bölgeler kurma ve Almanya'ya karşı ortak bir denge politikası izleme konusunda anlaşarak bir bildiri yayımlamıştır. Yayımlanan bildiride, Makedonya sorununa ve reformlara da değiniliyordu. Reval Görüşmesinin, seyfiye içerisinde Rumeli'nin paylaşılacağı ve II. Abdülhamid'in buna razı olacağı şeklinde yorumlanması⁴²² ve hafiye teşkilatının da iyiden iyiye Cemiyet üyelerini tehdit eder hale gelmesi üzerine, III. Ordu mensupları, Reval Görüşmesinden 1 ay sonra II. Meşrutiyet Dönemine geçilmesi için ilk adımlarını attılar. Ayaklanmayı yürüten alt ve orta rütbeli subaylar, herhangi bir sebeple II. Abdülhamid'in ölmesi⁴²³ fikrine ise mesafeli bulunuyorlardı.

⁴¹⁸ Öztuna, (1994b), s. 378.

⁴¹⁹ Akşin, (2011), s. 51.

⁴²⁰ Alkan, N. (2009). *II. Abdülhamid ve Jön Türkler*. (Birinci Baskı). İstanbul: Selis Kitapları, s. 168-169.

⁴²¹ İsyen hareketi, hayvanat-ı ehliye vergisi ve vergi-i şahsinin kaldırılması talebiyle 1906 Mart ayında başlamıştı. Jön Türk üyesi Hüseyin Tosun Bey ve arkadaşları, ekonomik gerekçelerle başlamış bu isyanda halkı kışkırtmaya çalışmışlardı. Halkın isyana verdiği desteği çekmesi üzerine askerî bir isyan hazırlığına dahi girmişlerdi. Ancak, siyasi taleplerin ileri sürülmediği bu isyan başarılı olamamıştır. Detaylı bilgi için bakınız; N. Alkan, (2009), s. 162-166.

⁴²² Tunaya, (1998), s. 55.

⁴²³ “Yalnız Sultan Hamid'in öldürülmesiyle işlerin bitmiş olmadığı kanaatinde idim. Müstebit bir padişahın öldürüldüğü veya ha'l edildiği vakidir. Fakat işler düzelmemiş, daha fenalaşmıştır. Özellikle, şimdi Ermeni ve Bulgarlar hazır dırlar. Bizim ise hiçbir teşkilatımız yok. Neticede gayr-i Türkler kazanır.” Yine, aynı eserde bakınız 69: “16 Ağustos efrensi Paris gazeteleri Sultan Hamid'in ağır hastalığını yazıyordu. Bir taraftan sevindim, bir taraftan da esaslı bir hazırlığımız ve hatta fikir birliğimiz olmadan böyle bir ölümün sebep olabileceği tehlikeyi düşünerek müteessir oldum. Bazı arkadaşlarıma da bu haberi verince, onlar da önce

2.1.2. Mektepli subayların zaferi: II. Meşrutiyet Dönemine geçilmesi

II. Meşrutiyet Dönemini getiren ihtilal, niteliği itibariyle bir halk hareketi değil, askerî bir ihtilaldır. Bu ihtilale, ordunun tamamı katılmamışsa da, devletin en kritik sınırlarını koruyan III. Ordu'daki orta ve daha alt dereceli subaylar ve bir kısım birlikler, asıl olarak hareketi yürüten kesimdir⁴²⁴. Bu kesim, İttihat ve Terakki Cemiyeti çatısı altında örgütlenmiştir. 1908 yılındaki bu hareketi, askeri uzanımları olmakla birlikte, temelde siyasal bir faaliyetin ürünü olarak görmek gerekir⁴²⁵. II. Meşrutiyet, daha önceki hareketlerden farklı olan ve daha geniş bir toplumsal temele oturmuş; seyfiye, kalemiye, ilmiye ve Osmanlı burjuvazisinin işbirliğinin gerçekleştiği bir dönemdir.

1908 Mayıs'ında İttihat ve Terakki Cemiyeti, çalışmalarını gizli şekilde yürütmekten vazgeçip, Avrupa'nın büyük devletlerine Cemiyetin varlığını ve nüfuzunu açıklama kararı almıştır. Cemiyet tarafından, Avrupalı Büyük Devletlere, Makedonya'daki karışıklığı ancak Cemiyetin çözebileceği ve Avrupa'nın sonuç vermeyen ıslahat çabalarından vazgeçmesi gerektiği söylenmiştir⁴²⁶. Sonrasında Cemiyet, 6 ay sürebilecek bir iç savaşa hazırlıklı olacak şekilde seyfiye içerisindeki çalışmalarına başlamış ve üyeleri arasından ihtilale katılacak askerî birlik ve komutanları seçmiştir⁴²⁷. Hareketin başlıca yöneticileri olan alt ve orta rütbeli mektepli subayların gizliliklerini tehlikeye sokan hafiyelerin sindirilmesi yoluyla plan uygulanmaya başlanmıştır. Bu amaçla en etkili hafiyelerden Albay Nazım Bey vurulmuş ama öldürülememiştir. 5 Temmuz'da Resne Garnizonu isyan ederek, 200 asker ve 20 kadar subay, bölgenin askerî tabur komutanı Binbaşı Niyazi Bey'in komutasında firar edip dağa çıkmıştır. Niyazi Bey ve adamları yanlarına sadece askerleri değil, sivil görevlileri de⁴²⁸ almışlardır⁴²⁹. Niyazi Bey'in isyanından sonra, birçok küçük rütbeli subaydan başka, Hilmi Paşa'nın kurmay heyetinden Binbaşı Enver Bey de isyan hareketine katılmıştır. 6

sevindiler. Fakat, gayri Türklerin haricinde teşvik ve yardımıyla umumi bir ayaklanma olması ihtimalini ileri sürünce düşünceye ve teessüre daldılar.” Karabekir, a.g.e. , s. 59.

⁴²⁴ Alkan, A. (2001). II. Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset. (İkinci Baskı). İstanbul: Ufuk Kitapları, s. 91. Aynı eserde aynı sayfa bakınız: “Abdülhamid'in başmabeyncisi Tahsin Paşa'ya göre, ‘halktaki tehaldükten ziyade ordunun azmi âşikar idi, ordu behemahal maksadı istihsâle karar vermişti’.”

⁴²⁵ Ahmad, Feroz. (2013). *İttihat ve Terakki*. (Çev. N. Yavuz). (Dokuzuncu Baskı). İstanbul: Kaynak Yayınları, s. 198.

⁴²⁶ Ahmad, (2013) , s. 16.

⁴²⁷ Karal, (1996) , s. 27.

⁴²⁸ “Bu siviller arasında Resne Belediyesi Reisi Hoca Cemal, Maliye Müfettişi Tahsin Efendi ve Polis Müdürü Tahir Bey de bulunmaktaydı. Niyazi Bey'in yanına sivilleri almasının nedeni, dağda vergi toplayacak ve adaleti yerine getirebilecek bir idare kurmayı düşünmüş olmasıydı; bu da Saraya karşı giriştiği isyanı uzun süre devam ettirmeyi tasarladığını gösterir.” Bakınız; Ahmad, (2013) , s. 20.

⁴²⁹ Moreau, a.g.e. , s. 172.

Temmuz'da ise, İttihat ve Terakki Cemiyeti, Manastır'daki "kanundışı hükümetin valisi"ne bir bildiri göndererek harekette aktif rol almaya başlamış ve süreci yönlendirmiştir⁴³⁰.

Yaşanan isyanın boyutuyla ilgili bilgi almak için II. Abdülhamit bölgeye soruşturma heyetleri göndermiş; ancak, bir sonuç alamamıştır. 7 Temmuz'da Şemsi Paşa asileri yakalamakla görevlendirildiyse de sultana daha bir rapor dahi yazamadan suikasta uğramıştır. Ardından, Şemsi Paşa'nın yerini alması için Mareşal rütbesinde Osman Fevzi Paşa gönderildiyse de, isyan artık Kesriye, Kuşevo ve Oşrida garnizonlarına yayılmış bulunuyordu. İsyancıların üzerine yürümek üzere toplanmış taburlar merkezin emirlerine itaat etmeyi reddetmişlerdir. Bu sırada, isyan hakkında bilgi toplamaya çalışan birçok hafiye öldürülmüştür. En nihayet, Mareşal Osman Fevzi Paşa da şehrin orta yerinde kaçırılmıştır⁴³¹. İsyanın büyümesi üzerine telaşa düşen Padişah, kitlesel terfiler, gecikmiş maaşların ödenmesi, af vaatleriyle birçok taviz vererek Anadolu'daki birliklerin gelmesi için zaman kazanmaya çalışmıştır. 16 Temmuz'da Anadolu'daki 28 yedek tabura derhal seferberlik emri verilmiştir. Bu taburlardan 11 tanesi, 20-22 Temmuz'da Selanik'e ulaşmış; ancak, devrime öncülük eden bir şehre geldiklerini anlayınca Manastır'a götüren trene binmeyi reddedip, kardeşleri olarak adlandırdıkları isyancı askerlerle davalarının ortak olduğunu⁴³² bildirmişlerdir⁴³³. Bu sırada İttihat ve Terakki Cemiyeti, Arnavutların çıkardığı Firzovik Olayları⁴³⁴na da kendi siyasi istekleri doğrultusunda yön vermeyi başararak, bölge halkı namına çekilen bir telgraf aracılığıyla, İstanbul Yönetiminden Anayasa'nın yürütülmesi ve Millet Meclisinin tekrar toplantıya çağırılması "ricası"nda bulunulmasını sağlamıştır⁴³⁵.

⁴³⁰ Ahmad, (2013) , s. 22.

⁴³¹ Moreau, a.g.e. , s. 172.

⁴³² Orduya sızmayı başarmış olan Doktor Nazım Bey, önceki yıl onlarla çalışmış ve Jön Türklere karşı çıkmamalarını sağlamıştır. Bakınız; Moreau, a.g.e. , s. 173.

⁴³³ Moreau, a.g.e. s. 172-173.

⁴³⁴ Şemsi Paşa'nın Manastır'a hareketinden sonra başlayan olayların görünürdeki nedeni, Üsküp'teki yabancıların çocuklarının, tahsil gördükleri bir okulun öğrencileri için yapılmak istenen bir piknik ve eğlencedir. Arnavut kızların eğlence konusu edileceği söylentileri üzerine öfkelenen Arnavutlar, İslam'a aykırı buldukları bu eğlenceye karşı toplanmaya başladılar ve eğlencenin yapılacağı yeri basarak eğlencenin yapılmasına mani olduktan sonra dağılmışlardı. Hadisenin bittiği düşünülürken, ortaya çıkan yeni bir söylenti tekrar bölge halkının toplanmasına yol açtı. Söylentiye göre, Üsküp'ten Sarayeşte'ye gelecek olan yabancıların çocuklarını Avusturya askerleri takip ederek Kosova'ya inceceklermiş. Şemsi Paşa halkı yatıştırmaya çalıştırdıysa da başarılı olamadı. Şemsi Paşa'nın öldürülmesi üzerine, olay, 'Avusturya Ordusu'na yolu açık bırakmak isteyen bu komutanın yurtsever biri tarafından vurulduğu' şeklinde anlatıldı. Üsküp'ten, Kaçanik'ten ve Firzovik civarındaki köylerinde ayaklanmaya katılmasıyla, toplanan kalabalık 30.000 sayısına ulaşarak önemli bir güç oldu. Camilerde meşru olanın meşveret usulü olduğu anlatılarak meşrutiyet propagandası yapıldı. Sonrasında, devletin, II. Abdülhamid'den değil ama etrafını saran kötü niyetli idarecilerden temizlenmesi için Kanunu Esasi'nin ilan edilmesi gerektiği anlatıldı. Neticede, Üsküp, Kalkandelen, Gostivar, Mitrovitçe, Priştina, Sancak ve diğer yerleşim birimlerinin ileri gelenleri ikna edilerek 20 Temmuz 1908'de Saray'a telgraf çekildi ve Kanunu Esasi'nin yeniden yürürlüğe konulması istendi. Detaylı bilgi için bakınız; N. Alkan, (2012) , s. 238-258.

⁴³⁵ Karal, (1996) , s. 35-36.

Askerî ve sivil desteği arkasına almayı başaran Cemiyet, ordu, cins, mezhep ayrımı gözetmeksizin bütün halk namına çektiğini bildirdiği bir telgrafla Anayasa'nın yürürlüğe konması ve Mebuslar Meclisinin toplantıya çağrılması talebinde bulunmuştur. Olumlu bir cevap alınamaması üzerine Manastır merkezde top atışlarıyla meşrutiyet devrinin başlangıcı duyurulmuştur. Manastır ve Firzovik'teki bu olaylar, diğer Cemiyet merkezlerini de harekete geçirmiş, Yıldız Sarayına peş peşe telgraflar çekilmiştir. Nihayet, Serez'den gelen bir telgrafta gerekirse başka bir padişah adayının padişah olarak tanınacağından bahsedilmesi, Yıldız Sarayında beklenen etkiyi uyandırmıştır. II. Abdülhamit, Sait Paşa'yı sadrazamlığa getirmiş, Nazırlar Kurulu Sait Paşa başkanlığında toplanmıştır. Kurulda saltanat değişikliği konusunun da konuşulacak olması nedeniyle Şeyhülislam toplantıya katılmamıştır. Nazırlar Kurulu herhangi bir karara varamayınca, önce ulemadan Şeyhülislam Cemaleddin Efendi ve Ebülhüda'nın görüşlerini alan II. Abdülhamit, Kanunu Esasi'nin tekrar yürürlüğe konması için emir vermiştir⁴³⁶.

II. Meşrutiyet'in ilk ilan edildiği gün (23 Temmuz), alınan kararın doğruluğuna şüpheyle yaklaşan halk sessiz ve kayıtsız kalmıştır. Ancak, ertesi gün (24 Temmuz), aydınların önderliğinde düzenlenen gösterilerle, halk, Kanunu Esasi'nin tekrar yürürlüğe girmesini büyük bir sevinç içerisinde kutlamıştır⁴³⁷. Meşrutiyeti getiren seyfiye ile üye oldukları İttihat ve Terakki Cemiyeti, halk nezdinde gördükleri saygı ile sürecin asıl kazananları olmuştur.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin denetleme iktidarı olarak da adlandırılan 1908-1913 arası dönemin ilk yıllarında, II. Abdülhamit ve İttihat ve Terakki Cemiyetinin bir uzlaşması söz konusudur. Buna göre; Cemiyet üyeleri doğrudan hükümetlerde yer almamalarına rağmen, kurulan hükümetlerin karar alırken kendilerine danışmalarını istemiştir. Yine, Padişahın imza yetkisi var olmasına rağmen, karar yetkisi ve gerçek iktidar geniş bir bürokrasiyi arkasına almış olan Cemiyetin elinde olmuştur⁴³⁸.

İttihadı anasır politikasını benimsemiş olan İttihat ve Terakki Cemiyeti, devletin farklı unsurlarına ılımlı yaklaşarak meşrutiyetin ilk yılı Kanunu Esasi'nin özgürlük ruhuna uygun bir şekilde devleti idare etmiştir. Bununla birlikte, Cemiyetin, meclisin tekrar açılması

⁴³⁶ Karal, (1996) , s. 37-40.

⁴³⁷ A. Alkan, a.g.e. , s. 93.

⁴³⁸ Akyılmaz, (2015), s. 444.

dışında devlet idaresine dair gerçek bir program hazırlamamış olması önemli bir eksiklik olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıca, kendi döneminde ilan ettiği Kanunu Esasi'yi tekrar yürürlüğe koyduğu için II. Abdülhamit, tahtını korumayı da başarmıştır. Hükümeti devralmaya hazırlıksız⁴³⁹ olan Cemiyet, “vatanî” bir dernek olarak kalma kararı almıştır⁴⁴⁰. Ancak, aktif kalmayı sürdüren Cemiyet, parlamento ve hükümet kurma çalışmalarını, aralarında Kurmay Binbaşı Cemal Bey ve Talat Bey gibi önemli isimleri barındıran yedi kişilik bir komite ile yönlendirmiştir⁴⁴¹. Parlamento seçimlerini ve kendi gösterdiği adaylar eliyle Mebusan Meclisini kontrol altına almayı başarmıştır. Neticede, siyasi ve kültürel bir cemiyet olup siyasi parti olmayan İttihat ve Terakki Cemiyeti, Sultan'ın yürütme yetkilerini, yasama organı eliyle kontrol etmiş ve sadrazamları da değiştirmeye muvaffak olmuştur⁴⁴². Devlet mekanizmasının bozulmaya başladığı bu süreçte, yürütme organı ile Cemiyet arasındaki ilk büyük anlaşmazlık Harbiye ve Bahriye Nazırlarının kim tarafından atanacağı konusunda çıkmıştır. Temel desteğini kara ve deniz kuvvetlerindeki orta ve alt rütbeli subaylardan alan Cemiyet, Şeyhülislam'ın da desteğini arkasına alarak, Padişah'ın ordu düzenlemelerine müdahil olmasına engel olmayı başarmıştır⁴⁴³. Daha önceden de değindiğimiz gibi Padişah'ın yetkilerinin dağıtılmış olması devlet mekanizmasını iyice bozmuştur. Ortaya çıkan tabloda, siyasi sorumluluk altına girmeden bir cemiyetin devleti idare ediyor olması, gelecekte olacak olayların habercisi niteliğindedir. Muhalefetin tepkisini artırması neticesinde Cemiyet, 1908 sonbaharındaki birinci kongresinde siyasi bir parti haline gelmeye karar veriyse de, Cemiyetin asıl karar mekanizması gizliliğini korumaya devam etmiştir⁴⁴⁴.

⁴³⁹ İttihatçıların çoğu büyük vatanperverlerdi. Ancak, bilgi, tecrübe, kabiliyet olmadıkça bir devlet idare edilemezdi. Devleti yıkılışa götüren bir takım siyasî gelişmelerden sonra İttihatçılar iktidara bizzat gelmeye karar verdiklerinde ise; kimi telgraf memuru iken başbakan, kimi kurmay yarbaylıktan 33 yaşında harbiye nazırı ve başkumandan vekili, kimi de jandarma teğmenliğinden dahiliye nazırı olacaktı. Öztuna, (1994b) , s. 389.

⁴⁴⁰ Karpaz, K. (2013). *Türk Demokrasi Tarihi*. (Dördüncü Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları, s. 102.

⁴⁴¹ Shaw, (1982b) , s. 331.

⁴⁴² Karpaz, (2013) , s. 102-103.

⁴⁴³ 1876 Anayasası'na göre, harbiye ve bahriye nazırlarını atama hakkı sadrazama verilmişti ve yapılan atamanın padişahın bir iradesiyle onaylanması gerekiyordu. Padişah ise, yalnızca sadrazam ve şeyhülislamı seçebiliyordu. Ancak, 1 Ağustos tarihli Hatt-ı Hümayun'un 10. Maddesi, her dört makama da atama yapmak hakkını padişaha vermektedir. Daha önceden de siyasi suç işleyenlerle birlikte adli suçluları, eski rejimin yozlaşmış memurlarını serbest bıraktıklarından, yaşanan ‘devrim’i gözden düşürmeye çalıştıkları düşünülmüyordu. Sait Paşa ve ekibi, 10.maddeyi destekleyince Cemiyeti kesin olarak karşısına almış oldu ve Cemiyetin baskısıyla görevden ayrılmak zorunda bırakıldı. Detaylı bilgi için bakınız; Ahmad, (2013) , s. 36-38.

⁴⁴⁴ Parlamantonun İttihatçı üyelerinden oluşan parti, cemiyetin yerini alamayıp onunla yan yana varlığını sürdürmüştür. Parti disiplinine sahip olmadığından dolayı bu meclis grubu Cemiyet işlerinde asıl yetkili olan taraf değildir. Cemiyet'in iç tüzüğü asıl iktidarın merkez-i umumi ile kalem-i umumi de kalmasını sağlamıştı. Meclis'teki partiye, daha fazla söz hakkı ancak 1914 sonrasında, Cemiyet'e tam bağlı bir kurum haline

Sürecin bir diğer kazananı olan seyfiye sınıfı ise, askerî ihtilali başarıyla gerçekleştirdikten sonra, kazandığı prestije de güvenerek geri plana çekilmiş ve seçimlerin usulünce yapılmasını sağlamıştır. Aslında, ihtilale katılmış siyasi talepleri olan mektepli subaylar ile onların askerleri aynı hedefleri gütmüyorlardı. Eski dönemlere benzer şekilde, askerlerin maaş ödemeleri ve terhisleri yapılamayınca, askerler arasında hayal kırıklıkları tekrar yaşanmaya başlamış ve İşkodra’da liberal askerler isyan etmiştir. İsyanlar birbirini izleyince şiddet yoluyla bastırılması yoluna gidilmiştir⁴⁴⁵. Ayrıca, sivil bürokrasideki paralel bir şekilde askerî bürokraside de bir bozulma yaşanmaktaydı. Paşaların istikbali, kendilerinden küçük rütbeli subayların elinde bulunuyordu. Askerî birlik ve mekteplerde bulunan bütün efrat, talebe ve subaylara, daha önce Cemiyetle ilişkisi olan kıdemli üyeler tarafından, Kanunu Esasi’ye sadık kalacaklarına dair yeminler ettirilerek Cemiyetin manevi nüfuzu büyük oranda arttırılıyordu. Ancak, bu işlem gittikçe bir baskı unsuru halini alınca, çok geçmeden, sivil ve asker kesim arasında huzursuzluklara yol açmıştır⁴⁴⁶. Yaşanan bu huzursuzlukları isyan etme derecesine getiren gelişme ise, rütbeleri incelemek için kurulan bir heyetin, hizmet dışı olarak görülen bütün subayların emekliliğini ya da ordudan atılmasını önermesi olmuştur. Mektepli subaylar, çoğunluğunu alaylı subayların oluşturduğu üst ve alt dereceli subaylardan kurtularak kendi önlerini açma niyetindeydiler. Bu radikal önlem, alaylı subayların büyük tepkisini çekmiş ve 13 Nisan 1909’da yönetime karşı büyük bir isyanın patlamasında önemli bir etken olmuştur⁴⁴⁷.

2.1.3. Seyfiye içerisindeki ilk karşılaşma: Osmanlı Neferi ve 31 Mart Vakası

31 Mart Vakası’nı incelemeden önce Osmanlı ordusunun büyük kısmını oluşturan Osmanlı neferlerini incelemek gerekir. Devletin çöküşünü engellemek isteyen Jön Türkler, anayasa çerçevesinde bütün etnik unsurları içine alan aynı hak ve sorumluluklara sahip bir Osmanlı vatandaşı tipi ortaya koymaya çalışmışlarsa⁴⁴⁸ da zorunlu askerlik hizmetini fiiliyata geçirmekte başarılı olamamışlardı. Osmanlı devlet geleneklerine göre, belli bir bedel ödeyen gayrimüslimler, askerlik hizmetine katılmayabiliyorlardı⁴⁴⁹. Bunlardan başka;

geldiğinde verildi.” Bakınız; Zürcher, E. J. (2004). *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*. (Çev. Y. S. Gönen). (On Yedinci Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları, s. 150-151. Ayrıca aynı eserde bakınız; s. 151.

⁴⁴⁵ Moreau, a.g.e. , s. 175-177.

⁴⁴⁶ A. Alkan, a.g.e. , s. 98-100.

⁴⁴⁷ Moreau, a.g.e. , s. 179.

⁴⁴⁸ Doğan, a.g.e. , s. 86-87.

⁴⁴⁹ Az da olsa orduya katılan Hristiyan askerler ise; askerliğe alışık değillerdi ve dil bilmiyorlardı. Din kardeşlerine ateş etmek istemeyen bu askerler çoğu zaman ya casusluk yapıyor ya da firar ediyorlardı. Karal, (1996) , s. 309.

İstanbul doğumlu olanlar, *bedel-i nakdiye* gücü yeten varlıklılar, Yemen, Hicaz, Irak, Trablusgarp ve Arnavutluk halkı da Müslüman olmalarına rağmen orduya fiilen katılmazlardı⁴⁵⁰. 1909 ve 1914 yıllarında çıkarılan Askerlik Kanunları ile 45 yaşın altındaki tüm erkeklerin askerlik hizmeti ile yükümlü oldukları belirtilmiş olsa da, Harbiye Nezaretinin sonradan verdiği emir doğrultusunda, gayrimüslimler, Müslüman efrattan ayrılarak Amele Taburlarına gönderilmişlerdir⁴⁵¹. Neticede, ordunun çekirdeğini oluşturan kesim, Anadolu’da yaşayan köylü nüfusu olmaya devam etmiştir. Bu askerler, geldikleri bölgelerdeki fakirlikten başka uzun yıllar isyan bastırmak için gittikleri cephelerde yıpranmışlardır. Siyasal bilinç düzeyi zayıf erler arasında niçin savaştığını bilmeyen askerler dahi vardır⁴⁵².

Ülkedeki okuma-yazma oranı yüzde 5 civarında olduğundan, modernleşmeyi takip edemeyen bu halktan askerler, siyasi hareketlere nispeten ilgisizdiler. II. Meşrutiyet Döneminden önce, geciken terhislerden dolayı kışla önünde birçok kez silah çatıp terhis dilemişlerdir. Bununla birlikte, Osmanlı neferinin ayaklanarak ilk kez kendi adına siyasal talepte bulunması, 31 Mart Vakası’nda gerçekleşmiştir. Neferlerin en önem verdikleri değerleri dinî değerlerdir. Bu değerlere yapılan saygısızlığa sert tepki verirlerdi⁴⁵³ ve “Halife” sıfatını taşıyan padişaha da gönülden bağlıydılar. Misyonlarını İslam varlığını korumak olarak kabul eden bu askerler, zor şartlar karşısında üstün fizik ve moral gücüne de sahiptiler⁴⁵⁴. Örneğin; Çanakkale Savaşı sırasında 57. Alay’daki askerlerin gösterdikleri direnç ve sabır, tüm askerlerin şehit olmasına neden olacak kadar güçlü olmuştur⁴⁵⁵.

Osmanlı neferi, hızlı bir değişim süreci içerisine girmiş olan zabitin yanında Osmanlı toplumunun temel rüknünü teşkil eden Müslüman-Türk unsurunun temsilcisi olarak an’anevi rolüne sadıktı. Osmanlı neferini, siyasi olayların içerisine çeken başlıca unsur,

⁴⁵⁰ A. Alkan, a.g.e. , s. 43.

⁴⁵¹ Hacısalihioğlu, M. (2010). İçerme ve Dışlama: Osmanlı İmparatorluğu’nda Askere Alma., E. B. Peker ve İ. Akça. (Derleyenler). *Türkiye’de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti*. (Birinci Baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s. 101. Ayrıca aynı eser bakınız 98: “ Yasaların nasıl algılandığına bakıldığında ortaya çıkıyor ki, gayrimüslim mebusların sergilediği olumlu tavır, gayrimüslim ahalinin ve din adamlarının büyük kısmınca paylaşılmamaktaydı.”

⁴⁵² Karal, (1996) , s. 308

⁴⁵³ Ayrıca, neferlerin, 31 Mart Vakası’nda dini hassasiyetlerini dile getirirkenki söylemleri için bakınız; aynı eser, s. 45: “Sana kurban olayım ağam, sen gözümün üstüne vur, zararı yok. Bizi dövenler küçük çocuklardır. Hem de ağızları küfürle doludur. Dinimize, imanımıza küfrediyorlar. Günah değil mi?”; A. Alkan, a.g.e. , s. 44-45.

⁴⁵⁴ Karal, (1996) , s. 406.

⁴⁵⁵ Ortaylı, İ. (2014). *İmparatorluğun Son Nefesi*. (Birinci Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları, s. 141.

kendi iç dünyasındaki değerlerden ziyade zabitanın değerlerindeki farklılaşma ve değişim olmuştur⁴⁵⁶.

31 Mart Vakası, askerî sebeplerle ortaya çıktıktan sonra dinî, siyasi ve sosyal gerekçelerle genişlemiş bir ayaklanmadır⁴⁵⁷. Bu ayaklanma, seyfiye sınıfı içerisindeki alaylı ve alt rütbeli (çavuş, nefer) askerler ile ilmiyenin birlikteliğinden güç almıştır. Meşrutî yönetimin tekrar kurulmasını sağlayan seyfiye, şimdi de onu İttihat ve Terakki Cemiyetinin baskısından kurtararak, bürokrasi basamaklarını ulemaya açmak istemiştir⁴⁵⁸. 31 Mart Vakasından sonra ise, seyfiye mensupları, politikacıları kanun ve nizamı korumada başarısız bularak siyasi hayatta sürekli olarak artan bir rol üstlenmişlerdir⁴⁵⁹.

Seyfiye içerisindeki memnuniyetsizliklerin 31 Mart Vakasında büyük bir ayaklanmaya dönüşmesinden önce, İttihatçı mektepli subaylara karşı öfkeyi artıran bir dizi olay yaşanmıştır. Nişancı Taburu çavuşlarının yönettiği küçük ölçüde bir 31 Mart Vakası olarak da nitelenen Edirne Ayaklanması'nda, mektepli subayların Padişah'ın şahsına karşı gösterdikleri saygısızlık, Padişah'ın ölmüş olmasından veya öldürülmesinden endişe eden askerlerin ayaklanmasına yol açmıştır. Bu ayaklanma; Meşrutiyet'in ilanının üçüncü gününde bir subayın heyecana kapılarak "*Padişahım çok yaşa!*" levhasını parçalamasıyla başlamıştır. Devamında, İttihatçı Erkanı Harp Kolağası Ruşeni Bey, askerleri kaba bir üslupla azarlayarak askerleri şoka uğratmıştır. Hadiseyi izleyen askerler önce herhangi bir taşkınlıkta bulunmamışlarsa da, nutkun üslubundan Padişah'ın öldürüldüğüne veya öldürüleceğine inanan Yanıkkışla'daki askerler çok geçmeden ayaklanmışlardır. "*Padişahımızı isteriz, babamızı isteriz!*" haykırılarıyla şehre yürüyen askerler, kendilerine nasihat vermek isteyen Yarbay Kayserili Galip Bey'i atından indirerek dövmüşlerdir. Nihayet, isyancı askerlerden 300 kişilik kısmının, bir kabile halinde İstanbul'a götürülerek Padişahın sağ olduğunu görmesine izin verilerek isyan bastırılmıştır. "Baba'nın sağ olduğunu ve esir olmadığını gören askerler Edirne'ye döndükten sonra, eski erler terhis edilmiştir. Ancak, terhis edilen bu erler bir ay sonra memleketlerinden geri getirtilerek

⁴⁵⁶ A. Alkan, a.g.e. , s. 45.

⁴⁵⁷ Millet İttihatçı yönetimin idaresinden memnun olmasa da, bu tip bir isyanı çıkaracak olan millet değildir. Ama bu tarihten sonra birçok politikacı, Türk milletini irtica ile tehdit etmiş, Türk milletinin mürteci olduğunu, irticaya taviz verebildiğini, binâenaleyh vesayet altına alınması gerektiğini ima etmiştir. Bu durum, yönetim ile halkın arasını açan önemli bir unsur olmuştur. Bakınız; Öztuna, (1994b) , s. 403.

⁴⁵⁸ Turfan, M. N. (2013). *Jön Türklerin Yükselişi*. İstanbul: Alfa Yayınları, s. 238-239.

⁴⁵⁹ Ahmad, (2013), s. 67.

içlerindeki 7 elebaşı askeri mahkeme kararıyla asılmıştır⁴⁶⁰. Edirne Ayaklanması, orduda, ileride daha belirgin bir biçimde ortaya çıkacak olan bölünmenin habercisi olmuştur. Bu bölünme, özellikle alaylı ve mektepli subaylar arasında yaşanmıştır⁴⁶¹.

Edirne Ayaklanması dışında da, 31 Mart Vakası'na kadar süren bir dizi isyan ve huzursuzluk ortaya çıkmıştır. Bu isyanlardan ilki 1908 Ekim'inde, Şarap İskelesi'ndeki askerlerin Taşkışla'ya doğru yürüyerek askerler arasında ayrımcılık yapılmamasını, adil davranılmasını istemeleriyle gerçekleşmiştir. Bunun üzerine, derhal duruma müdahale edilerek on yedi asker tutuklanmıştır. Ardından, Babıali ve Kadırga'da görev yapan askerler talime çıkmamışlardır. Sonuçları daha ağır olan bir olay ise 1908 Ekim'inin son günlerinde Taşkışla'da yaşanmıştır. Olayda, İttihatçılar, güvenemedikleri II. Abdülhamit'in Hassa kuvvetlerinden bazı taburlarının Hicaz'a gönderilmesini kararlaştırarak, kendi güvenliklerini sağlamaları için Selanik'ten getirilmiş Avcı Taburlarının etkinliğini artırmak istemiştir. Bunun üzerine, Hassa kuvvetlerindeki askerler, “*Padişahım Çok Yaşa!*” diye bağırarak iki gün boyunca silahlarını çatıp beklemişlerdir. İsyen hareketi nedeniyle 3. Avcı Taburu isyancıları kuşatmış, çıkan çatışmada asilerden üç veya dördü öldürülmüştür. Arkasından, I. Ordu Kumandanı Mahmut Muhtar Paşa, Yıldız Sarayı civarındaki taburların askerlerine ibret olması için Harbiye Nezareti Meydanı'na öldürülen çavuşların cesedini asmak isteyerek krizi tırmandırmıştır. Bu alışılmadık sert tavır, seyfiye sınıfı ve halk arasında, İttihatçı subaylara karşı infial uyandırmıştır. Taşkışla Ayaklanmasından sonra, 4. Alayın alt rütbedeki askerleri “*Zabitleri istemeyiz!*” sloganıyla bir isyan hareketinde bulunmayı denemişlerdir. Arkasından, Yıldız'da selamlık resminde teşrifat sebebiyle Arnavut Taburları ile 3. Avcı Taburu arasında bir gerginlik yaşanmıştır⁴⁶². Yine, meşrutiyet öncesi döneme benzer şekilde askerlik süreleri uzatılan erler, başlarındaki çavuşlarla beraber ayaklanmışlardır. Bu ayaklanma isyancılarla aynı kışlada kalan Avcı Taburları eliyle

⁴⁶⁰ Detaylı bilgi için bakınız; A. Alkan, a.g.e. , s. 102-103.

⁴⁶¹ Akyılmaz, (2015), s. 462.

⁴⁶² Akyılmaz, (2015), s. 462.

bastırılmıştır⁴⁶³. Alaylı subayların yumuşak tavırları⁴⁶⁴ yerine mektepli subayların sert tedbirlerini gören er ve erbaşlar arasında, mektepli subaylara karşı nefret hızla yayılmaya başlamıştır.

Alaylı subayların ordudan tasfiye edilmesini, askerlik mesleğinde modern profesyonelliğe geçiş için gerekli gören yeni siyasi rejim, 1400 alaylı subayı görevden uzaklaştırmıştır. Alaylı subaylar, yeni tasfiye söylentilerinin yaygınlaşması üzerine protesto gösterilerine başlamışlardır. Bunun üzerine, 1. Süvari Tümeni'nden bir mirli ve çeşitli rütbelere, hepsi alaylı dört subay tutuklanmış ve görevlerinden alınmıştır. Yaşanan tasfiyeler, rütbece yükselip alaylı subay olmak isteyen er, onbaşı ve çavuşları da etkilediğinden, alaylı subaylarla erat arasındaki bağın güçlenmesine yol açmıştır⁴⁶⁵. Mektepli subayların, Prusya modelinde sıkı talimler uygulaması ve hazırladıkları talim programlarını dinî gerekliliklere riayet etmeden⁴⁶⁶ planlamaları, 31 Mart Vakası'nın yaşanmasında diğer önemli bir etken olmuştur. Seyfiye içerisindeki hoşnutsuzluklardan faydalanan Volkan gazetesi, uyguladığı dinî içerikli propagandalarla, erbaşları, kendi subaylarına bağlayan kumanda zincirinden kopararak, mektepli subayları etkisiz kılmayı başarmıştır⁴⁶⁷. 31 Mart Vakası'nda, isyancıların başı üst düzey subaylar olmayıp, çavuş ve başçavuş rütbesindeki bu askerlerdir. Bunun bir nedeni de, mektepli subayların 1908 Askerî İhtilalini gerçekleştirirken ve gerçekleştirdikten sonra, üstlerine karşı yaptığı muamelelerle

⁴⁶³ İnternet: Aysal, N. (Mayıs-Kasım 2006). Örgütlenmeden Eyleme Geçiş: 31 Mart Olayı, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 37-38, s. 20-21. Web: <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/45/789/10128.pdf> adresinden 4 Nisan 2016'da alınmıştır. Ayrıca aynı eserde bakınız; 21: Bu olaydan sonra, ordu içerisinde disiplini sağlamak amacıyla bir takım emirler yayımlanmıştır. Özellikle, subayların siyasetle uğraşmamaları ve tiyatrolarda oyunculuk etmemeleri gibi ordu disiplinini bozan ve erleri de saygısız yaptığına inanılan emirlerin çokluğu dikkat çekici boyuttadır. Fakat, alınan bu gibi önlemler, ordu içindeki gergin ortamı daha da artırmıştı. Bir tiyatro oyununda oyunun erlere yasak edilmesi, erlerin, 'bize yasaksa subaylara da yasak olmalıdır' serzenişleriyle tiyatroyu basmalarına yol açmıştı. 23 Ocak 1909'da ordu içerisindeki ayaklanmalara Harp Okulu Öğrencileri de katılmıştı. Okul Nizamnamesi'nin sertliğinden ve yabancı dil öğrenmekteki güçlüklerden şikayet eden öğrenciler ayaklanmış, hükümeti uzun süre uğraştıran bu ayaklanma 60 öğrencinin okuldan kovulup hapsedilmesiyle son bulmuştur. Ordu içerisinde meydana gelen bu gibi olaylar, İttihatçılara duyulan tepkinin gittikçe artmasına neden olmuştur.

⁴⁶⁴ "İkdam gazetesindeki bir yazıya göre; Almanya'da da okumuş olsa, genç bir subay, asker'in 'hissiyat-ı kalbiyesini' anlayamaz. İlim başka 'medeniyet' başkadır. Askeri anlayacak olan 'Bittabi asker içinde büyümüş, saç sakal ağartmış, bir Müslüman askerinin düşüncelerine yakından kesb-i vukuf etmiş ümera ve zabitan'dır'. Yani, alaylı subayların asker'in gönlüne göre subay oldukları söylenmek istenmektedir." Bakınız; Akşin, S. (1970). *31 Mart Olayı*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, s. 229.

⁴⁶⁵ Turfan, a.g.e. , s. 234-235.

⁴⁶⁶ Askerlik hizmeti, askerler için durmadan talim gerektiren, demir gibi bir disiplin altında yaşanan çekilmez bir hayat olmuştur. Diplomalılar, namaz vakti ve gusül abdesti de dahil olmak üzere talime ara vermek ya da talim yapmamak için öne sürülen hiçbir özrü tanımamışlardır. Bakınız; Akşin, (1970) , s. 227.

⁴⁶⁷ Akşin, (1970) , s. 229.

askerî hiyerarşinin önemini ayaklar altına almış olmasıdır. Ordudan tasfiye edileceklerine iyice inanmış alaylı subaylar ise, isyanı yönetmemiş daha çok teşvik etmişlerdir⁴⁶⁸.

İsyanın başladığı Avcı Taburları, aslında, Meşrutiyet'in ilanından sonra İttihatçıların kendilerini güvensiz hissetmeleri nedeniyle Rumeli'den sevk ettiği birliklerdir. III. Ordunun üç avcı taburundan oluşan bu askerler, 1908 Ekim ayı sonlarında, Selanik'ten getirilerek İstanbul'un merkezine ve Yıldız Sarayı'na yakın olan Mecidiyeköy'deki Taşkılla'ya yerleştirilmişlerdir⁴⁶⁹. II. Mahmut'un tahta çıkmasını sağlayan Alemdar Mustafa Paşa'nın bir yüzyıl önce denediği İstanbul'un yerli askerlerine karşı Rumeli'den getirilen askerleri siyasi hayatta denge unsuru olarak kullanma fikri, bu kez İttihatçılar tarafından Avcı Taburları eliyle tekrarlanmıştır. Nitekim, Avcı Taburlarının Selanik'ten hareket etmesinden hemen önce, Mahmut Şevket Paşa'nın askerlere hitaben yaptığı konuşmasında “...*Siz sadece asker değil, aynı zamanda hürriyetin de nıgehbanısiniz (gözcüsünü/ bekçisisiniz/ gözeticisisiniz)*” denilerek, askerlere askeri görevleri dışında yeni rejimin bekçiliği görevi de verilmiştir. Böylelikle, Cumhuriyet Döneminde de devam edecek olan bu yeni görevlerinde askerlerden, rejim için bir tehlike söz konusu olursa bu tehlikenin savuşturulması için müdahale etmeleri ve gerekeni yapmaları beklenmiştir⁴⁷⁰.

Yaşanan isyanlar hep Selanik'ten getirilen bu avcı taburları eliyle bastırılmıştır. Ancak, II. Abdülhamit'in özel muhafız alaylarında bulunan Arap ve Arnavut Taburlarının isyanında da Arnavut asker ağırlıklı Avcı Taburlarının kullanılması, isyanı bastıran askerlerin tepkisine neden olmuştur⁴⁷¹. Yine, İttihatçı subaylarla daha düşük rütbeliler arasında farklı dünya görüşlerinden kaynaklanan derin ayrımlar Avcı Taburlarındaki askerleri rahatsız etmiştir. Alaylı olarak nitelenebilecek bu askerlerin, Harp Okulu mezunları gibi İttihat ve Terakki'nin ateşli savunucuları olmadıkları, bu gruplar arasında dini hassasiyetlerin ve hemşerilik bağlarının daha kolay harekete geçirilebileceği dikkate alınmamıştır. Önceden değindiğimiz gibi; alaylı subayların tasfiyesi, erbaşların önünün kapanarak subay kadrolarının sadece Harp Okulu mezunlarına açılmak istenmesi de Avcı Taburlarındaki askerlerin tepkilerini artırmıştır. Avcı Taburları içerisinde giderek artan tepkiler, askerlerin muhalif cepheye kaymasına yol açmış ve traji-komik bir şekilde,

⁴⁶⁸ Moreau, a.g.e. , s. 191.

⁴⁶⁹ Akyılmaz, (2015), s. 463; A. Alkan, a.g.e. , s. 107-108.

⁴⁷⁰ Akyılmaz, (2015), s. 463.

⁴⁷¹ Aysal, a.g.m. , s. 21-22.

İttihatçılar tarafından rejimin ve kendilerinin güvencesi olarak görülüp getirilmiş bu askerlerin 31 Mart Vakasını başlatmalarına neden olmuştur⁴⁷².

Ulema içerisinde itidal çağrılarında bulunanlar var olsa da, Avcı Taburlarından sonra 31 Mart Vakasına katılan en kalabalık grubun “talebe-i ulûm (medrese öğrencileri)” olması, isyanın ordu-ulema işbirliğiyle çıktığı yönündeki görüşleri güçlendirmektedir. Bu açıdan 31 Mart Vakası, II. Mahmut’un aldığı önlemlerle parçalanan ancak o tarihe kadar Osmanlı Devleti’nde muhalefet deyince akla gelen ilmiye-Yeniçeri Ocağı işbirliğini hatırlatmaktadır. 13 Nisan’da Avcı Taburları, isyanı başlatıp Yeni Cami önlerine geldiklerinde, karşılarında beyaz sarıklı medreseli kalabalığı bulmuşlar ve ilmiyeyi doğal müttefikleri olarak gördüklerinden bütün medreseleri dolaşarak talebeleri ve hocaları kendilerine katılmaya davet, hatta mecbur etmişlerdir. Aslında, ilmiye sınıfı genel olarak meşrutiyet düzenini desteklerken, İttihatçıların dünya görüşlerine ve laikliğe gidebilecek uygulamalarına karşı bir tavır sergilemiştir. Bu geniş yelpaze içerisinde ulemadan bazı muhalifler İttihad-ı Muhammediye Cemiyeti çatısı altında yer alırken, bazıları da Ahrar Fırkası’na yakın olmuştur⁴⁷³.

İttihat ve Terakki Cemiyetinin sert ve Osmanlı milletini hayata geçirmedeki başarısız politikaları, Avcı Taburlarındaki Arnavut milliyetçilerinin, adem-i merkezîyet görüşlerini savunan Ahrar Fırkasına yakınlaşmalarına neden olmuştur. Yine, 31 Mart Vakası’nda Prens Sabahattin’e yakınlığıyla bilinen İngilizlerin de etkili olduğu iddiaları vardır⁴⁷⁴. 12 Mart 1909’da Ahrar Fırkası üyesi Rıza Nur’un İkdâm gazetesinde yayınlanan ve Cemiyeti istibdatçı tutumlarla, yolsuzluklarla, özgürlüklere karşı tavır takınmakla, hükümet içinde hükümet olmakla itham eden “*Görüyorum ki İş Fena Gidiyor*” başlıklı makalesi büyük bir yankı uyandırarak muhalifleri birbirine yaklaştırmıştır. Bu yazı, bütün muhalefet gazetelerinde yayınlandığı gibi İngiliz gazetesi The Times’da da makalenin iki sütunu aşan özet ve yorumuna yer verilmiştir. Bunun üzerine; muhaliflerin İttihat ve Terakki Cemiyetine yönelik artan saldırılarına karşı Cemiyet, büyük bir yemek organizasyonu düzenlemiş ve yemekte, hem İttihatçıların lideri hem de Meclis başkanı olan Ahmet Rıza muhalifleri hedef alarak onların hain olduğunu ima etmiştir. Ortaya çıkan tabloda muhalif grubu; ordudan atılan alaylı subaylar, Ahrar Fırkası, Derviş Vahdeti ve İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti,

⁴⁷² Akyılmaz, (2015), s. 464.

⁴⁷³ Akyılmaz, (2015), s. 465.

⁴⁷⁴ Tanör, a.g.e. , 188.

ilmiye sınıfının önemli bir kısmı ve Prens Sabahattin ile Mizancı Murat gibi eski İttihatçılar temsil etmiştir. Ayaklananlar, meşrutiyetle sorunları olduklarından değil, İttihatçı politikalarından rahatsızlık duyduklarından isyan etmişlerdir. Kitleleri harekete geçirmek için, İttihatçıların laik uygulamaları ve bazı dini hassasiyetlere karşı yeterince duyarlı davranmadıkları yönündeki toplumsal algı kullanılmış ve isyancıların sloganı “*şeriat isteriz!*” olmuştur⁴⁷⁵. Osmanlı toplumunun, dini gerekçelerden başka 31 Mart Vakası’na destek verme nedenlerinden birisini de, İmparatorluğun farklı unsurlarını tek tipleştirme amacı güden İttihatçı baskı politikaları oluşturmuştur.

6 Nisan’da İttihat ve Terakki Cemiyeti aleyhine yazılar yazan Ahrar yanlısı Arnavut asıllı Hasan Fehmi öldürülmüş ve katiller bulunamayınca Cemiyetin bu suikasti gerçekleştirdiği kanısı toplum genelinde hakim olmuştur. Geniş katılımlı cenaze töreninden sonra, Cemiyet aleyhine büyük gösteriler düzenlenmiştir⁴⁷⁶. Bunun üzerine, 10 Nisan günü, seyfiye içerisindeki huzursuzluğa bir önlem olarak, bütün askerlere, hocalarla görüşmemelerini tembihleyen, din işlerinde Allah ile kul arasına kimsenin girmeye hakkı olmadığına vurgu yapan bir emir okunmuştur⁴⁷⁷. Arkasından, Volkan Gazetesinde, er ve erbaşların İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti lehinde ve İttihat ve Terakki Cemiyeti aleyhinde mektupları çıkmıştır⁴⁷⁸. Nihayet, İttihat ve Terakki Cemiyeti, 12 Nisan’da yayımlanan bir bildiriyle, artık gizli bir oluşum olmadığını ve olağan bir siyasi partiye dönüştüğünü bildirmek zorunda kaldıktan sonra, İttihad-ı Muhammedî Cemiyetinin dinî söylemlerle iletişime geçtiği avcı ve piyade birlikleri İttihat ve Terakki Cemiyetine karşı ayaklanmayı başlatmışlardır⁴⁷⁹. 13 Nisan’da (31 Mart) Taşkışla’daki 4. Avcı Taburu, 1908 Askerî İhtilalinde Niyazi Bey’in yanında yer almış olan Hamdi Çavuş önderliğinde ayaklanmıştır. Askerler, subayları yakalayıp hapsederek harekete geçtikten sonra, onbaşı ve çavuşların komutasında “*şeriat*⁴⁸⁰ *isteriz!*” sesleriyle Ayasofya önlerine gitmişlerdir. Diğer askeri

⁴⁷⁵ Akyılmaz, (2015), s. 466-470.

⁴⁷⁶ Zürcher, (2004) , s. 143.

⁴⁷⁷ Karal, (1996) , s. 85.

⁴⁷⁸ Akyılmaz, (2015), s. 467.

⁴⁷⁹ Lewis, Bernard. (2008). *Modern Türkiye’nin Doğuşu*. (Çev. B. B. Turna). (Üçüncü Baskı). Ankara: Arkadaş Yayınevi, s. 291-292.

⁴⁸⁰ Hoca Rasim Efendi’nin ayaklanma günü konuştuğu bir avcı erine göre şeriat; Kuran ve onun emrine uygun olan meşrutiyetti. Avcı eri devamında, Selanik’ten meşrutiyeti muhafaza ve mürtedler başkaldırırsa onları tepelemek için getirildiklerini söylüyor ve buna rağmen, şeriata uymayacak şekilde namaz ve gusül abdestlerinin, talim bahanesiyle engellendiğini ve mürted yapılmak istendiklerini inanıyordu. En nihayet bu avcı eri, zabitlerin sarhoşluğundan ve gayrimeşru ilişkilerinden dem vurmaktaydı. Bakınız; A. Alkan, a.g.e. , s. 111.

birliklerin⁴⁸¹, ilmiyenin alt derecesinden ulemanın⁴⁸² ve medrese öğrencilerinin⁴⁸³ katılımıyla isyan büyümüştür. Şeyhülislamın aracılığıyla isyancılar taleplerini⁴⁸⁴ yönetime bildirmişlerdir. II. Abdülhamit, 2. Tümen kumandanından isyanın bastırılmasını istemiştir. Tümen komutanı ise, ordu kumandanından böyle bir emir almadığını ama başkumandan olan Padişah'ın emir vermesi halinde emrini yerine getireceğini belirtmiştir. II. Abdülhamit, tereddüt ederek ordu komutanı ile görüşülmesini ve onun emrinin uygulanmasını emretmiştir. O zamanlar İttihat ve Terakki Cemiyeti yanlısı olan Hassa Ordusu Komutanı Mahmut Muhtar Paşa, isyanın bastırılması emrini vermekten çekinmiştir⁴⁸⁵. Neticede, talepleri yerine getirilen isyancı seyfiye ve ilmiye mensupları birlikte sevinç gösterilerinde bulunmuşlardır. Muhlifleri bünyesinde toplayan Ahrar Partisinin İttihat ve Terakki Cemiyetine karşı yürüttüğü bu hareket, daha sonradan bu partinin yönetiminden çıkmıştır⁴⁸⁶. İsyanın ilk gününden başlayarak ulema, arabulucu, temsilci ve yatıştırıcı bir rol üstlenip, seyfiyenin iki-üç gün süren egemenliğinden sonra, şeriat gerekçesiyle çıkmış olan bu isyanın yönetimine kendisi el koymuştur⁴⁸⁷. İsyan sonucunda, mektepli subaylardan yirmisi ve iki de milletvekili öldürülmüştür. Yönetimin, isyancıların talepleri doğrultusunda düzenlenmesiyle, uzun süre hariciye nazırlığı yapmış olan Ahmet Tevfik Paşa sadrazamlığa getirilmiş ve meclis tarafından şeriata uyma kararı alınmıştır⁴⁸⁸. Böylece, İttihatçı asker ve

⁴⁸¹ “Tophane’deki İstihkam Taburu, Kılıç Ali Paşa’daki askerler, Beyoğlu’ndaki Topçu Numune Alayı, Yıldız’daki 5,6 ve 7’nci alaylar ve Bahriye Nezaretindeki erler isyana katıldı.” Bakınız; Karal, (1996) , s. 85.

⁴⁸² Ulemanın alt derecelerinden isyana destek olanlar; en başta Derviş Vahdeti’nin başı olduğu Volkan Gazetesi ve İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti olmak üzere, askere çağrılan ilmiye öğrencileri, El İslam Cemiyeti, Cemiyet-i İlmiye-i İslamiye idi. Derviş Vahdeti’nin grubu şehre hakim olan gruptu. Medrese eğitimi almayan ve hafızlıktan gücünü alan Vahdeti’nin, dinî kimliğinden çok muhalif kimliği ağır basmaktaydı. Nitekim, isyanın başarısızlığı üzerine Sait Paşa’ya sığınmaya çalışmıştı. Bunun yanında, gerçekten şeriat isteyen birçok destekçisi bulunmaktaydı. El İslam Cemiyeti ise, medrese eğitimi almış olan Adanalı Hayret Efendi önderliğinde idare ediliyordu ve Vahdeti grubuna benzer bir yönde isyana destek vermişti. İttihad-ı Muhammediye veya El- İslamcı olmayan ilmiyeliler ise, Cemiyet-i İlmiye-i İslamiye bünyesinde toplanmıştı. Bu cemiyet de isyana destek vermiş olmakla birlikte, yaptığı yayınlarda, olaylara daha soğuk kanlı yaklaşarak tarafsız görünmeye çalışmıştı. Bakınız; Akşin, (1970) , s. 235-237.

⁴⁸³ Hürriyetin ilanından sonra, medrese öğrencilerinin askerlikten muaf olması için sınavdan başarıyla geçmelerini gerekli gören düzenlemelere gidildi. Öğrenciler, İstanbul halkıyla da eşit tutulmayarak haksızlığa uğradılar. Medrese öğrencileri, ayaklanmanın başarıya ulaşmasında en büyük rollerden birisini oynadılar. Akşin, (1970) , s. 234-235.

⁴⁸⁴ Hüseyin Hilmi Paşa kabinesinin azledilmesi; milletvekillerinden Ahmet Rıza, Hüseyin Cahit, Rahmi ve Talat Beylerin başkentten uzaklaştırılmaları; şeri hükümlerin noksansız uygulanması; alaylı zabıtlardan mağdur edilenlerin işlerine geri alınmaları; davranışlarından ötürü hiçbir neferin kılına dokunulmaması gibi taleplerden oluşan bir liste sunulmuştur. Bakınız; Çavdar, T. (2004). *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi*. (Üçüncü Baskı). Ankara: İmge Kitabevi, s. 125.

⁴⁸⁵ Öztuna, (1994b) , s. 403.

⁴⁸⁶ Zürcher, (2004) , s. 144-145.

⁴⁸⁷ Akşin, (1970) , s. 238.

⁴⁸⁸ Moreau, a.g.e. , s. 192.

sivil bürokratlar, özellikle başkentte ağır bir darbe aldıklarından güçlerini toplamak üzere Rumeli bölgesine çekilmişlerdir.

2.1.4. Seyfiye sınıfı içerisindeki ikinci karşılaşma: Hareket Ordusu’nun ayaklanmayı bastırması ve mektepli subayların Mahmut Şevket Paşa iktidarında toparlanma dönemi

İttihat ve Terakki Cemiyeti, İstanbul’dan sürülmüş olmakla birlikte, taşradaki, özellikle de Makedonya’daki konumunu korumuş ve derhal karşı tedbirler almaya başlamıştır. Cemiyet, halkı, anayasanın tehlikede olduğuna inandırmak suretiyle 15 Nisan’da isyancılara karşı askerî bir seferberlik başlatmıştır. Cemiyetin çağrısı üzerine, II. ve III. Ordu birliklerinden ve Niyazi Bey komutasında çoğunluğunu Arnavutların oluşturduğu yerli halktan katılımlar sağlanarak “Hareket Ordusu” oluşturulmuştur⁴⁸⁹. Bu ordu, Cumhuriyet Döneminde de etkisini sürdürecektir bir anlayışa sahip olup “*vatanı ve meşrutiyeti korumak ve kollamak ve siyasal taraflar arasında hakem rolünü oynamak*” amacıyla olmuştur⁴⁹⁰. Hareket Ordusu’nun üst rütbeli subayları arasında, Berlin’deki Türk elçiliğinden gelerek orduya katılmış olan Enver Bey ve Mahmut Şevket Paşa’nın kurmay başkanı sıfatını taşıyan Mustafa Kemal Bey de vardır⁴⁹¹. Mahmut Şevket Paşa komutasındaki Hareket Ordusu sadaret makamına içeriğinde tehdit de içeren bir ültimat⁴⁹² gönderdikten sonra 24 Nisan’da İstanbul’a girmiştir. Garnizon birlikleri silahsızlandırılmış ve ülke içerisinde sıkıyönetim ilan edilmiştir. Asiler, yargılanıp ağır cezalara⁴⁹³ çarptırılmışlardır. 600’den fazla operasyon düzenlenerek, başta I. Ordu birlikleri

⁴⁸⁹ Zürcher, (2004) , s. 145. Ayrıca bakınız; Öztuna, (1994b) , s. 403: Meşrutiyet öncesi çeteci olup Türk kanı dökmüş Bulgar, Sırp, Yunan, Makedon, Arnavut gönüllülerde Hareket Ordusu’na katılmışlardır.

⁴⁹⁰ Tanör, a.g.e. , s. 191.

⁴⁹¹ Lewis, a.g.e. , s. 293.

⁴⁹² Bu belgede, yalnızca “ordunun” hemen uygulayacağı önlemlerden (başkentte kamu düzeninin sağlanması, “hainler” tarafından kandırılan eratin bastırılarak terhis edilmesi ve “isyana” neden olanlar, önderlik edenler ve bunda rol alanların cezalandırılması gibi) değil, özellikle sıkıyönetim, başkentte gelecekteki kamu düzeni, yeniden toplanacak meclisin çıkartması gereken yasalar, yeniden oluşturulacak hükümet gibi konulardan söz edilmiştir. Yani belgede hükümet işlevlerinin ordu tarafından üstlenilmesi belirtilmiştir. Ayrıca belgede, sultanın konumuna yönelik, “Meşrutiyet’e riayetleri baki kaldıkça” gibi örtülü tehditlerde yer almıştır. Turfan, a.g.e. , s. 245.

⁴⁹³ “Divan-ı Harb-i Örfi tarafından yapılan tahkikat ve mahkemeler sonucunda alınan kararlar 3 kısım defterde tasnif edilmiştir. 1. kısım defterde, İdama Mahkum Olup İdam Olunanlar ve Mahkumiyet Sebepleri; 2. kısım defterde ‘Müebbed ve Muvakkat Kürek ve Kal’abend ve Nefy ve Tard ve Altı Mah ve Daha Ziyade Hapis Cezalarına Mahkum Olanlar’; 3. kısım defterlerde ise ‘Bila-mahakame ve Bila-middet Nefy Olanlar’ yer almışlardır. ‘İrticaya iştirak’ gerekçesinin de olduğu birçok farklı gerekçeler ile idama mahkum edilenlerin sayısı 70 kişi olmuştur...” Detaylı bilgi için bakınız; Yıldız, S. (2006). *Çıkışından Bastırılmasına Kadar 31 Mart İsyanı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Ankara, s. 249-253.

olmak üzere, 13 Nisan'daki ayaklanmaya katıldığından kuşku duyulan herkes tutuklanmıştır. I. Ordudaki terhis edilebilir askerler İstanbul'dan uzaklaştırılarak memleketlerine gönderilmişlerdir. Geri kalan askerler de Makedonya'daki III. Ordu garnizonlarına dağıtılmışlardır⁴⁹⁴. Hareket Ordusu'na karşı herhangi bir direniş gösterilmesine izin vermeyen II. Abdülhamid, isyanı destekleyip yönlendirmediği halde, seyfiyenin iktidarına tehdit oluşturduğu düşünülerek tahttan indirilmiş ve yerine Mehmet Reşat, Sultan V. Mehmet olarak tahta çıkmıştır⁴⁹⁵. Neticede, 31 Mart Vakasından sonra yaşanan süreç, siyasal ya da herhangi bir toplumsal ayaklanma karşısındaki tek güvenilebilir kalenin mektepli subaylar sınıfı olduğu görüşünün güçlenmesine neden olmuştur⁴⁹⁶.

31 Mart Vakasına karşı gerçekleştirilen askerî müdahalenin nedenleri sadece siyaset temelli olmayıp, kendi geleneği tarafından üretilen siyasallaşmış bir seyfiye sınıfı temeline de dayanmaktadır. Yönetici sınıf olan seyfiyenin rolü, siyasal inisiyatifi elinde tutma biçiminde, anlık olacağı yerde yerleşik ve sürekli bir hale gelmiştir⁴⁹⁷. Cemiyetin desteğiyle komutayı Hüseyin Hüsnü Paşa'dan alan Mahmut Şevket Paşa⁴⁹⁸, “Kurtarıcı (Hareket) Ordu”nun komutanı sıfatıyla Anayasa'yı korumak için Selanik'ten gelmiş olmakla birlikte, ne Cemiyetin ne de Anayasa'nın kendisini dizginlemesini de istemiyordu. Bu konudaki kararını, daha önce görülmemiş bir şekilde kendisini ilk üç ordunun genel müfettişliğine atayarak belirtmiştir. Tümüyle askerî olan bu görev, Mahmut Şevket Paşa'yı harbiye nazırının ve kabinenin denetimi dışında tutmaktan başka, sıkıyönetim süresince kendisine sınırlanamayan yetkiler tanınmasını da sağlamıştır. Daha sonrasında da sıkıyönetim kararı 1911 Mart'ına kadar uzatılmıştır. İktidar tümüyle Mahmut Şevket Paşa'nın elinde toplanmıştır. 31 Mart Vakası sırasında İstanbul'daki örgütü dağılmış ve gücünü büyük oranda kaybetmiş olan Cemiyet ise, eski nüfuzunu kazanmak için Mahmut Şevket Paşa'nın yanında ikinci derecede rol almak zorunda kalmıştır⁴⁹⁹. Yine, gücünü artırmak isteyen Cemiyet, sahip olduğu meclisteki çoğunluğuna güvenerek, anayasa değişikliğine giderek Meclis-i Mebusanın kabineyi düşürmesini kolaylaştırıp, kabinenin Meclisi feshetmesini ise zorlaştırmıştır⁵⁰⁰.

⁴⁹⁴ Moreau, a.g.e. , s. 193-194.

⁴⁹⁵ Zürcher, (2004) , s. 146-148.

⁴⁹⁶ Turfan, a.g.e. , s. 258.

⁴⁹⁷ Turfan, a.g.e. , s. 249-250.

⁴⁹⁸ Bakınız; A. Alkan, a.g.e. , s. 136.

⁴⁹⁹ Ahmad, (2013) , s. 70-71.

⁵⁰⁰ Tunaya, (2009) , s. 21.

Rütbece ve kıdemce küçük olan mektepli subayların, İttihat ve Terakki Cemiyetindeki konumlarından dolayı sahip oldukları siyasal nüfuzla, askerî hiyerarşiye zarar vermesi üzerine Mahmut Şevket Paşa, subayların kendilerini sadece askerlik işine vermelerini aksi takdirde orduyu terk etmelerini⁵⁰¹ emretmiştir. İttihat ve Terakki Cemiyetinin gücünü azaltabilecek bu karar, Cemiyet kongrelerinde de kabul edilmiştir. Bununla birlikte, 31 Mart Vakası sırasında yaşananlar, Cemiyetin kendi siyasal konumu açısından, asker üyelerine ve onların ordu üzerindeki nüfuzuna bel bağlamış olduğunu gösterdiğinden, Anayasa'ya açıkça aykırı olmasına rağmen halen hizmette olan subaylar mecliste yer almaya devam etmişlerdir⁵⁰².

İttihat ve Terakki Cemiyeti, Hakkı Paşa Kabinesinde, Mahmut Şevket Paşa'yı harbiye nazırı olarak görevlendirerek⁵⁰³ denetim altına almaya çalıştıysa da başarılı olamamıştır. Harbiye Nezareti ile bütçe birliği ilkesini uygulamaya çalışan Maliye Nazırlığı arasında sorunlar yaşanmıştır. Paşa, ilk önce Yıldız Sarayında Harbiye Nezareti adına el koyduğu 550.000 lirayı vermeyi reddetmiş; ardından, Harbiye Nezaretine bütçede 9.5 milyon lira ayrılmış olduğu halde, bütçe meclise geldiğinde 5 milyon daha ek bütçe istemiştir. Maliye Nazırı Cavit Bey'in itirazlarına rağmen mebuslar, Paşa'nın isteğini yerine getirmişlerdir. Yine, Mahmut Şevket Paşa, Harbiye Nezaretine ayrılan bütçenin Divan-ı Muhasebat denetimine girmesine de karşı çıkarak istifa etme tehdidiyle denetimin gerçekleşmesini engellemiştir⁵⁰⁴.

Cemiyet ve mektepli subayların desteğini arkasına almış olan Mahmut Şevket Paşa, beraber hareket edip Anayasa'nın sınırlandırıcı hükümlerine aykırı bir şekilde iktidarlarını devam ettirmişlerdir; ancak, muhalefetin tekrar ortaya çıkmasına engel olamamışlardır. Cemiyetin gerçeklerden uzak ve tek tipleştirici merkezileşme politikaları ile vergi ve askerlik muafiyetlerinin kaldırılması sonucunda, Arnavutluk bölgesinde silahlı ayaklanmalar

⁵⁰¹ Benzer görüşleri savunan Mustafa Kemal Bey de, askerin siyasete karışmasının devam etmesi halinde ne güçlü bir Cemiyet ne de güçlü bir ordunun kurulamayacağını savunarak, Cemiyet'e üye olmaya devam etmek isteyenlerin ordudan istifa etmeleri gerektiğini belirtiyordu. Bakınız; İnternet: Lerner, D., Robinson, R. D. (Ekim 1960). *Swords and Ploughshares: The Turkish Army as a Modernizing Force*, *World Politics*, John Hopkins Üniversitesi Yayınları, Cilt 13, Sayı 1, s. 19-20. Web: <http://portal.ku.edu.tr/~dyukseker/lerner-turkisharmy.pdf> adresinden 6 Nisan 2016'da alınmıştır.

⁵⁰² Zürcher, (2004) , s. 150.

⁵⁰³ Mahmut Şevket Paşa, göreve gelirken, sivil ve askerî yetki arasında bir tercih yapma durumunda, İttihat ve Terakki'ye bile aldırmadan askerleri seçerdi. Çünkü, ordu, kendisini devlet ve toplumun yanında "Meşrutiyet'in savunucuları (Nigâhban-ı Meşrutiyet)" olarak görmeye alışmıştır. Gelenekler, ordunun devletin çekirdeğine, buraya muğlak bir biçimde aşılanmış parlamenter kurumlardan daha yakın, gizemli bir biçimde daha bağlı olduğunu söylüyordu. Bakınız; Turfan, a.g.e. , s. 261.

⁵⁰⁴ Akşin, (2011), s. 69-70.

yaşanmış ve bu ayaklanmalara karşı sert tedbirler alınmıştır⁵⁰⁵. Sonrasında, 9 Haziran 1910'da muhalif *Sada-yı Millet* gazetesinin başyazarı Ahmet Samim öldürülünce ve 31 Mart Vakasına benzer bir sürecin tekrar yaşanmasından korkularak Mahmut Şevket Paşa ve Talat Bey'i öldürmeyi amaçladıkları ileri sürülen birçok muhalif tutuklanmıştır⁵⁰⁶. 1910 Temmuz'unda Jandarma subayı Ali Kemal'in önderlik ettiği bir isyan hazırlığı ortaya çıkarılmıştır. 1911 yılına gelindiğinde ise Cemiyet, daha fazla muhalefetin yükselişine engel olamayarak ciddi iç sorunlarla uğraşmak zorunda kaldı⁵⁰⁷.

1911 yılının başlarında, İttihat ve Terakki Cemiyetinin meclis grubundan "Hizb-i Cedit" adıyla anılan o zamana kadarki en güçlü muhalif grup ortaya çıkmıştır. Paradoksal bir şekilde subayların siyasete karışmaktan sakınmalarını isteyen eski mektepli İttihatçılardan Miralay Sadık Bey⁵⁰⁸ ile Karesi Milletvekili Abdülaziz Mecdi Efendi'nin başını çektiği bu grup, 23 Nisan'da on maddelik bir programla⁵⁰⁹ İttihat ve Terakki Cemiyetini açıkça hedef almışlardır⁵¹⁰. Muhalif hareketi ve önderleri Sadık Bey'i, İttihatçı politikalarından rahatsız olan Mahmut Şevket Paşa da desteklemeye başlamıştı. Sonuçta kabinedeki Cemiyet üyesi nazırların sayısı azalmıştır. Tüm bu iç meselelerin üzerine Trablusgarp Savaşı'nın da çıkması Hakkı Paşa'nın istifasına ve Sait Paşa'nın göreve gelmesine neden olmuştur⁵¹¹. Yönetimde yaşanan değişikliklere rağmen, 1911 Mart'ında sıkıyönetimin süresiz olarak uzatılması ise, seyfiye sınıfının hâlâ en etkin kurum olduğunu göstermiştir⁵¹².

1911 Kasım'ında⁵¹³ Meclis-i Mebusan içerisinde bulunan partili (Osmanlı Demokrat Fırkası, Ahali Fırkası, Mutedil Hürriyetperveran Fırkası) ve partisiz tüm muhalifler anlaşarak Hürriyet ve İtilaf Fırkasını kurmuşlardır. Damat Ferit Paşa başkanlığa seçilmiş, muhalifler içerisinde daha aktif olan Miralay Sadık Bey de onun yardımcısı olmuştur. Parti, İttihat ve Terakki Cemiyetini iktidardan uzaklaştırmak için bir araya gelmiş olan çok farklı

⁵⁰⁵ Turfan, a.g.e. , s. 265.

⁵⁰⁶ Akşin, (2011) , s. 71.

⁵⁰⁷ Lewis, a.g.e. , s. 298.

⁵⁰⁸ Zürcher, (2004) , 151.

⁵⁰⁹ Programdaki temel ilkeler şöyle sıralanabilir: partinin milletvekillerinden birinin nazır olabilmesinin gizli oya ve 2/3 gibi yüksek bir çoğunluğa bağlanması, ahlak ve dini terbiyenin korunması, hilafet ve saltanatın bazı haklarının yeniden anayasa içerisinde yer alması, gizli amacı olan cemiyetlere izin verilmemesi. Bakınız; Çavdar, (2004) , s. 136.

⁵¹⁰ Çavdar, (2004) , s. 136.

⁵¹¹ Akşin, (2011) , s. 71-72.

⁵¹² Turfan, a.g.e. , s. 273.

⁵¹³ Bakınız; Zürcher, (2004) , s. 152.

kesimleri⁵¹⁴ bünyesinde barındırmıştır⁵¹⁵. Hürriyet ve İtilaf Fırkası, kuruluşunda özellikle tanınmış kişilerin şöhretinden faydalanmak istemiştir. Bu noktada, Sadık Bey, orduda ve özellikle Bahriye zabıtları arasında sevilen bir kişi olduğundan partiye alınmıştır⁵¹⁶. Fırkanın kuruluşuna Şükrü el-A'selî ve Hama mebusu Abdülhamid Zehravî başta olmak üzere Araplar ve Priştine mebusu Vulçetirli Hasan gibi Arnavutlar büyük destek vermişlerdir. Sabahaddin Bey taraftarları ise; fırka kurulduktan sonra da müstakil hareket etmişler; ancak, bazı Sabahaddin Bey taraftarları bireysel olarak Fırkaya destek vermişlerdir. Fırka, İttihad-ı anasır çerçevesinde azınlıklara idari ve sosyal yeni haklar vererek onları devlete bağlamak istemiştir. Sabahaddin Bey'in adem-i merkeziyet görüşlerinden etkilenen Fırka mensupları, siyasi özerkliğe ise karşı olmuşlardır. İslamcılık yanlısı Sadık Bey ve taraftarları dışındaki Fırka mensupları Osmanlıcılığı savunarak, İmparatorluğu parçalayacağını düşündükleri İslamcılık ve Türkçülük ideolojilerine karşı olmuşlardır. Fırka, dış politikada ise 1845 ve 1878'de Ruslara karşı Osmanlı Devleti'ni korumuş olan İngiltere yanlısı bir tutum sergilemiş ve İngilizlerin desteğiyle Osmanlı Devleti'nin liberal iktisat anlayışıyla Mısır gibi kalkınmasını sağlamayı hedeflemiştir. Bu nedenle, Fırka, İngiliz dostluğunu kazanmak için Mısır'da bulunan İngiliz yanlısı Kamil Paşa'yla yakın ilişkiler yürütmüştür. Ordu-siyaset ilişkisine de değinen Fırka, askerin siyasete karışmamasını asker, jandarma, kolluk ve kuvvetlerinin seçme hakkına sahip bulunmamalarını savunmuştur. Böylece, İttihat ve Terakki Cemiyetinin en büyük kuvvet kaynağını teşkil eden ordunun siyasetten ayrılmasını amaçlamıştır⁵¹⁷. Ancak, Fırka, ordunun muhalif kanadından çıkacak olan Halaskar subayların İttihat ve Terakki Cemiyetine müdahalelerini, iyimser bir anlayışla "Meşrutiyet nigehtbanlığı (koruyuculuğu)" şeklinde yorumlayarak ordunun Fırka lehinde siyasete müdahalesinden hoşnutluğunu gizlemeyecektir. Yine, Hürriyet ve İtilafın kuruluşunda büyük rol oynamış olan Rıza Nur, partisiyle ilişkisini keserek hem Halaskar Zabitan hareketine hem de Arnavut isyanına katılmıştır. Halaskar Zabitan hareketine katılmayan Lütfi Fikri ise Meclisin feshini haklı görmüştür. Yine, bu hareket sırasında muhalifler tarafından, hükümetten habersiz olarak İttihatçıları bir gece içinde toplayıp tutuklamak için

⁵¹⁴ Fırka ileri gelenlerinden Rıza Nur ile İttihatçı Hüseyin Cahit Bey diyalogu için bakınız Çavdar, (2004) , s. 138-139: " - Siz çok ileri gittiniz. Biz de bütün muhalefet kuvvetlerini bir araya topladık. Size müthiş bir darbeyi helak indireceğiz. Maksadımız sizi iktidar mevkiinden atmaktır.

-İyi ama içindezde mutaassıp, dindar, hoca, Hristiyan, cahil, alim ve muhtelif siyasî fikir adam var. Nasıl olur? Hani sen Meclis-i Mebusan'da Fırkalar namındaki eserinde, bizi, bir cinsten olmayan amalgame diye vasıflandırıyordun. Bizden dürüst iş çıkmayacağını iddia ediyordun. Ya bu sizinki?

-Evet hakkın var, sizi devirmek için şimdi ne bulursak topladık. Siz düşün, o gün fırkayı dağıtacağız..."

⁵¹⁵ Çavdar, (2004) , s. 137-138.

⁵¹⁶ Birinci, A. (1990). Hürriyet ve İtilaf Fırkası. (Birinci Baskı). İstanbul: Dergah Yayınları, s. 46.

⁵¹⁷ Birinci, a.g.e. , s. 50-63; Akyılmaz, (2015), s. 484-485.

hazırlıklar yapılmış; ancak, Sadık Bey'in Hürriyet ve İtilaf Fırkasının İstanbul şubelerini harekete karışmamaları yönünde uyarmasıyla tutuklamalar gerçekleştirilememiştir. Neticede, Hürriyet ve İtilaf Fırkası, başlangıçta Halaskar Subaylara siyasi destekte bulunmamış; ancak, sonradan ortak düşmanları olan İttihat ve Terakki Cemiyetine karşı bu askerlerle yakın ilişkiler yürütmüştür⁵¹⁸.

1911 Aralık ayında, açıkta bulunan İstanbul mebusluğunu, tek oy farkla Hürriyet ve İtilaf Fırkasının adayının kazanması, İttihat ve Terakki Cemiyetinin strateji değiştirerek, yasama organı karşısında yürütme organını güçlendirmeye çalışmasına neden olmuştur. Neticede, Kanunu Esasi'nin 7. ve 35. maddelerine dayanarak meclisin feshini⁵¹⁹ sağlayan Cemiyet, gücünü tekrar kazanmak için, muhalifler üzerindeki baskıyı iyice artırmış⁵²⁰ ve meşhur "sopalı (dayaklı) seçimleri"ni kazanmıştır. Toplumun genelinde gayrimeşru bir sonuç olarak değerlendirilen bu seçimler sonucunda ikinci dönem meclisine sadece 15 muhalif girebilmişti⁵²¹. Neticede, Cemiyetin meşru muhalefeti gayrimeşru yollarla ortadan kaldırma "başarısı" karşısında muhalif kesim, Cemiyet gibi hareket ederek, meşru bir yol olmasa da siyasetin son belirleyicisi konumundaki seyfîyeye yönelmiştir⁵²².

⁵¹⁸ Birinci, a.g.e. , s. 176-177.

⁵¹⁹ 35. madde; yeni seçimlere gidilmek üzere Meclisi kapatmak hakkını Meclis-i Ayan'ın da oyunu almak suretiyle Padişah'a tanımıştı. Ancak, Padişah'ın bu hakkı kullanabilmesi için, Mebuslar Meclisi ile Hükümet arasında bir anlaşmazlığın çıkması, Mebuslar Meclis'inin direnmesi halinde, hükümetin çekilmesi ve yeni kurulan hükümetin görüşünde ısrar etmesi gerekmektedir. Sadrazam Sait Paşa, bu dolambaçlı maddeyi değiştirmek için meclise sunduğu değiştirme teklifinde; Hükümetle Mebuslar Meclisi arasında, üzerinde anlaşmazlık çıkan maddelerin birinde hükümet direnirse ve bu madde mebuslar tarafından bir defadan fazla olmak üzere kesin çoğunluk ile reddedildiği takdirde, Hükümetin değiştirilmesi veya 4 ay zarfında yeni seçimlere gidilmesi yetkisini Padişah'a tanımak istiyordu. 35. Maddenin değiştirilmesini kendisine tehdit olarak gören Hürriyet ve İtilaf Fırkası, güçlü olmadan önce istediği bu değişikliğe karşı çıktı ve meclis görüşmelerine katılarak madde değişikliğinin kabul edilmesini obstrüksiyon (azınlığın yasama faaliyetini tıkaması) usulüyle engelledi. Sonrasında, muhalifler, Sait Paşa'nın tekrar sadrazam seçilmesine engel olmak için Padişahla görüşülse de, Padişah, mecliste çoğunluğa sahip parti olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin desteklediği Sait Paşa'yı tekrar sadrazam seçti. İttihat ve Terakki Cemiyeti ile ortak hareket eden Sait Paşa, 35. Maddenin değiştirilmesi teklifini tekrar meclise sunmuştur. Ağır hakaretler altında geçen oylama sonucunda 125 olumlu 105 olumsuz oyla gereken üçte ikilik çoğunluk sağlanamadığından madde değişikliği teklifi red olundu. Sonraki süreçte, Padişah ve Ayan Meclisi'nin de desteğiyle, 19 Ocak'ta, şartları gerçekleştirilen 35. maddeye dayanılarak meclisin dağıtılması sağlanmıştır. Detaylı bilgi için bakınız; Karal, (1996) , s. 155-159.

⁵²⁰ 1912 seçiminde İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin baskıları öyle boyutlara ulaşmıştı ki, bu seçim birçok yayın organında ve kitaplarda 'sopalı seçim' olarak nitelenmiştir. Nitekim, Edirne milletvekili adayı Dr. Rıza Tevfik'in dövülmesi, Cemiyet'e karşı yurttan büyük yankılar uyanmasına yol açmıştır. Dönemin ünlü şairi Tevfik Fikret de, "Döğün zavallı vatan" diyen mısralarıyla bu olayı kınamıştır. Bakınız; Çavdar, (2004) , s. 140.

⁵²¹ Tunaya, (2009) , s. 158-159.

⁵²² Lewis, a.g.e. , s. 302.

Seyfiye içerisindeki İttihatçı olmayan büyük çoğunluğun⁵²³ harekete geçmesi sonucunda, Meclis-i Mebusan, 1908'deki II. Meşrutiyet Dönemini başlatan askerî ihtilale benzer bir süreçle karşı karşıya kalmıştır. Önce alt rütbeli subaylar tarafından Rumeli'de ortaya çıkarılan ayaklanma ile daha sonrasında da Halâskâr Zabitan (Kurtarıcı Subaylar) hareketiyle İttihat ve Terakki Cemiyetinin hakimiyetindeki meclisin çalışmasına engel olmuştur⁵²⁴.

2.1.5. Halâskâr Zabitan (Kurtarıcı Subaylar) hareketi ve hükümet darbesi sonrasında seyfiye sınıfı içerisinde yaşanan İttihatçı-Halâskâr ayrımı

II. Meşrutiyet Döneminin başladığı 1908 yılından beri dört yıl geçmiş olmasına rağmen, siyasi sistem, yaşanan buhranlar karşısında meşruti monarşinin olağan ve meşru araçları (Meclis, siyasi fırkalar, baskı grupları ve matbuat gibi) ile çözümler üretmekten uzakta bulunuyordu. Sayıları yüzü bile bulmayan bir grup subay ve askerlerinin Arnavutluk'ta dağa çıkmasıyla sarsılan siyasi istikrar bunun açık deliliydi⁵²⁵.

1912 Mayıs'ında, İttihat ve Terakki Cemiyetinin, vergi ve askerlik konularında verdiği tavizlerle Rumeli'deki karışıklığı düzeltme çabalarına karşın, Kuzey Arnavutluk'ta yeni bir isyan yayılmaya başlamıştır. Manastır'da üslenmiş II. Ordu müfettişliğine bağlı, IV. Kolordu bünyesindeki, yönetimden memnun olmayan bazı subaylar⁵²⁶ da dağlara çıkarak bu isyana katılmıştır⁵²⁷. Subayların ayaklanma sebepleri, asıl olarak iç politikaya dönük, kısmen de mahallî olup, Arnavutluk'un bağımsızlığı yolunda bir talep taşımamıştır⁵²⁸. Siyasi ilişkiler kurmanın prim yaptığı bir dönemde, Cemiyetle temas halinde olmayan zabıtların etkisiz görevlerde kalması ya da tasfiye edilmesi, özlük haklarının elde edilmesinde yaşanan zorluklar ve II. Abdülhamid döneminden beri süregelen şikayetlerin devam etmesi seyfiye içerisindeki memnuniyetsizliği iyice artırmıştı⁵²⁹.

⁵²³ A. Alkan, a.g.e. , s. 162.

⁵²⁴ Tunaya, (2009) , s. 159.

⁵²⁵ A. Alkan, a.g.e. , s. 161.

⁵²⁶ “ En kıdemlisi yüzbaşı rütbesinde olan zabıtların isimleri birkaç ihtilafla tesbit edilebilmiştir. Bunlar; Yüzbaşı Tayyar, Mülazım Tahsin, Yüzbaşı Mümtaz, Mülazım-ı Evvel İbrahim, Mülazım Celal, Mülazım Kasım ve Mülazım-ı Melek Fraşeri idiler.” Bakınız; A. Alkan, a.g.e. , s. 156.

⁵²⁷ Turfan, a.g.e. , s. 294-295.

⁵²⁸ A. Alkan, a.g.e. , s. 156-157. Aynı eserde bakınız s. 157: “Zabıtların istekleri şunlardı: 1- Kabinenin ıskatı 2- Meclis'in feshi ve yeni intihab 3- Hizmet-i askeriye'nin mahalli olması 4- Memurların Arnavutlar'dan tayini ve Arnavutça'yı bilmeleri.”

⁵²⁹ A. Alkan, a.g.e. , s. 162-163.

İsyan, Manastır çevresinde büyük bir destek buldu. Hükümet, isyanı bastırması için 4. Tümen'i Manastır'a gönderdiyse de, isyancılarla yaşanan fikir alışverişlerinin sonucunda, asker içerisinde isyancılarla kaynaşmalar başladı ve 70 asker isyancılara katılmıştır⁵³⁰. Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa, Manastır'daki olaylar üzerine askerlerin partizan etkinliklere katılmasını yasaklayan bir yasa tasarısını Babıâliye sunmuştur Mahmut Şevket Paşa, kendi iktidar dönemini başlatan 1908'deki İhtilal sürecini, devletin bekası için zorunluluk olarak görüp şeref olarak değerlendirirken, bir benzeri olan bu ayaklanma sürecini ise şiddetle engellemeye çalışmıştır⁵³¹. Alınan tüm tedbirlere rağmen, sonradan gönderilen birliklerle de sonuç alınamamıştır. Kuzey Arnavutluk'ta firarlar ve itaatsizlikler günden güne şiddetlenmiştir. Yanya-Manastır-Üsküp hattının kuzeyi hükümetin otoritesinden çıkmıştır. Arnavutluk'ta başlayan isyan, Orta Anadolu'daki birliklere de yayılmıştır. İsyanda öne çıkan nitelik, Arnavut kaynaklı olmasından çok, seyfiye sınıfı içerisindeki subayların, yönetimdekilerden -başta İttihat ve Terakki yanlısı olarak gördükleri Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa olmak üzere- duydukları memnuniyetsizliktir. İsyancı askerler, krizin merkezinde yer alan Paşa'yı, İttihat ve Terakki Cemiyeti kulüplerine subayların katılmasına göz yumup, ordunun, politik hareket ve baskılara ortak olmasına izin vermekle suçlanmışlardır⁵³².

1912 Mayıs-Haziran aylarında ise, İstanbul'da bir grup subay⁵³³ bir araya gelerek "Halâskâr Zabitan" adı altında birleşmiştir. Rumeli'deki isyankâr subaylarla irtibatlı olarak kurulan bu grup, gayrimeşru Hükümeti ve Meclisi dağıtıp, yeni ve serbest bir seçimle anayasal meşrutiyete dönmeyi savunmuştur. Başlangıçta hiçbir sivil üye almayan⁵³⁴, üyelerinin hiçbirini de memuriyete vermeyen Halâskâr Zabitan grubu; ordunun siyasetten elini çekmesini, yeni bir kabine kurulmasını, hükümetin işine karışılmamasını, jandarma müdahalesinden uzak ve adil bir seçim yapılmasını, mülkî memuriyetlerde bulunan subayların askeri veya mülki görevlerinden birisini tercih etmesini, terfilerin kıdem ve liyakate göre yapılmasını savunmuştur⁵³⁵. İstikballerini tehlikede gören Halaskar subaylar, bir yandan askerin siyasetle meşgul olmamasını savunurlarken bir yandan da bunu sağlamak

⁵³⁰ Moreau, a.g.e. , s. 206.

⁵³¹ Turfan, a.g.e. , s. 297.

⁵³² Moreau, a.g.e. , s. 207-208.

⁵³³ Erkan-ı Harp Binbaşısı Gelibolulu Kemal Bey, Erkan-ı Harp Kolağası Kastamonulu Hilmi Bey, Süvari Kaymakamı Recep Bey, Bahriye Binbaşısı İbrahim Bey, Yüzbaşı Kudret Bey gibi zabitler bu gruba dahildi. Bakınız; A. Alkan, a.g.e. , s. 165.

⁵³⁴ Grubun çekirdek kadrosuna daha sonraları birçok sivil de katılmıştır. Bakınız; A. Alkan, a.g.e. , s. 165.

⁵³⁵ Lewis, a.g.e. , s. 302; Birinci, a.g.e. , s. 170-171.

için siyasi çalışmalara müdahale etmiştir. Subaylar, temel isteklerini; “*yakamızı bırakın, bizi iç siyasete alet etmeyin*” şeklinde ifade etmişlerdir. Ancak, bu isteğin arkasında İttihatçı subayların imtiyazlı hallerine ve tavırlarına karşı duyulan bir öfke de saklı olmuştur. Diğer taraftan, sopalı seçimlerde muhaliflerin Meclise girmemesi için ordunun kullanılmasına duyulan tepkinin de payı hesaba katılmalıdır. Halaskar subaylara, Meşrutiyetin ilanında hizmeti olmuş ama sonradan pasifize edilmiş olan Zeki Paşa, Nazif Paşa ve Ahmet Abuk Paşa gibi yüksek rütbeli subaylarda destek vermiştir. Halaskar subayların çoğu İttihad-ı anasır yanlısıydılar. Sabahaddin Bey grubunun Halaskarlara destek vermesi, bu subayların adem-i merkezîyet yanlısı olma ihtimallerini de güçlendirmektedir. Yine, bu subayların, İttihat ve Terakki’nin Alman yanlısı dış politikasından rahatsız olduğu ve İngiltere’yle yakınlaşılmasını savundukları bilinmektedir⁵³⁶. İsyân, İttihat ve Terakki Cemiyetini de zayıf yerinden yakalamıştır. İsyân hareketi, seyfiye sınıfının siyaset dışında tutulması görüşlerini esas almıştır. Yani, Cemiyetin sürekli olarak savunduğu fakat güç kaybetmesi anlamına geleceğinden uygulamaya koymaktan kaçındığı ilkelere bu sefer Halaskarlar sarılmıştır. Aslında, herhangi bir siyasi gruba olan aidiyet Osmanlı subayları arasında esaslı bir tutum değişikliğine yol açmamıştır. İki gruba mensup subaylar da, dönem şartlarının beraberinde yönetime müdahale etme zorunluluğunu da getirdiğini düşünüp, “meşrutiyet yönetiminin selameti için” siyasete müdahaleyi gerekli görmekteydiler. İttihatçı bir subay ile Halâskâr bir subay arasında dünya görüşü, entelektüel seviye ve mantık yürütme noktasında büyük bir fark olmayıp, farklılıklar daha çok içtihatlarda ve küçük amillerde olmuştur⁵³⁷. İttihatçı subaylar gibi Halaskar subaylar da meclis çalışmalarına müdahale etmiş, seçimleri yenilemiş ve nazırların değişimini sağlamıştır. Bu kapsamda Halaskar subaylar; Meclis başkanı Halit Bey’e (Halit Ziya Uşaklıgil’e) tehdit mektubu göndermiş ve kulüp ve tiyatro olarak niteledikleri Meclisin feshini sağlamışlardır. Yine, ordu içerisindeki baskılar sonucunda Mahmut Şevket Paşa, istifa edip yerini Nazım Paşa’ya bırakmak zorunda kalmıştır⁵³⁸.

Halâskâr Zabitan hareketi, Hürriyet ve İtilaf Fırkası namına yapılmamışsa da hareketin başarı şansının artması üzerine Fırka, hareketteki etkinliğini artırmaya başlamıştır⁵³⁹. Mahmut Şevket Paşa, asi subayların ve muhalif destekçilerinin gücünü yorumlamakta zorlanmıştır. Diğer taraftan Paşa, İttihat ve Terakki Cemiyetinin de, subaylar tarafından destek görüp siyasal güç kazanmasına engel olamamıştır. Artık, Cemiyet de hem

⁵³⁶ Birinci, a.g.e. , s. 167-170.

⁵³⁷ A. Alkan, a.g.e. , s. 172.

⁵³⁸ Birinci, a.g.e. , s. 174-175.

⁵³⁹ A. Alkan, a.g.e. , s. 175-176.

isyancılara taviz vermek hem de Paşa'nın vesayetinden kurtulmak⁵⁴⁰ istiyordu. Neticede, Mahmut Şevket Paşa, muhalif askerî çevrelerde geniş destek gören Dâr-ı Şûra-yı Askerî Reisi Nazım Paşa lehine görevden çekildiyse de, Nazım Paşa, Cemiyet yanlısı Sait Paşa hükümeti içerisinde yer almayı reddetmiştir. Bunun üzerine başka devlet adamlarına da Harbiye Nazırlığı teklifi götürülmüş; fakat, sonuç alınamamıştır. Hükümetin en önemli makamlarının doldurulamaması karşısında, bir gün önce güvenoyu almalarına rağmen 16 Temmuz 1912'de Sait Paşa Kabinesinin istifası gerçekleşmiştir⁵⁴¹.

18 Temmuz 1912'de, imzalarında ilk kez kullandıkları ismiyle Halâskâr Zabitan, Dâr-ı Şûra-yı Askerîye bir mektup aracılığıyla bir bildiri sunmuş ve Sait Paşa başkanlığındaki geçici hükümetin görevden ayrılmasını, Meclisin feshedilip yeni seçimlerin yapılmasını ve Kamil Paşa'nın yeni bir hükümetin başında Sadrazam olmasını talep etmişlerdir⁵⁴². İttihat ve Terakki Cemiyeti, "partiler üstü" bir hükümete ılımlı bakmakla birlikte Cemiyet mensupları, kendilerine düşman olarak gördükleri Kamil Paşa'nın sadarete getirilmesine razı olmayıp, İttihatçı ve Halaskarlar arasında gerçekleşmesi olası bir iç savaşı ima ederek tehditte bulunmuşlardır⁵⁴³. Kamil Paşa'nın Sadrazamlığa getirilmesi talebini gerçekleştirmek, devletin, Halâskâr Zabitanın taleplerine tamamen boyun eğmesi anlamını taşıyacağından, bu talep, Sultan Reşat tarafından da uygun görülmemiş ve önce Tevfik Paşa'ya Sadrazamlık teklifi götürülmüştür. Tevfik Paşa ile anlaşılabilmesi üzerine ise, seyfiye sınıfı içerisindeki gruplar arasında nispeten ılımlı bir çizgide yer aldığından, Gazi Ahmet Muhtar Paşa 21 Temmuz'da sadrazamlığa atanmıştır⁵⁴⁴. Bu süreçte İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin partiler üstü kabine kurulması yönündeki teklifi, Hürriyet ve İtilaf Fırkası ve Halaskar Zabitan grubu tarafından kabul edilmemiştir. İttihatçılara yer verilmemiş olan Gazi Ahmet Muhtar Paşa kabinesi, Balkan Savaşlarına girildiğinde hükümette olan kabinedir. Daha önce İttihat ve Terakki Cemiyeti aleyhtarları tarafından dile getirilen ordu-siyaset veya ordu-Cemiyet ilişkileri hakkındaki şikayetler, Halaskar subayların iktidara gelmesiyle bu defa Cemiyet mensupları tarafından ileri sürülmüştür: "*Ordu vatanın bekçisidir, eline verilen silah, harici düşmana karşıdır. Kuvve-i mülkiye harekâtının nâzımıdır; siyaset dimağ, ordu koldur. Kol dimağa hâkim olursa, hem dimağ muhtel, hem kol meflûç olur*"⁵⁴⁵.

⁵⁴⁰ Akşin, (2011) , s. 74.

⁵⁴¹ Turfan, a.g.e. , s. 300.

⁵⁴² Turfan, a.g.e. , s. 303.

⁵⁴³ Akşin, (2011) , s. 74.

⁵⁴⁴ Turfan, a.g.e. , s. 305-306.

⁵⁴⁵ Birinci, a.g.e. , s. 176.

Büyük Kabine ya da Baba-Oğul⁵⁴⁶ Kabinesi olarak da nitelenen hükümette Nazım Paşa Harbiye Nazırlığına getirilirken⁵⁴⁷, Kamil Paşa ise Şûra-yı Devlet Reisliğine getirilmiştir. 23 Temmuz'da sıkıyönetim kaldırılmıştır. İttihat ve Terakki Cemiyetinin hakimiyetinde olan Meclis ise, Halâskâr Zabitan grubunun milletvekillerini tehdidiyle 5 Ağustos'ta feshedilmiştir⁵⁴⁸. Bunun üzerine, Hükümet, seyfiye üzerindeki otoritesini güçlendirme ihtiyacı hissederek bir dizi çalışma başlatmıştır. Kabine, 6 Ağustos'ta, seyfiye üzerindeki kontrolünü tesis edebilmek için tekrar sıkıyönetim ilan etmiş, silahlı kuvvetlerin tamamından, siyasete karışmayacaklarına dair sözlü ve yazılı taahhüt almıştır⁵⁴⁹. 8 Ekim'de ise, Sadrazam, daha büyük bir adım atarak, bütün askerî personelin oy kullanmasını yasaklayan ve siyasal partiye katılanların, siyasal makale yazarların, siyasal kulüp ya da parti toplantılarına katılanların derhal ordudan ihraç edilmesini sağlayan iki geçici yasayı yürürlüğe sokmuştur⁵⁵⁰.

Süreci başlatan Halâskâr Zabitanın, politika konularından askerlerin soyutlanması ve parlamentonun feshedilip yeni seçimlerin yapılmasına dair talepleri, İttihatçı karşıtı eğilimi yoğunlaştırmaya yöneliktir. Bu talepler, “...idare-i hükümette Meşrutiyet-i hakikiye esaslarına riayeti temin”inin bir aracı olarak öne sürülmüş olsa bile, hareketi gerçekleştiren subayların, meşrutî yönetim kuramının altını oyan bir içsel çelişki içinde oldukları, gücü ellerine aldıkları sonraki süreçte, hükümete ve meclis çalışmalarına karışmalarıyla açıkça ortaya çıkmıştır. Ayrıca, meslekî şikayetleri de içeren sürecin başlatıcısı mektup, Halâskâr Zabitanın siyasal görüşlerinin kişisel çıkarlarından tamamen soyutlanamayacağını

⁵⁴⁶ Sadrazam'ın oğlu Mahmut Muhtar Paşa, Bahriye Nazırı olarak görev yaptığından bu ad ile de anılmıştır.

⁵⁴⁷ Nazım Paşa, Harbiye Nazırı olunca, ordu birliklerine ve bağımsız tümenlere bir genelge göndererek onları emirlerindeki subaylara kesinlikle politika yapma yasağı getirmeye davet etmiştir. Genelgeden memnun olan bütün ordu komutanları, Harbiye Nazırlığına astlarının memnuniyetlerini belirten telgraflar çekmişlerdir. Telgraf metninde, subayların yalnızca kendi askerî görevleriyle ilgilenmeye ve özellikle komutanların ve padişahlarının emirlerine itaat etmeye kararlı oldukları da belirtiliyordu. Ayrıca, isyancı subayların affı sağlanarak seyfiye sınıfının desteği alınmıştır. Böylelikle, Nazım Paşa ve hükümet iktidarını güçlendirmiştir. Bakınız; Moreau, a.g.e. , s. 209.

⁵⁴⁸ 24 Temmuz 1912'de, 'Halâskâr Zabitan Grubu' imzalı 'kırmızı mühürlü mektuplar' olarak bilinen mektuplar, mabeyn başkatibi Halit Ziya (Uşaklıgil) Bey ve Meclis Reisi Halil Bey başta olmak üzere önemli devlet adamlarına iletili. Mektupta, Halit Ziya Bey'in yaşamı, zararlı olarak nitelendirilen eylemlerinden dolayı tehdit ediliyor ve meclisin (Halâskâr Zabitan'a göre Fındıklı Kulüp ve Tiyatrosu'nun) feshine engel olmaması yönünde uyarılıyordu. Tehdit eden subaylar, Parlamento'yu nitelemek için ise, gece kulübü ve tiyatro gibi aşağılayıcı ifadeler kullanıyorlardı. Durumdan rahatsız olan hükümet, yönetim aygıtını etkili bir şekilde kullanmaktan uzaktı. Önceki dönemlerde yaşanan anayasal düzenlemelerle, yasama organının yürütme karşısındaki dengeleyici özelliği azaldığından, Halâskâr Zabitan Grubu'nun en önemli destekçisi durumundaki Harbiye Nazırı Nazım Paşa'nın önü de artık alınamıyordu. Detaylı bilgi için bakınız; Turfan, a.g.e. , s. 308-310; Lewis, a.g.e. , s. 303-304.

⁵⁴⁹ Turfan, a.g.e. , s. 316-317.

⁵⁵⁰ Turfan, a.g.e. , s. 321-322.

göstermekteydi⁵⁵¹. Yine de, seyfiyenin politikadan uzaklaştırılmalarına dair alınan ve daha çok görünüşte kalan önlemler, seyfiye başta olmak üzere toplumun genelinde memnuniyetle karşılanmıştır.

Seyfiye ve toplum genelinde olumlu karşılanan gelişmelerden sonra Hükümet, özellikle Kamil ve Nazım Paşaların etkisiyle, gittikçe İttihat ve Terakki Cemiyeti aleyhine bir tavır takınmaya başlamıştır. Balkan Savaşı'nın devam ettiği sıralarda dahi, Cemiyet aleyhine faaliyet yürütülmekten vazgeçilmeyerek, askerin aslî vazifesi olan savunma görevinin gittikçe geri planda kalmasına buna karşılık ordu içerisindeki ayrılıkların gittikçe derinleşmesine neden olunmuştur⁵⁵². İkiye bölünmüş bazı subaylar, ihtilalci mantığın bir sonucu olarak, kısa vadeli bir kayıp olarak gördükleri stratejik yerleri kaybetmeyi devleti toptan kurtarma uğruna kabul edilebilir bulduklarından, karşıt subay grubunun askerî birliklerinin yenilip prestij kaybetmesi için bile çalışmışlardır⁵⁵³. Ordunun savaşçı niteliğinin kaybolduğu izlenimi, sivillerin yönetimdeki etkinliklerinin azalması⁵⁵⁴ ve Kamil Paşa ile Şeyhülislam Cemaleddin Efendi'nin ortak muhalefeti neticesinde, 29 Ekim 1912'de, Gazi Ahmet Muhtar Paşa Kabinesi düştüyse de yerine yine bir Cemiyet düşmanı Kamil Paşa Kabinesi gelmiştir. Yeni kurulan kabinede Kamil ve Nazım Paşalardan başka İttihatçı düşmanı olarak, Dâhiliye Nazırlığına getirilen Ahmet Reşit Bey de vardır⁵⁵⁵. Harbiye Nazırı Nazım Paşa'nın, Balkan Savaşı'nda, savunma savaşı yapması gerekirken hazırlıksız orduyu taarruza geçirerek büyük kayıplara yol açması onun asli vazifesindeki yetersizliğini, bu ve benzeri hatalarına⁵⁵⁶ rağmen yeni kabinede aynı makamını koruması ise onun siyasi etkinliğini hâlâ sürdürdüğünü gösteriyordu.

Askerî yenilgiler, toplum içerisindeki duyguların yoğunlaşmasına ve değişme olasılığı ümitlerinin artmasına da yol açmıştır. Ancak, sorunların çözümü, yine, siyasi ilkeler ışığında değil, kişilikler ve kişiler aracılığıyla aranacaktır⁵⁵⁷.

⁵⁵¹ Turfan, a.g.e. , s. 307.

⁵⁵² Akşin, (2011) , s. 75-76.

⁵⁵³ Ortaylı, İ. (2014), s. 107.

⁵⁵⁴ Turfan, a.g.e. , s. 331.

⁵⁵⁵ Öztuna, (1994b) , s. 452.

⁵⁵⁶ “ Bu başkumandan vekilinin Çatalca hattındaki vagonundan boş şampanya şişelerini nasıl dışarıya fırlattığını, bu sırada 19 yaşında asker olarak Çatalca hattında bulunan babam, bana anlatmıştı. Askerin açlık ve hastalıktan (bilhassa kolera) kırıldığı Çatalca hattında böyle şeyler yapabilen bir başkumandanın durumu düşünülebilir.” Bakınız; Öztuna, (1994b) , s. 453.

⁵⁵⁷ Turfan, a.g.e. , s. 334.

Halkın, özellikle de İttihatçıların hükümete yönelttikleri eleştiriler gittikçe sertleşmiştir. Balkan Savaşı'nın yol açtığı gıda kıtlıkları, muhacir akınları ve kolera salgını hükümete karşı hoşnutsuzlukları iyice artırmıştır. Hükümet tedbir olarak, Sıkıyönetim Mahkemesiyle ortak hareket etmiş ve çok sayıda İttihatçının tutuklanıp, derneklerinin ve gazetelerinin de kapatılması sağlanmıştır⁵⁵⁸. Ancak, alınan sert tedbirler, sadece kutuplaşmayı artırmıştır. Milliyetçilik ve yurtseverlik duyguları savaş ortamında iyice kabaran ve halen önemli oranda gücünü korumayı başaran genç İttihatçı subaylar⁵⁵⁹ önlem olarak Nazım Paşa'yı yanlarına çekmeye çalışmışlardır. Said Halim Paşa'nın aracılığında, İttihat ve Terakki Cemiyetinin liderleriyle gerçekleştirdiği toplantı neticesinde Nazım Paşa, kendisinin, savaş suçlusu olarak Kamil Paşa tarafından Divan-ı Harbe verileceğine inandırılmıştır. Nazım Paşa, Enver Bey başta olmak üzere diğer Cemiyet üyesi subaylardan, siyasetle uğraşmayacaklarına dair söz alarak Cemiyetle yakınlaşmayı kabul etmiştir⁵⁶⁰.

Bulgarların, Edirne önüne gelip nihayet durdurulmalarından sonra 28 Kasım'da başlayan Çatalca görüşmeleri üzerine, hükümet, iç siyasette bir uzlaşma dönemi başlatmaya mecbur kalmıştır. Uzlaşmacı eğilimin bir göstergesi olarak Hükümet, İttihatçı subayların serbest bırakılması, Sıkıyönetim Mahkemesinin başkan ve üyelerinin değiştirilmesi ve daha da önemlisi Cemiyete yakın bazı subayların çeşitli taktik ve stratejik mevkilere atanması⁵⁶¹ yoluna gitmiştir. Osmanlı Hükümetinin dış politikadaki çekingen tutumu siyasetteki istikrarsızlığı artırmıştır⁵⁶².

Yaşanan huzursuzluklar üzerine Cemiyet, hükümet darbesinin toplumsal şartlarının oluştuğuna inanmıştır. Ancak, genel bir toplumsal çöküş sonucunda yaşanan aşırı siyasi istikrarsızlık ortamında bile, seyfiye sınıfının desteği olmadan başarılı bir hükümet darbesi gerçekleştirilemeyeceğinden, Cemiyet, seyfiye sınıfı içerisinde en geniş desteği sağlamak için, Edirne görüşmeleri sonuçlanana kadar barışın kim tarafından kabul edileceğini beklemeye başlamıştır. Çünkü, Edirne'nin simgesel ve stratejik önemi olduğundan tüm toplumun gözü yapılacak olası bir anlaşmaya çevrilmişti. Anlaşma gereği verilmesi

⁵⁵⁸ Turfan, a.g.e. , s. 334-335.

⁵⁵⁹ Turfan, a.g.e. , s. 336.

⁵⁶⁰ Öztuna, (1994b) , s. 454.

⁵⁶¹ Örneğin; Erkân-ı Harb Binbaşı Mustafa Kemal Bey, Gelibolu Yarımadası'nı tutan, Bolayır'daki birliğin hareket şubesi komutanlığına, Erkân-ı Harb Miralay Cemal Bey, menzil müfettişliği ve ordu idare reisliğine, Erkân-ı Harb Kaymakamı Enver Bey de 1 Ocak 1913'te ateşkes sırasında İstanbul'da toplanmış olan X. Kolordu Kurmay Başkanlığı'na atandı. Bakınız; Turfan, a.g.e. , s. 339.

⁵⁶² Turfan, a.g.e. , s. 338-340.

muhtemel tavizler, İttihatçılara, hükümeti “hain” olarak niteleyip kendilerine destek toplama fırsatını verecekti. Seyfiye sınıfının düşünce yapısını iyi bilen Cemiyet ileri gelenleri, hedefte kimin olacağını beklerken, en çok kişisel ve ulusal dürtülerine kapılmış genç mektepli subaylara güvenmiştir⁵⁶³.

2.1.6. Babiâli Baskını ve “genç”-“yaşlı” mektepli subaylar ayrımının belirginleşmesi

Babiâli Baskınını gerçekleştiren genç mektepli subayların Cemiyetle kaynaşmış olmalarından dolayı, baskının, İttihat ve Terakki Cemiyetini tekrar iktidara taşımak amacıyla yapıldığı yönünde yaygın bir kanaat vardır. Ancak, Babiâli Baskını, aslında, sivil yönetimden hoşnut olmayan seyfiyenin, önceki müdahaleci rolünden sıyrılarak siyasal yönetici sınıfı sıfatıyla yönetime geçmek konusunda attığı ilk adımdır. Seyfiye iktidarının bu yeni döneminde, geçmişinden beri düzenli olarak yükselişini sürdüren genç mektepli subaylar, etkinlik noktasında yaşlı asker ve sivil yöneticilerin önüne geçmiş, kendi kuralları çerçevesinde işbirliğine açık bir yönetim izlemişlerdir⁵⁶⁴. Genç mektepli subaylar, baskın sonrası başlayan bu yeni dönemde, sadece “görüşlerinin dikkate alınması”nı sağlayabilmenin ötesinde, askerî veya sivil kimlikleriyle üst mercilerde bulunan yöneticileri gerekirse tehdit ederek⁵⁶⁵ yönlendirebilecek güce ulaşmış bulunuyorlardı⁵⁶⁶. Seyfiye içerisinde gittikçe belirginleşmeye başlayan genç-yaşlı mektepli subay ayrımını derinleştiren sadece iktidar mücadelesi de değildi. Türkçülük akımının Balkan Savaşlarından sonra genç mektepli subaylar arasında yayılmasıyla birlikte, siyasal misyonlarının önemine inanan bu genç subaylar, çoğunlukla “Osmanlıcılar”ı temsil eden yaşlı mektepli subaylardan fikren de uzaklaşmış bulunmaktaydılar⁵⁶⁷.

Edirne’nin kaybı ve sonrasında yaşanan süreç, genç mektepli subayların iktidara yükselişlerini kesin olarak sağladığından bu sürecin üzerinde durmak gerekmektedir. Edirne’nin akıbeti konusunda, sorumluluğu paylaşmak isteyen 81 yaşındaki Kamil Paşa,

⁵⁶³ Turfan, a.g.e. , s. 346-349.

⁵⁶⁴ Turfan, a.g.e. , s. 368-369.

⁵⁶⁵ “...Taarruz hareketinin bir an bile tehiri doğru değildir. Edirne günden güne kuvvetini kaybetmekte ve düşmeye yaklaşmaktadır...Gelibolu limanında bulunan kuvvetler, süratle Çatalca tarafına getirilmeli ve Gelibolu’da kalacak askere Çatalca ordusuyla beraber düşmana şiddetle taarruz emri verilmelidir. Aksi halde; kabinenin düşürülen kabineden farklılığı meydana çıkamayacak ve 23 Ocak 1913 hükümet darbesini yapanların takdir ve övülme sebepleri açıklanamayacak ve kim bilir daha neler olacaktır.” Binbaşı Mustafa Kemal ve Binbaşı Fethi Bey’in, Mahmut Şevket Paşa’ya sunduğu 4-5 Şubat 1913 tarihli rapor için bakınız Turfan, a.g.e. , s. 380.

⁵⁶⁶ Turfan, a.g.e. , s. 378-379.

⁵⁶⁷ Turfan, a.g.e. , s. 434.

Mebuslar Meclisinin yokluğunda Şeyhülislam ve ulemanın temsilcilerinin de katıldığı bir danışma meclisi (heyet-i istişare) topladı. Mahmut Şevket Paşa'nın, büyük ihtimalle sorumluluk altına girmek istemediğinden mazeret bildirerek katılmadığı toplantıda, çoğunluğun görüşü bir barışın yapılmasından yanaydı⁵⁶⁸. Genç mektepli subaylardaki atılganlığa karşı “yaşlı”ların yönetimde gösterdikleri bu ümitsizlik içindeki durağan tavır, meşrutiyet döneminin, hükümet darbesi kavramıyla tanışmasına yol açtı. Enver Bey ve etrafındaki bir avuç fedaî, gerçekleştirdikleri Babîâli Baskınıyla, hükümet darbesi kavramına meşruluk olmasa da fiilî bir geçerlilik kazandırmışlardır⁵⁶⁹.

Rumeli'nin ve özellikle de Edirne'nin elden çıkarılması görüşleri karşısında toplum büyük bir hassasiyete sahipti ve Osmanlı toplumu, peş peşe yaşadığı travmalardan sonra artık, “ihtiyatlı” yaşlıların yönetimdeki ağırlığını korumasına eskisi kadar istekli bulunmuyordu. Toplumsal ve siyasi gelenekleri değiştirebilecek güce erişmiş olan Edirne ve Rumeli'nin korunması yönündeki bu hassasiyetin ağırlığına güvenen Enver Bey, İttihat ve Terakki Cemiyetinin gerçekleştirdiği gizli toplantılarda ağırlığını koyarak, devletlerin verdiği notaya karşı verilecek cevabın Babîâlide son şeklini alacağı tarih olan 23 Ocak 1913'te Kamil Paşa Kabinesi'ne karşı harekete geçilmesi yönünde Cemiyetin karar almasını sağladı. Kararlaştırılan tarihte, Edirne'nin verilmesi yönündeki görüşleri⁵⁷⁰ protesto ederek harekete geçen ve aralarında Talat ve Yakup Cemil Beylerin de olduğu kırk kişilik grup, Enver Bey önderliğinde, Babîâliye doğru hareket etmiştir. İsyan sırasında Babîâliyi korumakla görevli muhafız kıtası (Uşak Taburu) ile önceden anlaşılmış olduğundan, Kamil Paşa Kabinesini düşürmekte ciddi bir direnişle karşılaşılmamıştır⁵⁷¹. Baskın sırasında, Cemiyet tarafından aldatıldığını anlayarak Enver Bey'e hakaret eden Nazım Paşa Yakup Cemil tarafından öldürülmüştür. Ayrıca, isyan sırasında iki subay ve sekiz nöbetçi er de öldürülmüştür⁵⁷².

Baskıncı grup, Sadrazam Kamil Paşa'nın odasına girerek onu istifaya zorlamıştır. İstifasına gerekçe olarak Kamil Paşa “cihet-i askeriyeden vuku bulan teklif üzerine” şeklinde

⁵⁶⁸ Karal, (1996) , s. 191-192.

⁵⁶⁹ A. Alkan, a.g.e. , s. 207.

⁵⁷⁰ Hükümet'in, Edirne'yi vermeyi kabul edip etmediği konusu oldukça tartışmalıdır. Hükümet tarafından daha çok kararlaştırılan yapılacak bir barış antlaşmasıyla egemenliklerinden önemli tavizler verip Edirne'yi elde tutmak gibi görünmektedir. Ancak, İttihat ve Terakki Cemiyeti, Edirne'nin verileceği yönünde yoğun bir propaganda faaliyeti yürütmüş ve halk nezdinde desteğini artırmayı başarmıştır. Detaylı bilgi için bakınız; Turfan, a.g.e. , s. 354-355.

⁵⁷¹ Çavdar, (2004) , s. 144-145.

⁵⁷² Öztuna, (1994b) , s. 455; Akyılmaz, (2015), s. 497-498.

yazınca Enver ve Talat Beyler buna “ahali” kelimesini ilave etmişlerdir. Böylelikle Sadrazamın halk ve ordudan gelen ortak tepkiyle istifa ettiği vurgulanmış ve istifaya meşruluk kazandırılmaya çalışılmıştır. Yine, Dahiliye Nezaretinden vilayetlere gönderilen genelgelerde; Kamil Paşa hükümetinin Edirne ve Adaları düşmana bırakmak istemesi üzerine halkın galeyana geldiği, Babıali önünde gösteri yaptığı, bunun üzerine hükümetin istifa ettiği bildirilmiştir⁵⁷³. İstifa mektubunu alan Enver Bey, Sultan Reşat tarafından verilecek irade-i seniyei almak üzere saraya hareket etmiştir. Binbaşı rütbesindeki Enver Bey, “ordu ve ahali namına” Padişah’a isteklerini sıralayarak, Mahmut Şevket Paşa sadaretinde bir kabinenin kurulmasını sağlarken başta genç mektepli subaylar olmak üzere arkasındaki seyfiye sınıfına güveniyordu. İttihat ve Terakki Cemiyetini yeniden iktidara taşıyan Mahmut Şevket Paşa Kabinesinde; Sait Halim Paşa hariciye, Hacı Adil Bey dâhiliye, Rıfat Bey maliye, Şükrü Bey maarif nazırı olarak görev yapmıştır⁵⁷⁴. Mahmut Şevket Paşa, sadrazamlıktan başka Harbiye Nazırlığı görevini üstlenmiştir; fakat, artık Paşa’nın genç mektepli zabıtlar karşısındaki gücü eskiye oranla azalmış bulunuyordu⁵⁷⁵. Ahmet İzzet Paşa ise, gücünün farkında olan Enver Bey’in saygısızlık içeren “ricasına”⁵⁷⁶ sinirlense de başkumandan vekili olmayı kabul etmiştir. Etkinliği gittikçe artmakta olan bir diğer genç mektepli subay olan Cemal Bey ise, İstanbul garnizon komutanı (merkez komutan) olmuştur. Yeni hükümet milli birliği sağlamak adına ılımlı bir yönetim izlemiştir. Bu kapsamda hükümet üyeleri; 14 Şubat 1913’te genel af ilanını⁵⁷⁷, Müdafai Milliye Cemiyeti⁵⁷⁸’nin kurulmasını, Prens Sabahattin ve önde gelen muhalif gazetecilerin ziyaretlerini gerçekleştirmişlerdir⁵⁷⁹. İstanbul Garnizon Komutanı Cemal Bey de bir bildiri yayımlayarak keyfi tutuklanmaların olmayacağını belirterek herkesi Hükümetle işbirliği yapmaya davet etmiştir. Darbe sırasında tutuklananlar da unutulmayarak, derhal muhalefet gösterilerine girişmemeleri konusunda uyarıldıktan sonra serbest bırakılmışlardır. Anılarında İttihatçı olmamakla beraber devletin selameti için Cemiyetle işbirliğine giriştiğini vurgulayan

⁵⁷³ Akyılmaz, (2015), s. 498.

⁵⁷⁴ Çavdar, (2004) , s. 146.

⁵⁷⁵ 1913 koşullarında, Sadrazam ve Harbiye Nazırlığı görevlerini üstlenen Mahmut Şevket Paşa, 1909’un (“Muzaffer Hareket Ordusu Kumandanı” ve “Birinci ve İkinci Ordular Müfettiş-i Umumi”) Mahmut Şevket Paşa’sı değildi... Paşa, gerçek yönetici sınıfın çekirdeğini oluşturan genç subayların beklentilerini karşılamalıydı. Bakınız; Turfan, a.g.e. , s. 448.

⁵⁷⁶ Enver Bey’in beyanında yer alan “Baskumandanlık vekaletinin uhdenize tevdi hakkında irade-i Seniye-i Hazret-i Padişah-i şeref-sadır olmuştur. Derhal vazifeye mübaşeretiniz rica olunur efendim” mealindeki yazının usulsüzlüğü Paşa’yı öfkelenlendirmişti. Buna rağmen, Enver Bey’in bu makama geçme ihtimali belirince 30 Ocak 1913’de Paşa görevi kabul etmiştir. Bakınız; A. Alkan, a.g.e. , s. 211.

⁵⁷⁷ Detaylı bilgi için bakınız; Ahmad, (2013) , s. 152.

⁵⁷⁸ Bu yarı askerî kuruluşun amacı, bütün ülkeyi savaşa seferber edip hükümetin savaşı sürdürmesine yardımcı olmaktı. Cemiyetin bir başka görevi de halktan para toplamaktı. Bakınız; Ahmad, (2013) , s. 155.

⁵⁷⁹ Akşin, (2011) , s. 78.

Mahmut Şevket Paşa⁵⁸⁰, sadaret döneminde ılımlı İttihatçı ya da İttihatçı olmayan şeklinde nitelenebilecek nazırlardan oluşturduğu hükümeti, İttihat ve Terakki Cemiyetinin açık desteğiyle kurabilmiştir⁵⁸¹. Muhallifler için önemli bir simge olan Kamil Paşa ise, olası iç karışıklıkların önüne geçilmesi için İstanbul'dan uzaklaştırılmıştır⁵⁸².

İç siyasette kurulan ılımlı ortama rağmen, dış siyasette Edirne'nin akıbeti büyük bir sorun olmaya devam etmiştir. 29 Ocak 1913'te Balkan Devletleri verdikleri ortak nota ile Londra'daki barış görüşmelerinin kesildiğini bildirmişlerdir. 30 Ocak'ta ise, Osmanlı Hükümeti notaya cevap olarak Edirne'nin dinî eserlerinin ağırlıklı olduğu bölümünü değil ama Meriç'in sağ tarafında kalan bölümünden vazgeçmeyi kabul ettiğini bildirmiştir. Bu teklif, Balkan Devletleri tarafından kabul görmemiş ve Bulgar kuvvetleri, Edirne'yi tekrar bombalamaya başlamışlardır⁵⁸³.

İttihatçı genç mektepli subaylar, Edirne'nin kurtarılması için bir taarruz harekâtının gerçekleştirilmesi yönünde baskı yapmaya başlamışlardır. Ancak, ne Mahmut Şevket Paşa ne de Ahmet İzzet Paşa, orduya güvenmediklerinden ve ekonomik sıkıntılardan dolayı böyle bir harekâta sıcak bakmıyorlardı; ancak, genç mektepli subayları da barış için ikna edemiyorlardı. Neticede, “yaşlı”ların değil genç mektepli subayların dediği olmuş ve Bolayır'da bir harekât yapılmasına karar verilmiştir. Harekat planında Bulgar ordusunun kısıkaca alınması kararlaştırıldığı halde, Enver Bey komutasındaki X. Kolordu'nun çıkarması gecikmiştir. Bulgarlar, önce kurmay heyetinde Mustafa Kemal Bey'in olduğu ve kurmay başkanı Fethi Bey olan Mürettep Kolordu'yu durdurup sonra da X. Kolordu'nun saldırısını durdurmaya başarmışlardır. Bu başarısız harekâttan sonra Enver ve Fethi ile Mustafa Kemal Beylerin birbirlerini suçlamaları arasında Edirne'nin kurtarılması ümitleri sona ermiştir. Savaşın kaybedilmesine neden olan en önemli sebep; ordunun politize olarak emir-komuta zincirinin bozulması gösterilebilir. 26 Mart'ta Edirne düşmüş ve 1 Nisan'da Midye-Enez hattı sınır olarak kabul edilmiştir. 30 Mayıs'ta da bu sınır kabul edilmiş ve imzalanan Londra Barış Antlaşmasıyla Edirne'nin kaybı kesinleşmiştir. Neticede, Edirne'nin kurtarılması

⁵⁸⁰ “Ben Babıali Baskını'nda İttihat ve Terakki ile aynı fikirde değildim. Fakat, İttihat ve Terakki, beni emrivaki karşısında bıraktı. O gün Sadrazamlığı kabul etmeseydim, çok teessüfe şayan kargaşalıklar çıkardı. Nitekim, eski Bağdat Valisi Cemal Bey de Babıâli Baskını'nı tasvip etmemişti. Fakat hadise bir defa vuku bulduktan sonra, artık arkadaşları ile beraber çalışmaktan başka çare göremedi.” Bakınız; Paşa, M. Ş. (2002). *Mahmut Şevket Paşa'nın Günlüğü* (Derleyen A. Sarıgöl). (Birinci Baskı). İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, s. 36.

⁵⁸¹ Ahmad, (2013) , s. 152-153.

⁵⁸² Karal, (1996) , s. 207.

⁵⁸³ Karal, (1996) , s. 200-201.

gerekçesiyle Babiâli Baskınını gerçekleştiren Enver Bey, önemli bir prestij kaybı yaşamış ve subayların desteğini sağlayan Mahmut Şevket Paşa tekrar etkinliğini artırmayı başarmıştır⁵⁸⁴.

Edirne'yi kurtarmadaki başarısız girişime rağmen genç subaylar, henüz barış için erken olduğunu düşünüyorlardı. İttihat ve Terakki Cemiyetinin bir nevi yayın organı olan Tanin gazetesi de, genç askerlerin bu düşüncesini yansıtan ve ana fikri yaşlı kumandalarla bir başarının gelemeyeceği eleştirilerini içeren bir yazıyı yayımlayınca, gazete kapatılmıştır. Barış antlaşmasının imzalanması halinde İstanbul'da meydana gelebilecek olası ayaklanmaların önüne geçmek için İstanbul'a ek askerî güçler getirilmiştir⁵⁸⁵. Ayrıca, genç mektepli subayların gücünü kırmak isteyen Mahmut Şevket Paşa, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Ahmet İzzet Paşa'nın muhalefetine⁵⁸⁶ rağmen, son çare olarak, etkin subaylar tarafından saygı duyulan ve üçüncü bir taraf olan Alman askerî heyetine büyük oranda bir yetki devrini gerçekleştirerek, subayların, hükümetin görev sahasına giren yetki aşımalarını engellemeye çalışmıştır⁵⁸⁷.

Babiâli Baskınının gayrimeşru bir usulle gerçekleştirilmesine rağmen sonuçta başarılı bir hükümet darbesi olduğu için kabul görmesi, muhalefette de hükümet darbesi arayışlarına yol açmıştır⁵⁸⁸. Bu muhalif hareketlere, taht mücadelesi içindeki saltanat ailesi de katılmıştır⁵⁸⁹. Edirne'nin kaybı muhalif kesimin harekete geçmesi için uygun ortamı oluşturmuştu. Ancak, önceden Kamil Paşa'ya bel bağlamış olan Halâskâr Zabitan grubu

⁵⁸⁴ Akşın, (2011) , s. 78-79. Ayrıca bakınız; Turfan, a.g.e. , s. 412.

⁵⁸⁵ Çavdar, (2004) , s. 148.

⁵⁸⁶ “Her ne kadar etkili bir Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi olsa da, Ahmet İzzet Paşa'nın başkumandan vekili olarak, siyasal atalet ve askerî iktidarsızlık dışında bir başarısı yoktu. Konumunun güvensizliğinin bilincinde olan başkumandan vekili, yetkeyi bir Alman generaline devretme politikasına tarafsız yaklaşmazdı. 1 Haziran'da sadrazama karşı çıktı ve en üst kumandanlığın bir yabancıya verilemeyeceğini öne sürdü...Paşa'nın muhalefetine dikkate almayan Mahmut Şevket Paşa, yalnızca güçlü genç subaylarla uzlaşmayı gerekli görüyordu.” Bakınız; Turfan, a.g.e. , s. 473-474.

⁵⁸⁷ Hükümet, askerî eğitim ve öğretim şeklindeki açık eylem çözümünü de yarırsız olduğu gerekçesiyle bir kenara bırakırsa, geriye genç subayların idaresi altına girmekten başka seçenek kalmıyordu. Girişimlerine bakılırsa, Mahmut Şevket Paşa buna hazır gibi görünmüyordu. O zaman var olan koşullar altında, Sadrazamın elinde Almanların yardımına başvurmaktan başka çözüm olabilecek seçenek kalmamıştı. Bakınız; Turfan, a.g.e. , s. 472; Turfan, a.g.e. , s. 463.

⁵⁸⁸ A. Alkan, a.g.e. , s. 213.

⁵⁸⁹ Balkan Savaşı sırasında, saltanat ailesi içerisinde, özellikle şehzadelerden Yusuf İzzettin, Vahdettin ve Mecit Efendiler arasında büyük bir çekişme yaşanmıştır. Bunlardan Vahdettin Efendi, Osmanlı hanedan hukukunda “ikinci veliahtlık” diye bir kurumun olmamasına rağmen çeşitli baskılarla kendisini ikinci veliaht olarak kabul ve ilan ettirmeyi başarmıştır. Sultan Reşad'a karşı olan Vahdettin Efendi, İttihat ve Terakki'yi devirmeye yönelik bütün komploların içerisinde yer almış görünmekteydi. Oysa, Osmanlı tarihinde şehzadelerin açık bir biçimde parti politikasına katılmaları gelenekten değildir. Vahdettin Efendi, bu geleneği bozmuş ve Hürriyet ve İtilaf ile yakın ilişkiler kurarak parti politikalarının içine girmiştir. Bakınız; Çavdar, T. (1995). *Talât Paşa*. (Birinci Baskı). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 269-270.

ümitsizlik içerisindeydi. İttihat ve Terakki Partisi haricindeki diğer partiler ise, ortak ülkü yokluğundan dolayı etkisizdiler. İttihat ve Terakki Cemiyeti iktidarına karşı harekete geçen grup, kendisini partiler üstü gören, İngiliz desteğindeki Prens Sabahattin ve taraftarları olmuştur. Cemal Bey, Prens Sabahattin grubunun ayaklanmaya davet bildirisini eline geçirdiği halde, iç siyasetteki ılımlı ortamı bozmamak adına delil yokluğu gerekçesiyle Prens Sabahattin'i tutuklamamıştır. Diğer tertipçiler ise, tutuklanıp hapse atılmışlardır. Cemiyet üyeleri ise 31 Mart, Halâskâr Zabitan, Arnavut Olaylarında Prens Sabahattin'in etkinliğini bildikleri halde, iç siyasetteki düzeni korumak adına Prens ile görüşmek zorunda kalmışlardır. Ancak, Prens Sabahattin, İttihat ve Terakki Cemiyetini iktidardan uzaklaştırmak fikrinden vazgeçmediği gibi tekrar bir darbe tertibi hazırladıysa da bu girişimi de başarısızlıkla neticelenmiştir. Tüm bu başarısız hükümeti devirme girişimlerinden sonra, bu kez İngiliz Sefareti Baştercümanı Fritz Maurice ve Askerî Ataşesi Binbaşı Tyrel önderliğinde, içinde saltanat ailesinden katılanların da bulunduğu büyük bir Prens Sabahattin grubu yeni bir darbenin hazırlıklarına girişmiştir. Cemal Bey, bu girişimle ilgili istihbarat bilgileri elde etmeyi başararak, beklenmedik bir anda İstanbul'a gelen Kamil Paşa'yı olası bir darbe girişimine tedbir olarak kimseyle görüştürmemiştir. Sadrazam Mahmut Şevket Paşa'yı olası bir suikast ihtimaline karşı uyararak Cemal Bey, Kamil Paşa'yı da İstanbul'dan uzaklaştırmıştır⁵⁹⁰. İngiltere, Sabahaddin Bey ve Kamil Paşa'nın önderliğindeki bu darbe girişimlerinin arkasında durarak, Osmanlı hükümetinin kilit nitelikteki idare ve maliye makamlarına İngiliz uzmanları getirmek istemiştir. Böylece, İngiltere, Alman-Osmanlı yakınlaşmasını bozarak, Alman İmparatorluğu'nun uluslararası ilişkilerde kendisine karşı yükselen tehdidini engellemek istemiştir⁵⁹¹.

2.1.7. Mahmut Şevket Paşa suikastı ve genç mektepli subayların yükselişi

Muhalefetin son “başarılı” girişimi olan Mahmut Şevket Paşa suikastı, “genç subayların yükselişi” karşısında Osmanlı siyasal sisteminin üretebileceği son sivil engelin ortadan kaldırılmasıyla neticelendiğinden, seyyfiye sınıfı iktidarının geçirdiği süreçler açısından önemli bir dönüm noktasını oluşturmaktadır⁵⁹². Kamil Paşa'nın İstanbul'dan uzaklaştırılması üzerine, çok geç olmadan harekete geçmeleri gerektiğine karar veren muhalifler, İttihat ve Terakki yönetimini iktidardan uzaklaştırmak için planlarının ilk

⁵⁹⁰ Karal, (1996) , s. 201-207.

⁵⁹¹ Akyılmaz, (2015), s. 500.

⁵⁹² Turfan, a.g.e. , s. 487.

adımını atmışlardır. 11 Haziran 1913'te, muhalifler, iktidarın kilit taşı ve Cemiyet ile seyfiye sınıfı arasındaki köprü olarak gördükleri Mahmut Şevket Paşa'ya suikast düzenlemişlerdir. Mahmut Şevket Paşa, Cemal Paşa'nın uyarılarına rağmen kendisi için ek tedbirler alınmasını istememiştir⁵⁹³. Muhaliflerin planlarının ikinci kısmı olan, İttihat ve Terakki Cemiyetinin Talat Paşa, Cemal Paşa, Polis Genel Müdürü Azmi, Emanuel Karasu ve Nesim Ruso'nun öldürülmesi hazırlıkları ise, Cemal Paşa'nın önceden aldığı tedbirler sayesinde hayata geçirilememiştir⁵⁹⁴. Darbeyi planlayan muhaliflerin hesap edemediği olgu; hükümet ve politikacılardan bağımsız olarak sürekli yükselmekte olan genç mektepli subayların siyasi karmaşada daha da güçlenmesiydi. Onun için, genç mektepli subayların onayı alınmadan gerçekleştirilen bu darbe planı, sadece Mahmut Şevket Paşa ve yaveri Kaymakam İbrahim Bey'in önünün kesilip çapraz ateş sonucunda arabada öldürülmesiyle sonuçlanmıştır⁵⁹⁵.

Suikast üzerine hemen harekete geçen Cemiyet, hükümetin devamlılığını sağlamak adına, Cemiyet yanlısı Sait Halim Paşa'nın sadaret makamına vekâleten atanmasını gerçekleştirmiştir. Sonrasında, Enver Bey ve Kuşçu Eşref gibi Cemiyetin güvendiği isimlere bağlı askerî güçler, geçici süreyle başkente getirilerek İstanbul'da güvenlik tekrar sağlanmıştır. Paşa'nın cenazesi, halkın da geniş katılımıyla muhalefete karşı bir gövde gösterisine dönüşmüş, bundan sonra ılımlı yönetim, yerini muhaliflerin gücünü tamamen kıran bir baskı rejimine bırakmıştır. Seyfiye sınıfı içerisinde tek etkin kesim olarak kalmış olan genç subaylardan gücünü alan⁵⁹⁶ Cemal Bey, başkentte sıkıyönetim ilan etmiştir. Prens Sabahattin ve saltanat ailesinden Damat Salih Paşa'nın da aralarında bulunduğu bir çok muhalif, yakalanmalar dahi, temyiz işlemine tabi olmayan bir sıkıyönetim mahkemesi tarafından yargılanıp, ya Prens Sabahattin gibi gıyaben ya da Damat Salih Paşa gibi yüzlerine karşı idama mahkum edilmişlerdir⁵⁹⁷. 200'den fazla muhalif de tutuklanıp Sinop'a sürgün edilerek muhalefetin başı bir daha doğrulamayacak şekilde ezildi⁵⁹⁸. Böylece, 11 Haziran 1913'teki suikast ve sonrasındaki süreçte, Cemal Bey, sadece başkent muhafızı

⁵⁹³ Bakınız; Çavdar, (1995), s. 272-273.

⁵⁹⁴ Karal, (1996), s. 207. Ayrıca bakınız; Çavdar, (1995), s. 273: Hürriyet ve İtilaf da toplanan muhalefet güçlerinin hazırladığı planın görünümündeki mükemmelliğe karşın başarının gelmeyişindeki en önemli sebep; rakibi İttihat ve Terakki Cemiyetinin aksine, örgütün içinde, inançlı, davaya baş koyan siyasi bilinç sahibi kişilerin yokluğuydu.

⁵⁹⁵ Turfan, a.g.e., s.478.

⁵⁹⁶ Turfan, a.g.e., s.480.

⁵⁹⁷ Turfan, a.g.e., s.486.

⁵⁹⁸ Çavdar, (2004), s. 149-150; Akşin, (2011), s.80.

olarak değil, İttihatçı rejimin vazgeçilmez muhafızlarından birisi olarak da sarsılmaz bir mevkiye oturmuştur⁵⁹⁹.

Mahmut Şevket Paşa suikastı, “kilit bakanlıklara” İttihat ve Terakki Cemiyeti üyelerinin getirilmesine; ordunun yeniden ve eskisinden daha fazla siyasete karışmasına neden olmuştur. Edirne’nin geri alınmasından sonra ise ordunun bu müdahaleci tavrı daha da artacaktır. Suikasttan sonra vekâleten Sadrazamlığa atanmış olan Sait Halim Paşa, daha sonra Sadrazamlığa asaleten atanarak yeni kabinesini kurmuştur. Dâhiliye Nezareti’ne Talat Bey, Harbiye Nezaretine Ahmet İzzet Paşa getirilmiştir⁶⁰⁰. Böylece, İttihat ve Terakki Cemiyetinin denetleme iktidarı son bularak tam iktidar dönemi başlamıştır⁶⁰¹. Cemiyetin bu “tam iktidar” döneminde askerî kanat ağırlığını iyice ortaya koymuştur. Enver ve Cemal Beylerin siyasi güçleri birbirlerine denk sayılabilecek oranda olduğundan, kendilerinin dışında ve kendilerine engel çıkarmayacak, yine ikisi tarafından da kabul görebilecek asker kökenli ortak bir adayın Sadrazamlığa atanması sağlanmıştır⁶⁰².

İç siyasette bu değişimler yaşanırken, dış siyasette de Bulgarların Balkan Savaşı’ndaki kazanımlarından kaynaklanan bir gerilim yaşanmaktaydı. Kendi aleyhine ittifak haberini alan Bulgarlar, Balkan Devletlerine savaş açarak Edirne’yi savunmasız bırakmak zorunda kalınca İttihat ve Terakki Cemiyeti liderleri, Hükümete ve Genelkurmay Başkanı’na yeni bir saldırı için baskı yapmaya başlamışlardır. “Yaşlı”ların ihtiyat çağrısında bulunmaları üzerine harekete geçen Enver Bey yönetimindeki genç mektepli subaylar, inisiyatifi ele alıp Edirne’ye bir saldırı başlatmışlardır. Neticede, Edirne’nin geri alınmasıyla Enver Bey, halk arasında büyük bir prestij kazanmış ve genç mektepli subayları da temsil edecek güce ulaşabilmiştir⁶⁰³.

Edirne’nin geri alınmasının getirdiği büyük siyasi güçle Enver Bey, Cemiyet içerisinde güçlenerek seyfiye içerisinde kendisine rakip olabilecek kişileri de pasifize etmeye çalışmıştır. Bu amaçla; Edirne’nin geri alınması sırasında yarış halinde olduğu birlik komutanlarından Fethi Bey iç siyasette sürgün yeri sayılan Sofya’ya elçi, Mustafa Kemal Bey de onun yanına askerî ataşe olarak tayin edilmiştir. Harbiye Nezaretini isteyen Enver

⁵⁹⁹ Turfan, a.g.e. , s. 481-482.

⁶⁰⁰ Çavdar, (2004) , s. 150.

⁶⁰¹ Akşin, (2011) , s. 80.

⁶⁰² Çavdar, (1995), s. 364.

⁶⁰³ Zürcher, (2004) , s. 161.

Bey ise, Trablusgarp ve Balkan Savaşlarındaki başarılı hizmetleri dolayısıyla üçer yıl kıdem olarak mirliva yani *paşa* olup, ordunun gençleştirilmesinde tereddüt gösteren Ahmet İzzet Paşa'nın yerine ⁶⁰⁴, Sadrazam'ın daha erken olduğu yönündeki görüşlerine ve Padişah'ın bilgisi olmamasına ⁶⁰⁵ rağmen, Harbiye Nazırı olarak atanmayı başarmıştır. Cemal Bey de aynı şekilde iki rütbe olarak paşa olmuş ve önce Nafia (Bayındırlık) Nazırı olarak kabineye girip sonrasında Bahriye Nazırlığına atanmıştır. Enver Paşa'nın saygınlığını ve etkinliğini artıran bir başka gelişme de, 1914 yılında, buluğa yeni eren Naciye Sultan'la evlenip saraya “damat” olmasıydı ⁶⁰⁶. Evlenmenin amaçlarından birisi de halifelik makamının dinsel nüfuzunu İttihat ve Terakki Partisine bağlamak ve siyasî şartların gerektirdiği hallerde, Enver Paşa'nın halifelik makamının da sözcülüğünü yapmasını sağlamaktı ⁶⁰⁷. Yine, Enver Paşa, başkumandanlık vekili sıfatını alarak seyfiye üzerindeki etkinliğini artırmayı sürdürdü ve yenilgilerin sorumlusu olarak gördüğü yaşlı subayları emekliye sevk etti ⁶⁰⁸. Yöneticiler arasında en etkin olmayı başaran Enver Paşa, bu başarısını, seyfiye ile sıkı bir ilişki kurup, ordunun partizan siyasal etkinliklerinin denetimini kendi önderliğinde gerçekleştirerek sağlamıştır. Böylece, siyaset üstü olma arzusuyla gücünün kaynağını seyfiye sınıfına dayayan Enver Paşa, yönetimin dizginlerini Babıâlinin elinden almış bulunuyordu ⁶⁰⁹.

⁶⁰⁴ Şûra-yı Devlet Reisi Halil Bey'in konuyla ilgili anısı için bakınız H. Menteşe, Anıları, s. 180, Turfan, a.g.e. , s. 524 içinde: “Balkan mağlubiyeti faciasından sonra orduyu gençleştirmek meselesi ortaya çıktı. İzzet Paşa da taraftardı. Eski komutanlardan emekliye sevk edilmeleri icap edenlerin listesini de tanzim etmişti. 163 ümera tekaüde sevk edilecekti. Fakat İzzet Paşa Harbiye Nazırıyken bu kararın icrasında tereddüt etti. Paşa, tereddüdüne gerekçe olarak, emekliye sevk edilecekler listesindekilerin kendi arkadaşları olmasını gösterip, ‘bunların hepsi benim arkadaşlarımdır; bu işi yapamayacağım; izin alayım, birisi vekalet etsin, yapsın’ diyordu. Bu gençleştirme işinde İzzet Paşa'nın ordunun başında kalması çok arzu edildiği halde iş uzuyor, karar yürürlüğe konamıyordu... Talat'ın ısrarına karşılık olarak yine ‘Canım birisi vekil olsun, yapsın’ deyince, Talat artık sabretemedi ve; ‘Paşa, istifanız mukaddermiş, çekiliniz ve yapacak adam gelsin’ dedi.”

⁶⁰⁵ Enver Bey'in Harbiye Nazırı olmasına, Said Halim Paşa, “çok gençsiniz. Biraz bekleseniz daha iyi olur” şeklinde karşı koymuştur. Görünüşe göre, Enver Bey'in karşılığı o kadar güçlü çıkmıştı ki, Sadrazam onunla pazarlığa girişip “şimdilik” Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisliği'ni önermek zorunda kalmıştır. Bu kandırma girişimi Enver Bey'i, Osmanlı silahlı kuvvetlerinin örgütlenmesi hakkında bir nutuk atmak ve Harbiye Nazırının hiyerarşide Erkan-ı Harbiye-i Umumiye reisinden daha üst bir basamakta yer aldığını belirtmek zorunda bırakmıştır. Neticede, Enver Bey, Sadrazam ile konuşmasından 1 hafta geçmeden kabineye girmeyi başarmıştır. Bakınız; Turfan, a.g.e. , 528-529. Yine aynı eserde nakledilen olay için bakınız; s. 532: Padişah, o sabah odasında oturmuş gazete okuyormuş. Birdenbire gazeteyi bırakmış ve huzurundaki tek yavere; “Burada Enver'in Harbiye Nazırı olduğu yazıyor; bu olamaz, o daha çok genç” demiştir. Gerçekten de, Erkan-ı Harb Miralay Enver Bey'in mirlivalığa terfiini ve Harbiye Nezareti'ne atandığını duyuran resmi bildiriye, “Sultan Hazretlerinin iradesiyle” atamanın gerçekleştiği duyurulsa da Resmi Gazete (Takvim-i Vekayi) de böyle bir irade yayımlanmamıştır. Halbuki, o sıralarda nafia nazırı vekili olan Erkan-ı Harb Miralay Cemal Bey'in terfii, 5 Ocak'ta Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

⁶⁰⁶ Akşin, (2011) , s. 90.

⁶⁰⁷ Karal, (1996) , s. 76.

⁶⁰⁸ Öztuna, (1994b) , s. 464.

⁶⁰⁹ Turfan, a.g.e. , s. 451.

Seyfiyenin iktidardaki bu yükseliş sürecini durdurmak isteyen sivil kesim, boş durmamış olsa da, devletin içinde bulunduğu çatışmacı iç ve dış siyasi ortam buna müsait değildi. Enver Paşa dahil Cemiyetin asker kanadının ağırlığını dengeleyebilmek için Cemiyet, 20 Eylül 1913 tarihli beşinci yıllık kongresinde, cemiyet olmaktan çıkıp parti niteliğini kazanacağını ilan etmiştir⁶¹⁰. 1914'teki seçimlerin sonucunda Cemiyet, muhalefetsiz bir mecliste çalışmalarını yürütmüştür⁶¹¹. İttihat ve Terakki yönetimindeki kabinede dış siyasetteki çatışma ortamından yararlanarak kapitülasyonların kaldırıldığını duyurarak arkasındaki halk desteğinin iyice pekişmesini sağlamıştır⁶¹². Ancak, I. Dünya Savaşı'na giriş süreci de dahil olmak üzere II. Meşrutiyet Döneminin sonuna kadar devam eden süreçte, Cemiyetin asker ve sivil organizmaları arasındaki ilişki ideolojik niteliğini korumayı sürdürse de, bu ilişkide, İttihatçı politikaların sürdürülebilmesi açısından bağımlı konumda olan, ne Cemal Paşa ne Enver Paşa ne de genç mektepli subaylardı; sivil kesimin başı olan Talat Paşa'ydı⁶¹³. Talat Paşa, genç subayların iradesine boyun eğmiş; çok geçmeden de, yaşlı subayların yaşları ve sonuçsuz kalan muhalefetlerinden kaynaklı iktidarsızlıkları karşısında, genç subayların etkin olması gerektiğini samimi olarak savunmaya başlamıştır⁶¹⁴. Enver ve Cemal Paşaların, yaşlılar yerine kabineye girmesindeki önemli sebeplerden birisi de; Talat Paşa'nın, seyfiye sınıfını bu Paşalar eliyle kendi denetimi altına alarak, Halâskâr Zabitan gibi grupların önüne geçmek istemesiydi⁶¹⁵.

Enver Paşa, Harbiye Nazırı olmasından hemen sonra, öncellerinin seyfiye içerisindeki uzlaşmacı politikasını terk ederek, ordunun gençleştirilmesi, verimlilik ve disiplininin geliştirilmesi, İttihatçı ideolojinin dayatılması çalışmalarına başlayarak I. Dünya Savaşı arifesinde Osmanlı ordusunu büyük çapta yenilemiştir⁶¹⁶. I. Dünya Savaşı'ndan bir ay önce Cemal Paşa, bir Fransız gazetesinde yayımlanan demecinde en büyük isteğinin ikiye bölünmüş Avrupa Devletlerinden hiçbirisinin saflarına girmemek olduğunu söylediği halde, sonradan Enver Paşa'nın da etkisiyle Almanya'nın yanında Osmanlı Devleti'nin yer alması gerektiğini savunmaya başlamıştır. Osmanlı Devleti'nin öncelikle tarafsız kalmayı, ikinci olarak İtilaf Devletleri (İngiliz-Fransız-Rusya) yanında yer almayı denediğini belirtmek gerekir. Ancak, bu girişimlerin sonuç vermemesi ve Osmanlı Devleti'nin paylaşılmak

⁶¹⁰ Turfan, a.g.e. , s. 518.

⁶¹¹ Tunaya, (2009) , s. 129.

⁶¹² Karal, (1996) , s. 389-390.

⁶¹³ Turfan, a.g.e. , s. 489.

⁶¹⁴ Turfan, a.g.e. , s. 530.

⁶¹⁵ Çavdar, (1995) , s.303.

⁶¹⁶ Turfan, a.g.e. , s. 533.

istendiğinin iyice anlaşılması üzerine, Balkan Savaşı'nın intikamını almak ve savaş sonrasında çizilecek yeni sınırlarda belirleyici olmak amacıyla Alman yanlısı bir devlet politikası benimsenmeye başlamıştır. Enver Paşa, sahip olduğu iç siyasetteki nüfuzunu askerî gücüne aşırı güvendiği Almanya'nın yanında savaşa girilmesi için kullanmıştır. Neticede, Sadrazam Sait Halim Paşa, Enver ve Talat Paşalarla Mebuslar Meclisi Başkanı Halil Bey, Almanya ile gizli bir ittifak antlaşması yapmışlardır. Cemal Paşa ve Maliye Bakanı Cavit Bey ise, imzalar atıldıktan bir gün sonra antlaşmadan haberdar edilmişlerdir⁶¹⁷. Enver Paşa süreci yönlendirmedeki bu gücünü, “Aşere-i Mübeşşere⁶¹⁸” etrafında örgütlenmiş, kendisinin fikirlerine inanan ve kaderlerini onun yıldızıyla birleştirmiş olan, küçük rütbeli subaylar ve fedaîlerden (gönüllülerden) almaktaydı⁶¹⁹. Enver Paşa, sahip olduğu bu güçle ordunun “İttihatçılaştırılması”na da öncülük ederek, hükümetle onun ordusu arasındaki çelişkiyi ortadan kaldırmayı başarmıştır. Böylece, her iki kurum da Türk alt-orta sınıfının eline geçtiğinden, iç siyasette, uzun süre devam edecek olan İttihat ve Terakki lehine bir düzen kurulabilmiştir⁶²⁰.

Dış siyasette ise, tarafsızlık politikasını uzun süre koruyan⁶²¹ Osmanlı Devleti'nin savaşa bir an önce girmesini gerekli gören Almanya, Amiral Souchon komutasındaki İngiliz gemilerinden kaçmakta olan *Goeben* ve *Breslau* adlı savaş gemilerine, Çanakkale Boğazı'na gitmeleri emrini vermiştir. Enver Paşa, hükümete danışmadan gemilerin Boğaz'dan içeri alınmasını emretmiştir. Tarafsızlık politikası gereği gemiler, Osmanlı Devleti'nce satın alınarak *Yavuz* ve *Midilli* isimlerini aldılar⁶²². Amiral Souchon ise, Osmanlı Donanması I. Komutanlığı'na getirildi. Cemal Paşa ve Hükümetin baskısına rağmen Amiral Souchon, Enver Paşa'nın desteğiyle Osmanlı savaş gemilerini talim bahanesiyle Karadeniz'e çıkardı.

⁶¹⁷ Karal, (1996) , s. 378-381; Akyılmaz, (2015), s. 530-533.

⁶¹⁸ “On genç zabitten oluşan bu grupta; Topçu İhsan, Süleyman Askerî, Mümtaz, Sapancalı Hakkı, Yakup Cemil'in de aralarında bulunduğu, Teşkilat-ı Mahsusa'ya mensup ve Edirne'nin istirdadı ile Garbî Trakya Hükümeti'ni teşkil ettiren kişiler vardı. Bunlar, kendi aralarında yaptıkları gizli seçimde oybirliğiyle, ordunun gençleştirme işini üstlenmesi için Cemal Bey'i değil Enver Bey'i seçerek, Enver Bey'in önünü açmışlardı.” Bakınız; A. Alkan, a.g.e. , s. 221.

⁶¹⁹ Turfan, a.g.e. , s. 520.

⁶²⁰ Ahmad, Feroz. (2012). *Modern Türkiye'nin Oluşumu*. (Çev. Y. Alogan). (On Birinci Baskı). İstanbul: Kaynak Yayınları, s. 16.

⁶²¹ Savaş, Temmuz 1914'te başladığı halde Osmanlı İmparatorluğunun resmen savaşa girdiği tarih 29 Ekim 1914'tür. Yani 4 aylık bir direnme söz konusu olmuştur. Yavuz zırhlısının yol açtığı Güney Rusya sahillerinin bombalanması olayı olmasaydı bile, 1915 yılı başında Rusya'ya yardım etme amacındaki İngiliz donanmasının Çanakkale boğazını geçmek için yaptığı girişim Osmanlıları savaşa sürükleyecek gibi gözükmektedir. Bununla birlikte, savaş kaçınılmaz olsa da Osmanlı Devleti'nin savaşa gireceği tarih daha da uzatılabilirdi. Bakınız; Çavdar, (1995) , 326. Aynı eserde bakınız s. 337: Talat Paşa, savaştan sonra da savaşa girişi 'Fatalite' yani kader olarak nitelemiştir. Ona göre; bu kaderden kaçılmazdı.

⁶²² Akşin, (2011) , s. 95.

Enver Paşa, savaş hareketlerinin yönetiminde sadece bir başkomutanlık gereğine inandığından, kendi isteğiyle ve bazen Osmanlı Devleti'nin menfaatlerine aykırı olacak şekilde Alman sevk ve idaresi altına girdi. Birçok subay⁶²³ ve politikacının en az altı ay daha tarafsız kalınması yönündeki baskılarına rağmen Enver Paşa, İtilaf Devletlerinin *Yavuz* ve *Midilli* gemilerini Osmanlı tabiiyetinde saymadıklarını ve savaşa girmenin artık kaçınılmaz olduğunu belirterek Osmanlı Devleti'ni savaşa sokan emri⁶²⁴ vermiş ve Cemal Paşa da verilen bu emre harfiyen uyulması detayıyla “Bütün Gemi Komutanlıklarına” gönderdiği emrinde⁶²⁵ bu kararı desteklemiştir. Neticede, 29 Ekim'de Rus askeri hedeflerinin vurulmasıyla Osmanlı Devleti savaşa girmiştir⁶²⁶.

Almanya, Müslümanların halifesi sıfatını taşıyan Sultan'ın dinsel nüfuzunu kullanarak, Hindistan başta olmak üzere Müslümanların yoğun olarak yaşadığı ülkelerde İtilaf Devletlerinin sahip olduğu toplumsal desteği kesmek istemiştir. Osmanlı Devleti, savaşta, Müslümanların desteğini sağlayabilmek için İslamcılık siyasetini benimsemiştir. Sultan Reşat, 11 Kasım 1914'te ordu ve donanmaya hitaben yayımladığı bildiride Cihad üzerinde durarak yaşanan savaşın dinsel yönüne ağırlık vermiştir. Şeyhülislam Hayri Efendi de Türkçe, Arapça ve Farsça yayımladığı bir fetva ile bütün İslam alemine “Cihad-ı Ekber”e katılmalarını buyurmuştur. Enver Paşa'nın seyfiye sınıfına sunduğu bildiri de baştan sona dinsel içeriklidir. Ancak, Hristiyan Almanya ve Avusturya ittifakı içerisinde yer alan Osmanlı Devleti'nin İslamcılık siyaseti, Kuran ayetlerine⁶²⁷ aykırı görülmesinin, önceden beri Türkçülüğe yakınlaşılmasının ve ekonomik sorunların etkisiyle ülke içinde ve dışında umulan desteği görememiştir⁶²⁸. Önder konumundaki mektepli subayların açık desteğine rağmen İslamcılık siyasetinin yeterince etkili olamamasında, Türkçülüğün Balkan Savaşlarından sonra artık sisteme iyice yerleşmiş olması ve geleneksel görüşlere sahip

⁶²³ “Orduda; Esat Paşa, Mustafa Kemal Bey, İsmet (İnönü) Bey, Kazım Karabekir ve Fevzi Beyler gibi savaşa geç girilmesini, mümkünse hiç girilmemesini isteyen komutanlar da vardı. Gelecekte İstiklal Harbi'nin komutanlarını oluşturacak olan bu kadrolar, daha çok Alman aleyhtarıydı.” Bakınız; Ortaylı, (2014) , s. 149.

⁶²⁴ “*Türk filoları Karadeniz'de ve zor kullanmak suretiyle hakimiyet kazanmalıdır. Rus filosunu arayınız ve nerede bulursanız, savaş ilan etmeksizin hücum ediniz.*” Bakınız; Karal, (1996) , s. 393.

⁶²⁵ “*Donanmanızın Birinci Komutanlığı'na atanmış olan Amiral Souchon tarafından donanmanın talimi için Karadeniz'de bulunduğu sırada verdiği her çeşit emre harfi harfine uyulmasını ve bu hususta katiyen tereddüt gösterilmeyerek emirler gereğinin her türlü haller ve şartlar dairesinde yapılmasını isterim.*” Bakınız; Karal, (1996) , s. 393.

⁶²⁶ Karal, (1996) , s. 391-395.

⁶²⁷ Örnek ayet için bakınız Mâide Sûresi 51.ayet: “*Ey inananlar! Yahudi ve Hristiyanları dost edinmeyin. Onlar birbirlerinin dostlarıdır. Sizden kim onları dost edinirse, kuşkusuz o da onlardandır. Şüphesiz Allah, zalimler topluluğunu doğruya iletmez.*” Web: <http://mushaf.diyaret.gov.tr/> adresinden 28.03.2016 tarihinde alınmıştır.

⁶²⁸ Karal, (1996) , s. 400-402.

ulemanın sürecin dışında bırakılarak; Ziya Gökalp, Köprülüzade Fuat, Musa Kazım gibi geleneksel İslam anlayışının haricindeki Batılı fikir savunucularının öne çıkarılmış olmaları önemli etkenlerdir⁶²⁹.

Osmanlı Devleti, son dönemine girerken devlet mekanizması içindeki sorunlar artmıştı. Padişah ve Sadrazam alınan kararlardan haberdar edilmiyordu. Çoğu zaman Kabine, boş sandalyeler doldurulmadan ve yeterli çoğunluk sağlanamadan toplanıyordu. İstanbul'daki gerçek iktidar, İttihat ve Terakki Cemiyetinin Merkez-i Umumîsinin, Merkez-i Umumî içinde de seyfiye sınıfını temsil eden Enver ve sivil kesimin başı Talat Paşaların elindeydi. Cemiyetin İstanbul'daki işlerinden sorumlu bulunan Kara Kemal, kıt erzakın tahsisatını kontrol eden Levazım Müdürü İsmail Hakkı Paşa da belirli bir güce sahipti. Ayrıca, savaş sırasında, Osmanlı Devleti içerisinde, Cemal Paşa'nın Suriye ve Filistin bölgelerinde, Vali Mustafa Rahmi'nin de İzmir'de, bağımsız hareket ettikleri, hükümetin isteklerini reddettikleri, yine merkezden aldıkları emre itaat etmeyerek İtilaf Devletlerinin desteğini sağlamak amacıyla onların askerlerini tutuklamadıkları görülmüştür. Neticede, savaş sırasındaki Osmanlı yönetimini açıklarken tek tip bir siyasî rejimden bahsetmek yetersiz olacağından, Osmanlı yönetiminin; Enver Paşa yönetiminde bir kişi diktatörlüğü, İttihat ve Terakki Cemiyeti yönetimindeki bir tek parti iktidarı ve askerî rejim tanımlarından her birisinden de özellikler taşıdığını söyleyebiliriz⁶³⁰.

Enver ve Talat Paşaların başını çektikleri asker-sivil çekişmesi savaş içinde de devam etmiştir. Özellikle Talat Paşa, genç mektepli subayların iktidarından dolayı Enver Paşa'yı doğrudan karşısına alamasa bile Enver Paşa'nın şiddetli ama tam bir bağımlılık içermeyen Almancılığını⁶³¹ eleştirmekten geri durmamıştır. Merkez-i Umumîyi de arkasına alan Talat Paşa, Enver Paşa'yı dizginleyebilmek için, Sofya'dan Fethi Bey'in dönmesini ve mebus olmasını sağlamıştır. Buna karşılık, Enver Paşa'nın yakın adamı Levazımat-ı Umumiye Reisi Topal İsmail Hakkı Paşa ise, Mustafa Kemal Bey'e, hükümeti devirip yerine askerî bir hükümet kurulduktan sonra oluşturulacak yeni kabinede görev alması teklifinde

⁶²⁹ Akşin, (2006), s. 382.

⁶³⁰ Hale, a.g.e. , s. 86-88.

⁶³¹ Enver Paşa'nın, Alman kararlarına karşı direnme çabaları için bakınız; Akşin, (2006) , s. 448: “ ...asıl anlaşmazlık Kafkasya işinde ortaya çıktı. Türkleri Turancı ve İslamcı maceralara iten Almanya, iş somuta gelince, Azerilerin Türk olmayıp Tatar olduklarını, Kafkasya işlerine müdahale edilemeyeceğini savunmaya başladı. Kafkasya'daki petrollere göz diken Almanya, Enver Paşa'ya ordularını Güney'e çekmesini bildirdi. Bunun üzerine Enver Paşa istifa tehdidinde bulundu. Bakü alındıktan sonra ise Enver Paşa, Almanların asker gönderme isteklerini reddederek, kendi askerlerine, 'herhalde' Alman askerlerinin engellenmesi emrini verdi.”

bulunmuştur. Topal Hakkı Paşa'ya göre; halihazırdaki hükümet, savaş kararında gevşemeye başlamıştı ve eğer bu hükümet, barış girişimlerinde bulunacak olursa askerî bir darbeyle devrilmeliydi. Paşa, planlanan askerî darbenin hayata geçirilmesi için, emrindeki 10 bin kişilik gizli bir kuvvetten de bahsetti. Mustafa Kemal Bey ise, bu darbe planını Fethi Bey ve Talat Paşa'ya anlatmıştır. Neticede, Talat ile Enver ve Mustafa Kemal ile Enver arasındaki fırtınalı yüzleşmede, Enver Paşa, Yakup Cemil Olayı⁶³²'nin benzeri hareketlere karşı tedbir amacıyla bu gizli kuvveti oluşturduğunu kabul etmiş; ancak, darbe yapma niyetini inkar etmiştir. Buna karşılık Talat Paşa, Kara Kemal'in vasıtasıyla darbe ihtimaline karşı tedbirler almıştır. Savaşın sonlarına doğru, Mustafa Kemal Bey ile Veliaht Vahdettin arasında bir yakınlaşma olmuştur. Mustafa Kemal Bey, Veliahtla yakınlaşmak için seyfiye sınıfına hakim olan Almancılık aleyhinde konuşmuştur. Yurda dönüşte Vahdettin, Mustafa Kemal'e kızı Sabiha Sultan'la evlenmesini teklif ettiyse de Mustafa Kemal bu teklifi kabul etmemiştir. Genç mektepli subaylardan yeterli desteği göremeyen Sultan Vahdettin, tahta çıktığında, kurulu siyasal düzeni değiştiremeyeceğinden daha çok simgesel kararlar alma yoluna gitmiştir. Böylece, Enver Paşa'nın sıfatı "Başkumandanlık Vekili" yerine "Başkumandanlık Erkân-ı Harbiye Reisi" yapılmıştır. Bunun üzerine, kendi aleyhinde kurulan bir komplodan şüphelenen Enver Paşa, Mustafa Kemal Bey'i, gözdağı vermek amacıyla VII. Ordu Komutanı olarak atamıştır. Yaşanan bütün bu olaylardan en ilgi çekenini ise, hiç şüphesiz, Enver Paşa'nın yakın adamı aracılığıyla darbe tasarısını rakibi bildiği Mustafa Kemal Bey'e açıklamasıdır. Muhtemeldir ki Enver Paşa, sivillere karşı asker dayanışmasının kurulacağını ve Mustafa Kemal Bey'in yükselme tutkusunu fırsata çevirebileceğini düşünmüş; ancak, yanılmıştır⁶³³.

⁶³² Yakup Cemil, Talat Bey'e karşı ağırlığını koyarak Enver Bey'in Harbiye Nazırı olmasını sağlayan ve İttihat ve Terakki Cemiyeti içinde Fırka Müfettişliği ya da taşra örgütünde görev yapmış gruptandır. Bu grup İttihat ve Terakki partizanı olup, partililiği tercih ederek subaylıktan ayrılmış kimselerdir. Yakup Cemil ise, bu grup içinde en atak olanıdır. Yakup Cemil, yedek subay olduğundan rütbesi binbaşılıktan yukarı çıkamamıştır. Oysa o, yarbay olmak, bir tümeni komuta etmek niyetinde olmuştur. Halil Paşa, Yakup Cemil'den kurtulmak için onu İstanbul'a aldırılmıştır. Fakat, bunu yeterli görmeyen Yakup Cemil, kanunen yarbay olamayacağı gerekçesiyle emeline nail edilmemiştir. Bu durum karşısında Enver Paşa ve hükümete karşı hınçlanan Yakup Cemil, İngilizlerle de görüşerek darbe girişiminde bulunmuştur. Ancak, 2. Babilîli Baskını niteliğindeki bu ayaklanmayı Talat Bey ve arkadaşları önceden haber aldıklarından kısa sürede toplananları dağıtmayı başarmışlardır. Daha sonrasında, Enver Paşa'yı ikna ederek idam kararını almışlardır. İdam kararının infazını ise Enver Paşa'nın tembihlerine aykırı bir şekilde onun Alman Genel Karargâh'ında olduğu sırada infaz etmişlerdir. İttihat ve Terakki tam iktidar olduktan sonra, Cemiyet'e zamanında yararları çok olmuş, vatansever; ama, siyasal bilince sahip olmayan ve silahlarını bilinçsizce kullanmaktan çekinmeyen Yakup Cemil gibi adamlar, Cemiyet yönetiminin baş belası durumuna gelmişlerdir. Enver Paşa'nın iktidarını sürdürebilmek için bunlara artık ihtiyacı kalmamıştır. Çünkü, ordu zaten tamamen emrinde olmuştur. Ayrıca, arkasında Alman Genel Karargâhı da yer almıştır. Bakınız; Akşin, (2006) , s. 433-435.

⁶³³ Akşin, (2006) , s. 426-428.

Enver Paşa, Mustafa Kemal Bey'i, rakip olarak görmesine rağmen özellikle 1915 Sarıkamış harekâtının başarısızlığından sonra yanına çekmeye çalışmıştır. Enver Paşa, o sıralarda Cemal Paşa Mısır'ı, Hafız Hakkı Paşa da Kars fethini gerçekleştirmekle görevlendirildiğinden, prestijini korumak için Sarıkamış harekâtını kazanmak mecburiyetinde olduğunu biliyordu. Nitekim, harekâtın başarısızlığından sonra Talat Paşa, Enver Paşa'nın *Yavuz* gemisiyle İstanbul'a dönüş talebini güvenlik gerekçesiyle reddetmiştir. Kara yoluyla büyük sıkıntılar içerisinde dönmek zorunda bırakılan Enver Paşa, Sivas'a vardığında, bütün ordu ve müstakil birliklere yalnız kendisinin vereceği emirlere uyulmasını emretmiştir. Ayrıca, o sırada faal hizmete geçmek isteyen Miralay Mustafa Kemal Bey'in tümen komutanı yapılmasını emrederek, Ocak 1915'te, 19. Tümen Komutanlığına atanmasını sağlamıştır. Aradaki çekememezliğe rağmen Enver Paşa, Talat Paşa'ya karşı -belki de Cemal Paşa'ya da karşı- böyle bir ittifak arayışına girmek zorunda kalmıştır. Bununla birlikte, bir yandan Mustafa Kemal Bey'in Çanakkale Savaşı'ndaki başarısını da örtbas etmeye çalışan Enver Paşa, savaşın başındaki iktidar gücünü kaybetmeye başladığından, sadece meslekî kaygıyla değil, siyasal iktidar kaygısıyla da hareket etmiştir⁶³⁴.

İttihatçıların askerî kanadındaki en ciddi iktidar rekabetlerinden birisi de Enver ve Cemal Paşalar arasında yaşanmıştır. Cemal Paşa, Harbiye Nazırı olamayarak dönemin en etkili iktidar koltuğuna oturma şansını kaybetmişti. Cemal Paşa'nın, Almanya ittifakına sonradan destek vermesi de Enver Paşa'nın elini güçlendiren bir diğer unsur olmuştur. Denizcilik bilgisi yetersiz olan Paşa'nın, Bahriye Nezaretine sahip olması ise, Osmanlı Devleti'nin deniz gücü açısından zayıf olması ve donanmanın Enver Paşa desteğindeki Amiral Souchon tarafından idare edilmesi karşısında, iktidar kuvveti açısından pek bir anlam taşımamıştır. Bunun üzerine Cemal Paşa, iktidarını, Suriye ve Filistin'de bir çeşit "hidiv" olarak kurmaya çalışmıştır. Ayrıca, Ermenilerin sevk ve iskanı sırasında, Ermenileri koruyan bir tavır alarak, Ermeni çevrelerinde İtilaf Devletleriyle Osmanlı Devleti'nin barış yapacağı söylentilerine⁶³⁵ sebep olmuştur. Rus Dışişleri Bakanı Sazonov ise; Cemal Paşa'nın,

⁶³⁴ Akşin, (2006) , s. 429.

⁶³⁵ Ayrıca, İtilaf Devletleri ile barış yapıldıktan sonra Cemal Paşa'nın bağımsız bir devlet kurma niyetinde olduğu iddiaları için bakınız; Hale, a.g.e. , s. 88-89: "Cemal Paşa, Mayıs 1915'te Amerikalı ajanlar aracılığıyla İngilizlere Mısır'dan kendisine askerî yardım göndermeleri teklifinde bulundu. Bunu, Dördüncü Ordu'nun İstanbul'a yürümesi ve Cemal'in kendisini 'Sultan' ilan edip ayrı bir barış antlaşması imzalaması tamamlayacaktı. Bu plan, Cemal Paşa'nın kendi hükümrânlığı altında kurulmasını önerdiği 'Arap Krallığı'na ne kadar toprak verileceği konusunda İngilizlerle Fransızlar ve onların Arap müttefikleri arasındaki anlaşmazlık nedeniyle başarısız oldu."

Osmanlı Devleti'nin Türk olmayan ülkelerinde "Sultan" olmak karşılığında, İtilaf Devletleri yanında yer alıp Osmanlı hükümeti ve Almanlara karşı savaşabileceğini iddia etmiştir. Cemal Paşa'yı Enver Paşa'dan asıl ayıran olay ise Yıldırım Ordular Grubu meselesi olmuştur. Cemal Paşa, hakimiyet bölgesindeki Alman varlığını "hidivliği"ne tehdit olarak görüyordu. Halep'teki VII. Ordu'nun komutanı Mustafa Kemal de, kendi birliklerinin Yıldırım Ordular Grubu'na dahil edilmesinden rahatsız olduğundan Cemal Paşa'yla aldıkları ortak kararlar görevden çekilmek için anlaşıldı. Cemal Paşa'nın isteğiyle Mustafa Kemal Bey, ülkenin Alman müstemlekesi durumuna düştüğünü belirten ve Yıldırım Ordular Grubu'nu sert şekilde eleştiren bir raporu Enver ve Talat Paşalara gönderdi. Enver Paşa, rapordaki eleştirileri görmezden gelince Mustafa Kemal Bey görevden çekilip İstanbul'a döndüyse de, Cemal Paşa sözünde durmayarak eski durumunu muhafaza etmeye çalıştı. Ancak, Cemal Paşa da çok geçmeden İstanbul'a dönme ihtiyacı duydu. Sonrasında, İstanbul'a dönen Cemal Paşa hakkında Sadrazam olmak istediğine dair söylentiler çıkmaya başladı. Avusturya belgelerine göre; Cemal Paşa, savaş sonunda iktidar olabileceğini ummuştur. Paşa'nın, daha önceki, İtilafçı yönü ve Ermenileri koruma çabaları sayesinde, bir uzlaşma barışı olması halinde, bu ihtimal göz ardı edilemez⁶³⁶.

Savaşın uzun ve yıpratıcı ortamında Enver ve Cemal Paşalar, ulusçuluk görüşleri kadar *Bonapartizm*⁶³⁷ görüşlerine de sahiptiler. Cemal Paşa Suriye'de, Enver Paşa ise Kafkasya'da modern bir askerî diktatörlük kurma niyetini taşıyorlardı. Bu amaçlarla hareket eden Enver Paşa, amcası Halil Paşa'yı Şark Orduları Grubu (VI. Ordu ve Kafkas Ordusu) Kumandanı yaptığı gibi, Trablusgarp'taki kardeşi Binbaşı Nuri Bey'i de denizaltıyla getirterek Fahrî Ferik Nuri Paşa unvanıyla Kafkas İslam Orduları Kumandanı yapmıştır. Enver Paşa, Osmanlı birliklerinin Bakü'ye girmesinden sonra ise, Nuri Paşa'ya gönderdiği bir telgrafta; Azerbaycan Milli Meclisinin toplanacağını, saltanat usulünün benimsenmesinin "muktazi" olduğunu, hükümdarın sonradan seçilebileceğini söylüyordu. Enver'in sonradan girişeceği Türkistan macerası da Azerbaycan tahtı arayışında olduğu iddialarını güçlendirmektedir⁶³⁸.

Askerî kesimde yaşanan Enver Paşa'nın yaşlılardan iktidarı almasına benzer bir gelişme sivil kesimde de görülmüştür. Talat Paşa, Sait Halim Paşa'nın elinden önce Hariciye

⁶³⁶ Akşin, (2006) , s. 429-432.

⁶³⁷ Askerî bir bürokratin, diktatörlüğe varan bir otoriterlikle, toplumsal sınıflar yerine bürokratlarla işbirliği yaparak ülkeyi yönetme politikasıdır.

⁶³⁸ Akşin, (2006) , s. 432-433.

Nezaretini alarak kabinede Enver Paşa'yı dengelemesi için Halil Paşa'yı bu makama getirmiş ve böylece Sadrazam'a da gözden çıkarılabileceği mesajını vermiştir. Sonrasında yeni Sadrazam adayı olarak İttihat ve Terakki tarafından Halil Paşa öne sürülerek politik bir manevra yapılmıştır. Manevranın amacı Enver Paşa'ya Talat Paşa'yı onaylatmaktır. Gerçekten de Enver Paşa, Halil Paşa'nın sadaretine sıcak bakmayarak Talat Paşa'nın Sadrazam olmasını istemiştir. Neticede, 4 Şubat 1917'de, Talat Paşa'nın Sadrazamlığa atanmasıyla, ilk defa halk tarafından seçilmiş bir milletvekili Sadrazam olmuştur⁶³⁹. Sonrasında, Sultan Reşat, 3 Temmuz 1918'de ölünce yerine Vahdettin (VI. Mehmet) geçince, hükümet istifa etmiştir. 8 Temmuz'da ise Talat Paşa yeniden kabineyi kurmakla görevlendirilmiştir⁶⁴⁰.

Savaşın sonlarına doğru Bulgar cephesinin çökmesi, İttihat ve Terakki yönetimini kendi dışındaki kesimlerle uzlaşma mecburiyetine sokmuştur. Talat Paşa ile Vahdettin anlaşma yoluna giderek, yeni kurulacak kabinede iki İttihat ve Terakkilinin yer almasını kararlaştırmışlardır. Yine, İttihatçı ve genç olmasalar dahi, mektepli subay olmalarından dolayı Cemiyetin askerî kanadının desteğini sağlayabilecek olan Ali Rıza ve Ahmet İzzet Paşaların da kabineye alınmasına dair görüşmeler yapılmıştır. Fakat, kabineyi kurmakla görevlendirilen Tefik Paşa, İttihat ve Terakkinin sıcak baktığı adayları kabinesinde istemeyince hükümeti kuramamıştır. Zaten, uzun süredir iktidarda olan İttihat ve Terakki Cemiyetinin, sıkıca tuttuğu iktidar dizginlerini kendisine çok aykırı bir hükümete teslim etmesi dönemin şartlarında beklenemezdi. Neticede, 13 Ekim 1918'de, sadaret mührü Talat Paşa'dan alınarak, ertesi günü İzzet Paşa Hükümeti kurulmuştur. Bu hükümetin sürdürdüğü girişimler sonucunda, 30 Ekim 1918'de, İtilaf cephesini temsil eden Amiral Calthorpe ile Mondros'ta mütareke imzalanmıştır. Mütareke imzalandıktan sonra Talat, Enver, Cemal Paşaların başını çektiği eski yönetici grup, kurulan yeni hükümetin ve VI. Mehmet Vahdettin'in etrafındaki yeni devlet adamlarının kendilerine adil bir muamele yapamayacağını öne sürerek⁶⁴¹, bindikleri bir Alman denizaltısıyla ülkeyi terk etmişlerdir⁶⁴². 5 Kasım 1918'de ise, "İttihat ve Terakki" adının yerine, "eski Fırka'nın lekelenmemiş, mucibi hacalet işlere karışmamış azalarının yeni bir kisve, gaye ve unvan" taşıyan üyelerince "Teceddüt" adı verilmişti. Ancak, İttihatçılık mektepli subaylar arasında etkin olmaya devam etmiştir. Nitekim, Müdafaa-i Hukuk örgütleri esas itibarıyla eski İttihat ve Terakki

⁶³⁹ Bakınız; Çavdar, (1995) , s. 360.

⁶⁴⁰ Akşin, (2006) , s. 436-438.

⁶⁴¹ Bakınız; Ortaylı, (2014) , s. 150.

⁶⁴² Akşin, (2006) , s. 453-455.

üyelerince oluşturulmuştu. Milli Mücadele'nin kadrolarını oluşturan birçok eski Cemiyet üyesi, daha sonra Cumhuriyet Halk Partisi çatısı altında etkinliğini sürdürmeye devam etmiştir. 1926 yılında ise, Mustafa Kemal ve arkadaşlarının önderliğini çekemeyen eski İttihat ve Terakki Cemiyetinin bazı önde gelenleri İzmir Suikastını düzenledilerse de başarıya ulaşamamışlardır⁶⁴³.

I. Dünya Savaşı'nın neticelenmesiyle birlikte ordunun siyasallaşmasının yakın sonuçlarını acı bir şekilde tecrübe etmiş olan Mustafa Kemal, İsmet İnönü ve Kazım Karabekir gibi birçok mektepli subay, sivil kesimi de arkasına alarak, Anadolu'da, iyice bozulmuş olan Osmanlı devlet mekanizması yerine yeni bir devlet inşasına girişmiştir. Kurtuluş Savaşı'nı yürüten bu mektepli subay sınıfı, bağımsızlık mücadelesini kazandıktan sonra da iktidarlarını sürdürüp, mektepli subayların zihinlerinde hep yer etmiş olan modernleşme tahayyüllerini hayata geçirmek için büyük çaba sarf etmişler ve Tunaya'nın "siyaset laboratuvarı"⁶⁴⁴ olarak nitelediği II. Meşrutiyet Döneminin acı hatıralarla dolu siyasi olaylarından edindikleri tecrübelerin de katkısıyla, devletin temellerini Batı modernleşmesi üzerine kurmuşlardır.

2.2. II. Meşrutiyet Döneminde Seyfiyenin Yapısı ve Ortaya Çıkan Değişiklikler

II. Meşrutiyet Dönemi, asker ve sivil bürokratların siyasal sisteme hakim oldukları bir dönemdir. "Hürriyet, müsavat, uhuvvet" söylemleriyle gelen bu bürokratlar, devletin kurtuluşunu devleti ve toplumu köklü yeniliklerle dönüştürmekte görmüşlerdir. Yine, bu dönemde II. Meşrutiyet öncesinde olduğu gibi askeri ıslahatlar önemini korumuş ve dış politikaya göre şekillenmiştir. II. Meşrutiyet Döneminde izlenen dış politikanın askerî alandaki en belirgin etkileri, teşkilatlanma ve yapısal değişim alanlarında yaşanmıştır⁶⁴⁵. Almanya'nın, diğer Avrupalı güçlerin aksine Osmanlı İmparatorluğu'nu paylaşma yönünde politika izlememesi, bu iki devletin, birbirine hiç olmadığı kadar yakınlaşmasını sağlamıştır. 1913'te General Otto Liman von Sanders'in başkanlığındaki yeni Alman askerî heyetinin gelmesiyle, sadece Osmanlı ordusunda değil, İmparatorluğun her örgüt ve köşesinde Alman

⁶⁴³ Akşin, (2006) , s. 455-457.

⁶⁴⁴ "İkinci Meşrutiyet, önce bir siyaset laboratuvarı olmuştur. Her şeyin konuşulduğu, yapıldığı, istendiği ve özleildiği bir dönemde, hazırlıksız, geleceğini 'inşa' etmek bir yana, düşünmekten bile yasaklanmış, istibdat içinde yetişmiş bir kuşağın, nasıl alinyazısına sahip olabileceğini bize İkinci Meşrutiyet öğretmiştir." Bakınız; Tunaya, (2009) , s. 167.

⁶⁴⁵ Okman, C. (1989). İkinci Meşrutiyet Dönemi Dış Politika Ortamı ve Askeri Yapının Evrimi. *Dördüncü Askeri Tarih Semineri*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, s. 25.

nüfuzu artmaya başlayacaktı. Bu dönemde, Almanya dışındaki diğer büyük devletler, Osmanlı İmparatorluğu'nu taksim anlaşmalarına girişmişlerdi. 1908 Haziranında Çar II. Nikola ve VII. Edward arasında gerçekleştirilen Reval Görüşmesi, Osmanlı Devleti'ni paylaşma için bir başlangıçtı⁶⁴⁶. Bununla birlikte, diğer devletleri gücendirmek istemeyen Osmanlı Devleti, askerî sistemde doktrin birliğini sağlama yoluna gitmemiş, Balkan Harbi'nden sonra kara birliklerinin ıslahını Almanlara emanet ederken, donanmanın ıslahını İngilizlere, jandarma birimlerinin ıslahını da Fransızlara bırakmıştı. Devletin ordusunun ayrı ve bağımsız işlevsel bir alan olarak değil, dış ve iç politikanın manevra unsurları olarak değerlendirilmesi, II. Meşrutiyet Dönemindeki orduya yaklaşımda hakim düşünce olmuştur⁶⁴⁷.

Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı gibi yakın geçmişin acı tecrübelerini yaşamış olan seyfiyenin, siyasetten uzak tutulması ancak Mütareke Döneminde, Mustafa Kemal Paşa önderliğinde ordunun yeniden yapılandırılmasıyla sağlanabilecektir⁶⁴⁸.

2.2.1. Harbiye Nezareti

Sadrazam Sait Paşa'nın kurduğu ilk meşrutiyet kabinesinde verilen bir kararla “Bab-ı Seraskerî”nin adı “Harbiye Nezareti” olarak ve “serasker” unvanı da “harbiye nazırı” şeklinde değiştirilmiştir⁶⁴⁹. Harbiye nazırı protokol bakımından sadrazam, şeyhülislam ve hariciye nazırından sonra kabinede dördüncü sırada yer almıştır. II. Meşrutiyet Döneminde, harbiye nazırlarının yetkileri artırılarak; tophane, askerî fabrikalar ve askerî mektepler bu nazırların emirlerine verilmiştir. Bahriye ve donanma ise, önceki dönemlere benzer şekilde ayrı bir bahriye nazırının emrinde yönetilmiştir⁶⁵⁰.

Osmanlı Devleti'nde başkomutanlık yetkisi padişahın elindedir. II. Abdülhamit ve sonraki padişahlar döneminde bu yetki, sadece teoride kalan şekli bir nitelik kazanmış ve fiilen sarayda bulunan bir iç kurmay heyetine devredilmiştir. Ayrıca, bu kurmay birimine paralel olarak teşkilatlanmış ve Harbiye Nezaretine bağlı bulunan Erkân-ı Harbiye Dairesi

⁶⁴⁶ Ortaylı, İ. (2006). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*. (Dokuzuncu Baskı). İstanbul: Alkım Yayınevi, s. 107.

⁶⁴⁷ Okman, a.g.e. , s. 27.

⁶⁴⁸ Türkmen, Z. (1999). II. Meşrutiyet Döneminden Mütareke Dönemine Geçiş Sürecinde Osmanlı Ordusunu Yeniden Düzenleme Çabaları. G. Eren (editör). *Osmanlı*, Cilt 6(Teşkilat), Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s. 700.

⁶⁴⁹ Eroğlu, C., Yazar, H., Demiröz, İ. G., a.g.e. , s. 86.

⁶⁵⁰ Öztuna, (1994a) , s. 316.

(Genelkurmay Başkanlığı) vardı. II. Meşrutiyet Dönemine kadar, bu daireye çoğunlukla tali işler verilmiştir. Ancak, Almanya’da yetişen kurmay subaylar, Alman sistemine paralel olarak bağımsız bir Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Dairesinin kurulmasını savunarak yapısal değişikliğin önünü açmışlardır⁶⁵¹. Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Dairesinin Balkan Savaşları sırasında 5-6 şubesi mevcutken, I. Dünya Savaşı sırasında bu sayı 30’u geçecektir. Böylece, Dairenin önemi Alman sistemindekine paralel bir şekilde artırılmış oluyordu⁶⁵². I. Dünya Savaşı’nın sonuna kadar ise, Osmanlı kumanda yapısı, o anki ihtiyaçlara göre birçok değişikliğe uğrayacaktır⁶⁵³.

2.2.2. Ordu teşkilatı

Osmanlı Ordusu, II. Meşrutiyet Dönemine zayıf bir yapı içerisinde girmiştir. II. Abdülhamid devrinde tabur üstündeki büyük birliklerin manevraları yasaktı⁶⁵⁴. Büyük birliklerin katılımıyla gerçekleşen manevralar, tatbikatlar ve harp oyunlarının icrasına, ancak 1908 sonrası barış zamanı hazırlıkları kapsamında başlanabildi⁶⁵⁵. Manevralara başladıktan sonra ise, köklü bir ıslahat için bütçe⁶⁵⁶ kabul edilerek, ordu teşkilatı, 1910 yılında çıkarılan bir nizamname⁶⁵⁷ ile Avrupa orduları düzeyine çıkarılmıştır. Kanunun uygulanmasına 1911 yılı başlarında başlandı ve 1913’e kadar bu kanun yürürlükte kaldı⁶⁵⁸. Bu düzenlemeyle birlikte, barış zamanında da kolordular, ordu teşkilatı içerisinde kendi kadro ve karargâhları ile daimî bir statü kazanmış oldular. Yine bu düzenlemeye göre; her bir kolordu, 3 bazen de 2 tümenenden oluşuyordu. Bir tümen de benzer şekilde 3 alaydan, bir alay da 3 taburdan oluşmaktaydı. Piyade livası ise düzenlemede yer almıyordu. Stratejik kabul edilen, ulaşımın ve asker almanın zor olduğu yerlerden Yemen’de 1 bağımsız kolordu; Asir/Yemen, Trablusgarp ve Hicaz’da ise 3 tümen konuşlandırılmıştı. Ayrıca, topçu tümenleri de bu düzenleme ile lağvedilmişti⁶⁵⁹. Yine, 1910 yılında yapılan bir düzenlemeyle, zorunlu

⁶⁵¹ Okman, a.g.e. , s. 29-30.

⁶⁵² Yıldız, a.g.e. , s. 51.

⁶⁵³ Okman, a.g.e. , s. 30-31.

⁶⁵⁴ Karal, (1996) , s. 307.

⁶⁵⁵ Yıldız, a.g.e. , s. 57.

⁶⁵⁶ Harbiye Nazırı Mahmud Şevket Paşa, ordunun ihtiyacını kestirmenin zor olduğundan dem vurarak kati ve açık bir bütçe tertibinin yapılamayacağını belirtmişti. Neticede, yapılan oylamada, Meclis-i Mebusan, ‘adi bütçe’nin aynen kabulüne ayrıca ‘Fevkalade Bütçe’nin de ‘1910-1911-1912’ yılları için Harbiye Nezareti bütçelerine ilave olarak 175 milyon kuruşun fevkalade olarak sarfına izin vermişti. Bakınız; Kumkale, T. (1989). 1910 Yılı Bütçe Görüşmeleri Işığında Silahlı Kuvvetleri Güçlendirme Çalışmaları ve Sonuçları. *Dördüncü Askeri Tarih Semineri*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, s. 160-165.

⁶⁵⁷ “Devlet-i Aliyye-i Osmaniye Ordusunun Teşkilat-ı Esasiye Nizâmnamesi”

⁶⁵⁸ Türkmen, a.g.e. , s. 695.

⁶⁵⁹ Yıldız, a.g.e. , s. 56.

askerlik sisteminde değişikliğe gidilerek, mükelleflerden ihtiyat zabitleri (yedek subaylar) alınmaya başlanmıştır. Böylece, bu düzenlemeyle birlikte; askere alma usulünde toplumdan artık sadece efrat değil, zabıt de celp edilebilecekti⁶⁶⁰.

Balkan Savaşlarından yenik çıkan Osmanlı Devleti, ordunun yeniden düzenlenmesi için köklü bir değişikliğe giderek 1913'te *Teşkilat-ı Umumiye-i Askeriye Nizamnamesi*'ni neşretti⁶⁶¹. Bu nizamnameyle, kara kuvvetleri, Harbiye Nezaretine bağlı 4 ordu müfettişliği ile bunların koordine ettiği 12 kolordu, 1 bağımsız tümen (Hicaz), San'a (Yemen) merkezli bağımsız 7. Kolordu ve bağımsız Asir Tümeni'nden oluşturulmuştur. Yine, bu nizamnameye göre; daimî statü kazanan 13 kolordudan 8'inde 3 tümen; 5'inde ise 2 tümenin bulunması⁶⁶² öngörülmüştü. "Hamidiye Süvari Alayları" ise, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra isim değiştirerek "Aşiret Süvari Alayları" olmuş ve 1913 Nizamnamesi ile 3. Müfettişliğe bağlı bulunan 9. ve 11. Kolordu teşkilatı altında örgütlenmişlerdi. Kale ve diğer müstahkem mevkilerinin üst komutası o bölgedeki Kolordu Komutanlığı'na bırakıldı. Birçok bölgede askerlik daireleri ve şubeleri oluşturularak ülkenin her yerini kapsayan bir askere alma teşkilatı oluşturuldu. Yeterince verim alınamayan redif ve müstahfızlık teşkilatları ise lağvedilmiştir⁶⁶³.

Gayrimüslimlerin askere alınması meselesi ise tekrar gündeme gelerek, ilk etapta 1909 yılında çıkarılan Gayrimüslimler İçin Askerlik Hizmetine Dair Kanun ile askerlikten muafiyet vergisi kaldırılmıştır. I. Dünya Savaşı arifesinde de, gayrimüslimlerin askere alınması amacıyla, önceki kanunu teyit eden geçici bir kanun çıkarılmıştır⁶⁶⁴. II. Meşrutiyet'in ilk senelerindeki siyasi havaya, Balkan ve I. Dünya Savaşı'nın harp şartları da eklenince, umumi bir zorunlu askerlik uygulamasına geçilebilmiş ve gayrimüslimler, ilk kez Harbiye Mektebine ve Mühendishaneye kabul edilip, erat kadrosunun yanı sıra yüzbaşılığa

⁶⁶⁰ İnternet: Beşikçi, M. (Güz 2011). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bir Zorunlu Askerlik Kategorisi Olarak Yedek Subaylık Ve Yedek Subaylar. *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar Dergisi*, İstanbul:İletişim Yayıncılık, sayı 13, s. 53-54.
https://www.academia.edu/1968918/%C4%B0htiyat_Zabıtından_Yedek_Subaya_Osmanlı%C4%B1dan_Cumhuriyete_Bir_Zorunlu_Askerlik_Kategorisi_Olarak_Yedek_Subaylı%C4%B1k_ve_Yedek_Subaylar_1891-1930_adresinden_6_Ağustos_2015'de_alınmıştır.

⁶⁶¹ Türkmen, a.g.e. , s. 695.

⁶⁶² Ayrıca, Balkan Savaşlarından ders alınarak kolordu teşkilatı içerisinde süvari tugayları oluşturulmuştur. Topçu unsurunun da gerekli görülen hallerde, bir ağır topçu taburu büyüklüğünde kolordu kadrosuna katılması yoluna gidildi. İstihkam taburu, askerî telgraf bölüğü, nakliye taburundan oluşan muharebe destek kıtaları daimî kolordu kuruluşunda yer aldı. Ağır makinalı tüfek (Mitralyöz) bölükleri de süvari ve piyade alayı kadrolarında yerini aldı. Bakınız; Yıldız, a.g.e. , s. 60-61.

⁶⁶³ Yıldız, a.g.e. , s. 58-62.

⁶⁶⁴ Detaylı bilgi için bakınız; Hacısalihoglu, a.g.e. , s. 97-101.

kadar olan subay pozisyonlarına da yükseltilmişlerdir⁶⁶⁵. Bununla birlikte, Enver Paşa'nın harbiye nazırı olmasından sonra Balkan Savaşlarında başarı gösterememiş subaylardan ehliyetsiz, bilgisiz ve yaşlı olanlarının emekliye sevk edilmesi nedeniyle ordunun subay ihtiyacı hâlâ azalmamıştır⁶⁶⁶.

1914 yılında, I. Dünya Savaşı'nın hazırlıkları kapsamında ordu teşkilatında tekrar düzenleme yoluna gidilmiş, Ordu müfettişlikleri lağvedilerek, ordu komutanlıkları tekrar teşkil edilmiştir⁶⁶⁷. Yine, ordu teşkilatı, genel olarak her biri üçer tümenli kolordulardan, tümenler de üçer piyade, birer topçu alayı ve diğer sınıflara bağlı birliklerden teşkil edildi. Seferberlik hazırlıklarının ise, bölge esasına göre yapılması usulü kabul edildi⁶⁶⁸. Sırasıyla, İstanbul, Şam, Erzincan -sonra Erzurum- ve Bağdat merkezli ordulara savaş boyunca yeni ordular eklenmiştir. Savaş sırasında, Yıldırım⁶⁶⁹ ve Şark (Kafkas) Ordular Grubu⁶⁷⁰,nun da eklenmesiyle, ülke içerisinde 11 ordu komutanlığı⁶⁷¹ faaliyet göstermiş oluyordu. Yemen, Bağdat ve Musul'daki kolordular ile Adana ve Hicaz'daki tümenler doğrudan Başkomutanlık Karargâhına bağlıyken, diğerleri orduların emri altına girdiler. Ayrıca, müstahkem ve mevki olarak adlandırılan kıyı ve kara istihkâmları (Çanakkale Boğazı, Karadeniz, İzmir havalisi, Edirne, Çatalca) da, yeniden ordu komutanlıklarına bağlanmıştır. Savaş sırasındaki ihtiyaca göre bu müstahkem mevkillerine yenileri eklendi⁶⁷². Osmanlı hükümetinin katıldığı 1916 tarihli gizli bir oturumda önemli bir karar alınarak, müttefik orduların umumi sevk ve idaresinin tevhide ve Alman İmparatoru'nun başkumandanlığı deruhte etmesi kararlaştırılmıştır. Böylece, Osmanlı orduları, devlet bağımsızlığını zedeleyecek bir şekilde Almanların kontrolüne verilmiş oldu⁶⁷³. Savaş esnasında 61 tümene kadar çıkmış olan Osmanlı ordu teşkilatı, yapılan harplerin büyük bir bölümünün

⁶⁶⁵ Yıldız, a.g.e. , s. 77. Ayrıca aynı sayfada bakınız: Önceleri, cizye vergisinin yerini almış olan iane-i seniyye ya da bedel-i askerî adları altında alınan ödemeler geçici bir uygulama olmaktan çıkmış ve zamanla bir kural halini alarak gayrimüslimlerin askerlikten muaf kalmasını sağlamıştı.

⁶⁶⁶ Türkmen, a.g.e. , s. 696.

⁶⁶⁷ Türkmen, a.g.e. , s. 695.

⁶⁶⁸ Türkmen, a.g.e. , s. 697.

⁶⁶⁹ Filistin-Suriye-Irak cephelelerini korumak için kurulan bu orduda, kendisine müşir unvan ve rütbesi verilen General Falkenhayn, Alman zabitanıyla çalışıyordu. Türk zabitanının tayini sırf görünüşte idi. Nihayet, öyle bir hal ortaya çıktı ki karargâhta her vazifenin her iki millettten amir ve memurları vardı; Bir Alman levazımı yanında bir Türk levazımı gibi... Bakınız; Bayur, Y. H. (1983). *Türk İnkılabı Tarihi*, Cilt 3, Kısım 3, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 374.

⁶⁷⁰ Türkmen, a.g.e. , s. 699: 3. Ordu'nun 1 Kasım 1914'te başlattığı Sarıkamış harekatının başarısızlıkla sonuçlanması üzerine, ordu teşkilatında yeni bir düzenlemeye gidilerek Şark Ordular Grubu teşkil edildi.

⁶⁷¹ 1915'te 5. Ordu Çanakkale'yi, 6. Ordu Irak'ı korumak için kurulmuştur. 1917'de 7.Ordu Halep'te, 8. Ordu da Gazze'de kurulmuştur. Bu iki ordunun görevi Suriye yönünde gelişen İngiliz kuvvetlerini durdurmaaktır. 9. Ordu ise 1918'de kurularak Kafkas ötesini istila etmekle görevlendirilmiştir. Karal, (1996) , s. 409.

⁶⁷² Yıldız, a.g.e. , s. 62-63.

⁶⁷³ Türkmen, a.g.e. , s. 699.

kaybedilmesiyle birlikte büyük bir değişime uğramış, ordu teşkilatında yer alan ordu, kolordu ve tümenler sayıları bakımından giderek azalmaya başlamıştır. Savaşın başında 38 tümen ile başlamış olan ordu teşkilatı, savaşın sonuna gelindiğinde 20 tümen olarak tespit edilmiştir⁶⁷⁴. Savaşın başında, yedekleriyle beraber 1 milyona varan insan sayısının 477.868 kişiden oluşan kısmı, muharip kuvvetin personel sayısını teşkil ediyordu. İktidarın aldığı tedbirlerle ordu ve asker sayısı sürekli artırılmıştır. Ancak, asker ve ordulardaki bu sayısal artışların, 1917 yılında bütün kaynakların kurumasıyla şekli bir düzelme niteliğinde olduğu görüldü⁶⁷⁵. 4 yıllık savaşta, Osmanlı Devleti'nin insan kaybı tam olarak bilinmemekle birlikte eğitim, ziraat ve zanaate vurulan darbe ve bu alanlarda yaşanan geriye gidiş, genç kayıplarının ne kadar çok olduğunu gösteriyordu. Nitekim, yaşanan insan kaybının telafisi için, savaşın üzerinden 30 yıl geçmesi gerekecekti⁶⁷⁶.

2.2.3. Seyfiye sınıfında Mektepli subay(zabit) – alaylı subay (zabit) ayrımı

Lale Devrinden itibaren gerçekleştirilen Batı tarzı askeri ıslahatlar, ordu içerisindeki askeri birimler arasında, kökleri geleneksel ve modernizm değerlerine dayanan bir çatışma ortamına neden olmuştur. Yeniçeri Ocağının ilgasına kadar seyfiye sınıfına hakim olan yeniçeriler, geleneksel değerlerin bekçiliğini yapmışlarken, II. Meşrutiyet Döneminde bu işlevi alaylı subaylar ve erat devam ettirmiştir. Yeniçeri Ocağının kaldırılmasından sonra devletin yüzünü Batı'ya kesin olarak dönmesiyle ortaya çıkan mektepli subaylar ise, II. Meşrutiyet Döneminde Batılı değerleri sahiplenilen ve seyfiye sınıfına hakim olan askeri kesimi oluşturmuştur. Yüzyıllardır devlet içerisinde yaşanan gelenek-modern değerler çatışması, ordu içi ilişkilere mektepli-alaylı çatışması şeklinde yansımıştır.

Osmanlı ordusu tek tip bir subay yapısına sahip değildi. Batı tarzı askerî okullarda eğitilenler ile rütbe alarak yükselen ve devletin geleneksel kurumlarına tam bir bağlılık içerisinde olanlar arasında keskin bir *mektepli/alaylı* ayrımı vardı. Ayrıca, mektepli olsun ya da olmasın eski paşalarla genç subaylar arasında anlayış ve tasarruf farkını⁶⁷⁷ da içeren

⁶⁷⁴ Türkmen, a.g.e. , s. 699-700.

⁶⁷⁵ Türkmen, a.g.e. , s. 698.

⁶⁷⁶ Ortaylı, İ. (2007b). *Üç Kitada Osmanlılar*. (Birinci Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları, s. 181.

⁶⁷⁷ İnkılâbı zorla ilan ettikten sonra, 31 Mart İsyanı'nı bastırarak devletin tamamını kontrol altına alan Cemiyet, kaçınılmaz olarak, mülki-askerî bütün kadrolarda bir ıslahat yapmıştır. Cemiyete taraftar da olsalar, eski ve yaşlı kuşakla, Cemiyetin genç önderleri arasındaki anlayış ve tasarruf farkı bile tek başına böyle bir tasfiyeyi gerekli kılmış olabilir. Çünkü, orduda yenileşme ve çağdaşlaşma deyince, silahların modernleştirilmesini anlayan bir kuşakla, genç subayların arasında kavram farklarından oluşan bir uçurumun varlığını da dikkate almak gerekir. Bakınız; A. Alkan, . a.g.e. , s. 152.

kuşağa dayalı bir ayırım vardı. Örneğin; alt kademedeki subaylardan Enver, Mustafa Kemal ve Fethi Beyler, İttihat ve Terakki Cemiyetini desteklerken; üst kademedeki subaylardan Hareket Ordusu Kumandanı Mahmut Şevket Paşa, asla İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kumandası altında olmadığını, bozulan disiplini yeniden tesis etmek için ordu namına ve tehdit altındaki anayasal özgürlüklerin korunması için millet adına çalıştığını vurgulama gereği duyuyordu⁶⁷⁸.

Formel eğitimden geçen mektepli subaylar, daha çok dar gelirli ve mütevazı ailelerin çocuklarından oluşmaktaydı. Ordunun askerî etkinliğini artırmak için yapılan Batı tarzı reformlar, siyasi iktidarın hedeflediğinden daha fazlasına yol açarak, orduyu mektepli subaylar eliyle siyasi ve sosyal değişimde bir güç haline getirecektir⁶⁷⁹. 1890 yıllarında; Askerî Akademi, Tıp Mektepleri ve Mekteb-i Mülkiye gibi yeni kurulan Osmanlı meslek okullarında, pozitivism eğilimleri öğrenciler arasında yayılmaya başlamıştır. Neticede, geleneksel eğitim sürecinden farklı bir süreçte yetişen mektepli subaylar, dinî eğitim görenler arasında yabancılaşmış ve yadırganmıştır⁶⁸⁰. Mektepli subaylar arasında, deist ve ateist inançlara sahip subaylar var olsa da, dinin önemini bilen subayların geneli, sadece yeni düşünce ve çözümlere kapalı geleneksel İslam anlayışına karşı olup, Batılı ve İslamî değerlerin kaynaştırılmasından⁶⁸¹ yana bulunuyorlardı. Geleneksel İslam anlayışına karşı olsalar da, askerlik mesleğinin temsilcileri olan bu mektepli subaylar, yiğitlikleri nedeniyle

⁶⁷⁸ Ahmad, F. (2010a). Jön Türk Dönemi İle İlgili Değerlendirmeler., S. Akşin, S. Balcı ve B. Ünlü(Editörler). *100. Yılında Jön Türk Devrimi*. (Birinci Baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, s. 27. Siyasi görüş farklılıklarından başka genç subaylar, yaşlı paşaları devletin bekası için yetersiz görüyorlardı. “Mıntika erkan-ı harpleriyle Nazif Paşa'nın evine tebrike gittik. Entarili, takkeli. Tam bir ihtiyar manzarası. Yanında kedisi, bir çanak içinde süte ekmek doğramış yediriyordu! Ertesi günü de Kırmızı Kışla'ya askeri tebrike gelen bu ihtiyar kumandana arabasına binerken ve inerken emir çavuşu yardım ediyor ve askerin önünden geçerken kılıcını çavuş elinde taşıyordu. Bu elemli manzaralar karşısında kin ve nefret duymayan tek bir zabıt yoktu.” Bakınız; Karabekir, a.g.e. , s. 78.

⁶⁷⁹ Akça, İ., Peker, E. B. (2010). Ordu, Devlet, Güvenlik Siyaseti Üzerine Bir Değerlendirme., E. B. Peker ve İ. Akça. (Derleyenler). *Türkiye'de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti*. (Birinci Baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s. 21.

⁶⁸⁰ Bir ortaokul muallimi, daha işin başında beliren, geleneksel değerle aralarında ortaya çıkan uçurumu şöyle anlatır: “...Yarın gideceksiniz Harbiye'ye, takacaksınız bir kılıç, konuşacaksınız fan fin fan fin, olacaksınız kâfir.” Ayrıca, 31 Mart Vakası sırasında, askerliğin de ibadet olduğu gerekçesiyle, eratın ibadetten alıkonulduğu, manevî terbiyenin ihmal edildiği yolunda rivayetler vardır. Bu rivayetler, dinî değerlerine bağlı müslüman toplumda, gelen tepkilerin az olmadığı ihtimallerini artırmaktadır. Bakınız; A. Alkan, a.g.e. , s. 40.

⁶⁸¹ Mektepli subaylar çoğunlukla, geleneksel islamî görüşün savunucusu ulemanın etkisinden sıyrılmışlar; Ziya Gökalp, Köprülüzade Fuat, Musa Kazım gibi Batılı fikir savunucularının İslam tasavvurlarını benimsemişlerdi. Bakınız; Akşin, (2006), s. 382. Örnek olarak Enver Paşa'nın dine bakışı için bakınız; Moreau, a.g.e. , s. 234: Enver Paşa, askerî prestije zarar veren ve dine aykırı olan çalgılı, içkili lokantalara gidilme alışkanlıklarının kırılması için subaylara baskı yaparak, onları derhal emekliye sevk etme ya da açığa almayla tehdit etti. Ayrıca, Paşa, dinle ilgili yayınladığı bir emirde; imansız ve dinsiz bir ordunun başaramayacağını söylüyordu. İman, orduda disiplini sağlayan ve ulusal birliği güçlendiren moral gücü oluşturuyordu. Ayrıca bu emirde, Müslüman ve gayrimüslim askerlerin dini buyruklara uymalarını sağlamak için üstlere tavsiyede de bulunuyordu.

toplum içerisindeki itibarlarını korumayı başarmışlardır. Mektepli subaylar, zamanla, Batı'dan öğrendikleri bilgilerin neticesinde spekülâtif, ütopyacı ve tasarımcı bir zihniyet edinerek okur-yazar olmayan toplumun genelinden zihinsel olarak uzaklaşmışlardır⁶⁸². Geçmişlerinde sürekli isyan bastırmakla görevlendirilmiş, tıp ve mühendislik gibi temel bilimlerde öncü olmuş, mektep sıralarında kendilerini ima ile “bir aydın kişiler komitasına muhtacız” telkinleri altında yetiştirilmiş⁶⁸³ bu mektepli subaylar, kendilerini, devletin sahibi aydınlar olarak görmüşler ve zihin dünyalarında, devletin bekası meselesi en başta gelen sorun haline gelmiştir. Neticede, Lale Devrinden beri devam eden, devletin kendisini kurtarma refleksiyle uygulamaya koyduğu Batı modernleşmesini almaya dönük Osmanlı askerî ıslahat politikası, mektepli subay kimliğini ortaya çıkarmıştır.

Jön Türk hareketinin önemli bir kısmını oluşturan mektepli subayların çoğu, 1908'de Kanunu Esasi'nin tekrar yürürlüğe konmasını sağladıklarında, henüz 40 yaşının altında⁶⁸⁴ ve “yaşlı”ların kurulu sistemi değiştiremeyen durağanlığından uzakta bulunuyorlardı. Jön Türklerin seyfiye içerisindeki temsilcileri olan mektepli subaylar, Batı bilim ve teknolojisinin oluşumunda temel teşkil eden akılcı ilkelere göre belirlenmiş yeni bir düzenleme yapılması, bu düzenleme içerisinde anayasal ve parlamenter bir siyasal örgütlenmenin yerleştirilmesi, toplum için “iyi” ve “doğru”nun ne olduğunu bilen eğitilmiş elitin toplumu aydınlatması taraftarıydılar. Mektepli subaylar, Batılı değerleri savunurlarken, özgürlüklerin sağlanması kaygısından çok, devletin milliyetçilik akımları neticesinde parçalanmasına karşı koyma kaygısıyla hareket etmişlerdir⁶⁸⁵. Mektepli zabitin, his ve düşüncelerini dile dökerken kullandığı hürriyet ve inkılap edebiyatı, onun kendisini

⁶⁸² Mardin, (1996), s. 421-422.

⁶⁸³ Bakınız; A. Alkan, a.g.e. , s. 40.

⁶⁸⁴ İnternet: Zürcher, E. J. (Ocak 2002). The Young Turks, *Turkology Update Leiden Project Working Papers Archive Department of Turkish Studies*, Leiden Üniversitesi, s. 4. Web: <http://allturkey.am/wp-content/uploads/2013/03/The-Young-Turks-%E2%80%93-Children-of-the-Borderlands.pdf> adresinden 1.3.2016'da alınmıştır.

⁶⁸⁵ Doğan, İ. (2014). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*. (Birinci Baskı). Ankara: Astana Yayınları, s. 86-87.

Osmanlı Devleti’ni kurtarmaya dönük yaşanmakta olan bir destanın aktörü⁶⁸⁶ olarak gördüğünü gösterir⁶⁸⁷.

Devletin bekasını sağlamak amacıyla örgütlü hareket etmeyi iyi bilen mektepli subaylar, daha 1889 yılında kurdukları İttihadî Osmanî cemiyetiyle de çeşitliliklere son derece açıldılar⁶⁸⁸. Bununla birlikte mektepli subaylar, yaşanan iç karışıklıklar sonrasında devletin bekasını tehlikede gördüklerinde, sert ve tek tipçi bir devlet yapısı kurmaktan da çekinmeyeceklerdir.

Mektepli zabitin düşünce yapısını tamamlayan önemli parçalardan biri de, çetecilik faaliyetlerine karşı kazanılan komitacı davranış kalıbıdır. Kışlalarında, sıkı nizamlar ve sert bir hava içerisinde yetiştirilen talebeler, kabadayılık hissine de yakındılar⁶⁸⁹.

Birçok özelliğini saymaya çalıştığımız mektepli subayları, tek tip olarak tasvir etmek doğru değildir. Ordu içerisinde Batı’yı öğrenme merakıyla araştıranlar olmasının yanında, bazı erkân-ı harpler gibi kendi gelişimlerini yeterli görenler de vardı. Sosyal, iktisadî ve askerî buhranların etkisinde, bir dizi toplumsal şokun ürünü olan bu yeni zabit sınıfı, kolayca tasnif edilemeyecek değişkenlikteydi⁶⁹⁰.

Verilen Batı tarzı eğitime rağmen, Osmanlı Devleti’nin 1918’e kadar sürekli bir personel problemi olmuştur. Subay (zabit) ve astsubay (küçük zabit) ihtiyacı duyan ordu, formel harp eğitimi almış subay ve astsubay eksikliğini kapatmak için, Osmanlı askeriyesinin geleneğini devam ettirerek, kıta görevleriyle kendini pratik anlamda yetiştirmiş alaylı subayları kullanmıştır⁶⁹¹. Böylece, yetenekli erler, onbaşı ve çavuş

⁶⁸⁶ “Devletin düze çıkması için, kangren uzvun kesilmesi gibi kökten bir ameliye lazım olup, Alemdar Ordusu gibi bir ordunun İstanbul’a yürümesi ve temizlik yapıp görevi ehline vermesinin şart olduğundan bahsediyordum. Enver gülümseyerek bana bir selam verdi ve ‘Sir!’ dedi. Bu kelime hükümdarların vasfı idi ve Napoleon Bonaparte için alem olmuştu... Enver’e kızgın bir şekilde hitaben; ‘bu sefer, Selanik’e gidip geldikten sonra sizde yeni bir inkişaf var ve bunun için galiba siz benden bu hitabı istiyorsunuz. Şu halde bundan sonra size artık Enver değil, ‘Sir!’ diye hitap edeceğim. Keşke bunu daha evvel ve apaçık söylese idiniz, ‘Sir!’ dedim.” Bakınız; Karabekir, (2014) , s. 77.

⁶⁸⁷ Örnek ifadeler için bakınız; A. Alkan, a.g.e. , s. 36-37: “ Esselâm! Ey fatih-i iklim-i hürriyet! Esselam ey ordu-yı muazzam! Ey ruh-ı cism-i devlet ve millet esselâm! Bir anda ki vatan, zalame-i istibdadın dest-i bî-amanı kahrında inleye inleye teslim-i can ediyordu...”

⁶⁸⁸ “Ben, güvenilir ve iyi durumu olan her Osmanlının din ve millet ayrımı yapmaksızın, Cemiyete alınması taraftarıydım. Giritli Muharrem, İslam olmayan kişilerin kabul edilmemesi tezini ileri sürmüşse de bu fikri reddedildi.” Bakınız; Temo, İ. (1987). *İttihat ve Terakki Anıları*, İstanbul: Arba Yayınları, s. 17.

⁶⁸⁹ A. Alkan, a.g.e. , s. 41-42.

⁶⁹⁰ A. Alkan, a.g.e. , s. 38-42.

⁶⁹¹ Yıldız, a.g.e. , s. 63-64.

olabiliyor sonrasında da “tezkere bırakabiliyorlardı”. Tezkere bırakan askerlere, yeteneklerine, üstlerinin takdirlerine ve lütfuna bağlı olarak, önemli mevkilere gelmelerini sağlayan alaylı subaylık yolu açılıyordu. Padişah ve yakınları, kendi lütuflarına borçlu olan bu alaylı subayları daha güvenilir bulduklarından, eğitimsiz ve yazı yazmayı bilmeyen bazı alaylı subaylar dahi *paşa* olabiliyordu⁶⁹². Alaylı subaylar, eratın düşünce yapısına en yakın kişi olmalarının yanında, geleneksel değerlere ve padişaha derin bir sadakatle bağlıydılar⁶⁹³. Mektepli subaylar; mezun olduklarında karşılarında, ordu saflarından gelen, daha yaşlı, askerliğe dair pratik ve ampirik bir deneyime sahip, ama son derece az eğitim almış olan alaylı subayları buluyorlardı. Askerlerine nasıl komuta edeceğini bilen alaylı subaylar ise, kendilerinin genç mektepli subaylardan daha yetenekli ve daha iyi birer savaşçı olduklarına inanıyorlardı. Aslında, pratik yönü zayıf mektepli subaylarla askerleri birbirlerine bağlayabilecek olan en uygun birimler, ordu saflarından çıkmış olan bu alaylı subaylardı. Buna rağmen, farklı yetiştirme süreçlerinden geçmiş olan bu zabitler, kendilerini üstün gördüklerinden birbirlerine sıcak bakmıyorlardı⁶⁹⁴. Sadece yaşlı alaylı subaylar değil genç alaylı subaylar da, alıştıkları eski tip askerin dışında pozitivist yaklaşıma dayalı bir imaj içerisinde olan mektepli subayları sevmiyorlardı⁶⁹⁵.

1909 yılından itibaren yönetimde aktif rol üstlenen İttihatçı mektepli subaylar, alaylı ve aynı zamanda muhafazakar duruşlu yaşlı, Abdülhamid yanlısı komutanları tasfiye girişimine başlamışlardır. Özellikle, yaş haddi kanunu ile ordudaki sözü geçen yaşlı komutanların tasfiye süreci başlamıştır. 1909’dan sonraki yıllarda, çoğunluğunu alaylı subayların oluşturduğu 10 bin kadar subay, emekliye sevk edilerek seyfiye sınıfında Batı tarzı zihinsel bir dönüşüm sağlanmaya çalışılmıştır. Balkan Savaşı’ndaki bozgunun da etkisiyle, I. Dünya Savaşı öncesinde, ordu yönetimini ele geçiren Enver Paşa ve yakın çevresi, bir irade yayımlayarak, bu tasfiye sürecini iyice yoğunlaştırmıştır. Özellikle, yaşlı alaylı subaylar zorunlu emekliliğe tabi tutularak, ordu iyice gençleştirilmiştir⁶⁹⁶. Aslında, atış hızı yüksek topların topçu sınıfına girişinden sonra, teknik eğitimlerin ordu içerisinde önem kazanmasıyla birlikte, alaylı subaylara olan ihtiyaç iyice azalmış bulunuyordu⁶⁹⁷.

⁶⁹² Akşin, (2011) , s. 58.

⁶⁹³ A. Alkan, a.g.e. , s. 39.

⁶⁹⁴ Moreau, a.g.e. , s. 154-155.

⁶⁹⁵ Tokay, G. (2010). Osmanlı’da Modern Devlet, Güvenlik Siyaseti ve Ordunun Dönüşümüne Dair Bir Değerlendirme. E. B. Peker ve İ. Akça (Derleyenler). *Türkiye’de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti*. (Birinci Baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s. 43.

⁶⁹⁶ Tokay, a.g.e. , s. 43-44.

⁶⁹⁷ Bakınız; Moreau, a.g.e. , s. 156.

Neticede, II. Meşrutiyet Döneminin sonuna kadar sürekli olarak sayıları azaltılan bu subaylar, seyfiye sınıfı içerisindeki önemlerini de gittikçe kaybetmişlerdir⁶⁹⁸.

Mektepli subaylar, siyasi etkinliklerini artırmadaki başarılarını, aynı oranda, askerlik ilim ve sanatını öğrenmekte gösterememişlerdir. Bizzat II. Abdülhamid, Almanya'ya eğitim için giden mektepli subayların, askerlik mesleğini öğrenmek yerine eğlence ve sefahat ile vakit geçirdiklerinden şikayet etmiştir⁶⁹⁹. Ülkeye geri döndüklerinde yapılan talim ve manevraların az olması, subayların mesleklerini uygulamadaki yetersizliğini artıran bir diğer etkendi. Subaylardaki bu yetersizlikler, I. Dünya Savaşı'nda kendisini kesin olarak göstermiştir. Askerlerin eğitimi, yiyeceği, giyimi ve sağlık durumu gibi detaylar, masa başı planlarının hayata geçirilmesinde, mektepli subaylar tarafından yeterince dikkate alınmamıştır. Neticede, “*asker acıkmaz, asker yorulmaz, asker üşümez*” vecizelerinde tezahür eden tabiat kanunlarına aykırı, teknik esaslara⁷⁰⁰ dayanmayan hayalci subay anlayışı, Sarıkamış Harekatı gibi birçok harekatta acı sonuçların alınmasında önemli bir neden olmuştur⁷⁰¹. Bununla birlikte, Kutülmare'de Towshend'e karşı Halil Paşa'nın aldığı zafer, Şehzade Fuat Efendi'nin İngilizleri Süveyş cephesinde uzun süre oyalamaktaki başarısı, Gelibolu'da genç Mustafa Kemal Bey'in kazandığı zafer; I. Dünya Savaşı'nın sonunda, özelde mektepli subayların genelde ise Türk Ordularının savaşı iyi idare edebilen modern askerleri bünyesinde taşıdığını da göstermiştir⁷⁰².

2.2.4. Seyfiye sınıfının ıslahında yabancı uzmanların çalışmaları

II. Wilhelm'le beraber Alman dış politikası, Hindistan ve Akdeniz'e sahip olma noktasında önemini koruyan Osmanlı topraklarına, onu konferans masalarında bölüştürerek değil, barışçı yollardan ve ticari açıdan yerleşmeyi amaçlayan bir politikaya dönüşmüştür. Osmanlı Devleti ise, 1878 Berlin Kongresi başta olmak üzere 19. yüzyıl boyunca yaşanan

⁶⁹⁸ Tokay, a.g.e. , s. 43-45.

⁶⁹⁹ Ortaylı, (2006), s. 102.

⁷⁰⁰ Mektepli subaylardan beklenen teknik işler için bakınız; Yıldız, a.g.e. ,s. 45-46: Mütefennin zabıt, yani teknikten anlayan subaylar olmadan sayıları yüzbinleri bulan orduları etkin bir şekilde kullanmak neredeyse imkansızdı. Giderek kitlesellenen kara kuvvetlerinin lojistik ve destek hizmetleri de iyi bir planlama ve koordinasyon eşliğinde yapılması gerekiyordu. Muharip kuvvetin ihtiyaç duyduğu çeşitli ikmal maddelerinin yerli ya da yabancı kaynaklardan önceden tedariki, depolanması, seferberlik ilan edilir edilmez toplanma ve yığınak bölgelerine taşınması, muharebe esnasında tükenenlerin ikmali gerekiyordu. Orduların mevcudu ve hareket kabiliyeti arttıkça salgın hastalıklara yakalanma riski ve ateşli silahların tahribat gücü arttıkça askerî sağlık hizmetleri de önem kazandı.

⁷⁰¹ Karal, (1996) , s. 409.

⁷⁰² Ortaylı, (2007b), s. 180-181.

siyasi olaylar sonucunda İngiliz, Fransız ve Ruslara yönelik bir güvensizlik ve tepki içerisinde olduğundan denge politikası çerçevesinde Almanya'ya yaklaşmıştır. Karşılıklı menfaate dayalı uygulanan politikalar neticesinde Kayzer-II. Abdülhamit dostluğu doğmuş ve bu yakınlaşma birçok alanda olduğu gibi askeri ıslahatları da etkilemiştir⁷⁰³.

1908'de Meşrutiyet'in İlanı ve 1909'da II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesiyle iktidara geçen Jön Türk grubunun özellikle askeri kanadında, önceden beri var olan Alman yakınlığı devam etmekteydi. "Alman malûmat-ı askeriyesi" ve "Alman malûmat-ı fenniyesi", Osmanlı basınında, aydınlar ve asker-sivil yöneticiler arasında en çok duyulan sloganlardandı. Jön Türklerin Alman yandaşlığı, belirli bir eğitim ve propaganda sürecinin sonucunda gerçekleşmiştir. Von Der Goltz Paşa gibi Alman subayların etkisinden başka, dış politika ortamı da Almanlara yakınlaşılmasında önemli bir etken olmuştur⁷⁰⁴.

Osmanlı İmparatorluğu'nun yöneticileri, üç tarafı denizlerle çevrili bir ülkeye sahip oluşlarına yeterince dikkat etmeden, kara ekolünün ana temsilcisi durumundaki Almanya'nın genel tutumunu aynen benimsemeye çalışmışlardır. Bizzat Almanlar dahi, Osmanlı yöneticilerinin bu tutumunu sonradan tenkit edeceklerdi⁷⁰⁵. Aslen denizciliğe önem vermesi gereken Osmanlı İmparatorluğu'nun, Almanya ve Avusturya-Macaristan gibi kıta devletlerinin ittifakına yaklaşmasını hazırlayan önemli bir etken de yeni silahlar, askerî ıslahat politikası, strateji bilgisi ve demiryolları ağının Prusya sistemine paralel olmasıydı⁷⁰⁶.

1908'den sonra jandarma sisteminin ıslahı için Fransız General Baumann çağrıldı ve kendisine, Jandarma Genel Komutanlığı'na benzer bir unvan ile I. Dünya Savaşı'na kadar görev verilmiştir. Denizcilikte de -ciddi bir modernleşmeyi Alman subaylar eliyle gerçekleştiremediğinden- Osmanlı İmparatorluğu, Amerikalı Limpus başta olmak üzere, İngiliz müşavirlerine donanmada görev verdi⁷⁰⁷. Ayrıca, İngiltere ile imzalanan deniz kuvvetlerine dair antlaşmayla, Osmanlı Devleti'nde ağır sanayi döneminin başlaması amacı güdülmüştür⁷⁰⁸.

⁷⁰³ Akyılmaz, (2015), s. 380-383.

⁷⁰⁴ Ortaylı, (2014) , s. 107.

⁷⁰⁵ Okman, a.g.e. , s. 32.

⁷⁰⁶ Ortaylı, (2014) , s. 107.

⁷⁰⁷ Ortaylı, (2014) , s. 105-106.

⁷⁰⁸ Ahmad, F. (2014). *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*. (Beşinci Baskı). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 65. Aynı sayfada bakınız: Ahmet Cemal Bey, Sir Henry Wilson'a "Türkler askerî eğitimlerini(yani Almanları) değiştiremezler ama geri kalan tüm konularda, yani maliyede, yönetimde, donanmada yalnız

Önceki unutulmayan hizmetlerinden dolayı özellikle mektepli subaylar arasında sevilen ve birçok Türk kurmay subayını yetiştiren von der Goltz Paşa, meşrutiyet ordusunu ıslah etmek amacıyla tekrar görevlendirilmiştir⁷⁰⁹. Sadakat yemini ettiği Alman İmparatoru'na ve ordusuna bağlı olan Paşa, Osmanlı seyfiye sınıfının yapısını Almanya'nın Balkan politikasıyla uyumlu hale getirmiştir⁷¹⁰. Bu politikaya göre; Alman uzmanlar, Osmanlı ordusundan başka Yunanistan ve Bulgaristan ordularını da ıslah ederek Almanya'nın Balkanlar'daki etkinliğini artırma amacındaydılar⁷¹¹.

Goltz Paşa, ilk iş olarak orduda muhtelif sınıf ve silahların eğitiminde birlik ve beraberlik sağlamak amacıyla “Numune Alaylarını” kurdurmuştur. Piyade, topçu, süvari ve istihkâm birliklerinde eğitim verilen bu numune alaylarında 14 Alman subay daha görevlendirildi. Alman subayların faaliyetleri, yararlı olmuşsa da eğitimle sınırlı kaldığından, askerlerin muharebe kudret ve kabiliyetine ciddi bir etki gösterememiştir. Nitekim, Osmanlı ordusunun Balkan Savaşı'nda almış olduğu ağır yenilgi, seyfiye sınıfının daha ciddi ıslahat girişimlerine ihtiyaç duyduğunu açıkça göstermiştir⁷¹². Alman uzmanların, ıslahat programlarında başarısız olmalarının önemli nedenlerinden birisi de, hazırladıkları askerî raporlarda yer alan tedbir önerilerinin mali olanaklarla uyumsuz olmasıydı⁷¹³.

Seyfiye içerisindeki asıl köklü ıslahatlar ise, Balkan Savaşları sonrasında, yabancı uzmanlara geniş yetkiler verilerek yapıldı⁷¹⁴. 1913 yılındaki bir Alman Büyükelçisinin raporuna göre; eskiden yabancı düşmanı olan Şeyhülislam Cemaleddin Efendi dahi, ordunun ve idarenin yabancılara verilmesi şartıyla sadareti kabul edeceğini bildirmiş ve yabancı

İngiltere'nin rehberliğini arzu ederler” demiş; ancak, İngilizler, Rusları karşısına almamak için, Osmanlı Devleti'ne yaklaşmaya sıcak bakmamışlardır.

⁷⁰⁹ Örsal, A. (1989). İkinci Meşrutiyet Döneminde Osmanlı Ordusunda Görev Yapan Yabancı Subayların Birinci Dünya Savaşı'nın Askerî Yönetimi Üzerindeki Etkileri. *Dördüncü Askerî Tarih Semineri*, Ankara: Genelkurmay Basımevi, s. 344.

⁷¹⁰ Ortaylı, (2014) , s. 100. Ayrıca aynı sayfada bakınız: “Almanya politikası, Balkan uluslarının arasındaki düşmanlığı kurumlaştırarak hepsi üzerinde toptan nüfuz kurmayı amaçlamaktaydı.”

⁷¹¹ Ortaylı, (2014) , s. 97.

⁷¹² Örsal, a.g.e. , s. 345.

⁷¹³ Ortaylı, (2014) , s. 95.

⁷¹⁴ Balkan Savaşlarında alınan mağlubiyetlerden sonra, Fransız Kara Harp Okulu St. Syr'den mezun Nazım Paşa'nın Harbiye Nazırı olarak atanmasıyla Alman askerî heyetinin etkisi azalmış ve Goltz Paşa'nın öğrencilerinin tamamına yakını tasfiye edilmiştir. Ancak, 23 Ocak 1913'te Nazım Paşa'nın katledilip Sadrazam Kamil Paşa'nın istifasının alındığı Babıali Baskını ve yine Ocak 1913'te potansiyel düşman Yunanistan'a bir Fransız askerî heyetinin gelmesi, hükümeti yeni bir Alman askerî heyetini istihdam etmeye mecbur etmiştir. Bakınız; Yeşil, F. (2013). Kara Kuvvetlerinde Avrupalı Danışmanlar., G. Yıldız (Editör). *Osmanlı Askerî Tarihi*, İstanbul: Timaş Yayınları, s. 97.

uzmanların olağanüstü yetkilere sahip olmasına destek olmuştur⁷¹⁵. Alman İmparatoru II. Wilhelm ile yapılan görüşmelerin sonucunda, seyfiyenin ıslahı amacıyla bir Alman askerî ıslahat heyetinin Osmanlı Devleti'ne getirilmesi karara bağlandı. Gönderilecek heyetin başkanlığına geniş yetkilerle donatılan Liman von Sanders getirildi. General Sanders'e, I. Kolordu komutanlığı yetkisinden başka; askerî okulların, numune alay ve talimgahların, Osmanlı hizmetinde bulunan bütün yabancı subayların doğrudan doğruya amiri olma yetkileri de verilmiştir. Bunlardan başka, Korgeneral Liman von Sanders'e, Osmanlı Devleti'nde hizmet vereceği beş yıl süresince, seyfiyenin ıslahı için lazım gelen yabancı subayların getirilmeleri ve atanmalarını sağlama yetkisi de verilmişti⁷¹⁶. Yine, Korgeneral Liman von Sanders, Osmanlı ordusundaki rütbesinin Almanya'dakinin bir üst derecesi olması kararlaştırıldığından, mareşallik rütbesi verilerek Ordu Genel Müfettişliğine atanmıştır⁷¹⁷. Nihayet, Genelkurmay Harekat Şubesi başta olmak üzere diğer bazı önemli şubelerin de yönetimi Alman kurmay subaylarına verilip, ordu ve kolordu kurmay başkanlıklarına da Alman subayların getirilmesiyle, seyfiyenin fiilî komutanları Alman subayları olmuştur⁷¹⁸. Böylece, Türk ve Alman subaylarından oluşan çok başlı bir üst askerî yapı içerisindeki Osmanlı Devleti, asıl olarak Alman komutasında I. Dünya Savaşı'na girmiştir⁷¹⁹. Çoğu Türk subayının istememesine rağmen savaşa girilmesi, Enver Paşa ve Alman subayların ortaklaşa hareket etmesiyle gerçekleştirilmiştir⁷²⁰.

I. Dünya Savaşı sırasında, Enver Paşa ve General Sanders dahil birçok Türk ve Alman subayı arasında sürtüşmelerin yaşanması, ordunun emir-komuta yapısını kökünden sarsmıştır. Tedbir olarak, Erkân-ı Harbiye Reisliğine Alman von Schellendorf'un getirilmesi ve ordu komutanlıklarının Sanders ve Goltz Paşalar gibi Almanlara emanet edilmesi de emir-komuta yapısını düzeltmemiştir. Askerî yapıdaki bu çok başlılığı engellemek için, 1916 yılında, Kayzer, Müttefik Ordular Başkomutanlığı'na getirilmiş; 1917 yılında ise son çare olarak, askerî yapı içerisindeki birliği sağlamak isteyen Almanya'nın talebi doğrultusunda

⁷¹⁵ Detaylı bilgi için bakınız; Bayur, Y. H. (1951). *Türk İnkılabı Tarihi*, Cilt 2, Kısım 3, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, s. 277.

⁷¹⁶ Örsal, a.g.e. , s. 345-348.

⁷¹⁷ Karal, (1996) , s. 376.

⁷¹⁸ Örsal, a.g.e. , s. 348.

⁷¹⁹ Ortaylı, (2014) , s. 107.

⁷²⁰ “ Savaşa girmek isteyen Enver Paşa ve Alman müşavirlerdir. Mustafa Kemal, Hikmet Bey, Şükrü Paşa ve İsmet Paşa gibileri böyle bir ittifaka karşıydılar. Yine, İsmet Bey hazırladığı bir raporda, Almanların Marne Savaşı'nda yenilmelerinden sonra, Almanlar ile savaşa girilmesinin hata olduğunu belirtmişti.” Bakınız; Ortaylı, (2007b), s. 180.

Yıldırım Ordular Grup Komutanlığı⁷²¹ kurularak seyfiye üzerindeki Alman subay etkisi iyice artırılmıştır⁷²². Almanların amacı; Fransız ve İngilizlerin kendi sömürgelerinden topladıkları yerli askerleri kullandıkları gibi Osmanlı ordusunu kullanmaktır⁷²³. Ancak, Yıldırım Ordusu'nun başındaki General Falkenhayn, Türk ordusunu medenî Avrupa'da bir Alman ordusunu yönetir gibi⁷²⁴ idare etmeye çalışınca başarısız olmuştur. En nihayetinde savaşın sona ermesiyle, 10 bini bulan faal Alman askerî personel memleketlerine geri gönderilmiş ve böylece Osmanlı seyfiye sınıfının ıslahı çalışmaları sona erdirilmiştir⁷²⁵.

2.2.5. İttihat ve Terakki Cemiyetinin ideolojik yapısı ve orduya etkisi

İttihad-ı Osmani Cemiyetinin ortaya çıkışı, Yeni Osmanlılar Cemiyetinin ortaya çıkışı gibi ortak bir endişe ve korkuya dayanmıştır. Yeni kuşak Jön Türkler de 1860'lardaki Yeni Osmanlılarla aynı soruyu sormuşlardır: *"Bu ülke nasıl kurtulur?"*. Yeni Osmanlılar Cemiyetinde olduğu gibi İttihat ve Terakki Cemiyetinde de bu soruya verilen cevaplar; bütünlükten yoksun, üzerinde çalışılmamış ve tutarsız nitelikteki doktrinlerden oluşmuştur. Jön Türklerin çıkardıkları gazete ve dergilerde; akılcılık, laiklik, kadın haklarının savunulması gibi pek çok çağdaş düşünce işlenmiştir. Bununla beraber, yazarların tamamına yakını İslamcı ve muhafazakar, gelenekçi düşüncelerin de etkisi altında olmuştur. İslamcı olan ile laik olan; anti-emperyalist ile meşrutiyet yolunda Batılı ülkelerin desteğini gerekli görenler aynı çatı altında birleşmişlerdir⁷²⁶. Mektepli subayların çoğu; bu karmaşık ideolojik yapıdan pozitivist, elitist, merkeziyetçi, otoriter, halkçılık yanlısı bir ideolojik yaklaşım benimsemiş ve toplumun militarize edilerek modernleştirilmesini savunmuştur. 1908 yılında ihtilali gerçekleştiren bu askerler, devletin dağılmasını engellemek için İttihad-ı anasır

⁷²¹ Liman von Sanders'in anlatımı için bakınız; Bayur, (1983), s. 370: "Bu hareketi Almanya'daki esaslara göre kurulmuş bir ordular grubu kurmaylığı yönetecekti. Komutan Alman olacaktı ve kurmaylıkta da hemen hemen yalnız Alman subayları bulunacaktı. Türk subayları ise, hep küçük rütbeli olacaktı."

⁷²² Konuyla ilgili olarak Enver Paşa'ya gönderilen bir askerî rapor için bakınız; Bayur, (1983), s. 375: "Alman tercüme kalemi amiri olan bir küçük zabitan (erbaş) hatırı için, bir Türk mülaım-ı evveli (üstegmen) karargâhtan ihraç olunmuştur. Aynı Alman askerinin şikayeti üzerine, ikinci bir Türk askerinin cezalandırılması ise, benim ısrarım üzerine engellendi..."

⁷²³ Sefir von Wangenheim'in düşüncesi, İngilizlerin ve Fransızların sömürgelerinde oluşturdukları yerli birlikleri, yine yerli komutanlar eliyle kendi çıkarları doğrultusunda kullandıkları gibi Osmanlı ordusunu Alman çıkarları doğrultusunda kullanmaktır". Bakınız; Bayur, (1951), s. 281. Ayrıca bakınız; Ortaylı, (2006), 92: Esasen Alman geneltirmeyi, Osmanlı ordusunu fedakar, dayanıklı, kolayca harcanıp ateşe sürülebilecek askerler olarak düşünüyordu.

⁷²⁴ "İktisadi-siyasi olaylar kadar, ordunun ana bölümünde Alman etkisinin egemen olması, Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı ordularının, Almanya'nın çıkarları uğruna, Galiçya'dan Bağdat'a, Kafkaslar'dan Süveyş'e kadar muhtelif cephelerde telef olmasının nedenidir." Bakınız; Ortaylı, (2006), s. 107-108.

⁷²⁵ Yeşil, a.g.e., s. 97.

⁷²⁶ Akyılmaz, (2015), s. 427-428.

ilkesini desteklemişken; özellikle Arnavut isyanları başta olmak üzere Balkanlarda yaşanan isyanların neticesinde Osmanlıcılığı terk ederek Türkçülüğe doğru kaymışlardır.

Osmanlı Devleti'nde ilmiye sınıfının yerini 19. yüzyılda ortaya çıkan aydın kitlesi almıştır. Aydınlar, halktan kopuk bir şekilde Batı kültürüne açılmıştır. Bu kopukluğun nedeni; elit olma özelliğinin sınıfsal bir şekil almış olmasıdır. Dünyayı ve kendi toplumunu kendisinin çok iyi anladığına inanan ve böyle bir inancı kendi grup kültürünün temeli yapan Osmanlı aydınları, halk arasından çıkacak kimselerin devleti idare edecek kabiliyetlere sahip olmadığına inanmışlardır⁷²⁷. Kendilerini halktan ayrı gören Osmanlı aydınları, kendilerini oluşturmada olan millete temel yapmak istemişlerdir. Osmanlı aydınlarının dayanağı devlet olmuştur; çünkü, bu aydınlar tahayyüllerindeki programı uygulayabilmek için devletin desteğine ihtiyaç duymuşlardır⁷²⁸.

Uzun yıllar Cemiyetin liderliğini yapan ve Jön Türk ideolojisinin şekillenmesinde etkili olmuş aydınlardan birisi Ahmet Rıza Bey olmuştur. Auguste Comte'dan etkilenen Ahmet Rıza, pozitivism yanlısı olup ilerlemenin ancak bir düzen içerisinde gerçekleşebileceğini savunarak ihtilalciliğe karşı olmuştur. Nitekim, 1907 Jön Türk Kongresinde amaçların ihtilal yoluyla gerçekleştirilebileceğini ilan eden deklarasyonu isteksiz bir şekilde imzaladıktan sonra Kongrede bulunan ihtilal yanlısı Prens Sabahaddin ve Ermeni gruplarla yollarını ayırmıştır. Ahmet Rıza, İslam dinini toplumsal birliği ve ahlaki gelişmeyi sağlamada sosyal bir harç olarak görmüştür. Anti-emperyalist yaklaşımı destekleyen Ahmet Rıza iç sorunların dış kuvvetlere müracaat edilmeden çözülmesini savunmuştur. Mektepli subayları derinden etkileyen Ahmet Rıza Bey, devleti ve toplumu yönetmenin objektif tabiat kanunlarını bilen bir bürokrat kesimin hakkı olduğunu ve askeri görevlerinin yanında ordunun toplumu dönüştürme rolünü de sahiplenmesi gerektiğini belirtmiştir. Buna göre; “gaza” anlayışının yerini “vatanperverlik” almalı ve askeri elitin sivil hayatta önderlik etmesinin önü açılarak İmparatorluğun parçalanması engellenmelidir. Ahmet Rıza Bey'in görüşleri meşruti yönetimi, II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesini ve Anayasa'nın tekrar yürürlüğe konulmasını içermekle birlikte; hanedanlığa son verilmesi ve cumhuriyet yönetimine geçilmesi fikirlerini kapsamamaktadır⁷²⁹.

⁷²⁷ Karpat, K. H. (2009). Osmanlı'dan Günümüze Kimlik ve İdeoloji. (İkinci Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları, s. 53.

⁷²⁸ Karpat, (2009), s. 55.

⁷²⁹ Akyılmaz, (2015), s. 428-430.

Ahmet Rıza Bey, Leninizm'deki partinin topluma yönelik işlevi gibi bir işlevi Osmanlı ordusuna yüklemek istemiş ve siyasal hayatta askerlerin önderlik etmesini savunmuştur⁷³⁰. Prens Sabahattin ve taraftarları başta olmak üzere bazı aydınlar bu görüşlere karşı sert bir şekilde karşı çıkmış olsalar da, mektepli subaylar, “kurtarıcı efendi” rollerinin ideolojik altyapısının oluşmasından memnun olmuşlardır. Ayrıca, II. Meşrutiyet Dönemi boyunca mektepli subaylar sivil kesimden bu rollerine destekçi bulmakta zorlanmamışlardır.

Mizancı Murat (Mehmet Murat Bey), Montesquieu'nun Kanunların Ruhu ve Rousseau'nun Sosyal Sözleşmesinden etkilenmiş bir düşünür olarak öne çıkmıştır. Mizancı Murat, padişahın mutlak otoritesinin şeriatın meşveret hakkındaki kurallarına göre kısıtlanması ve İmparatorluktaki farklı milletler arasında bir güven ortamının oluşturulmasından yana olmuştur. İslam'ı, fayda açısından değerlendiren Mizancı Murat, Osmanlı padişahının başkanlığında bütün İslam dünyasının 30-40 kişilik bir kurul etrafında bir araya getirilmesini ve bütün dünya Müslümanlarından oluşturulacak bir Yüksek Şariat Şurasıyla bu kurulun denetlenmesini savunmuştur. Mizancı Murat, Osmanlı Devleti'nin sorunlarının parlamenter sistemle çözülebileceğine ise inanmamaktadır. Halktan gelebilecek bir tepkiden korkmuş, halkın genel eğitim düzeyi ve kültürü yükselmeden temsili sistemi uygulamaya koymanın anlamsız olduğunu savunmuştur. İttihat ve Terakki çatısı altında İmparatorluğun tamamında bir reform uygulanmasını savunmuştur⁷³¹.

Ordu içerisindeki ayrışmanın anlaşılması için, Halaskar subaylara yardım eden İngiliz yanlısı ve adem-i merkeziyetçi Prens Sabahattin'in fikirleri de incelenmelidir. Prens Sabahattin, Osmanlı Devleti'ndeki memur zümrenin hakimiyetini hedef almış ve yöneten-yönetilen ayrımının ortadan kalkması için yeni neslin ziraat, sanayi ve ticaret alanlarıyla ilgilenmesini istemiştir. Osmanlıcılık yanlısı Prens Sabahattin, idari bakımdan siyasi iktidarın toplum üzerindeki baskıcı yönetimini belli hukuk kuralları dahilinde kısıtlayacak bir “adem-i merkeziyet” prensibini; ekonomik bakımdan ise muhafazakar karakterli memurların oluşturduğu durağan yapıdan girişimci karakterdeki burjuvazinin temel alındığı aktif bir iktisadi yapının kurulmasını öngören “şahsi teşebbüs”e dayalı bir ekonomik modeli savunmuştur. Ona göre; toplum yapısı değişmeden siyasi rejimin mutlakiyet, meşrutiyet ya da cumhuriyet olmasının bir önemi yoktur. Prens Sabahattin, memur zümrenin gücünü kırarak, oluşturulacak bir burjuva sınıfının önderliğinde devrim niteliğinde bir sosyal

⁷³⁰ Tanör, a.g.e. , s. 171.

⁷³¹ Akyılmaz, (2015), s. 431-433.

değişimi hedeflemiştir. Çoğunluğunu Harbiyeli, Tıbbiyeli ve Mülkiyeli memurların oluşturduğu İttihat ve Terakki Cemiyeti, doğal olarak, bürokratlara ve kamucu anlayışa hücum eden, azınlıkları merkezi devletin etkisinden uzaklaştırmayı hedefleyen bu öğretiyi reddetmiştir⁷³².

Osmanlı ordusuna yön veren mektepli subayların asıl hedefi özgürlüğü sağlamak değil, askerileştirilmiş bir toplumla devletin kurtarılmasını sağlamak olmuştur. II. Meşrutiyet Döneminin başında birçok farklı unsuru bünyesinde barındıran Osmanlı Devleti'nde ordu öncelikle Osmanlılık ideolojisini savunmuştur. “Silahlanmış millet” tahayyüllerini hayata geçirmek isteyen mektepli subaylar, Osmanlılık ideolojisine militarizmi entegre etmeyi denemişlerdir. Ancak, Balkan Savaşlarından sonra Osmanlılık ve İslamcılık ideolojilerinin başarısızlığa uğraması üzerine, mektepli subaylar iktidara gelerek militarist bir Türkçülük anlayışını siyasal sisteme hakim kılmışlardır. Bu amaçla asker kesim zorunlu askerlik uygulamasını ilk defa geniş kapsamlı olarak hayata geçirmiş; eğitim politikasının militarize edilmesini ve yarı-askeri nitelikteki paramiliter derneklerin toplumda örgütlenmesini desteklemiştir. Savaşların sivilleri de içine alacak şekilde topyekûn hale geldiği bu dönemde asker kesim, devletin kurtuluşu için aydınlardan savaşa hazırlık safhasında ve savaş sırasında topluma yönelmelerini istemiştir. Böylece, toplumun askeri görevlerde sorumluluk almasını sağlamayı amaçlamıştır. Osmanlı aydınlarının özellikle Balkan Savaşlarından sonra oluşturdukları; intikam duygusu, düşman imgesi, cesur ve kahraman Türk imgesi, her şeyden önce güçlü bir ordunun gerekliliğini topluma anlatmış ve askeri değerlerin toplumda gördüğü saygınlığı artırmıştır⁷³³. Militarizm kökenli ordu-millet anlayışını beraberinde getiren Türkçülük; Ömer Seyfettin, Ziya Gökalp ve Ali Canip gibi yazarların kaleme aldığı Genç Kalemler dergisiyle topluma aşılarmaya başlamış ve Türk Yurdu gibi çeşitli Türkçü dergilerle bu süreç devam ettirilmiştir. Genç Kalemler Dergisi'nde yer alan “...yaşamaya ahd eden bir millet ölmeye de hazırdır, öldürmeye de!”⁷³⁴ ifadesi sadece bir tespit olarak değil, aynı zamanda Osmanlı toplumundan oluşturulması tahayyül

⁷³² Akylmaz, (2015), s. 433-437.

⁷³³ Osmanlı aydınları toplumu dönüştürürlerken edebiyattan sıklıkla faydalanmışlardır. Ömer Seyfettin'in “Niyazi'ye” şiiri bu bağlamda militarizasyon sürecinde topluma aşılarmaya değerleri gösteren güzel bir örnektir: “Geçen sene bu vakitti...Hainler/ Öldürdüler seni orda, ‘Türk’ diye./Türklük seni unutmadı, ah eder,/Lânet eder o vefasız ülkeye.../Senin öcün alınmalı... Her Türk'ün/ Bu en büyük vazifesi, borcudur/ Senin öcün alındığı şanlı gün/ Şark diyecek Garba: Artık orda dur!/ Şimdi Türkler uyandılar. ‘Bir Türk'ün/ Kanı bütün bir Türklüğün kanıdır./Ey Avrupa! Sen ağlarken biz düğün/ Yapacağız... Akıttığın kanlardan/ Doğacak ruh: Türk Mehdisi Ak Han'dır!/ Bekle onu tarihteki şarlardan...” Bakınız; Seyfettin, Ömer (Tarhan), “Niyazi'ye”, *Türk Sözü*, Sayı 1, 12 Nisan 1330/25 Nisan 1914, s. 3.

⁷³⁴ Genç Kalemler Dergisi, Cilt 2, Sayı 10, 1 Teşrinievvel 1327, s. 279.

edilen “silahlanmış millet”e duyulan bir özlem olarak da okunmalıdır⁷³⁵. Bu silahlanmış milletin oluşumunda ise aydınların yol gösterici, rehber olması savunulmuştur. Ziya Gökalp’e göre; Müslümanların kurtuluşa ermesi için, milliyetçilik ideolojisinin Osmanlı toplumunda yayılması ve toplumu oluşturan fertlerin sınırlarını aşmadan -makaledeki ifadesiyle; “*bir adamın ‘kadem’i neferlikte ise, ‘nazar’ının müşirlik olmaması...*”- aydınların gösterdiği yolda ilerlemeleri gerekir. Böylece, gayrimüslim yönetimlerde esaret altındaki farklı Müslüman unsurların milliyetçilikle kurtulacağı ve uzun vadede, İslam ümmetçiliğinin de güçleneceği vurgulanmış ve işin dini önemine de dikkat çekilmiştir. Ziya Gökalp’in; “*Milliyet silahının bundan böyle ancak İslâmların lehinde isti’mal olunabilir*” ifadesinde “milliyet”in bir “silah” olarak tahayyül edilmesi, milliyetçilik ve militarizm arasındaki ilişkinin bağımlılık derecesini göstermesi bakımından da dikkat çekicidir. Yine, Ziya Gökalp milli ülkülerin oluşabilmesi için milli felaketlerin -özellikle de savaş ortamlarının- önemine dikkat çekmiştir. Dolayısıyla, milli felaket yaşayan toplumlarda ordunun öne çıkması beklenen bir olgu olduğundan, milli ülkülerin oluşması sürecinde, orduya yön veren askerlerin birinci derecede etkili olmaları kabul edilmiş olmaktadır. Ayrıca, ona göre; milli felaketler karşısında, fertler millettten ayrı olarak kendilerini kurtaramayacaklarından, fert iradelerinin değil militarist-milliyetçi eğilimli genel iradenin önemi vardır. Ziya Gökalp, millet kavramının işlevlerine dikkat çekerken aslında döneme hakim olan milliyetçilik ve militarizm ideolojilerinin ortak hedeflerini; “*hodgamlardan cansipar mücahitler, korkaklardan tehlike-cü kahramanlar yapılması, gabilere zeka, tembellere faaliyet, lakaytlara gayretkeşlik verilmesi*” şeklinde özetlemiştir⁷³⁶. Yusuf Akçura da “Üç Tarzı Siyaset” adlı makalesinde; İmparatorluktaki farklı unsurları birleştirecek ve uzlaştıracak bir Osmanlı birliği oluşturmaının mümkün olmadığını detaylıca açıklayarak, toplumun Türkçülüğe yönelmesine büyük destek vermiştir⁷³⁷.

Mektepli subaylar, benimsedikleri “kurtarıcı efendi” rolünün bir gereği olarak orduyu toplumu dönüştürmek için bir araç olarak kullanmışlardır. Ordu, bir “vatan okulu” işlevi görerek eğitim kurumlarının yanında topluma Batı kaynaklı askeri değerleri yaymayı üstlenmiştir. Zorunlu askerlik hizmeti sert bir şekilde uygulanarak, toplumu oluşturan bireylerin fedakarlıkta bulunmaları ve bu sayede vatan bilincini kazanmaları amaçlanmıştır.

⁷³⁵ Belge, M. (2009). “Türkiye’de Siyasi Düşüncenin Ana Çizgileri”, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Dönemler ve Zihniyetler, Cilt 9, İstanbul: İletişim Yayınları, s.42.

⁷³⁶ Gökalp, Z. (2007). “Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak”, *Ziya Gökalp: Kitaplar*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s. 71, 86-87.

⁷³⁷ Akyılmaz, (2015), s. 439.

Osmanlı askerleri, toplumun “silahlanmış millet” anlayışıyla askerileşmesini sağlamadan devletin kurtulmasını mümkün görmemişlerdir. Bu uğurda Enver Paşa, Harbiye Nezaretinin bütçesinden kısıp Maarif Nezaretinin bütçesini artırmayı dahi desteklemiştir. Mektepli subaylar militarizasyon sürecinde kadınları geleceğin asker yurttaşlarını yetiştiren “ana-eğitici” özneler olarak görmüş ve bu yönde kadınları toplumsal alana dahil etmeye çalışmışlardır. Yine, bu subaylar, toplumu dönüştürecek bir Türk burjuvazisinin oluşması için, toplumun yerli mallarını almasını teşvik etmişlerdir. Onlara göre; artık savaş, sadece cephede değil cephe gerisinde halkın da katılımıyla yürütülen bir sanat olduğundan, toplumu oluşturan bireylerin daha çok sorumluluk alması gerekmektedir. Mektepli subaylar, özellikle Türkçülüğün siyasi sisteme yerleşmesinden sonra, “gaza” ve “şehitlik” değerlerinin güçlü manevi etkiler uyandırdığı Osmanlı toplumunda İslam dinini toplumun askerileşmesini destekleyen bir harç olarak öne çıkarmışlardır⁷³⁸. Adem-i merkeziyet fikirleri ise; I. Dünya Savaşı’nda Arapların desteğinin sağlanması ve Arnavut isyanlarının durdurulması için kısa süreli uygulandıysa da, mektepli subaylar devletin parçalanması riskine karşı asıl olarak merkezi devlet politikasını benimsemişlerdir.

II. Meşrutiyet Dönemi boyunca, İttihat ve Terakki Cemiyetinde, III. Ordu’daki mektepli subaylardan Enver ve Kazım Karabekir Beyler gibi Osmanlı Hürriyet Cemiyetinden gelenlerin etkinliği artmıştır. İdeolojik olarak da hissedilen bu etkinliğin bir sonucu olarak II. Meşrutiyet sonrası İttihat ve Terakki Cemiyetini; Türk, genç, yönetici sınıf mensubu, mektepli ve burjuva zihniyetli olarak tanımlayabiliriz⁷³⁹.

2.3. Seyfiye Sınıfı İktidar İlişkileri

Batılılaşma hareketlerinin devlet tarafından ele alınıp uygulanmasına disiplinli askeri kadrodan başlanması, mektepli subayların sahiplendiği siyasi sisteme yönelik değişim taleplerini de içeren bir zihni dönüşüme yol açmıştır. Böylece, ordunun tüm gücünün silaha dayanmakta aranmasına son verilerek yaşanmakta olan bu zihni dönüşüme büyük önem verilmeye başlanmıştır. Bu sürecin başlangıç noktası III. Selim ve II. Mahmut dönemleri olup gittikçe daha ciddi ve planlı adımlar atılmıştır. Tanzimat Dönemiyle girilen süreçte artık

⁷³⁸ Siyasi ve sosyal alanda dinler; milletlerle birleşen, milletlere yardımcı ve hatta ona hizmet edici olarak görülmüşlerdir. Nasıl ki Rusya Ortodoksluk’la; Almanya Protestanlık’la; İngiltere Anglikanlık’la; belli ülkeler de Katoliklik’le birleşmişse Osmanlı da İslam’la birleşmelidir. Akçura, Y. (2007). “Üz Tarzı Siyaset”, *Türkçülük* (Editör: Bozkurt, B.), İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, s. 240.

⁷³⁹ Akyılmaz, (2015), s. 440.

Batılılaşma geri dönülmez bir tercih haline gelmiştir. Gerek sivil bürokratların gerekse askerlerin Fransızca öğrenerek okudukları Fransız İhtilaline dair kitaplar, bir yandan meşrutiyetin temellerini atarken, öte yandan yüzü Batı'ya dönük yeni bir elit zümre ortaya çıkarmış; Türk milliyetçiliğinin doğuşuna yol açmıştır.

II. Meşrutiyet Dönemine gelindiğinde Avrupa ülkelerinde tahsil gören mektepli subaylar; modern siyasi fikirler, hürriyet, eşitlik, vatan sevgisi ve devlet şuuru gibi değerlerin kaçınılmaz olarak etkisi altında kalmışlardır. Osmanlı aydınlarının yıkılmakta olan devletin kurtarılmasını hedefleyen fikir ve düşünceleri, çok geçmeden bu subayları da etkileyerek, bu subayların sivil kesimle bir ortaklık içerisinde siyasi ortama atılmalarına neden olmuştur. Böylece, siyasi bilinçten uzak olan neferlerin dahi siyasi olaylara müdahil olmaya başladığı bir sürece yani II. Meşrutiyet Dönemine girilmiştir⁷⁴⁰.

Günümüzde, ordunun siyasete müdahale etme modeli olarak gösterilen 1908 yılındaki Jön Türk hareketi, aslında, askerî uzanımları olmakla birlikte temelde bir siyasal hareketin ürünüydü. Gerçek manadaki askerî müdahale, ancak, 1909'da sivil kesimin kanun ve nizamları yürütmedeki beceriksizliği üzerine ortaya çıkmıştı ki, sonrasında da sivil-asker ayrışmasının yaşanan güvensizlikle doğru orantılı olarak arttığı görülmektedir. Bununla birlikte, sıkıyönetim aracılığıyla idarenin denetimini üzerine alan yüksek rütbeli subaylar da sorunları çözmede sivillerden daha başarılı olamamışlardır. Hatta, Balkan Savaşı'nda alınan yenilgilerle mevcut siyasi durum daha da kötüye gidince, geleneksel siyasi yapının yöneticilerinden desteğini çeken toplum, siyasallaşmasını düzenli olarak artırmayı başarmış genç ve dinamik alt-orta rütbeli subayların önünü açmıştır⁷⁴¹. Osmanlı toplumu, bir kurtarıcı olarak gördüğü bu subaylara iktidarın anahtarını verirken, aslında, kendi dönüşümünün de önünü açmış oluyordu. Nitekim, iktidardaki askerler ile onların onayını alan siviller, ortaklaşa hareket ederek, toplumun tebaa anlayışını büyük oranda kırarak ve onun yerine Türkçülüğe dayanan bir kimlik inşasına girişeceklerdi⁷⁴².

1908 Askerî İhtilalini başarıyla gerçekleştiren seyfiye mensupları, sonrasında da, “ülkenin ve dinin korunmasında” mutlak bir ahlakî hak ve sorumluluklarının⁷⁴³ olduğu

⁷⁴⁰ Türkmen, a.g.e. , s. 696.

⁷⁴¹ Ahmad, (2013), s. 198.

⁷⁴² Turfan, a.g.e. , s. 425.

⁷⁴³ Turfan, a.g.e. , s. 316. Ayrıca bakınız; A. Alkan, a.g.e. , 172: Meşrutiyet'i, ordu namına ve asker eliyle ilan ettirdikleri için subaylar, bundan sonra çıkması muhtemel krizlerden kendilerini sorumlu görmüşlerdir

inancıyla hareket etmeyi sürdürerek siyasette aktif rol üstlenmişlerdir. Onları ilgilendiren en köklü mesele, ideolojiler ve toplumsal formüllerden ziyade, kendilerinin ve atalarının nesilden nesile hizmet ettikleri Osmanlı Devleti'nin ayakta kalabilmesini sağlama üzerineydi. Yaşadıkları siyasi olaylardaki hem eylemlerinin hem de münakaşalarının etrafında dönüp durduğu merkezi sorun, “*Bu devlet nasıl kurtarılabilir?*” sorusuydu⁷⁴⁴. Devletin selameti gerekçesiyle iktidarlarının sınırlanmasına karşı çıkan seyfiye mensupları, Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa'nın Maliye Nezareti'nin denetimine karşı çıkmasında da ortaya çıktığı gibi, gerekli gördüklerinde anayasal ilkelere aykırı hareket etmekten de çekinmemişlerdir⁷⁴⁵. Seyfiye mensupları, anayasadan daha yüksek bir meşruiyet kaynağına, subay sınıfı tarafından Meşrutiyet'in muhafızlığı rollerinden türetilen bir meşruiyete dayanmakta kararlıydılar⁷⁴⁶. Siyasal misyonunu sürdürme arzusuyla siyasetin hakemi konumuna yerleşmiş olan subay sınıfını İttihatçı karşıtı politikalarla siyasetten uzak tutma teşebbüsleri, bu subay sınıfının artan içsel siyasallaşması nedeniyle sonuç vermemiştir⁷⁴⁷. Çünkü, tarihsel köklere sahip askerî geleneklerini koruyan subay sınıfı, her ne kadar kendileri tarafından dayatılmış olsa da, meşruti hükümetin soyutlamalarından kurtularak, ülkenin acil sorunlarında şekillenen siyasal gerçeklere yoğunlaşma arzusundaydı⁷⁴⁸. Bununla birlikte, dış tehditlerin arttığı ve devlet mekanizmasının gittikçe bozulduğu bu dönemde, sivil kesim de, askeri işlere müdahale etmekten çekinmiyordu⁷⁴⁹.

Enver Paşa'nın Harbiye Nazırlığı döneminde, Balkan Savaşlarının acı sonuçlarının etkisiyle orduya bakış temelinden değişmiştir. Askeri başarının malzemeyle değil, insanların kendisiyle tanımlanmaya başlandığı bu yeni dönemde, subayların siyasete yönelmeden de yükselebilmelerinin önü açılmaya başlanmıştır. Böylece, seyfiye sınıfının, “siyasetin tek

⁷⁴⁴ Lewis, a.g.e. , s. 288.

⁷⁴⁵ Ahmad, (2013) , s. 98.

⁷⁴⁶ Turfan, a.g.e. , s. 298.

⁷⁴⁷ Turfan, a.g.e. , s. 319.

⁷⁴⁸ Turfan, a.g.e. , s. 366-367.

⁷⁴⁹ “Balkan Savaşı sırasında, Eski Dahiliye Nazırı Talat Bey’le eski Meclisi Mebusan Reisi Halil Menteşe Bey yanıma gelip ağır sulh şartlarından kurtulmak için bir taarruz harekâtı düzenlenmesini ve küçükte olsa bir muvaffakiyet kazanılmasını tavsiye ettiler. Bu adamların hiçbir ordumuzun gerçek vaziyetinden haberdar değildi. Talat ve Halil Beyler, verdiğim izahatı dinlediler ve asker olmadıkları için, kabul etmek mecburiyetinde kaldılar. Meğer içlerinden, söylediklerime inanmamışlar. Başkumandan Vekili İzzet Paşa’ya gidip, onu taarruza geçmesi için sıkıştırmaya başlamışlar. İttihatçıların adam olmayacakları kanaati, artık bende büsbütün teessüs etti. Bu kadar felaketler üzerine, hiç de akıl erdiremeyecekleri ve erdirmedikleri askerî işlere bile karışmaktan vazgeçmiyorlardı. Bu suretle devleti idare edebileceklerine kanaat etmeleri, meselenin en feci tarafıydı. Şimdiye kadar Yemen, Rumeli, Yunanistan meseleleri hakkında evvelden ne demişsem maalesef gerçekleşti. Bunu İttihatçılar da kabul ediyor, fakat hala sözümü dinlemek istemiyorlardı. Gene, beyinsiz kafalarındaki yavan fikirlere göre hareket etmekten vazgeçmiyorlardı. İttihaçılar böyle mecnun adamlardı. Ya muhalifleri onlardan iyi miydi? Asla!...” Bakınız; M. Ş. Paşa , (2002) , s. 72-73.

hakemi” olma konumunun korunmasının yanında, başarılı olabilecek subayların “siyaset” tarafından pasifize edilmesinin önüne geçilerek, askerlik mesleğinde meslekî profesyonelliğe geçişin sağlanması hedeflenmiştir⁷⁵⁰.

1908 Askerî İhtilalinden sonraki süreçte de, birçok subayın siyasi faaliyetlere devamda ısrarlı olması, ordudaki disiplin ve hiyerarşi anlayışını kökünden sarsmıştır. İttihat ve Terakki Cemiyetinin öncülük etmesiyle siyasetin içine çekilen ordu; sosyal, siyasi ve psikolojik şartlar bakımından politikaya tamamen uyum sağlamıştır. Özellikle, Rumeli’deki III. Ordu, rejimin bekçisi rolünü üstlenerek siyasete doğrudan müdahil olmuştur. İttihat ve Terakki Cemiyetinin basındaki en önemli sözcüsü konumundaki Hüseyin Cahit de, Cemiyet-ordu ilişkisini meşrutiyet rejiminin muhafazası noktasından hareketle açıklamaya çalışıyordu. İttihat ve Terakki Cemiyetinin seyfiye sınıfına dayanan iktidarı, çok geçmeden muhalif kesimi de seyfiye mensuplarına yönlendirmiştir. Ordu siyasete bulaştıkça da askerlerle siviller arasındaki ayrım derinleşmiştir. Seyfiye sınıfının siyasileşme sürecinde etkili olan unsurlar ise; siyasi talepler, mali şikayetler, terfi şikayetleri, iktidar mücadeleleri, terhis gecikmeleri, psikolojik rahatsızlıklar⁷⁵¹ şeklinde sıralanmıştır⁷⁵². Belirtmek gerekir ki; ordunun bu siyasileşme sürecini, sadece askerin muhalefeti şeklinde düşünmek eksik bir yaklaşım olacaktır. Aslında, rejime karşı gelmeye muktedir bir kesimin o rejime verdiği pasif destek bile siyasete -uzlaşma siyasetine- karışmak anlamına gelmektedir⁷⁵³.

II. Meşrutiyet Dönemindeki asker-siyaset ilişkisine baktığımızda, ordu, İttihat ve Terakki Cemiyetinin yanında yer almış gibi görünse de, aslında seyfiye sınıfı siyasete müdahil olurken tekdüze bir ilişki kurmamıştır. 31 Mart Vakasında ulemanın desteğini alan alaylı subaylar ve erat ile sopalı seçimler sonrasında ortaya çıkan çoğu mektepli Halâşkâr subaylar, İttihat ve Terakki Cemiyetinin gücünü kırarak kısa süreli de olsa iktidarı ele geçirmeyi başarmışlardır. Yine, İttihat ve Terakki Cemiyeti ile ortak hareket eden Mahmut Şevket Paşa dahi, yeri geldiğinde Cemiyet kararlarına muhalif tavır almaktan çekinmemiştir.

⁷⁵⁰ Turfan, a.g.e. , s. 549-550.

⁷⁵¹ Ne derece yaygın olduğu bilinmemekle beraber, Erkânı Harp subaylarla, Harbiye Mektebini bitirerek kıtaya giren subaylar arasında bir gerginlik vardı. Topyekûn ezildikleri, haklarının çiğnendiği ve ilerleme imkanlarının ellerinden alındığı gibi kanaatlerle beslenen subaylar için, giderek şikayet konusu yapılmaması gereken unsurlar konusunda yakınmalar başlamıştı. Mesela, İstanbul’da görev almak yerine bir başka muntıkada görevlendirilen subay, kendisini rahatlıkla bir ‘sürgün’ gibi hissedebiliyordu. Geniş bir coğrafya parçasını korumak durumunda olan Osmanlı ordusunda, uzak vilayetlerde görevlendirilmek için illa da muhalif zabıt arandığını düşünmek ise elbette gerçekte bağdaşmamaktaydı. Detaylı bilgi için bakınız; A. Alkan, a.g.e. , 63-64.

⁷⁵² Türkmen, a.g.e. , s. 696.

⁷⁵³ Turfan, a.g.e. , s. 299.

Ancak, Cemiyetin “kardeşlik” esasına dayalı örgütlenmesindeki başarısını, diğer siyasi cemiyet ve partiler gerçekleştiremediklerinden, seyfiye sınıfı ve Osmanlı toplumunun desteği çoğunlukla İttihat ve Terakki Cemiyetinin (Partisinin) arkasında toplanmıştır.

2.3.1. Seyfiye sınıfının diğer yönetici sınıflarla ilişkileri (asker-sivil ilişkileri)

Osmanlı Devleti’nde entelektüel-bürokrat kesimin tam anlamıyla iktidarı eline geçirmesi, 1908 Askerî İhtilali sonrasında gerçekleşebilmiştir. II. Meşrutiyet Dönemi boyunca sivil ve asker bürokrat kesimin iktidardaki temsilcisi olan İttihat ve Terakki yöneticileri, devletin idaresini ellerinde tutmak için, modern ulusal eğilimler taşıyan ve kaynağı Hegel’e kadar uzanan kadir-i mutlak “ceberrüt” bir devlet anlayışını uygulamaktan da kaçınmamışlardır. Devletin yönlendirildiği istikamet ise, devlet seçkinleri olan asker ve sivil bürokratların değerleri olmuştur⁷⁵⁴. Özellikle, Edirne’nin geri alınışından sonra toplumun desteğini büyük ölçüde sağlamayı başaran bu genç bürokratlar, yalnız iktidardakiler için değil, tüm toplumun çıkarı için modernleştirme sürecini başlatmaya kararlıydılar⁷⁵⁵. Ancak, bu süreci değerlendirirken, iktidarı fiilen ellerinde bulunduran bürokratların, ideolog değil eylem adamı oldukları göz önünde bulundurulmalıdır. Onların ortak paydası; ortak bir ideolojik programdan çok, pozitivist değerleri de içeren ortaklaşa bir tutumlar bütünüydü⁷⁵⁶.

Medrese eğitimi alan ilmiye mensuplarının eski kültüre sıkıca sarılmaları, Batılı değerlerle yetişmiş seyfiye sınıfının yönlendiricisi konumundaki mektepli subaylarla ulemanın arasını gittikçe açmış olduğundan, ilmiye sınıfı iktidar ilişkilerindeki en önemli desteğinden mahrum kalmıştır. Seyfiye sınıfının asıl yönlendiricisi konumundaki mektepli subaylar, ulusçu ve Türk pozitivist neslindendiler. 1918’e kadarki dönemde tutarlılığını sürdüren Türkçülük, Türklerin İslam-öncesi değerlerini de içeriyordu. Mektepli subayların da dahil olduğu bu pozitivist-ulusçu nesil, deistik yahut ateistik inançları da taşıyan, bundan

⁷⁵⁴ Çaha, Ö. (1994). Osmanlı’da Sivil Toplum, *A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 49, Sayı: 3-4; Osmanlı Toplum Yapısı Üzerine Derleme, (1996), Konya: Sebat Ofset Matbaa aracılığıyla, 399-401. Ayrıca bakınız; Akşin, (1970) , 234: Aslında ulema da özgürlükten yani meşrutiyetten yanaydı. Ancak, ulema, meşrutiyet düzenindeki laik gidişe karşı şeriatçılığı ve dinî dünya görüşünü savunuyordu.

⁷⁵⁵ Shaw, (1982b) , s. 360.

⁷⁵⁶ Zürcher, (2004) , s. 193. Aynı sayfada bakınız; “Bu tutumlar bütünündeki önemli unsurlar, milliyetçilik, nesnel bilimsel doğrunun değerine olan pozitivist inanç, bu doğruyu yaymada ve halkı iyileştirmede eğitimin gücüne olan büyük (ve oldukça saf) güven, merkezî devletin toplum içinde itici güç olma rolüne sarsılmaz inanç ve Abdülhamit döneminde hüküm süren ihtiyatlı muhafazakarlığa bariz şekilde ters düşen bir tür eylemciliğe, değişime ve ilerlemeye olan inançtı.”

başka, toplumsal seferberlik için kaldıraç işlevini gören araçsal bir İslam⁷⁵⁷ görüşüne sahipti. Bu nedenlerle ordunun desteğini arkasına alan mektepliler, bu süreçte kendi değerlerinden farklı öğrenciler yetiştiren medreseleri pasifize etmek dahil bir dizi tedbirler almışlardır⁷⁵⁸. Aslında, ulemanın yardımıyla geleneksel yapının ve seyfiye sınıfının en etkin kurumu olan Yeniçeri Ocağı kaldırıldıktan sonra, modernleşmeyi sağlamaya kararlı merkezi otoritenin ilmiye sınıfına olan ihtiyacı zaten büyük oranda azalmış bulunuyordu. Ayrıca, alanında uzman asker ve sivil bürokratların yetiştirilmesiyle birlikte, devlet kademelerindeki ilmiye mensuplarının sayıca azaldığını ve din-devlet bütünleşmesinin de ayrılmaya başladığı görülmektedir⁷⁵⁹. Böylece, yönetici sınıflar arasındaki klasik dönemin seyfiye-ilmiye-kalemiye dengesinde yürütülen iktidar ilişkileri, asker ve sivil bürokratların Batılı değerlere sahip çıkarak geleneksel yapıyı dışlamasının bir sonucu olarak, II. Meşrutiyet Döneminde ilmiye sınıfının aleyhine bir şekil almıştır. Zaten, kalemiyenin yükselişini tamamlayabilmesi için de ilmiyenin düşüşü gerekmektedir. Çünkü, kalemiyenin devlet kademelerinde doldurduğu makamların bir kısmı klasik dönemde ulemanın elinde bulunuyordu. Aslında, eski dönemin kalemiye mensupları olan sivil bürokratlar da ilmiye sınıfının pasifize edilmesi neticesinde seyfiye sınıfına iyice bağımlı hale gelmişlerdir. II. Meşrutiyet Döneminde, siyasi olayların asıl yönlendiricisi konumunda olan seyfiye sınıfıdır. Bu nedenle seyfiyenin desteğini sağlamadan herhangi bir kesimin uzun süreli iktidarını koruyabilmesi mümkün değildi.

Osmanlı Devleti'nde tüm radikal reformlara, sivil ya da asker bürokratlar önayak olurken ulema ise bu girişimleri daha çok destekleyen bir duruş sergilemiştir. II. Meşrutiyet Döneminde de, devleti Batılılaşmaya götürenler bu bürokratlardır. İzmirli İsmail Hakkı, Ayni Ali, Musa Kazım gibi din uleması ise, devlet ihtiyaçlarına ve toplumun selametine öncelik tanıyan geniş görüşlü bir İslamiyet anlayışını gündeme getirerek bürokrat kesime uyumlu hareket etmiştir. Bu ilmiye mensupları için fikhın *istihsân*⁷⁶⁰ prensibi; yani cemaatin,

⁷⁵⁷ "...yapılan propagandalarda, dinî araçlar ve İslâmî terminoloji yoğun bir şekilde kullanılmaktaydı. Yazılan makaleler ve yapılan konuşmalarda başta Kur'ân-ı Kerim'den olmak üzere diğer İslâmî kaynaklardan bir takım deliller devşirilerek, hem II. Abdülhamid yönetimi altında yapılanların İslâm'ın tasvip etmediği icraatlar olduğu üzerinde durulmakta; hem de II. Abdülhamid'in istibdâd yönetimine karşı alternatif olarak gündeme getirilen meşrutî yönetim gibi uygulamaların İslâm'la örtüşükleri anlatılmaya çalışılmaktaydı." Bakınız; N. Alkan, (2012), s. 344.

⁷⁵⁸ Mardin, (1992), s. 421-423.

⁷⁵⁹ Cihan, a.g.e. ,s. 146. Ayrıca aynı eserde bakınız; s. 287.

⁷⁶⁰ Yaman, A. (2009). "İstihsan Ne Değildir?", *Usul İslam Araştırmaları Dergisi*, Sayı 8, s. 170: "İstihsan, yerleşik genel kurala yani kıyasa göre hükme bağlanması halinde hukuk düzeninin istemediği katılıkları ve adaletsizlikleri doğuracak bir sorunun, örf ve maslahat gibi gerekçelerle değerlendirilip kanun koyucunun hedefleri doğrultusunda hakkaniyet esaslarına göre çözümlenmesidir. Şöyle ki: Ortada yeni karşılaştığımız bir sorun vardır; bu sorun hakkında tafsîli bir nas çözümlemesi yoktur; müctehid hüküm verirken bu sorunu içine

toplumun selameti prensibi esastı⁷⁶¹. 1908'den sonra ulemanın etkin kesimi, esas olarak, eski dönemin yeniçerilerle işbirliği yapan uleması gibi, asker-sivil bürokratların ortaklığında gerçekleştirilen Batılı değerlere dayalı icraatların toplum nezdinde karşılık bulması için meşruluk sağlamıştır⁷⁶². Ancak, ulema, II. Meşrutiyet Dönemindeki rolünün tam tersine, yeniçerilerle ittifak ederken, Batılı reformlara Batılılaşmanın şeriata aykırı olduğu gerekçesiyle karşı çıkmış ve padişahları tahttan indirmişti.

Asker ve sivil bürokratların ortak amacı; bir yandan ulemanın iktidar ilişkilerindeki etkinliğini azaltmakken, diğer yandan da hâlâ toplum üzerinde etkinliğini koruyan ulemanın alt kesiminden farklı siyasî eğilimlerin⁷⁶³ çıkması tehlikesine karşı Şeyhülislamlık makamının ulema içerisindeki konumunu güçlendirerek, kendi değerlerine yakın bir şeyhülislam eliyle ulemayı kontrol altında tutmaktı. Nitekim, I. Dünya Savaşı sırasında, Şeyhülislamlık makamına İttihatçı Musa Kazım Efendi'yi öneren Merkez-i Umumî, Padişah'ın bu öneriye Efendi'nin mason olduğu iddiaları nedeniyle sıcak bakmamasına rağmen, atamanın gerçekleştirilmesini sağlayarak Şeyhülislamlık makamını kontrol altında tutmuştur⁷⁶⁴. Yine, 1908 Askerî İhtilalinden sonra da etkinliğini korumayı başaran II. Abdülhamid'e karşı Cemiyet, Şeyhülislam Cemalettin Efendi'nin desteği sayesinde, Padişah'ın yetkilerini artırmasına engel olduğu gibi, Harbiye Nazırının da kendi istekleri doğrultusunda atanmasını sağlayabilmiştir⁷⁶⁵. Aslında, II. Meşrutiyet Dönemindeki

katabileceği bir kategori, daha teknik terimiyle bir kıyas arar; hüküm üzerindeki müessir vasfıyla, sebep ve sonuçlarıyla aynı düzlemde bir kıyas imkanı bulursa onu uygular ve çözüme ulaşır. Fakat genel hatlarıyla benzettiği kategoriye dâhil ettiği takdirde hiç de hakkaniyete sığmayan bir sonuç elde edeceğini fark ederse, bu durumda, o kategorinin dışına çıkar ve meseleyi örf, maslahat, ihtiyaç ya da ihtiyat gibi gerekçelere bağlayarak adil bir biçimde çözer. İşte bütün bu ameliye, istihsan adını taşımaktadır.”

⁷⁶¹ İnalçık, H. (2010). II. Meşrutiyet: Anayasa Rejimi Geliyor, Cumhuriyet Yolu Açılıyor., S. Akşın ve S. Balcı. (Editörler). 100. Yılında Jön Türk Devrimi. (Birinci Baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s. 9-10.

⁷⁶² Öztuna, (1994b) , s. 392.

⁷⁶³ “...İslamcılar arasında aşırı köktenciler vardı ve onlar için iman ve şariat bütün hikmetin başı ve sonuydu. Ayrıca onlardan sapılması Türkiye'nin mevcut bütün dertlerinin nedeniydi. Eli kalem tutan entelektüellere oranla, sessiz kitleler ve alt tabaka din adamları arasında daha yaygın olan bu görüş ayrıca Şeyhü'l-İslam Musa Kazım Efendi gibi simaların yazılarında ifade edildi. İlimli İslamcılar ise daha büyük önem taşıyordu. Onların çoğu Batı tarzı eğitim almış, İslam'da belli bir ölçüde reforma ihtiyaç olduğunu gören ve çaresizce bunun yollarını arayan insanlardı. Bunu İslamiyet'in dini ve kültürel mirasını ya da İslam dünyasının birliğini tehlikeye atmadan yapmaya çalışıyorlardı. Dünyada İslam birliği görüşüne dair ısrarlarında, İslam'ın modern uygarlığa bir engel olmadığı yönündeki hararetli dirençleri ve aslında Avrupa kültürünün kaynağı ve kökünde İslamiyet'in olduğu görüşü vardı ve 19.yüzyılın Hintli Müslüman yazarlarını hatırlatıyorlardı.” Bakınız; Lewis, a.g.e. , s. 317.

⁷⁶⁴ Çavdar, (1995) , s. 356.

⁷⁶⁵ 1 Ağustos tarihli Hatt-ı Hümayun'un 10. Maddesi, Kanunu Esasi'ye aykırı olarak, Harbiye ve Bahriye Nazırlarını atama yetkisini Padişah'a vermektedir. Halbuki Kanunu Esasi'ye göre, bu hak, Sadrazama verilmiş bir haktır ve Padişah'ın da bu hak ile gerçekleştirilen atamayı onaylaması gerekiyordu. Şeyhülislam Cemalettin Efendi, Padişah'ın yetki alanının belirleneceği bu olayda Cemiyetle ortak hareket ederek, bu maddeyi Anayasa'ya ve Meşrutiyeti desteklemek üzere II. Abdülhamid'in ettiği yemine aykırı bulduğunu belirtmiştir.

şeyhülislamların çoğu dinî teşkilatın dışında; sadrazama vekalet etmek, meclis-i vükela başkanlığını üstlenmek de dahil olmak üzere idarî ve hukukî müesseselerde önemli görevlerde bulunmuşlardır. Yine, bu dönemde birçok ilmiye mensubu Meclis-i Mebusan ve Meclis-i Ayanda mebusluk görevini yürütmüştür⁷⁶⁶. Ancak, ilmiye sınıfı, siyasi süreçleri yönlendirebilecek güçte olmadığından, kendi aleyhine düzenlemelere de gidilse siyasi iktidarla uyumlu olmak zorunda kalmıştır. İlmiye sınıfının iktidar ilişkilerinde gücünü kırarak asıl düzenlemeler ise, Babîâli Baskınından sonra hayata geçirilmeye başlanmıştır. 26 Nisan 1913'te çıkarılan bir yasa ile devletin ulema ve Şeriye Mahkemeleri üzerindeki denetimi artırılmıştır. Şeriye Mahkemelerinde kadılık yapmak isteyen ulemayı yetiştirmek üzere, İstanbul'da devletin idaresinde bir medrese açıldı. Şeriye Mahkemelerinin tüm alt memurluklarının denetimi Adliye Nezaretine verilmiştir⁷⁶⁷. Bundan başka, I. Dünya Savaşı öncesinde, medreselerin muafiyeti kaldırılarak ulemadan asker alınmış ve Şeyhülislam'ın direnip istifa etmesine rağmen bazı vakıfların gelirlerine de el konulmuştur⁷⁶⁸. Özellikle, Şerif Hüseyin isyanının etkisiyle Arapların Osmanlı Devleti'ne sıcak bakmadığı anlaşıldıktan sonra ise, dinsel duyguların incitilmesinden çekinilmemiştir. Musa Kazım gibi geniş fikirli bir şeyhülislamın varlığı da ilmiye sınıfını diğer yönetici sınıflara karşı savunmasız bırakmıştır⁷⁶⁹. 1916 Nisan'ında, dinî görevlerle sınırlandırılmak istenen şeyhülislam, kabineden çıkarılmış ve şeyhülislamın makamı bakanlıktan daireye indirilmiştir. Klasik dönemde de şeyhülislamın devlet idaresinde bir etkisi olmadığı gibi, bu çerçevede bilinçli bir şekilde hareket edilerek şeyhülislam Divan-ı Hümayun üyesi yapılmamıştır. Yine, klasik dönemde padişahla ters düşen şeyhülislam makamlarını kaybetmiştir. İlmiye sınıfının başı olan Şeyhülisamlık, Osmanlı Devleti'nde ortaya çıktığı andan itibaren II. Meşrutiyet Döneminde olduğu gibi padişah tarafından siyasi tercihle belirlenmiştir. Ayrıca, II. Meşrutiyet Döneminde dinî vakıf mallarının denetimi Maliye Bakanlığına verilmiştir⁷⁷⁰. Talat Paşa'nın sadareti döneminde de, savaşın zor koşullarına rağmen, ilmiye sınıfının gücünü kırarak ve ulema içerisinde şeyhülislamın konumunu güçlendirecek önemli değişikliklere devam edilmiştir. Buna göre; hukuktaki ikilemin önüne

Yine, Cemiyet, II. Abdülhamid'in direnmesine rağmen, Şeyhülislam Cemalettin Efendi'nin desteğini arkasına alarak, Harbiye Nazırlığı görevinde bulunan Rıza Paşa yerine, Recep Paşa'nın atanmasını sağlayabilmiştir. Bakınız; Ahmad, (2013), s. 36-38.

⁷⁶⁶ Bilici, F. (1990). İmparatorluktan Cumhuriyete Geçiş Döneminde Türk Uleması. *5. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi kongresi, 1989 İstanbul A.D.T.K.K.*, yay. Ankara 1990; Osmanlı Toplum Yapısı Üzerine Derleme, (1996), Konya: Sebat Ofset Matbaa aracılığıyla, s. 431-432.

⁷⁶⁷ Shaw, (1982b), s. 368.

⁷⁶⁸ Ortaylı, (2014), s. 143.

⁷⁶⁹ Akşin, (2006), s. 448-449.

⁷⁷⁰ Shaw, (1982b), s. 368-369.

geçmek için Şeriye Mahkemeleri, Şeyhülislamlık makamından ayrılarak Adliye Nezaretine bağlanmıştır. Medreseler Şeyhülislamlığa bağlanarak ise, dini eğitimin modernliği de içeren belirli kurallara⁷⁷¹ göre yapılması hedeflenmiştir⁷⁷². Böylece, bürokrat kesimin iktidarına zarar verebilecek dinî görüşlerin ulema içerisinde yayılmasının önüne geçilerek ulemanın, modernleşmeyi benimseyen ve topluma benimseten bir aracı rolü üstlenmesi desteklenmiştir. Zaten, medrese öğrencilerinin ders programları onların yüzyıllar öncesine takılı kalmamaları için çağın şartlarına uyumlu hale getirilmiş ve ulemanın çağdaş içtihatlar yapabilecek donanıma sahip olması beklenmiştir.

İlmiye sınıfının gücünü azaltan tek etken iktidar ilişkilerinde pasifize edilmesi değildir. Modernleşmenin benimsenmesiyle birlikte, özellikle şehirli toplumun dinî değerlerinde farklılaşmalar ortaya çıkmıştır. 1911 Nisan'ında Şeyhülislam, Müslüman kadınları Avrupaî kıyafetler giymemeleri konusunda uyarın bir fetva yayınlamak zorunda kalmıştır. Aynı yılın Eylül ayında ise bu sefer Hükümet, Ramazan'da alenen oruç tutmayan Müslümanların tutuklanıp para cezasına çarptırılmasına yetki veren bir kararname yayınlamıştır. Ancak, alınan bu önlemler, özellikle şehirli kesimin dinî meselelerdeki tutumunda önemli bir değişikliğe yol açmamıştır⁷⁷³.

İlmiye sınıfı, II. Meşrutiyet Döneminde genel olarak etkisiz olmakla birlikte, 31 Mart Vakası sırasında, mektepli subayları arkasına almış olan Mahmut Şevket Paşa'nın dahi karşısına almaktan çekindiği bir güçtür. Çünkü, geleneksel yapıyı temsil eden alaylı subaylar ve erat bu dönemde hâlâ etkindir ve ulemanın değerleri bu kesim içerisinde karşılık bulmuştur. Sadece, ayaklanmayı başlatan isyancı askerler değil, ayaklanmayı bastıran "Hareket Ordusu" mensupları da kendilerine karşı konulmaması için ulemanın desteğine başvurmak zorunda kalmışlardır. Nitekim, isyan bastırıldıktan sonra da, ulemaya karşı sürdürülebilir bir tavır alınamadı. Mahmut Şevket Paşa, "*kavlen ve fiilen ve kalemen*" Hareket Ordusu'na ve Meşrutiyete yaptıkları hizmetlerden dolayı ulemaya teşekkür etme

⁷⁷¹ Bütün medreseler Şeyhülislamlığa bağlı olup yeniden medrese açma yetkisi şeyhülislamın yetkisi kapsamındaydı. İstanbul'daki bulunan medreseler Dar-ül Hilâfet-ül Âliyye adı altında birleştirilmiştir. Üç dereceli medresede eğitim programları Şeyhülislamlık tarafından düzenlenip, bu programların yürütülmesi yine Şeyhülislamlık tarafından yapılacaktır. Ders programlarında da önemli değişiklikler yapılmıştır. Bu dersler arasında; doğa ve sağlık bilimleri, coğrafya, Osmanlı ve İslam tarihi, matematik, yurt ve hukuk bilgisi, jimnastik, yabancı dil (Almanca, Fransızca, İngilizce ve Rusça'dan birisi) gibi dersler de bulunuyordu. Üst düzeydeki medrese eğitiminde ise; sosyoloji, felsefe vb. konulara derslerde daha fazla ağırlık veriliyordu. Bakınız; Çavdar, (1995) , s. 368.

⁷⁷² Çavdar, (1995) , s. 367.

⁷⁷³ Lewis, a.g.e. , s. 310.

ihtiyacı hissetmiştir. Harp Divanı da, ulemadan Vahdetî ve Lutfî'yi idam etmekle yetinerek, isyancı askerlerin sözcülüğünü yapmış olan El-İslam Cemiyetinin faal üyelerinden Ahmet Rasim Hoca'yı yalnızca müebbet hapse mahkum etmiştir⁷⁷⁴. Bununla birlikte, 31 Mart Vakasından sonra Mahmut Şevket Paşa'nın siyasal sisteme hakim olmasıyla başlayan süreçte, geleneksel yapının seyfiye içerisindeki uzantıları sistematik olarak temizlendiğinden, ulema, iktidar ilişkilerinde, zorlama kudretine sahip bir dayanak bulmakta gittikçe zorlanmıştır. Bu süreçte, geleneksel yapının yetersizliğinin farkında olan ulema da, özeleştiride bulunarak yapılması gereken ıslahatları tespit etmeye çalışmış olmakla birlikte, savaş ortamında medrese öğrencilerinin büyük bir kısmının seferberlikle cepheye gönderilmesi ve medreselerin karargâh olarak kullanılması, bu ıslahat girişimlerinin fiiliyata geçirilmesinde önemli bir engel olmuştur⁷⁷⁵. Neticede, II. Meşrutiyet Döneminin uleması da seyfiye sınıfı gibi politize olmuştur.

II. Meşrutiyet Döneminde, geleneksel devlet aygıtını uhdesinde tutan; seyfiye, kalemiye ve ilmiye sınıfları kademeli olarak çözülerek, bunların yerlerini “sivil bürokrat” ve “modern (mektepli) subay” şeklinde ayrılabilir iki yeni sınıf almıştır. Bu yeni sınıfların yola çıkarken ki değerleri, anayasa ve meclis yoluyla hükümdarlık makamının yetkilerini sınırlamaktır⁷⁷⁶. Ancak, mektepli subaylar, iktidarın dizginlerini ellerine aldıkları süreçte, devletin selametini tehlikede gördükçe, anayasayı, asıl amaçlarını gizleyen bir araç olarak görmeye başladılar. Ordu; devlet ve toplumun yanında, kendisini “Meşrutiyet’in Savunucuları (Nigâhban-ı Meşrutiyet)” olarak görmeye alıştıkça ve sivillerin siyasetten anlamadıklarını düşündükçe siyasete daha çok müdahil olmuştur. Zaten, devlet gelenekleri de, ordunun, devletin çekirdek yapısına, buraya muğlak bir şekilde aşılınmış parlamenter kurumlardan daha yakın olduğunu belirtmiştir⁷⁷⁷. İktidarın sahibi mektepli subaylar, anayasadan ziyade kendi “kurtarıcı” rollerini meşruiyetlerinin kaynağı olarak gördüklerinden, sıkıyönetim kararlarıyla, sivil kesimlere, bu rollerini destekleyecekleri bir ortaklık sunmuşlardır⁷⁷⁸. Ulemanın gittikçe etkinliğini kaybetmesiyle birlikte, sivil bürokrat ve aydınlar da daha çok askerlere bağımlı hale geldiklerinden yaşanan siyasi olaylarda

⁷⁷⁴ Akşin, (1970) , s. 233 ve 241.

⁷⁷⁵ Bilici, a.g.e. , s. 436-437.

⁷⁷⁶ N. Alkan, (2012), s. 340-341.

⁷⁷⁷ Turfan, a.g.e. , s. 261.

⁷⁷⁸ Seyfiye mensupları, sivilleri dışlamayan, kendi doğrularına dayalı bir “jön türkî” yönetimden yana olmuşlardı. Alınan sıkıyönetim kararları, seyfiye sınıfının dizginleri başka bir kesime bırakmaktan yana olmadığını; bu sınıfın, sivil kesimle ortak hareket etme arayışını sürdürmesi ise, uzun süreli bir yönetimin en azından aydınlar düzeyindeki toplumsal bir birliktelikten geçtiğinin bilincinde olduklarını gösterir.

seyfiye sınıfının onayını almak zorunda kalmışlardır. Nitekim, askerler için mali politikanın özellikle de maaş konusunun önemini bilen sivil kesim, toplumun genelini ilgilendiren böylesi bir konuda, kendi durumunu zora sokacak olsa dahi, asker kesimin isteğine uyumuştur⁷⁷⁹. Zaten, Maliye Nazırının direnmesine rağmen, Mahmut Şevket Paşa'nın 1910 yılı askerî bütçe tartışmalarında sarf ettiği “*ordudan hiçbir şeyi esirgemeyeceğiz*” sözleri asker ve sivil yetkililer arasındaki ilişkiye açıklık getirmektedir⁷⁸⁰. Subaylar, mali imkanlardan başka, askerlik ve kışla hayatı dışındaki siyasi hayata katılıp parti üyesi olarak hatta parti kurarak statü ve imkanlara kavuşabilmişlerdir. Savaş ortamının beslediği askerî prestij, öylesine güçlüydü ki sivil kesimin başı olan Talat Paşa bile Balkan Savaşı sırasında gönüllü olarak askerliğe yazılmıştır⁷⁸¹. Askerlerin bu güçlü konumu tüm yöneticilerce de bilindiğinden, II. Meşrutiyet Döneminin bütün siyasi olaylarında iktidar ilişkileri kurulurken, seyfiye mensuplarının zımni veya açık onayları aranmıştır. Ordunun bu bağlayıcı rolü, devlet güvenliğinin tehdit altında oluşuyla ve askerlerin iç siyasetteki saldırganca tutumunun düzeyiyle doğru orantılı olarak gittikçe kendisini daha baskın bir şekilde göstermiştir⁷⁸². Muhtemeldir ki; sivil kesimin yaşanan siyasi olaylarda bir baskı unsuruna ihtiyaç duyduğunda⁷⁸³ orduyu yanında hissetmek istemesi⁷⁸⁴, mektepli subayların yetiştirilişlerinden beri kendilerine biçilen -veya biçtikleri- “kurtarıcı” rolüyle de uyumludur ve en azından mektepli subayların zihninde asker-sivil ayrışmasına neden olmuştur. Çünkü, kendilerinin sivillerden daha iyi politika belirleyip yürüttüklerine inanan bu mektepli subaylar, ordu eliyle devletin korunması için ettikleri mücadele oranında, zihni yapı olarak sivillerden o kadar uzaklaşmışlardır. Böylece, başlıca siyasal sermayesi siyaset üstü kalma iddiası olan önderlerin elinde ordu, muazzam bir siyasi güç haline gelmiştir⁷⁸⁵. Yine, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluşu ve yönetiminde, Mustafa Kemal Atatürk ve İsmet İnönü gibi önderler de, mektepli subay sınıfının bu asker-sivil ayrımına dayanan zihin dünyasını yansıtabilecek şekilde iktidarlarını başka kesimlere karşı korumayı kararlılıkla sürdüreceklerdir.

⁷⁷⁹ İttihat ve Terakki kabinelerinin meşhur Maliye Nazırı Cavit Bey, II. Abdülhamid'in saltanatı sırasında, borçlanma politikasına karşı çıkmasına rağmen, “Biz Osmanlı zabitanı sefalet içinde bırakmayız” diyerek, ihtilali yapmış bir orduya, mali konularda özellikle de maaş konusunda direnmenin mümkün olmadığını göstermiştir. Zaten, zabitanlar de, kendilerini sivil memurlarla kıyaslayarak daha çok maaş almaları gerektiğine inanmışlardır. Bakınız; A. Alkan, a.g.e. , s. 64-67.

⁷⁸⁰ Turfan, a.g.e. , s. 270.

⁷⁸¹ Talat Bey'in askerliğe katılımıyla ilgili çeşitli yorumlar için bakınız; A. Alkan, a.g.e. , s. 200-202.

⁷⁸² Turfan, a.g.e. , s. 325.

⁷⁸³ Turfan, a.g.e. , s. 313.

⁷⁸⁴ Seyfiye mensupları, sivil yöneticilerin yanında bulunurlarken, çoğu kez; sivillerin danışmanı, politikalarının destekçisi ya da en önemlisi, nihai siyasal kararın uygulayıcısı olarak hareket ediyorlardı. Turfan, a.g.e. , s. 315.

⁷⁸⁵ Turfan, a.g.e. , s. 368.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluşunu tamamladıktan sonra da askerler, “kurtarıcı” rollerine sarılarak gerçekleştirdikleri müdahalelerle, yetersiz gördükleri sivil kesimin elinden sivil alanı alarak onu militarize etmeye ve kendi değerleri ekseninde yeniden inşa etmeye çalışmışlardır.

2.3.2. Seyfiye sınıfının iç ilişkileri

II. Meşrutiyet Döneminin Osmanlı ordusu homojen olmayan bir yapıda olmuştur. Ordudaki subaylar; mektepli-alaylı, genç-yaşlı, İttihatçı-Halaskar, Alman yanlısı-Alman yanlısı olmayan şeklinde ayrılmışlardır. Osmanlı neferi ise, daha çok subaylarının yönlendirmelerine açık olan taraftır.

II. Meşrutiyet Dönemi boyunca seyfiye sınıfı içerisinde görülen iktidar mücadeleleri, farklı nedenlere dayanan gruplaşmalar etrafında yaşanmıştır. Askerler arasında siyasi ayrışmalara yol açan bu gruplaşmalara; eğitim kökenleri, dini hassasiyetleri, üyesi oldukları siyasi partiler -veya cemiyetler-, yaş durumları, politikaya karşı tutumları, reel politikayı dışlayan idealist hedefleri neden olabilmıştır. Büyük kesimi temsil eden Osmanlı neferi, 31 Mart Vakasındaki eratı saymazsak, yaşanan iktidar mücadelelerinde daha çok yönlendirilen taraf olmuştur. Ayrıca, yaşanan siyasi olaylar göstermiştir ki; subaylar arasında da, siyasi tutum açısından ciddi bir fark yoktur. Seyfiye mensupları siyasete müdahil olunmasından dolayı sık sık birbirlerini suçlamış olsalar da, askerlerin şikayetlerinin asıl sebebi siyasi erdeme aykırı gerçekleştirilen fiiller değil, “karşıt görüşlü” meslektaşlarının iktidarı ve düzeltilemeyen meslekî şikayetlerdir⁷⁸⁶. Tunaya'nın, İttihatçıların tutumunu açıklarken kullandığı tespiti seyfiye sınıfı içinde kullanacak olursak; zorda kalınca, savunmalarında parlamenter rejime ve demokratik kamu hürriyetleri teorilerine başvurmanın, seyfiye mensuplarının denize düştükleri zaman sarıldıkları bir yılan olduğunu söyleyebiliriz⁷⁸⁷. Padişah ve sadrazamlık kurumlarının etkisizleştirilerek devlet mekanizmasının iyice bozulduğu bu dönemde, ortaya çıkan otorite boşluğunu kimse rakip gördüğü kesime özellikle de silah gücüne dayanan bir kesime kaptırmak istemediğinden, ordu-siyaset ilişkisi II. Meşrutiyet Dönemi boyunca önemini korumuştur.

⁷⁸⁶ Özellikle, kronik hale gelmiş mali şikayetleri gidermenin kalıcı bir iktidar için önemini bilen Mahmut Şevket Paşa, 1909 yılından başlayarak ücretlere uygun artışlar, tayınlarda ve harcırahlarda değişiklikler getirmiş; ödemelerin düzenli ve zamanında yapılmasına dikkat etmiştir. Bakınız; Turfan, a.g.e. , s. 257.

⁷⁸⁷ Bakınız; Tunaya, (2009), s. 162.

Mektepli subayların başını çektiği 1908 Askerî İhtilalinden sonra, Osmanlı devlet idaresine asıl yön veren sınıf seyfiye olmuştur. Mektepli subayların II. Meşrutiyet Dönemi boyunca iktidarlarını koruduğu bu sınıf içerisindeki alaylı subaylar ise, meşrutiyet yanlısı olmalarına rağmen yaşanmakta olan modernleşme karşısında, meslekî teknik bilgisi zayıf ve geleneksel değerlere sahip olan kesimi temsil ettiklerinden geri planda kalmışlardır. Ara dönem niteliğinde olan 31 Mart Vakasını ise, alaylı subayların kısa süreli bir “zirvesi” olarak görmek gerekir⁷⁸⁸. Bu dönemde ulema ile erat ve alaylı subayların oluşturdukları ittifak, kafir olarak niteledikleri mektepli subayların⁷⁸⁹ iktidarını kısa süreli sarsmayı başarsa da “Hareket Ordusu” komutanı Mahmut Şevket Paşa’nın iktidarı altında mektepli subaylar kısa sürede tekrar öne çıkmayı başarmışlardır. Sıradan bir Osmanlı askeri ise, siyasi ve dini kişilere karşı ilgisizdi. Gerçekte sıradan Osmanlı askerleri, yalnızca ve açıkça “Baba” olarak gördükleri Sultan-Halife’ye sempati beslemişlerdir⁷⁹⁰. Yönlendirilmeye açık eratın siyasi olaylardaki desteğini kazanmak isteyen subaylar ise, büyük çoğunluğu oluşturan bu askerlerin sahip olduğu geleneksel değerleri doğrudan karşılarına almadan onları siyasi sürece dahil etme eğilimindeydiler⁷⁹¹. Zaman zaman subaylarına karşı küçük çaplı isyanlara girişen bu askerlerin tepkileri, çoğunlukla eski dönemdekine benzer mali ve geç terhis kaygılarından doğan meslekî şikayetlerden kaynaklanmıştır⁷⁹². 31 Mart Vakasında ise, kendilerine yakın buldukları alaylı subaylarla ortak hareket eden erat mensupları, meslekî yükselmelerini engelleyen mektepli subaylara karşı sadece meslekî değil, ilmiye mensuplarının önünü açma amacı güden siyasi taleplerle de hareket etmişlerdir⁷⁹³.

⁷⁸⁸ Akşin, (1970) , s. 226.

⁷⁸⁹ “İttihad ve Terakki müessisleriyle ileri-gelenlerinin halk arasında şâyi’ olan masonluğu, softaların askerliği hakkındaki kanun projesinin dinî tedrisâta karşı bir darbe sayılması, ordudan çıkarılan alaylı zâbitlerin mekteblileri ‘Kâfir’ gösteren menfî propagandası, mektepli zâbitlerin lüzumsuz telkinleri, nihayet meşrutiyetten sonraki Bosna-Hersek ve Bulgaristan felâketleriyle Girit buhrânından dolayı halk arasında bütün bu vilâyetlerin Cem’iyyet tarafından ‘Gâvura satılmış’ olduğuna ait bir takım şâyialar çıkması muhâlefet muhâfazakârlığın dini bir taassup cereyanına istihalesiyle neticelenmiş ve meşhur ‘İttihad-ı Muhammedî’ cem’iyyeti işte bu hâlet-i ruhiyyeden doğmuştur.” Bakınız; Danişmend, a.g.e. , s. 26.

⁷⁹⁰ Turfan, a.g.e. , s. 243.

⁷⁹¹ “ Avcı tabuları Selanik’ten getirilirken de onlara, anlayabilecekleri dil ve üslupla propaganda yapıldığını öğreniyoruz: Hoca Rasim Efendi’nin ayaklanma günü konuştuğu bir avcı eri: “...Bizi Selanik’ten getirirlerken ‘Kuran; meşrutiyet, şeriat demektir. Sizi İstanbul’a meşrutiyeti muhafaza ve mürtedler başkaldırırsa, tepelemek için getiriyoruz’ demişlerdi. Hani şeriat?! Herifler bizi mürted yapmaya çalışıyorlar...” Bakınız; A. Alkan, a.g.e. , s. 111.

⁷⁹² A. Alkan, a.g.e. , s. 44.

⁷⁹³ Akşin, (1970) , s. 225.

Alt kademede ki subaylar için mali kaygıların önemini bilen yüksek komutadaki subaylar, astlarının mali⁷⁹⁴ ve terfi⁷⁹⁵ durumlarını düzenleyerek, hayat şartlarını iyileştirmeye özen göstermişlerdir. Seyfiye sınıfını kendi kişiliğinde temsil edebilecek güce kavuşmak isteyen üst komutadaki bu subaylar, meslekî iyileştirmelerden başka, siyasi nüfuzlarını artıracak propaganda⁷⁹⁶ araçlarına da sık sık başvurarak seyfiye sınıfı üzerindeki prestijlerini artırmaya büyük özen göstermişlerdir⁷⁹⁷.

Mektepli subaylar; inisiyatifsiz, askerleri üzerinde otorite sağlayamayan ve cesaretsiz gördükleri alaylı subayları dışlayıcı bir tavır içerisinde kendi iktidarlarını sağlamlaştırmaya çalışmışlardır⁷⁹⁸. Aslında, 1908 Askerî İhtilalinden sonra esen özgürlük rüzgarı, farklı düşüncelerin rahatça ifade edilebildiği kaynaşmayı sağlayan ılımlı siyasi ortamı, seyfiye içerisinde de hakim kılmıştır⁷⁹⁹. Ancak, farklı kökenli askerlerin birbirlerini dışlayan siyasi talepleri çok geçmeden I. Dünya Savaşı'na kadar sürecek olan tasfiyelere yol açacaktır. İhtilalin daha ilk yılında rütbeleri incelemek için kurulan bir heyet, hizmet dışı olarak görülen bütün subayların emekliliğini ya da ordudan atılmasını önermiştir⁸⁰⁰. 1400 alaylı subayın kadro dışına çıkarılmasıyla sonuçlanan bu tasfiye girişiminden sonra, görevden uzaklaştırılan subaylar, 31 Mart Vakasına katılıp görevlerine iadelerini isteyeceklerdir⁸⁰¹. Mektepli subayların, 31 Mart Vakasını bastırmasından sonra da tasfiye işlemlerine sertleşerek devam edilmiş; isyanla bağlantılı subaylar ordudan atılmıştır. Terfilerini yasal süresinde kazanmamış birçok subay da yasal süresinde kazanabilecekleri azami rütbe seviyesine kadar düşürülmüşlerdir. Hatta, Mahmut Şevket Paşa bile bir rütbe kaybederek, omuzundaki yıldızlardan birini sökmek durumunda kalmıştır. I. Dünya Savaşı başlangıcına kadar devam eden bu tasfiyelerle birlikte Genelkurmayın kadrosu dörtte üçten

⁷⁹⁴ “Örneğin; Enver Paşa’nın Harbiye Nazırlığı döneminde çıkarılan 12 Mart ve 9 Nisan tarihli yasalarla subayların maaşları ve tayinleri düzenlenmiştir. Bu yasalar, daha alt kademelerdeki askerlerin, askerî teşkilata ve üstlerine olan güvenlerinin artmasına ciddi katkıda bulunmuştu.” Bakınız; Tokay, a.g.e. , s. 44.

⁷⁹⁵ Astsubaylar arasında huzuru sağlamak amacıyla Temmuz 1912 sonunda yüz kadar önemli terfi gerçekleştirilmiştir. Subaylar ancak kıdem durumuna göre gerçekleştirilen terfiden yakındıklarından, Bahriye Nazırı tercihe ya da kıdeme göre terfi sağlayan bir kararname kaleme almıştır. Bakınız; Moreau, a.g.e. , s. 205.

⁷⁹⁶ “Osmanlı tarihinde demagoji devri işte bu İkinci Meşrutiyetin ilanı ile başlamıştır:...Osmanlı ordusu da ‘Nigehbân-ı Hürriyet’dir!...Meşrutiyetin ilânına ‘İnkılâb-ı Osmânî’ denir!... ‘Kahramân-ı hürriyet’ yahut ‘Mücâhid-i hürriyet’ terkipleri çeteleriyle dağa çıkan kolağası Niyâzî, binbaşı Enver ve kolağası Eyyub Sabri Efendilerin ünvânıdır ve bu Efendiler tabii derhal beyleştirilmişlerdir!...” Bakınız; Danişmend, a.g.e. , s. 14.

⁷⁹⁷ Erkân-ı Harb Kaymakamı Enver Bey, 21 Temmuz 1913 günü, kimsenin kendisinden evvel Edirne’ye girmemesini emrettiğinde Edirne’yi geri almanın getireceği prestijin farkındaydı. Bakınız; Ortaylı, (2014) , 115.

⁷⁹⁸ Moreau, a.g.e. s. 218.

⁷⁹⁹ Moreau, a.g.e. , s. 188.

⁸⁰⁰ Moreau, a.g.e. , s. 179.

⁸⁰¹ Akşin, (1970), s. 225.

fazla azalmış, bu düzenlemeler subaylar arasında büyük bir infiale neden olmuştur⁸⁰². “İkinci Edirne Fatihî” unvanını alıp seyfiye ve toplum üzerinde büyük bir nüfuz kazanmayı başaran Enver Paşa da, küçük ama güçlü bir ordu kurmak şeklinde özetlediği hedefini gerçekleştirmek için yüksek komutadaki 27 tümgeneralin 25’ini ve 40 tuğgeneralini emekliye ayırmıştır. Ancak, bu sefer emekliye ayrılanlar arasında alaylı subaylarla aynı kaderi paylaşan “yaşlı” mektepli subaylar da vardır⁸⁰³. Enver Paşa, I. Dünya Savaşı’nda olumlu sonuçları görülen bu kökten tasfiyelerle⁸⁰⁴, orduyu gençleştirmekten başka, başta yaşlı paşalar olmak üzere kendi iktidarına tehdit olabilecek seyfiye mensuplarının ordudan uzaklaştırılması amacını da gütmüştür⁸⁰⁵.

Orduda siyasileşme hareketlerinin alt rütbelere kadar yayılması, bütün II. Meşrutiyet Dönemi boyunca ordu ve siyasi yönetim ilişkilerini etkilemiştir. Geleneksel yapısını II. Meşrutiyet Döneminin başında da muhafaza eden Osmanlı toplumunda, “yaşlı”lar “genç”lere göre daha çok itibar görüyorlardı. Ancak, Yıldız Sarayının sıkı denetimindeki yaşlı paşalar, bir ölçüde nesil farkı⁸⁰⁶, bir ölçüde de kazanılmış statü ve rütbeyi korumak endişesiyle II. Abdülhamid Döneminde siyasi faaliyetlerden uzak durmuşlardır⁸⁰⁷. 1908 Askerî İhtilalini gerçekleştirenler çoğunlukla genç subaylar olmalarına rağmen, onlar da, devletin dizginlerini doğrudan ellerine alabilecek tecrübe ve destekten mahrum oldukları için daha çok geri planda kalarak meşrutî yönetimi yönlendirmeye çalışmışlardır. 31 Mart Vakasından sonra öne çıkan Mahmut Şevket Paşa ise, padişah otoritesinin yokluğunda toplumun ve genç mektepli subayların desteğini arkasına alarak yönetimdeki en önemli kişi olmayı başarmıştır. Yine, Nazım Paşa da Halâskârların desteğini arkasına aldığı dönemde

⁸⁰² Detaylı bilgi için bakınız; Moreau, a.g.e. , s. 199-200; Ayrıca bakınız; A. Alkan, a.g.e. , s. 149: “31 Mart’tan sonra kanunla düzenlenen askerî tensikat, birbiri ardına çıkarılan üç kanundan mürekkepti. 2 Temmuz 1909’da kısaca ‘Tahdid-i Sinn’ diye bilinen kanunu 7 Ağustos 1909’da Tasfiye-i Rütbe-i Askeriye Kanunu, 24 Ağustos 1909’da ise Askerî Tekaüd ve İstifa Kanunu izlemiştir. Böylece orduda yenileme, gençleştirme ve tasfiye hareketinin kanunî çerçevesi tamamlanmış oluyordu. Tensikatın uygulanması I. Dünya Harbi’nin başlangıcına kadar sürmüştür. Görünüşe göre tensikat ‘bir tabura dahi kumanda etmemiş yüzlerce paşa ve müşiri, yalnız sayılı günlerde merasime iştirak eden işsiz birçok iltimaslı yaverleri’ hedef almış ve ‘haksız terfileri tashih’ için yapılmıştı....”; Zürcher, (2004) , s. 150: “Sonuçta, sonraki birkaç yıl boyunca on binin üstündeki subay, başka deyimle subayların aşağı yukarı üçte biri tasfiye edilmiş bulunuyordu.”

⁸⁰³ Moreau, a.g.e. , s. 230.

⁸⁰⁴ Tasfiyeler, devrimden önce üstsubay rütbesine erişmiş hemen hemen tüm subayları kapsayarak gerçekleştirildi. Bu sert bir önlem olmakla birlikte, geçmişten duyulan bir pişmanlıktan çok, orduyu yenileştirip denetim altına almak amacı güdüyordu. Böylece, genç subaylar, oluşan uygun siyasal iklimten yararlanmış oldular. Bakınız; Turfan, a.g.e. , s. 536-537.

⁸⁰⁵ A. Alkan, a.g.e. , s. 223.

⁸⁰⁶ “Orduda yenileşme ve çağdaşlaşma deyince, silahların modernleştirilmesini anlayan bir kuşakla, genç zabıtların arasında kavram farklarından oluşan bir başka uçurumun varlığını da itibare almak gereklidir.” Bakınız; A. Alkan, a.g.e. , s. 152.

⁸⁰⁷ A. Alkan, a.g.e. , s. 30.

kısa süre de olsa İttihat ve Terakki Cemiyetinin iktidarına son verebilecek güce kavuşabilmiştir. Bâbîali Baskınına kadar yaşanan iktidar mücadelelerinde, çoğunlukla yaşlı devlet büyükleri ön planda olurlarken diğer seyfiye mensupları ise destekçi konumunda kalmışlardır. 31 Mart Vakası sırasında I. Ordu komutanı olup, Halâskâr Zabitan hareketinden sonra Harbiye Nazırı olan Nazım Paşa ile Hareket Ordusunun komutanı ve daha sonraki dönemin Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa arasında büyük bir güç mücadelesi yaşanmıştır. Her iki komutan da seyfiye sınıfının desteğini sağlamaya çalışmışlardır. Bu yaşlı paşalar mücadelelerini; birbirlerini istifaya zorlama ve Alman ekolüne karşı çıkma gibi ılımlı yöntemlerle yürütmüşlerdir⁸⁰⁸. Ayrıca, Balkan Savaşı'nın daha başında Bulgar ordusu Çatalca önlerindeyken, olası bir zafere yakın olduğu halde, Nazım Paşa ile Mahmut Şevket Paşa bu olası zaferin şerefini paylaşamayarak, birbirlerine karşı bir prestij mücadelesi de yürüterek belki de mağlubiyetin temellerini hazırlamışlardır⁸⁰⁹. Toplumsal şok⁸¹⁰ etkisine neden olan Balkan Savaşı'nın acı sonuçlarından “yaşlı”ların sorumlu tutulması, üstüne üstlük Edirne'nin geri alınmasını sağlayanların da “genç” subaylar olması ise, cesaretin ve kahramanlığın en yaygın idealler olduğu Osmanlı toplumunda “yaşlı”lara ve “genç”lere olan bakışı kökünden değiştirmiştir. Aslında, başlangıçta; gerek yüksek rütbeli subaylar, gerekse siviller ortak hareket ederek, küçük rütbeli subayların siyasete karışmalarını önlemek için, bütün güçleriyle çalışmışlardır. Özellikle, halkı etkileyecek nitelikteki zeki, genç subaylar İstanbul'dan uzaklaştırılmıştır. Örneğin; Enver Berlin'e, Hafız Hakkı Viyana'ya, Ali Fethi Paris'e ataşemiliter olarak gönderilmiş; Cemal ise önce Adana Valiliğine, sonrasında da Bağdat'a atanmıştır. Cemiyet, ancak 1912 sonlarında, genç subayları siyasete faal olarak katılmak üzere göreve çağırma

⁸⁰⁸ 31 Mart Vakası sırasında Nazım Paşa liberal milletvekilleri ile birlikteydi ve karşı devrimi destekliyordu. III. Ordu başkente girmek üzereyken bu durumu protesto ederek istifa etmişti. Ancak, liberal vekiller, Hareket Ordusu başkente girdiğinde onun itibarına bel bağladıkları için istifasını geri aldı. Bakınız; Ahmad, (2010a) , s. 28; “Halaskar Zabitanın hükümet darbesinden sonra Harbiye Nazırı olan Nazım Paşa, seleflerine karşı tepki içerisinde, yüksek komutanlıkta bir dizi değişime girerek sözleşmeleri sona ermiş olan birçok Alman subayına (Binbaşı Cretuis ve Binhold) teşekkür etti ve yerlerine yenilerini geçirmedi.” Bakınız; Moreau, a.g.e. , s. 210.

⁸⁰⁹ A. Alkan, a.g.e. , s. 194.

⁸¹⁰ “Balkan Harbi sonucunda sadece 3 milyon kilometrekare Osmanlı toprağının üçte biri ve 24 milyon toplam nüfusun 5 milyonu kaybedilmekle kalmamış, ‘Türk şerefi, cesaret ve kahramanlığı da bir anda çökuvermişti’. Harbin en karanlık günlerinden birinde Bâb-ı Meşihât'ın bütün mekteplerde talebeye 4444 kere okutulması dileğiyle ‘Allahümme salli salâten ve sellim selâmen tâmmen’ duasını göndermesi, psikolojik yıkıntının boyutlarını vermesi açısından ilginç bir göstergedir. Bu yılgınlık hâleti içinde, yeni siyasi kurumlar yanında ordu da, o güne kadar rastlanmayan bir tarz ve sertlikte tenkidlere hedef olmuştu: ‘Nur-ı dide-i millet, nıgehbanı meşrutiyet olan ordu: Milletın ödünç alıp da uğruna saçtığı milyonlarca lirayı memleketin yarısını onbeş günde düşmanlara çığnetmek için mi sarfetti?...Hırvat mı olur, Kazak mı olur bir bekçi tutup târûmâr olmasak daha iyi değil mi?’. Bir Osmanlı zabitanın ağzından nakledilen bu sözler, mukaddes ordu kavramı etrafındaki geleneksel değerlerin nasıl sarsıntıya uğradığını aksettirmektedir. Bâbîali Baskını ertesinde hükümetin İttihat ve Terakki eline geçmesiyle, harpten sonra ‘Erkânın toptan tekaüde sevki’ orduyu gençleştirme gayretinin olduğu kadar, sorumlu arama hissinin de eseri sayılmalıdır.” Bakınız; A. Alkan, a.g.e. , s. 205.

ihtiyacı duymuştur⁸¹¹. Artık, Mahmut Şevket Paşa da dahil olmak üzere “yaşlılar”, genç subaylar karşısında gittikçe güç ve saygınlık kaybettiklerinden, kendilerini iktidarı hızla tırmanan bu genç subaylara karşı daha dikkatli hareket etmek zorunda hissetmişlerdir⁸¹². Toplumun büyük bir desteğini arkasına alan bu genç mektepli subaylar, şimdi de, Balkan Savaşlarındaki yenilgilerden sorumlu tuttukları ve artık anlaşılmadıkları yaşlı mektepli subayları, alaylı subayların akıbetine benzer bir şekilde tasfiye ederek karşılarına çıkabilecek son rakiplerini de etkisizleştirmeye girişmişlerdir⁸¹³. Mahmut Şevket Paşa’nın öldürülmesinden sonra karşılarında nüfuzu daha az ve çaresizliğinin farkında olan İzzet Paşa’nın kalması ise, genç mektepli subayların işini kolaylaştırmıştır⁸¹⁴. Böylece, çatışma ortamından beslenerek seyfiye sınıfı ve toplumun desteğini arkasına almayı başarmış olan genç mektepli subaylar, askerî unsurlar arasındaki tek kayda değer kesim olarak ve ordunun neredeyse bütününe temsil ederek, I. Dünya Savaşı’nın sonuna kadar askerî diktatörlüğe yakın bir anlayışla yönetimlerini rakipsiz bir şekilde sürdürebilmişlerdir⁸¹⁵.

Alman subayların ordu içerisindeki artan nüfuzları da seyfiye sınıfı içerisinde bölünmelere neden olmuştur. Ordu düzenlemelerinde gittikçe Alman ekolüne doğru kayılması doğal olarak, Mahmut Şevket Paşa ve Enver Paşa gibi Alman meslektaşlarıyla önceden çalışmış olan subayların önünü açmıştır. Özellikle, genç mektepli subayları Alman subaylar vasıtasıyla kontrol altına almak isteyen Mahmut Şevket Paşa’nın, Türk subaylardan ümidini keserek daha önce hiç olmadığı kadar geniş yetkilerle Alman subayları

⁸¹¹ Ahmad, (2013) , s. 198.

⁸¹² Bolayır hareketinin başarısızlıkla yürütülmesinden sonra, Fethi ve Mustafa Kemal Beyler, Mahmut Şevket Paşa’ya aynı dille yazılmış birer mektup yollayarak, başarısızlıktan sorumlu tuttukları subayların görevden alınmalarını istemişlerdir. Neticede, Paşa, muhalefe istismar fırsatı vermemek için, yumuşak ve pasif bir tutuma bürünerek, Hurşid Paşa ile Enver Bey’i görevden almak zorunda kalmıştır. Bakınız; A. Alkan, a.g.e. , s. 194-196; Enver Bey’in, Babiâli Baskınından sonra Sadarete getirilen Mahmut Şevket Paşayı “ödlek” olarak nitelediği mektubu için bakınız A. Alkan, a.g.e. , s. 220: “Kamil’i devirip yerine biraz cesur Mahmut Şevket Paşa’yı geçirerek her şeyi kurtarabileceğimi zannediyordum. Ama, heyhat, bugüne kadar saydığımız erkânıharp başkanımız, her şeyi kendisiyle sürükleyebilecek bir ödlek çıktı.”

⁸¹³ “Enver Paşa’nın inisiyatifi ile gelişen bu tasfiyelerde yüksek rütbeli yaşlı komutanlar savaş dönemlerinde başarılı olma olasılıkları düşük oldukları, Trablusgarp ve Balkan Savaşlarında pasif kaldıkları ve gençlere ihtiyaç olduğu bahanesiyle zorunlu emekli edilmişlerdi.” Bakınız; Tokay, a.g.e. , s. 45; Akşin, (2011) , s. 93.

⁸¹⁴ Başkumandanlığı döneminde Ahmed İzzet Paşa’nın, Sadrazam Mahmut Şevket Paşa’ya yazdığı, genç subayların iktidarının itirafı niteliğindeki 22 Şubat 1913 tarihli gizli mektup için bakınız; Turfan, a.g.e. , 386-387: “Vatanın kaderiyle bu kadar dikkatsizce oynayan bu sorumsuz kişilerin hükümet tarafından askeri yasalar uyarınca disiplin altına sokulmaları [...kanunen itâ’at-i askeriyye alınmaları...] kesinlikle olanaksızdır, [o zaman], kendilerinden bu vatan için biraz fedakarlık, biraz itidal ve biraz merhamet talep etmenin kısaca askeri yasa ve yönetmeliklere uymalarını ve saygı göstermelerini talep etmenin uygun olacağına inanarak, bu ricamı zât-ı devletlerinin yüce katına acilen sunuyorum.”; Akşin, (2006) , s. 384.

⁸¹⁵ Turfan, a.g.e. , s. 480.

yetkilendirmesi, yüksek komutada uzun yıllar devam edecek olan Türk-Alman çok başlılığına neden olacak derecede kapsamlı sonuçlar doğurmuştur⁸¹⁶.

Trablusgarp Savaşı'ndan sonra muhalefete yakınlık duyan bir grup subayın, İttihat ve Terakki Cemiyetinin ileri gelenlerini, partiyi başlangıçtaki rotasından saptırmakla suçlamaları üzerine başlayan ve askerlerin kendi nazırlarına karşı “vatansever” olmaktan kaynaklı bir nefret duymalarıyla gelişen süreç, politikanın ordu içerisine kök salmasına ve gittikçe derinleşen bir İttihatçı-Halâskâr ayrımının ortaya çıkmasına neden olmuştur⁸¹⁷. Jön Türk devrinin bütün muhalefet partileri gibi askerî ihtilalcilerden oluşan bu Halâskâr Zabitan grubu da ordunun siyasetten elini çekmesini savunmuştur. Seyfiye sınıfı, daha önce kendisinin neden olduğu hatayı düzeltme refleksiyle hareket ederek muvazzaf subayların hepsinden siyasete karışmayacaklarına dair yemin alınmasını desteklemiştir⁸¹⁸. Bununla birlikte, Şûra-yı Askerî'ye ilettikleri bir mektupla varlığını duyuran Halâskar subaylar, iktidarları döneminde “*bizi iç siyasete âlet etmeyin*” şikayetlerinde bulunurlarken mebusları tehdit etmekten de geri kalmayarak İttihatçı meslektaşlarından çok da farklı bir siyasi tavır içinde olmadıklarını göstermişlerdir⁸¹⁹. Ayrıca, İttihatçılara karşı yürütülen eylemlerle, İttihatçı olmayan subaylara da zarar verilerek, İttihat ve Terakki Cemiyetine sömürebilecekleri yeni alanlar açmışlardır⁸²⁰. Aslında, bu iki subay grubunun çıkarları çakıştığı sürece, subay sınıfı, bir bütün olarak askerî ayrıcalıkları ve yönetme hakları adına, hükümete baskı uygulamayı sürdürmüştür. Yani, İttihatçı ve Halâskâr subaylar, bir noktaya kadar birbirleriyle çalışıp, birbirlerini destekleyebilmişlerdir. Temel farklılık ise, politikaya bakış açılarında ortaya çıkmıştır⁸²¹. Yaşanan olaylar karşısında, Nazım Paşa'nın askerlere ettirdiği yeminler ve siyasete girilmemesi yönünde ordulara gönderilen emirler ile Mahmut Şevket Paşa'nın askerinin siyasete girmesini yasaklayan kanun teklifi⁸²² ise, seyfiye sınıfının

⁸¹⁶ Cemal Paşa'nın hatıraları için bakınız; A. Alkan, a.g.e. , s. 222: “Cemal Paşa'nın belirttiğine göre yeni bir tensikatın gerekliliği daha Mahmut Şevket Paşa'nın sadareti esnasında bir ihtiyaç olarak belirmiş, Sadrazam, şimdiye kadar bu yolda alınan tedbirlerin ‘yarım ve çürük’ olduğunu kabul ederek, yeni düzenlemenin Alman askerî talim ve terbiyesine göre yapılması gerektiğini belirtmişti. Cemal Paşa, General Liman von Sanders başkanlığındaki Alman ıslah heyetinin Türkiye'ye gelişini, Mahmut Şevket Paşa'nın teşebbüsüne bağlayarak, Enver Paşa'nın bu işte tesiri olmadığını ileri sürmektedir.”

⁸¹⁷ Moreau, a.g.e. , s. 204.

⁸¹⁸ Lewis, a.g.e. , s. 302-304.

⁸¹⁹ A. Alkan, a.g.e. , s. 164-169.

⁸²⁰ Turfan, a.g.e. , s. 319.

⁸²¹ Turfan, a.g.e. , s. 308.

⁸²² “ Tam ismi ‘Mensubin-i Askeriye'nin Siyasîyat ile Men'i İştigali Zımında Askeri Ceza Kanununa Zeyl Olmak Üzere Tanzim Olunan Lâyiha-i Kanuniye’ olan bu kanun teklifi Arnavutluk İsyanı'nın en sıcak günlerinde, biraz da aceleye getirilerek Meclis'e sevk edilmişti. Bu tavırda, isyana adı karışan subaylara ve siyasetle ilgilenen askerî personele karşı sert bir tehdit anlamı sezmek mümkündür.” Bakınız; A. Alkan, a.g.e. , s. 179.

yaşlısıyla genciyle siyasetin merkezine yerleştiği bir siyasi ortamda beklenen etkiyi gösterebilecek samimiyet ve etkiden uzak olmuştur. Balkan Savaşı'nın devletin bekasını büyük tehlikeye sokan gidişatı, genç mektepli subayların devlet idaresine dair kökten değişikliklere olan inançlarını besledikçe, İttihatçı-Halâskâr çekişmesi daha da artmıştır. Hatta, birbirlerinin başarısını gölgelemek için bazı stratejik mevkileri kaybetme pahasına sürdürülen bu çekişmeler, bazı subaylar için askerlik mesleğinin önüne siyasi hesapların geçtiğini açıkça göstermiştir⁸²³. Neticede, fırka ayrılıkları orduyu bütünlük fikrinden uzaklaştırmıştır⁸²⁴. 1914 yılına gelindiğinde ise, seyfiye sınıfının kendi içerisindeki ve diğer kurumlara karşı uyumsuzluğunu büyük oranda gidermeyi başaracak kişi, ordunun partizan siyasal etkinliklerinin denetimini tam olarak gerçekleştirmeyi başaran Enver Paşa olacaktı. Enver Paşa, Mahmut Şevket Paşa'nın tersine, nüfuzunu Harbiye Nazırlığı bütçesini şişirmek için kullanmayarak Cemiyet yanlısı bir politika izlemiştir. Nitekim, 1911'de Harbiye Nezareti, bütçenin %24,8'ini oluştururken, 1914'te bu rakam %17,6'ya indirilmiştir. Bu siyasi tutum, ülke kalkınmasının ordunun güçlü olmasından daha önemli olduğu ya da ordunun ancak kalkınmış bir toplum sayesinde güçlü olacağı konusunda bir bilincin ortaya çıkması olarak yorumlanabilir⁸²⁵. Esat Paşa, Mustafa Kemal, İsmet İnönü, Kazım Karabekir ve Fevzi Beyler gibi savaşa geç girilmesini, mümkünse hiç girilmemesini isteyen Alman aleyhtarı subaylar ise, özellikle 1915'ten sonra açığa çıkan gerilime rağmen devletin selameti için Enver Paşa –hem de Cemiyet- ile uyumlu hareket etmeyi sürdürmüşlerdir. Enver Paşa da aynı düşüncelere sahip olmasa da bu subayların ordu için ne kadar önemli olduklarını bilerek hareket etmiştir⁸²⁶.

Mustafa Kemal ve Enver arasındaki rekabette açıkça görülebileceği gibi karşıt dünya görüşleri seyfiye içerisindeki çatışma ortamını beslemiştir. Sarıkamış harekâtından sorumlu olan Enver Paşa İmparatorluk için büyük emeller besleyen bir idealistti. Bu sırada, reel politika yanlısı Mustafa Kemal Bey ise Çanakkale Boğazı'nda düşmana karşı direniyordu. I. Dünya Savaşı'nın sonunda ise, Enver Paşa Orta Asya'da yeni maceralara atılıp

⁸²³ Ortaylı, (2014), s. 107. Ayrıca bakınız; A. Alkan, a.g.e. , 189: Ast-üst ilişkisi, disiplin, itaat, savaş kabiliyeti ve moral bakımından Osmanlı ordusunun büyük bir zaafı vardı. Neferlerin kendi subaylarına karşı itimatı ve bağlılığı kalmamıştı. Emniyetsizlik her iki tarafı da manevi olarak ayırmıştı.

⁸²⁴ A. Alkan, a.g.e. , s. 192.

⁸²⁵ Akşin, (2011) , s. 93; Turfan, a.g.e. , s. 451.

⁸²⁶ Ortaylı, (2014), s. 149-150.

Bolşeviklere karşı savaşırken muharebe alanında öldüğünde, Mustafa Kemal Paşa bir istiklal savaşı yürüterek zafer kazanıyordu⁸²⁷.

1908'den itibaren, ordu ve ordunun politikadaki rolü sorunu çok ön plana çıkmıştır. Savaşların baskısından beslenen bu sorunda, genç subayları siyasi partilerin etkisi dışında tutmak isteyen paşalar (Mahmut Şevket Paşa, Nazım Paşa), ya hesaplaşmaların kurbanı olarak öldürülmüşler ya da Mustafa Kemal ve Fevzi Çakmak Paşalar gibi marjinalleştirilmişlerdir⁸²⁸. Enver Paşa'nın Harbiye Nazırlığı döneminde, subay sınıfı, siyasal bir araç olarak oynadığı rolünü, hükümetin değil Paşa'nın buyruğu aracılığıyla daha fazla oynama eğilimi göstermiştir. Yani, Enver Paşa, her ne kadar subay sınıfı içerisindeki partizan siyasal etkinlikleri kurutmuşsa da, bu askerî kurumu, kendi denetimi altında "siyaset"ten ayırmamış, ayırmaya da kalkışmamıştır⁸²⁹. Zaten, siyasetin çatışmacı ortamında, subaylar, ordunun siyasete karışmasından ve bu karışmanın meşruluğundan aynı şeyi anlamadıklarından kolayca kendilerini siyasetin muhafızı olarak görüp harekete geçebilmişlerdir⁸³⁰. Düzeyli bir çatışma, meşrutî siyasetin bir parçası olduğu halde, anlaşmazlık çözücü olarak sürekli orduya güvenilmesi, askerlerin kendilerine ve siyasete bakışındaki giderek artan özgüvenini beslemiştir. Neticede, ordunun, askerî müdahaleden siyasal yönetici grup rolünü üstlenmesine geçiş, subay sınıfının kendisini siyasetin muhafızı olarak görmesi aracılığıyla gerçekleşmiştir⁸³¹.

2.3.3. Seyfiye sınıfının padişahlarla ilişkileri

Askerî alanda gerçekleştirilen reformlar ve II. Abdülhamid'in uygulamaya koyduğu parasız eğitim, mütevazı ailelerden gelen yeni bir subay sınıfı ortaya çıkarmıştır. II. Abdülhamid'in askerî eğitim konusunda benimsediği Alman yanlısı politikadan beklentisi, bu genç mektepli subayların Sultanlık makamına sadık kalarak mevcut geri kalmış askeri düzeni değiştirmesi yönündeydi. Ancak, yetiştirilen subayların ideal sistemle mevcut sistem arasındaki farktan doğacak hoşnutsuzluklarını ve değişim taleplerini, ne II. Abdülhamid ne de Goltz Paşa öngörememiştir⁸³². Devleti, mutlakî bir padişahın "keyfi"

⁸²⁷ Moreau, a.g.e. , s. 240.

⁸²⁸ Moreau, a.g.e. , s. 245.

⁸²⁹ Turfan, a.g.e. , s. 541.

⁸³⁰ Örneğin, Mahmut Şevket Paşa, bir yandan genç subayların siyaset dışında tutulması için samimi ve büyük bir çaba gösterirken diğer yandan da Babîali Baskınından sonra cebren ele geçirilmiş bir hakkı kullanarak, "devletin selameti" için Sadrazam olabilmıştır. Bakınız; A. Alkan, a.g.e. , s. 212-213.

⁸³¹ Turfan, a.g.e. , s. 283-284.

⁸³² Tokay, a.g.e. , s. 41.

yönetiminden -dolaylı olarak da devleti dağılmaktan- kurtarma inancıyla yola çıkan bu subaylar, “mutlakî abdülhamidî” yönetime son vererek kendi doğrularına⁸³³ dayanan “mutlakî jön türkî” bir yönetimi tesis etmek niyetindeydiler⁸³⁴. Bununla birlikte, 1908 Askerî İhtilali sırasında, Resneli Niyazi ve Enver Paşa gibi asi Jön Türkler, bölge halkının Padişah’a olan teveccühünü bildiklerinden, II. Abdülhamid’in şahsını hedef alamayıp, onun etrafında bulunan “art niyetli ve kötü devlet adamları”nı eleştirmek yoluyla isyanı başlatacaklardır⁸³⁵.

Mektepli subayların çoğunluğu meşrutî bir monarşiden⁸³⁶ yanaydılar. Bu monarşi sistemindeki padişahın ise her şeyden önce *müstebit* olmaması isteniyordu. Mektepli subaylara göre, asıl amaç; II. Abdülhamid’in şahsi idaresini yıkmak değil, istibdadı yıkıp müstebidi ortadan kaldırmaktır. İctihad Gazetesinde mektepli subayların bu isteğine şu şekilde tercüman olunuyordu: “*Millet o derece irfan sahibi olmalıdır ki, fena hükümdarlara hükümdarlık ettirmesin... ‘Yaşasın Sultan Mehmed-i Hamis!’ demeyeceğiz... Biz ancak ‘Yaşasın Türkiye’nin Kanun-ı Esasî’ye tabi hükümdarı!’ diyebileceğiz*⁸³⁷.” Nitekim, Hareket Ordusu İstanbul’a hareket ederken Mahmut Şevket Paşa’nın benzer bir anlayışla başkente gönderdiği ültimatoma da Sultanın konumuna yönelik “*Meşrutiyet’e riayetleri baki kaldıkça*” gibi üstü örtülü bir tehdit yer almıştır⁸³⁸. Bundan başka, Hareket Ordusu İstanbul’a hakim olduktan sonra gerçekleştirilen yasama faaliyetleriyle padişahın gücü azaltılmaya çalışılmıştır. Meşruiyeti tahta çıkarken ettiği yemine dayandırılan padişah, vatana ve millete sadık kalacağını; Şeriat ve Anayasa’ya saygı göstereceğini belirtmek zorunda bırakılmıştır⁸³⁹. Düzenlemenin esas amacı; İttihat ve Terakki Cemiyetinin en büyük korkusu olan I. Meşrutiyet Döneminin hızlıca sona ermesi gibi bir sürecin bir kez daha yaşanmasını önleyerek anayasal bir mekanizmanın kurulmasıdır⁸⁴⁰. Anayasal değişikliklerin ardından yeni bütçede Sultan ailesinin harcamalarının üçte iki oranında kesilmesi kabul edilerek Saray nüfuzunun azaltılmasına devam edilmiştir⁸⁴¹. Padişah’ın meşruiyet kaynağı ve bütçesine el

⁸³³ Yani, devlet işlerinin, yasalarla ve akılcı bir tutumla yürümesini sağlayarak; çürüme ve yozlaşmayı ortadan kaldırıp, devleti kurtarmak. Bakınız; Ahmad, (2013) , s. 195.

⁸³⁴ N. Alkan, (2012) , s. 348.

⁸³⁵ N. Alkan, (2012) , s. 344.

⁸³⁶ Enver Paşa’nın saltanat yetkisiyle ilgili görüşü ve bu görüşün yorumu için bakınız; Turfan, a.g.e. , s. 548: “Onun görüşünce, olayların altında yatan sorun devletin etkin bir şekilde nasıl gençleştirileceği ve saltanat yetkesini Osmanlı varlıkları aracılığıyla, hatta ötesinde, ‘Allah korusun, aynı günleri bir kez daha görmemek ve Osmanlı Halifesi’nin onurunu korumak amacıyla’ yeniden tesis etmektir ve özellikle de bu son koşul, devletin gelenekler doğrultusunda etkili bir silahlı güce sahip olmasını gerektiriyordu.”

⁸³⁷ Tunaya, (2009), s. 93.

⁸³⁸ Turfan, a.g.e. , s. 245.

⁸³⁹ Shaw, (1982b) , s. 342.

⁸⁴⁰ Tunaya, (2009) , s. 157.

⁸⁴¹ Zürcher, (2004) , s. 149.

atılmasından başka kalabalık askeri maiyeti de daraltılmıştır. Düzenleme öncesinde Padişah'ın hizmetinde 86 yaveri, ayrıca görev almasalar da unvan sahibi olan 250 onursal ve 350 atanmış yaveri mevcuttur. Yeni düzenlemeyle, bu son iki kategori kaldırılmış ve burada yer alan subaylar, nazırlığın hizmetine verilmiştir. Görev yapan yaver sayısı ise her rütbeden 35 subaya indirilmiştir. Saray karşısında Harbiye Nazırlığının gücünü artıran bir başka düzenleme de; Harbiye Nazırlığının bağımsız bir organı olup Padişahın başkanlığında toplanan “Yüksek Askeri Müfettişlik Komisyonu”nun kaldırılarak, onun yerine, Harbiye Nazırlığında Harbiye Nazırının başkanlığında toplanan “Askeri İşler Meclisi”nin kurulmasıdır⁸⁴². Sultan Reşat Döneminde ise, seyfiye sınıfı ve padişahlık makamı arasındaki uçurum devlet sırlarının Padişaha bildirilmemesi boyutuna ulaşmıştır. Mahmut Şevket Paşa, Kanunu Esasi’yi ihlal etmekten çekinmeyerek Padişah’ın devlet sırlarından haberdar edilmesini yasaklamıştır. Temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasını da düşündüğümüzde diyebiliriz ki; II. Abdülhamid döneminde Sultan tarafından rafa kaldırılmış olan Kanunu Esasi, Mehmet Reşat dönemine gelindiğinde ise bu sefer İttihat ve Terakki yanlısı yönetim tarafından fiilî olarak rafa kaldırılmıştır⁸⁴³. Bu dönemde Cemiyet merkezinin Selanik’ten İstanbul’a taşınması ise, artık Padişahlık makamından korkulmadığını göstermektedir⁸⁴⁴. I. Dünya Savaşı’nda Almanya’nın yanında yer alınmasının kararlaştırıldığı gizli ittifak antlaşmasından (Yeniköy Antlaşmasından) Padişahın haberdar edilmemesi de, üst komutadaki seyfiye mensuplarının zihninde Padişahlık makamına biçilen rolün simgesel bir konuma indiğini açıkça göstermektedir⁸⁴⁵. Nitekim, 14 Mart 1914’te yayınlanan ve Osmanlı geleneğinden tamamen uzaklaşılmasına yol açan bir askerî kararnameye göre; Sultanın huzurunda (Rikâb-ı Hümayunda) bile her rütbeden subay artık ilk olarak kendi alay sancağını selamlayacaktır. Teşrifat ve sıralama sorunlarına atfedilen muazzam önem ile devlet törenlerinde saltanat makamına her zaman gösterilen büyük saygı düşünüldüğünde, atılan bu adım bilinçsizce değildir. Böylece, seyfiye sınıfı, fiilen, Sultanı en yüksek sadakat kaynağının simgesi olmaktan çıkarmaktadır. Ordudaki bu bağlılık, sancak töreni sırasında askerlerin ettiği yeminin yeni metniyle de desteklenerek, Sultan ve ülkeye sadakatin sancak aracılığıyla olacağı yeniden vurgulanmıştır⁸⁴⁶.

⁸⁴² Moreau, a.g.e. , s. 178-179.

⁸⁴³ Öztuna, (1994b) , s. 459.

⁸⁴⁴ Lewis, a.g.e. , s. 301.

⁸⁴⁵ Ortaylı, (2014), s. 139.

⁸⁴⁶ Turfan, a.g.e. , s. 547.

Seyfiye ve Cemiyet mensupları kendi iktidar yollarındaki en büyük mücadelelerini hiç şüphesiz II. Abdülhamid'e karşı vermişlerdir. Bu mücadele, esasında, İmparatorluğu parça parça edecek bir oyundur. Çünkü, Padişah'ın şahsına karşı yöneltilen “baykuş, canavar⁸⁴⁷” gibi hakaret içerikli söylemlerden başka, hainlik isnadında⁸⁴⁸ bulunulmaktan dahi çekinilmeden Hanedanın, saltanat ve hilafet makamlarının prestijleriyle oynanmıştır. İmparatorluğun farklı unsurlarının sadakati ise; gerçekte sadece toplum bilincindeki bu prestijlere dayanmaktaydı⁸⁴⁹.

II. Meşrutiyet Dönemine hakim olan zihinsel dönüşümden ilk etkilenen, doğal olarak, II. Abdülhamid olmuştur. Artık, Padişah'ın adı “şevketlü, kerâmetlü, kudretlü, velinimetim padişahım efendim hazretleri” gibi uzun sıfat tamlamaları yerine, kısa ismiyle zikredilmiştir⁸⁵⁰. 1908 Askerî İhtilalinden II. Abdülhamid'in hal edilmesine kadar geçen 9 ay 5 günlük süreçte Cemiyet Padişah'ın nüfuzunu tam olarak kıramadığından⁸⁵¹, Cemiyetin, 31 Mart Vakasının siyasi ortamından faydalanmak için yaptığı ilk iş, askerî diktatör gücündeki Mahmut Şevket Paşa'ya dayanarak Padişah'ı tahttan indirtmek olmuştur. Halbuki, II. Abdülhamid, kontrolü dışında gelişen 31 Mart Vakasında, uzun bir iç harbe meydan vermemek için III. Ordu aleyhine herhangi bir müdahalede bulunulmasını engelleyerek, İstanbul'daki I. Ordu'yu kendi çıkarına kullanmaktan özenle kaçınmıştır⁸⁵². Zaten, Balkan Savaşı'nın acı sonuçlarından sonra I. Dünya Savaşı'na girileceğinde, İttihatçılar da -özellikle de Enver Paşa-, Beylerbeyi Sarayı'na getirilen II. Abdülhamid'in bu

⁸⁴⁷ İnternet: Mahmut Şevket Paşa'nın, Hareket Ordusu'nu motive ederken kullandığı Padişah'a hakaret içerikli ifadelerin ses kaydı için bakınız; Habertürk Kanalı, Tarihin Arka Odası Programı – 31 Mart İsyanı, 11 Nisan 2009 tarihli programın 1:21:45-1:24:45 zaman aralığı. Web: https://www.youtube.com/watch?v=__FPb0_z3C0 adresinden 20 Mayıs 2016 tarihinde alınmıştır.

⁸⁴⁸ “Padişahın vatanperverliği!!! Memleketi Avusturya'ya vermek istiyor! Bir menba'-i mesukdan vârid olan habere nazaran pâdişâh Avusturya sefirî Pallaviçini cenaplarına mürâcaatle Avusturya ordusunun Makedonya'yı işgalini arzu etmiştir...” Bakınız Danişmend, a.g.e. , s. 19-20 içinde; 9 Nisan 1325 tarihli Servet-i Fünun Gazetesi.

⁸⁴⁹ Öztuna, (1994b) , s. 382.

⁸⁵⁰ A. Alkan, a.g.e. , s. 98.

⁸⁵¹ Danişmend, a.g.e. , s. 15.

⁸⁵² Ortaylı, (2014) , s. 121. Ayrıca bakınız; Öztuna, (1994b) , s. 404: “ İstanbul'daki generaller, Sultân Abdülhamîd'in huzuruna çıkarak, bu kuvveti (3.Ordu mensuplarını) İstanbul'a sokmamak için emir istediler. Hâkan, kesin şekilde karışmamalarını emretti...Padişah, bu yaştan sonra Müslüman'ı Müslüman'a kırdırmayacağını, esasen meşrutiyete göre kendisinin icrâya karışamayacağını söylemiştir. İç politikada kendi aleyhlerine de olsa, orduyu kullanmamak husûsundaki Osmanoğulları'nın değişmez politikasından ayrılmadığı aşîkârdır. Sultân Abdülhamîd, I. Ordu kumandanı Nâzım Paşa ile berâberindeki generallere, Hareket Ordusu'na karşı silâh çekmeyeceklerine yemin bile ettirmiştir.”

devlet tecrübesinden ve zekasından istifade ederek dış politika çalışmalarını şekillendirmişlerdir⁸⁵³.

II. Abdülhamid'e göre yumuşak bir yapıya sahip olan Sultan Reşat ise, meşrutî demokrasiye uygun bir idare anlayışı benimsemiştir. Tahtta kaldığı süre içerisinde Sultan Reşat yasama ve yürütme organlarına karşı saygılı olmuştur⁸⁵⁴. Bununla birlikte, devlet mekanizmasının tıkanıp yerlerde siyasi olaylara müdahil olmaktan da çekinmemiştir. Örneğin; Sait Paşa'nın güvenoyu almasına rağmen Halâskâr subayların baskısından dolayı istifa etmesi üzerine, subayları siyasete karıştıkları için eleştirerek kendisine biçilen kurumlar arası arabulucu rolüne sadık kalmıştır⁸⁵⁵. Hatta, Padişah'tan korkusu kalmayan, aksine muhaliflerin güçlenmesiyle birlikte kendi oluşturduğu Meclisten korkan İttihat ve Terakki Cemiyeti de, Meclisin feshini kolaylaştırmak için Padişah'ı güçlendirmekte sakınca görmemiştir⁸⁵⁶. Tabi, Padişah'ın saygı çerçevesinde yürüttüğü bu ilişkiler aslında seyfiye sınıfının iktidarından kaynaklanan bir zorunluluğa da dayanıyordu. Zorunluluk içerisinde yürütülen bu ilişki, Ocak 1914'te, Enver Paşa'nın da içerisinde yer aldığı bir komisyonun Saray mensuplarının özel hayatlarını bir nizamnameyle düzenlemesini de içeriyordu. Bu nizamnameyle birlikte, Saray mensuplarının siyasete karışması, komisyonun ve Padişah'ın izni olmadan seyahat etmeleri yasaklanmıştır. Dahası, Komisyon veya Hükümetin uygun bulmadığı damatlarla evli sultanlar ise kocalarından ayrılacak ya da evlilikleri feshedilecektir⁸⁵⁷. Nitekim, Sultan Reşat'ın tahtına kadar uzanan Padişah'ın şahsına karşı düzenlenmiş bir komploda, "Damad" ünvanına sahip olan Salih Paşa da suçlu bulunarak idam edilmiş ve Saray mensuplarına siyasi arenadan uzak kalmaları için önemli bir göz dağı verilmiştir⁸⁵⁸. Bununla birlikte, Mart 1914'te, Halife'nin dinsel nüfuzunu İttihat ve Terakki Cemiyetine bağlayıp gerektiğinde halifelik makamının sözcülüğünü yapabilmek için bir sultanla evlenen Enver Paşa da "Damad" ünvanını alacaktır⁸⁵⁹. 1909-1918 arasındaki siyasi durumda, Sultan Reşat'ın uysal kişiliğinin de etkisiyle, Padişahlık makamı ve Saray gerçekten meşrutî bir konuma itilmiştir⁸⁶⁰.

⁸⁵³ Öztuna, (1994b) , s. 453.

⁸⁵⁴ Çavdar, (2004) , s. 128.

⁸⁵⁵ Ahmad, (2013) , s. 136.

⁸⁵⁶ Shaw, (1982b) , s. 351.

⁸⁵⁷ Akşin, (2006) , s. 388.

⁸⁵⁸ Çavdar, (1995) , s. 282.

⁸⁵⁹ Karal, (1996) , s. 376.

⁸⁶⁰ Tanör, a.g.e. , s. 191.

II. Abdülhamid'in kardeşi Sultan Vahdettin (VI. Mehmet) abisi gibi daha etkin bir siyaset izlemeye çalışmıştır Padişahlık makamını simgesel bir konuma çekmiş olan seyfiye mensuplarının desteğini almadan siyasal kurulu düzeni değiştiremeyeceğini bilen Padişah, Almanya gezisinde tanıştığı ve “Anafartalar Kahramanı” olarak büyük bir prestij kazanmış olan Mustafa Kemal Paşa'yı, Enver Paşa ve Almanya'ya karşı yanına çekmeye çalışmıştır. Bunu başaramayan Sultan Vahdettin, en azından Padişahlık makamının simgesel konumunu güçlendirmek için manevî yetkisini arttırmaya dönük bazı tedbirlere başvurarak Enver Paşa'nın “Başkumandan Vekili” sıfatını “Başkumandanlık Erkân-ı Harbiye Reisi” şeklinde değiştirmiştir. Bunun üzerine, aleyhinde bir komplodan şüphelenen Enver Paşa, Mustafa Kemal'e gözdağı vermek için bir oldubittiye getirerek onu Padişah aracılığıyla onu VII. Ordu Komutanı olarak Suriye'ye atamıştır⁸⁶¹.

Selefi Sultan Reşat'a göre daha etkin bir siyaset izlemeye çalışan Sultan Vahdettin, daha saltanat dönemi başlamadan önce, Osmanlı hanedan hukukunda *ikinci veliahtlık* kurumu olmamasına rağmen kendisini ikinci veliaht olarak kabul etmiş ve ilan ettirmiş bulunuyordu. Bundan başka, muhaliflerle anlaşp, Halâskâr Zabitan grubu desteğindeki Hürriyet ve İtilaf Fırkası yanında politikaya girerek, seleflerinin parti politikalarından uzak durma geleneğine de aykırı hareket etmiştir⁸⁶².

İktidar dizginlerini elinde tutan seyfiye mensupları içerisinde Enver Paşa'dan memnun olmayanlar var olsa da, bunlardan hiçbirisi Padişahlık makamının simgesel bir anlamdan fazlasını taşımasından yana bulunmuyorlardı. Dolayısıyla, Sultan Vahdettin'in etkin bir siyaset yürütebilmesini, seyfiye mensuplarının son sözü söylediği bir savaş ortamında beklemek dönemin siyasi gerçekleriyle uyumlu değildir.

I. Dünya Savaşı'ndan önceki altı yıl içinde İttihatçıların getirdikleri değişikliklerin en derin iz bırakanları, hiç şüphesiz, Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasal yapısına yönelik olanlar olmuştur. II. Abdülhamid'in iktidarı paylaşmak istememesinin önemli bir etken olduğu 1908 Askerî İhtilali, Saray çevresinin siyasete egemenliğinin sonunu getirmiştir. Padişah ile tebaasının ilişkilerini, Padişah otoritesi aleyhine bir zemine oturtan vatan ve millet fikri, Osmanlı toplumundaki geniş tabakalara, 1908 Askerî İhtilali ve sonrasında yaşanan süreçte aşılabilmiştir. Muhtemeldir ki; II. Meşrutiyet Dönemi yaşanmasaydı

⁸⁶¹ Akşin, (2006) , s. 427-428.

⁸⁶² Çavdar, (1995), s. 270-271

memlekete ve halka “Padişahın malı” gibi bakılmaya devam edilecekti ve “Zatı Şahane bildiğini yapar, hikmetinden sual olunmaz!” anlayışında düşünülecekti. Dolayısıyla, tebaadan eşit vatandaşlığa geçilemeyecekti. Yine, muhtemeldir ki; II. Meşrutiyet Döneminin acı ama olgunlaştırıcı siyasi olayları yaşanmasaydı, Milli Mücadele’de kahramanlığını gördüğümüz halk ve askerler, birlik olup, ülkemiz üzerinde Cumhuriyet Türkiye’sini kuramayacaklardı⁸⁶³.

2.3.4. Seyfiye sınıfının siyasal cemiyet ve partilerle ilişkileri

II. Meşrutiyet Dönemi, Osmanlı Devleti’nde ilk çoğulcu siyasal hayatın başladığı dönemdir. Kanunu Esasi’de dernek kurma hakkı ve toplanma hürriyeti tanınmadığı halde - ki bunlar 1909 değişikliği ile getirilmiştir- partiler, dernekler, gazeteler ve broşürler birden ortaya çıkarak bunların sayıları hızla yükselmiştir. 1908-1913 yılları arasında toplamda 13 siyasi parti kurulmuştur⁸⁶⁴. II. Meşrutiyet Döneminin çok partili siyasi hayatı, 1908 Askerî İhtilalinin getirdiği büyük umutların kısa sürede hayal kırıklığıyla sonuçlanması neticesinde, baskı ve sindirme, tertip-karşı tertip döngüsü içerisinde geçecektir⁸⁶⁵. II. Meşrutiyet Döneminin bu çok partili siyasi hayatını bitiren olay ise, Mahmut Şevket Paşa’nın suikasta uğraması olacaktır⁸⁶⁶. II. Meşrutiyet Döneminin bütün bu çok partili siyasi hayatı boyunca görülen, merkeziyet ile adem-i merkeziyet görüşlerinin çatışmasında ise, aslında çarpışanlar ne Le Play, ne Comte, ne de Durkheim gibi düşünürlerin fikirleri değil, şahıs ve zümrelerin ihtiraslarıdır⁸⁶⁷. Hiç şüphesiz, bu iktidar mücadelelerinde, siyasal cemiyet ve partiler arasında en öne çıkan siyasi örgüt, önce siyasî bir cemiyet olarak kalıp sonradan siyasi bir partiye dönme kararı -kararları- almak zorunda kalan İttihat ve Terakki Partisi(Cemiyeti)dir. Esasında, Osmanlı siyasal hayatında, İttihat ve Terakki ile Halâskâr Zabitan grupları cemiyet adı altında siyasi parti gibi faaliyet göstermişlerdir⁸⁶⁸. İttihat ve Terakki Partisi, uzun süre tek parti iktidarını korumasındaki başarısını ise, asıl olarak, seyfiye sınıfının yönlendiricisi konumunda olan mektepli subayları yanına çekebilmesine borçludur. Nitekim, kısa süreli de

⁸⁶³ Vâlâ Nurettin’in 1954’te anayasanın 46. yıldönümündeki konuşması için bakınız; Ahmad, (2010a) , s. 36.

⁸⁶⁴ Tunaya, (2009), s. 128.

⁸⁶⁵ Lewis, a.g.e. , s. 308.

⁸⁶⁶ Tunaya, (2009) , s. 310.

⁸⁶⁷ Tunaya, (2009) , s. 106.

⁸⁶⁸ Bakınız; İnternet: TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Websitesi; Web: https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/siyasi_partiler.html adresinden 21 Nisan 2016’da alınmıştır.

olsa, önce Ahrar sonra Hürriyet ve İtilaf Partileri de, seyfiye sınıfını arkalarına almayı başardıklarında, İttihat ve Terakki Partisi karşısında önemli bir güç olabilmişlerdir.

Siyasi partilerin asker-sivil ilişkileri çelişik bir yapı arz etmiştir. Çünkü, bir yandan partilerin siyasal hayatta etkinliğini koruyabilmesi için seyfiye mensuplarının desteğine ihtiyacı varken, diğer yandan askerin verdiği bu destek sivilleri gittikçe bağımlı bir hale getirerek, aslen sivil bir yapılanma olan partileri güçsüzleştirmiştir. Öte yandan, Mahmut Şevket ve Nazım Paşalar gibi üst rütbeli subaylar bir yandan ordudan politikayı temizlemek için alt rütbeli askerlerin partilere üyeliklerine engel olmaya çalışırken, diğer yandan da kendileri “dönemin koşulları gereği” bu partilerle ortak hareket edebilmişlerdir.

II. Meşrutiyet Döneminde Osmanlı Devleti’nde siyasi partiler, temelde, liberaller ve gittikçe Türk milliyetçiliğini savunan İttihat ve Terakki şeklinde ikiye ayrılmıştır. Liberaller kendi içlerinde çok sayıda gruba bölünerek, fazla ömürlü olmayan birçok parti kurmuşlardır. Bu partiler arasında en çok öne çıkanlar ise; 31 Mart Vakasında alaylı subaylar ve eratın desteğini sağlayan Ahrar Fırkası ile Halâskâr Zabitan grubunun desteğini sağlayan Hürriyet ve İtilaf Fırkası olmuştur. Zamanla Türk milliyetçisi bir çizgiye kayan İttihat ve Terakki Partisi ise, kendisini destekleyen asker ve sivil bürokratlar arasındaki uyumu büyük oranda korumayı başardığından, diğer partilerin aksine, uzun süreli mutlak bir otorite kurabilmiştir⁸⁶⁹.

II. Meşrutiyet Dönemiyle başlayan özgürlükçü siyasi hayat, çok geçmeden 31 Mart Vak’asıyla sona ermiştir. İttihat ve Terakki yönetimi, 31 Mart Vak’asından sonra 1912’ye kadar süren örfi idare koşullarında ordu ile bütünleşerek çalışmıştır. İttihat ve Terakki Partisinin, muhaliflerini susturmak için aldığı tedbirler ise; mebusların tutuklanmasından, muhalif gazetecileri öldürmeye kadar çeşitlenmiştir⁸⁷⁰. İttihat ve Terakki Cemiyeti bu gücünü ihtilalci ve yarı-askeri yapısından almıştır⁸⁷¹.

⁸⁶⁹ Sivil ve askerler arasındaki uyumu sağlamak için en büyük gayreti gösteren isim, diğerlerinin kirli, ayrıntı ve uğraşmaya değmez olarak niteledikleri işleri üstlenen Talat Bey olmuştur. Talat Bey, örgüte ilişkin sorunlarla yakından ilgilenerek, üyelerden, çeşitli kulüp ve şubelerden gelen sorunları çözmeye çalışmıştır. Bu sıralarda sivil ve askerlerin yaptıklarına gelecek olursak örneğin; Cavit Bey yurt içinde ve dışında parasal meselelerle ilgili uğraşırken, Enver ve Fethi Beyler de Edirne fatihliğinin ulvi heyecanına kendilerini kaptırarak yarışmışlardır. Bakınız; Çavdar, (1995) , s. 264; Lewis, a.g.e. , s. 289-290.

⁸⁷⁰ Tunaya, (2009), s. 160.

⁸⁷¹ Tanör, a.g.e. , s. 205.

II. Meşrutiyet Döneminin çok partili siyasi hayatına ilk darbe, Hareket Ordusu İstanbul'a hakim olduktan sonra, Ahrar Fırkası ve İttihad-ı Muhammedi Cemiyetinin kapatılmasıyla vurulmuştur. Böylece İttihat ve Terakki yönetiminin karşısında rakip olarak, etkisiz bir konumdaki Osmanlı Demokrat Partisi kalmıştır⁸⁷². Bu partinin kurucuları; daha önce İttihat ve Terakki Partisini -o zamanki adı İttihadî Osmanî Cemiyeti- kurmuş olan İbrahim Temo ve Abdullah Cevdet'ti. Temo'nun niyeti uygar ve sadık bir muhalefet oluşturmak olduğu halde Partinin gazeteleri sıkıyönetim tarafından sürekli kapatılmıştır. Temo'nun iddiasına göre Mahmut Şevket Paşa, Partinin katib-i umumisi Fuat Şükrü'ye baston sallayıp, "*sizi sopa altında gebertirim!*" diyerek tehdit etmiştir⁸⁷³. Askerin otoriteye hakim olduğu bu düzende, iktidar mücadelesi, seyfiye sınıfını temsil eden Mahmut Şevket Paşa ile İttihat ve Terakki Partisi (Cemiyeti) arasında yaşanmıştır. Bununla birlikte, varlığını Paşa'ya borçlu olan İttihat ve Terakki de, seyfiye sınıfını arkasına almış olan Mahmut Şevket Paşa karşısında direnememiştir. Ordunun Cemiyetle kurduğu bu ilişkiden rahatsız olan Cemiyet üyelerinin bir kısmı, Şubat 1910'da, Cemiyetten ayrılarak Ahali Partisini kurmuşlardır⁸⁷⁴. Ahali Partisine sempati besleyen büyük bir kitlenin mevcudiyeti Cemiyetin parçalanma tehlikesini gündeme getirmiştir⁸⁷⁵. Ancak, tutucu muhalefetin tekrar ortaya çıkmış olması, Cemiyet-ordu yakınlaşmasını daha da artırmıştır⁸⁷⁶. Sonrasında da, ağırlıklı olarak İmparatorluğun farklı etnik unsurlarının haklarını savunan partilerden Heyet-i Müttefika-i Osmaniye ve Mutedil Hürriyetperveran Fırkaları kurulmuştur. Ancak, devam etmekte olan sıkıyönetim ortamı nedeniyle, bu partilerden hiçbirisi etkili politikalar yürütememişler ve parlamento grupları olarak hareket etmişlerdir. Milliyetçi isteklere karşı adem-i merkezîyetçi bir hükümeti savunan bu partililer, kendi görüşleri doğrultusunda, zaman zaman İttihat ve Terakki Partisinden yana, zaman zaman da hükümetlerden yana hareket etmişlerdir. Kasım 1911'de ise, Mahmut Şevket Paşa-Cemiyet ortaklığı karşısında güç birliği oluşturmak için harekete geçen muhalifler, Hürriyet ve İtilaf Partisinin çatısı altında birleşmişlerdir. Kurulan bu partilerden başka, sıkıyönetim baskısı nedeniyle yer altına çekilmek zorunda kalıp, yurtdışından faaliyetlerini yürüten partiler de vardır.

⁸⁷² Shaw, (1982b) , s. 341.

⁸⁷³ Akşin, (2011), s. 70.

⁸⁷⁴ Shaw, (1982b) , s. 341-342.

⁸⁷⁵ Ahali Partisinin kurulması, Cemiyetin en güçlü olduğu yer olan Makedonya'da da destek görmüş ve İttihatçı kuruluşlardan İstanbul'a protesto telgrafları yağmaya başlamıştır. Telaşa düşen Cemiyet, muhalefeti baştan yok etmek için, Manastır'daki bir muhalif kuruluşu gericiler tarafından kurulduğu gerekçesiyle zora başvurarak kapattırılmış ve üyelerinden bazılarını da tutuklattırılmıştır. Öte yandan, Sedayı Millet Başyazarı Ahmet Samim'in 9 Haziran 1910'da öldürülmesi hükümete, muhalefeti karalamak için yeni bir imkan vermiştir. Muhalefet ise, Ahmet Samim'in Cemiyet tarafından tehdit edildiğini, Ahmet Samim tarafından kaleme alınmış bir mektupla ispat etmeye çalışmıştır. Bakınız; Ahmad, (2013) , s. 108.

⁸⁷⁶ Ahmad, (2013) , s. 107-108.

Bunlardan İslahat-ı Esasiye-i Osmaniye Partisi⁸⁷⁷, hükümet üyelerini öldürüp, sıkıyönetime son vermek amacındaydı. Bu partilerden başka, İstanbul’da sol görüşlü Osmanlı Sosyalist Partisi kurulmuştur. Ancak, sivil kesime dizginleri vermek istemeyen Mahmut Şevket Paşa, sıkıyönetim ortamının devamından yanaydı ve farklı görüşlerdeki tüm partileri baskı altına alarak, İttihat ve Terakki Partisi ile yoluna devam etmiştir⁸⁷⁸. Yurtdışından parti faaliyetlerini yürütmek zorunda kalan muhalifler ise, seyfiye sınıfının desteğini sağlayamadan parlamenter ve yasal yöntemlerin etkisiz olduklarını görünce seyfiye sınıfından destek aramaya yönelmişlerdir⁸⁷⁹. Muhaliflerin kısa süreli yükselişe geçeceği bu dönemde, İttihat ve Terakki Partisinden çok sayıda kopuş yaşanacaktır.

Muhalefetin büyümesi karşısında İttihat ve Terakki Cemiyeti özellikle Hürriyet ve İtilaf Fırkasını destekleyen basını hedef almıştır. İdare-i Örfiye Kararnamesi’nin “tahdiş-i ezhânı mucip (zihinleri karıştıracı)” yayınları yasaklayan 6. maddesine dayanan Divan-ı Harb-i Örfi, çok sayıda gazete ve dergi hakkında kapatma kararları vermiştir. Ancak, kapatılan gazete ve dergilerin başka isimle yeniden çıkması engellenememiştir. Bunun üzerine, gazetelerin çıkışını baştan denetlemek için Matbuat Kanunu’nda yapılan bir değişiklikle gazete imtiyazı alabilmek teminat akçesi yatırılması şartı konmuştur. Ayrıca, eski devlet memurlarının ve eski askerlerin politik yazılar yazmaları yasaklanarak cezaya bağlanmıştır. Basında alınan bu tedbirlere rağmen, İttihat ve Terakki Cemiyeti kendi aleyhine bir kamuoyunun güçlenmesine engel olamamıştır⁸⁸⁰.

Ordu-Cemiyet ortaklığının zayıflamasına yol açan gelişmeler İttihatçıların bir kısmının Cemiyetten ayrılmalarıyla başlamıştır. Ahali Partisinin kuruluş sürecinde olduğu gibi, İttihat ve Terakki Cemiyetinden ayrılmaya başlayan çeşitli gruplar, “Hizb-i Cedid”i kurmuşlardır. Bu gruba karşılık da, İttihatçılar içinden, daha liberal ve İttihat ve Terakki yanlısı bir çizgi izleyen Hizb-i Terakki kurulmuştur. Anayasa’da belirtilen demokratik süreçleri sahiplenilen Hizb-i Cedid; hükümetin, padişahlık ve halifelik makamını

⁸⁷⁷ “Kuruluşun amacı, belirli kabine üyeleriyle bazı mebusları öldürerek bir ayaklanmaya zemin hazırlamaktır. İktidarı ele geçirdiklerinde Meclisi dağıtacak, yeniden seçimlere gidecek, sıkıyönetime son verecek ve eski rejimin emekliye ayrılmış devlet memurlarını yeniden işbaşına getireceklerdi. Hareketin merkezi, Paris’teydi...Başkanı Stockholm eski Büyükelçisi Şerif Paşa’ydı. Binbaşı Tyrell, Mahmut Şevket Paşa’ya bu komplonun önemli olup olmadığını sorduğunda, ‘hayır, ama önü alınmasaydı önemli olabilirdi’ yanıtını almıştı.” Bakınız; Ahmad, (2013) , s. 110.

⁸⁷⁸ Shaw, (1982b) , s. 342.

⁸⁷⁹ Ahmad, (2013) , s. 111.

⁸⁸⁰ Tanör, a.g.e. , s. 199.

desteklemesi gerektiğini savunmuştur⁸⁸¹. Grubun kurucusu Miralay Sadık, paradoksal bir şekilde subayların siyasete karışmamalarını da savunmuştur⁸⁸². Babıâlinin Arnavutluk, Makedonya, Yemen’de uyguladığı başarısız baskı siyaseti ve Mahmut Şevket Paşa’ya söz geçirememesi, Hizb-i Cedidi iyice cesaretlendirip güçlendirmiştir. Mahmut Şevket Paşa da, muhaliflerin bu yükselişi karşısında artık eskisi gibi Cemiyete dayanmayarak daha çok tarafsız kalmayı tercih etmiştir. Cemiyet, Miralay Sadık Bey’i başkentten uzak bir yere tayin ettirmeyi istediye de Paşa bu isteği reddetmiştir. Partiler arasında bu mücadeleler sürerken, sıkıyönetimi süresiz olarak uzatan Mahmut Şevket Paşa iktidarın asıl sahibi olduğunu bir kez daha ilan etmiştir⁸⁸³. Sonraki süreçte, Mahmut Şevket Paşa ile İttihat ve Terakki Partisinin arası iyice açılmıştır. Paşa, Trablusgarp yenilgisinden İttihat ve Terakki Partisini sorumlu tutarak, Partiyi orduya karışmakla suçlamıştır. Partinin, Almanya ile dostluğu önerdiği bir sırada Almanya İtalya ile ittifak kurduğundan, Parti, Trablusgarp yenilgisinden büyük bir yara almıştır. Muhaliflerin Mecliste güçlenmesi ve boşalan bir mebusluk için yapılan ara seçimin kaybedilmesi üzerine harekete geçen İttihat ve Terakki Partisi, Meclisin feshedilip yeni seçimlere gidilmesini sağlamıştır. Partinin baskısı altında gerçekleştirilen bu seçimler (sopalı seçimler) sonucunda, 1908 Askerî İhtilalinin kazanımlarını tehlikede gören ve otokratik denetimden rahatsızlık duyan İttihatçı subayların birçoğu birleşerek, Hürriyet ve İtilaf Partisinin bir uzantısı olan Halâskâr Zabitan grubunu kurmuşlardır. Daha öncede değindiğimiz gibi bu subaylar, muhalif partiler federasyonu⁸⁸⁴ niteliğindeki Hürriyet ve İtilaf Partisiyle işbirliği içerisinde hareket ederek, İttihat ve Terakki Partisinin iktidarı bırakmasını aksi takdirde şiddete başvuracaklarını bildirmişlerdir. Siyasi karışıklığın büyümesi üzerine Mahmut Şevket Paşa Harbiye Nazırlığından istifa edince İttihatçı Sait Paşa Kabinesi de istifa etmek zorunda kalmıştır⁸⁸⁵. Yeni kurulan Gazi Ahmet Muhtar Paşa Kabinesi ise, zaman içinde İttihat ve Terakki Partisi aleyhinde bir tavır sergilemiştir. Politikaya karışan subayların, toplantı ve gösterilere katılmak için garnizonlarını izinsiz terk etmesi sık görüldüğünden, muhaliflerle ortak çalışan Harbiye Nazırı Nazım Paşa, bir bakanlık genelgesi yayınlayarak, özellikle genç subayların parti işlerine karışmasını engellemeye çalışmıştır. Ordu içerisindeki desteğini önemli oranda kaybeden İttihat ve Terakki Partisi ise,

⁸⁸¹ Shaw, (1982b) , s. 349-350.

⁸⁸² Zürcher, (2004) , s. 151.

⁸⁸³ Ahmad, (2013) , s. 113-117.

⁸⁸⁴ Tunaya, (2009), s. 305.

⁸⁸⁵ Mahmut Şevket Paşa’nın istifası, İttihat ve Terakki Partisi içerisinde, 31 Mart’la birlikte en yüksek noktasına çıkan askerî prestijinin nasıl azaldığını göstermesi bakımından önemlidir. Ancak, Cemiyet kendi içerisindeki asker kesimin baskısını hafifletmiş olsa da, bu sefer de Halâskârların desteğindeki kabineler karşısında büyük güç kaybedecektir. Bakınız; A. Alkan, a.g.e. , s. 184. Shaw, (1982b) , s. 350-351. Ayrıca bakınız; Lewis, a.g.e. , s. 298-299.

Hürriyet ve İtilaf Partisi ile yakınlaşmak zorunda kalmıştır⁸⁸⁶. Ancak, partiler arasında sürüp giden kavgalar sona erdirilebilmekten uzak olduğu için, seyfiye sınıfı içerisinde düşmana karşı esaslı bir birlik sağlanamamıştır⁸⁸⁷. Neticede, ordunun politikleşmesiyle birlikte ast-üst ilişkisinin temelden sarsılmasının da bir sonucu olarak Balkan Savaşı kaybedilmiştir. Bunun üzerine harekete geçen İttihat ve Terakki Partisi, Harbiye Nazırlığına, Nazım Paşa'nın yerine Mahmut Şevket Paşa'nın getirilmesi gerektiği yönünde bir yazıyı Tanin gazetesinde kaleme alınca, gazete kapatılmış ve gazetenin başka bir adla çıkmasına da izin verilmemiştir⁸⁸⁸. Sonrasında İttihat ve Terakki Partisi, toplum desteğini iyice kaybetmiş olan “yaşlılar hükümeti”nin baskısından kurtulmak için darbe hazırlıklarına yönelmeye karar vermiştir. 31 Mart Vakası sırasında, Nazım Paşa'yla işbirliği yapan Ahrar Fırkası, İttihat ve Terakki Fırkasını tamamen izole edebilmiştir; ancak, Mahmut Şevket Paşa'nın araya girmesiyle amacına ulaşamamıştır. Bu seferde, İttihat ve Terakki Partisi, 1912 Ekim'inde patlak veren Balkan Savaşı'nın çatışma ortamından da faydalanarak, İttihatçı genç mektepli subaylar sayesinde yok olmaktan kurtulmuştur⁸⁸⁹.

Seyfiye mensupları, gerçekleştirdikleri 1908 Askerî İhtilalinden sonra en uzun süre İttihat ve Terakki Partisi ile anlaştıklarından, İttihat ve Terakki Partisi-seyfiye sınıfı ilişkisine değinmeden önce, bu Partinin, seyfiye mensuplarını çeken yönlerine değinmek gerekir. Öncelikle, İttihat ve Terakki Partisi, devletin iç ve dış siyasette yaşadığı karmaşaya karşın, yaygın bir güçlü teşkilata sahip olmayı başarmıştır. Ayrıca bu teşkilat, kuruluşundan beri aydınlara ve ordunun subay kadrosuna dayanmaktaydı. Tek bir parti liderinin olmaması,

⁸⁸⁶ Moreau, a.g.e. , s. 210. Ayrıca Cemiyetin Hürriyet ve İtilaf Partisiyle yakınlık kurmak amacıyla yayınladığı bir bildiri için aynı sayfada bakınız; “...Bugün İttihat ve Terakki, kutsal vatan toprağını çiğnemek isteyen düşmana karşı herhangi bir partiyi değil Osmanlılığı temsil eden hükümetin en güçlü desteği olacaktır. Bu destek ile İttihat ve Terakki, yalnızca hükümete muhalefet etmemeyi değil, hükümetin talep ettiği her şeyi yerine getirmeyi görev bilir ve bütün üyelerini güçlerine bağlı olarak bu vatansever görevi yerine getirmeye davet eder. Millet ile hükümetin bu kusursuz uyumu ve bu karşılıklı güveni sayesinde Hilal'in yere düşmeyeceğinden, daima göklerde süzüleceğinden kuşku duymayalım.”

⁸⁸⁷ “İttihat ve Terakki muhalifleri, İttihatçı subayları, ‘vatanımızın düşman eline geçmesi için gayret etmekle, ihanetle, yıkıcı telkin ve propaganda ile, faizle alınan istikrazları orduya sarf etmemek ve Selanik dönme Yahudilerini asker sıfatıyla orduya almakla’ suçluyorlardı. İttihatçılar ise, bütün mühim vazifelerin muhalif zabıtlere verildiği, İttihad’a mensup zabıtlere güvenilmediği, halbuki dört senedir ordunun sevk ve idaresinin Mahmut Şevket Paşa'nın ‘hevl-ü gayretinde toplanan İttihatçı zabitan’ tarafından yürütüldüğünü ileri sürüyor, İtilafçıların ordunun inzibatını bozduklarını, ihtirash davrandıklarını savunuyorlardı.” Bakınız; A. Alkan, a.g.e. , s. 199-200.

⁸⁸⁸ Akşin, (2011) , s. 76. Detaylı bilgi için bakınız; Ahmad, (2013) , s. 140: “...Tanin gazetesinin başına gelenler önlemlerin sertliği ve Cemiyetin çöküşü konusunda iyi bir fikir vermektedir. Tanin, 11 Ağustos'ta hükümetin baskısı sonucu ‘kendi isteğiyle’ yayımını durdurma kararı almış, 21 Ağustos'ta yeniden çıkmaya başlamış ve 3 Eylül'de kapatılmıştı. Ertesi gün Cenin adıyla çıkmayı denedi. Ancak bu girişim hemen önlendi. Gene de bir gün sonra Senin olarak çıktı ve 12 Eylül'e kadar yayımlanmaya devam etti. Bu tarihte bir kez daha kapatılınca, bu sefer Hak adını aldı. Bu saklambaç oyunu Kasım ayına kadar sürdü; sonunda Tanin, durum düzelene kadar yayımını durdurdu.”

⁸⁸⁹ Ahmad, (2010a) , s. 28.

farklı seslerin parti içinde ılımlı şekilde tartışılmasını kolaylaştırırken; İttihatçıların beyni konumundaki Enver, Talat ve Cemal üçlüsünün, iç ilişkilerde ortak bir ülküde buluşabilmeleri de, Partinin, dış tehlikelere karşı dağılmadan durabilmesini sağlamıştır. Ayrıca, iktidara zor kullanarak gelmiş bu genç ve dinamik Parti liderlerinin, iktidarlarını korumak için tehdit dahil her çareye başvurmaya kararlı oluşları, askerî zihniyetin sert ve disiplin temelli yapısı ile de uyum içindedir⁸⁹⁰. Yine, İttihat ve Terakki Partisinin, Teşkilat-ı Mahsusa⁸⁹¹ gibi gizli yapılanmalara yönelerek, siyasal eylemlerini bu birimler eliyle gerçekleştirmesi, Partinin silahlı güçlere olan bağımlılığını artıran önemli bir etken olmuştur. Nitekim, Partiyi iktidara getiren Babıâli Baskını da bu gizli yapılanmadaki fedaîler sayesinde başarıya ulaşabilmiştir⁸⁹². Ancak, iktidara geldikten sonra Partinin sivil kanadı, bu fedaîleri, Partinin asker kanadını birbirine düşürmemeleri ve yönetime ayak bağı olmamaları için pasifize edecekti⁸⁹³. Parti-asker uyumunun başarısında belki de en önemli sebep ise; partililerin veya parti yandaşlarının, yaşanan tüm iç ve dış siyasi bunalımlara rağmen, kötümser olmayıp, gerekirse zorla toplumu dönüştürerek kurtuluşu gerçekleştirebileceklerine olan inançları olmuştur⁸⁹⁴. Bu inançları, onları, düşünce alanında özgürlükçü bir tutuma sahip olmaktan alıkoymasa da, siyaset alanında, II. Abdülhamid dönemini aratacak derecede kıskanç ve baskıcı bir tutuma yöneltmiştir⁸⁹⁵. İttihat ve Terakki

⁸⁹⁰ “22 Nisan’da Yeşilköy’e gelen Mahmut Şevket Paşa, Meclis-i Ayan ve Meclis-i Mebusanı ‘meclis-i umumi milli’ adı altında birleşik toplantıya çağırmişti... Senato başkanı eski Sadrazam Küçük Said Paşa, padişahın hal’i üzerinde anlaşılmıştı. Talat Bey, tereddüd eden parlamentoları mürtecilikle itham edip korkutuyordu. Zira, mürteciler asılmaya başlanmıştı.” Bakınız; Öztuna, (1994b) , s. 404.

⁸⁹¹ İttihad ve Terakki Cemiyetiyle bütünleşen, askerî bir eylem ve haber alma örgütü olan ünlü “Teşkilat-ı Mahsusa (Özel Örgüt)”, resmen 1913’te kurulmuştur. Bu teşkilat, Harbiye Nezareti’ne –daha doğrusu, kurucusu Enver Bey’e (Paşa)- bağlı bir devlet dairesidir. Daha sonra, İstanbul Merkez Komutanlığı’nca yönetilmiştir. Teşkilatın, Birinci Dünya Savaşı döneminde, mahkumlardan taburlar kurmuş, çetelerle işbirliği yapmış, Ermeni sevk ve iskanında görevlendirilmiş, Merkez-i Umumi’den direktif almış ve gizli eylemci faaliyetlerde bulunmuştur. Bu nedenle teşkilat üyeleri Mütareke Divan-ı Harbi’nde yargılanmıştır. Bakınız; Tunaya, (2009) , s. 153. Ayrıca aynı eserde bakınız 306: Trablusgarp Savaşı’nda, Osmanlı Devleti bölgeyle hiçbir resmî ve askerî irtibat kuramadığı halde, Teşkilat-ı Mahsusa’nın bir eseri olarak birçok genç subayı savaş bölgesine gönderebilmişti.

⁸⁹² Çavdar, (2004) , s. 143.

⁸⁹³ “...Babıâli Baskını sırasında büyük yararlılıkları görülen Yakup Cemil, Sapancalı Hakkı vb. gibi fedai diye nitelenen militanlar...örgüt içerisinde, bilhassa merkezi umumide daha fazla rol oynamak, daha etkin bir konuma gelmek istiyorlardı. Militan olmalarının ötesinde siyasi bilinçlenme açısından istenilen düzeye erişememiş bu kişilerin fedakarlığı konusunda kimsenin kuşkusu olmasa da, örgüte egemen olmaları halinde, onu yeni serüvenlere (istenmeyen) sürüklemelerinden korkuluyordu. ..Talat Beyin baskından sonra sonraki günlerde en büyük sorunu bu militanların parti içindeki (örgüt açısından istenmeyen) kıpırdanmalarının nasıl önlenebileceği noktasında yoğunlaşmıştı. Bunların genelde asker oluşları ilişkide bulundukları Cemal, Enver ve Fethi gibi genç subayları birbirine karşı kullanma eğilimlerini de gündeme getirebilirdi...” Çavdar, (1995), s. 262-263.

⁸⁹⁴ Karal, (1996) , s. 375-375.

⁸⁹⁵ “Siyasetin yönetici kadronun elinden alınmasıyla, oyunun kuralları da değişiyordu. Abdülhamid rejimi sırasında ölüm cezası kural değil, istisnaydı. Başkaldırıları tecrit edilerek güçsüz kılınıyordu. Başkaldırdıkları için sürülmüş olanların geri dönmeleri her zaman için mümkündü. İktidara gelseler, İtilafçılar bu kuralları sürdüreceklerdi. 1908’de de Kamil Paşa, Mizancı Murat’ı ‘ayıklı sürgün’e göndermişti. İttihatçılar ise, başka bir yapıya sahiptiler. Onlar için siyaset bir oyun olmaktan öte bir şeydi; iktidarı ele geçirdiklerinde her ne

Partisi, yönetimdeyken, gerekli gördüğünde eski kurucularına karşı bile baskı kurmaktan çekinmemiştir⁸⁹⁶. II. Meşrutiyet Döneminin öncesinde ve ilk yıllarında, çeşitli unsurların siyasal hayatta olmasına samimiyetle inanmış partililerin yönetime gelince, sonradan farklılıklara karşı hain nitelemesini kolayca yapabilmelerinin arkasında, bu partililerin kendilerini devletin kurtuluşuyla özdeşleştirmeleri yatmaktadır⁸⁹⁷. Bu görüşe göre; İttihatçılar Kanunu Esasi'ye dayanan meşrutî yönetimin bekçileri konumundayken, muhalifler ise “mürteci”⁸⁹⁸ konumundaydılar. Aslında, İttihatçılık bir çeşit siyasal tarikat niteliğindeydi. İttihatçıların kendilerine biçtikleri derin anlam, Kur'an ve silah üzerine yapılan yeminle başlıyordu. Bir İttihatçıya göre; eğer Osmanlı “Devleti” kurtuluşa erecekse bu oluşun tek aracı ve yapıcısı kendisi ve kendisi gibi insanların somutlaştırdığı İttihat ve Terakki Cemiyetiydi. İttihatçıların bu zihniyeti çok ağır sonuçlar doğurmuş ve İttihatçılar gibi düşünmeyenler (muhalifler), Cemiyetle rekabete giriştiklerinde meşruiyet alanının dışına çıkmış olarak görüldüklerinden, kolayca vatana ihanetle suçlanabilmişlerdir. Esasında İttihatçılar, kendi iktidarlarında başarılabilir girişimleri başka kesimlerin yapabileceğine de inanmıyorlardı. Bu nedenle, İttihatçı zihniyete göre; Mahmut Şevket Paşa suikastı yasadışı bir eylem olup vatana ihanet niteliğindeyken, Babıâli Baskını ise, kahramanların devleti kurtarma eylemiydi⁸⁹⁹. İttihatçı seyfiye mensupları ve sivil yöneticiler, aynı şekilde kendilerine bu kurtarıcı rolü biçtiklerinden, çoğunlukla Partinin asker ve sivil kanadı uyum halinde olmuştur. Nitekim, İttihatçı sivil ve asker önderlerin büyük desteğiyle oluşturulmuş “Hareket Ordusu”nun diğer adı da “Kurtarıcı Ordu”ydu. Bununla birlikte, İttihatçı karşıtı

pahasına olursa olsun kaybetmemeye kararlıydılar. Bunun içinde her yola başvurmaya hazırdılar. Böylece, baskı ve şiddet günlük olay haline gelecekti. İktidar peşinde koşarken kutsal hiçbir şey tanımıyorlardı ve başkaldırma suçunu işleyenlerin, bunun cezasını hayatlarıyla ödemeye hazırlıklı olmaları gerekiyordu. Gene de İttihatçıların rejimi, hiçbir zaman totaliter anlamda ezici olmamıştır. İttihatçıların ilgilendikleri biricik şey, siyasal durumlarıydı ve bu durum tehlikeye girmedikçe onlar liberal tutumlarını sürdürüyorlardı.” Bakınız; Ahmad, (2013) , s. 197-198; Akşin, (2011) , s. 80.

⁸⁹⁶ “...Grebeneli Binbaşı Bekir Bey'den ve Talat Bey'den birer mektup aldım...davet üzerine İstanbul'a çıktığımda, salon komiseri beni tutuklayarak odasına tıktı...Ertesi gün Talat Bey'in evine gittim, bana yapılan muameleyi anlattım. Talat Bey, benim Arab kolağasını evime misafir ettiğimden bahsetti ve: 'abe doktor, ben kardeşini ve sırdaşını öldürtmek mi istedin? Bu kabahat sendedir' dedi. Benim evimin kapısı her gelen misafir için açık olduğunu, sizin gibi bir aziz ahababımı kasde ve bu beklemediğim muameleye maruz olacağımı hatırımdan geçirmezdim dedim...” Bakınız; Temo, a.g.e. , s. 221-222.

⁸⁹⁷ Aslında, bu hain nitelemeleri daha II. Meşrutiyet Döneminin ilk yılında başlamıştı bile. Ahrar Partisinin verdiği bir yemeğe Kamil Paşa'yı çağırması İttihat ve Terakki'yi kızdırmıştı. Ahmet Rıza Bey, yemekteki konuşmasında, istibdat döneminde kişisel çıkarlar sağlayan ve Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalamak isteyenlerin mevcut yönetimden şikayet edebileceklerini ileri sürerek, bu gibi kişileri hainler olarak adlandırmıştı. Ahrar Fırkası üyeleri, Ahmet Rıza Bey'e hainler olarak kimleri kastettiğini sorduklarında ise, Ahmet Rıza Bey: “Eğer bir kişi bu sözü üzerine alıyorsa bu ancak onun kendi bileceği bir şeydir...” demiştir. Bakınız; Çavdar, (2004) , s. 121-122; Öztuna, (1994b) , s. 390.

⁸⁹⁸ “...Sultan Hamid'e de hal'inden itibaren 'Hâkan-ı mahlu' denilmiştir: İster ona mensub olsun, ister olmasın, bütün 'Cemiyet-i mukaddese' muhalifleri 'Mürteci'dir!...'” Bakınız; Danişmend, a.g.e. , s. 15.

⁸⁹⁹ Tunaya, (2009), s. 154-155.

subaylar da kendilerine “Kurtarıcı Subaylar (Halâskâr Zabitan)” adını vererek, aslında, bu “kurtarıcı” rolün seyfiye mensupları için partiler üstü anlamına işaret etmiş oluyorlardı. İttihat ve Terakki Partisini ve bu Partinin asker kanadını gerçek anlamda iktidara taşıyan gelişme ise, İttihatçı genç subayların Partinin sivil kanadını da arkalarına alarak, Edirne’nin geri alınması için harekete geçmeleri olmuştur. Aslında, İttihatçı liderler, yaşlı yöneticilerin Halâskâr Zabitan grubuna karşı direnememesinden sonra, doğrudan ipleri ellerine almaları gerektiğinin bilincine zaten varmış bulunuyorlardı⁹⁰⁰. Neticede, Edirne’nin geri alınması toplum genelinde öyle büyük bir coşkuyla karşılanmıştır ki, İttihat ve Terakki Partisinin iktidara gelmesi, herhangi bir muhalefet ya da tartışmayla karşılaşmadan kabul edilip onaylanmıştır. Zaten, İttihat ve Terakki Partisi, Balkan Savaşı’nın yıkıcı etkisinden sonra ülkeyi yeniden kurabilecek insan gücüne ve programa sahip tek örgüttür. Böylece, halk, sorgulamadan İttihat ve Terakki Partisine yönelmiş ve partiye, o güne kadar Osmanlı Devleti’nde hiçbir kişi ya da grubun sahip olamadığı bir otokrasiyi tanımıştır. Muhalifler ise, Hürriyet ve İtilaf Partisi çatısı altında örgütlenmiş olduklarından Mahmut Şevket Paşa suikastının sonuçlarından toptan etkilenip, zaten sindirilmiş durumdaydılar.⁹⁰¹ Neticede, daha çok asker ve sivil bürokrasideki alt-orta sınıftan kaynağını alan İttihat ve Terakki Partisi, beş yıllık bir sürecin sonunda siyasi hayattaki tek parti olmuştur. Böylelikle Merkez-i Umumî, yalnızca partiye değil, tüm siyasal hayata da hakim duruma gelmiştir⁹⁰². Zamanla bir “şefler partisi”ne dönüşen İttihat ve Terakki bu güçte bir otorite olma başarısını, en başta, asker ve sivil bürokratlar arasında yürütülen iktidar ilişkilerini çoğu zaman hassas bir denge üzerine kurabilmiş olmasına borçlu olmuştur⁹⁰³.

Hareket Ordusu’nun İstanbul’a girişinden sonraki Osmanlı siyasal hayatında, iktidarlara kesin olarak tanımlanamamış ama yasal olan, asker ve sivil iki otoritenin varlığı söz konusu olmuştur. Kuramsal olarak, asker ve sivil kesimin her ikisi de gericiliğe karşı ve Anayasaya bağlıydı. Görüşler iktidar sorununda ayrılıyordu. Meşruti idarenin yeniden kurulmasını sağlayan asker; sivil kesime yasal hakkı olan iktidarı tanımıştı. Diğer taraftan siviller de, sıkıyönetimi kabul etmekle, askere, hükümet işlerine karışma yetkisini tanımışlardı. Oysa, sıkıyönetimin uygulanması, askere sivil idarenin üzerinde bir konum

⁹⁰⁰ Cavit Bey anılarında; Sait Paşa ve Mahmut Şevket Paşaları eleştirerek, İttihat ve Terakki’yi Halâskâr subayların bir blöfüne (tehdidine) kurban ettiklerini savunmuştur. Cavit Bey, devamında, bu durumun kendileri ile hem his ve hem fikir olamamış kişilerle çalışmaktan kaynaklandığını iddia ederek kendi aralarından bir heyet yapmanın gerekliliğini vurgulamıştır. Bakınız; Çavdar, (2004), s. 142.

⁹⁰¹ Shaw, (1982b) , s. 359.

⁹⁰² Tunaya, (2009), s. 152-153.

⁹⁰³ Tunaya, (2009), s. 156-157.

tanımıştır⁹⁰⁴. İttihat ve Terakki Partisindeki asker-sivil ilişkilerinde görülen uyum, mecburiyet gereği seyfiye mensuplarının iktidarının tanınmasıyla yürütülmüş ve bu sayede siviller de ordu mensuplarını arkalarına alarak önemli bir güç olabilmişlerdir⁹⁰⁵. Ancak, Babiâli Baskınından sonraki süreçte Mahmut Şevket Paşa, ordunun politikleşmesinden sorumlu tuttuğu Partinin sivil kanadına gittikçe daha soğuk davranmaya başlamış ve önce Talat Bey'in Dâhiliye Nazırı olmasına karşı tutum alarak, sonra da Cemiyetin desteğiyle sadaret makamına geldiği halde “*ben müstakil fikirli bir adamım. İttihat ve Terakki'nin oynacağı olamam...*” diyerek bağımsız hareket etmek istemiştir. Neticede, Partinin sivil kanadı, genç mektepli subaylarla olan ortaklığını daha da güçlendirmek zorunda kalmıştır. Bu ortaklığa karşı önlem alan Paşa ise, siyasetle uğraşan bazı subayları İstanbul'dan uzaklaştırmış, kabine içinden gelen “*karargâh-ı umumi erkân-ı harbiyesinin değiştirilmesi, mağlup kumandanların yerine yenilerinin tayini*” gibi istekleri de “*tehlikeli ve müfrit bir düşünce*” oldukları gerekçesiyle reddetmişti. Sonrasında Paşa'nın muhaliflerce öldürülmesi olayı -ki bu olay spekülasyonlara açık bir şekilde yaşanmıştı- ise, uzun yıllar sürecek olan “gençler”den kurulmuş bu asker-sivil ortaklığının önüne çıkabilecek en büyük engelin kalkması anlamına gelmiştir⁹⁰⁶. Artık, Talat ve Mithat Şükrü Beyler gibi siviller, Edirne'nin geri alınması için nazırlara baskı yapıp saldırı lehine oy kullandırdıklarında, arkalarında bulunan Enver ve Cemal Beyler gibi genç subaylara güveniyorlardı⁹⁰⁷. Ancak, parti içerisindeki asker-sivil ilişkileri, özellikle Edirne'nin geri alınmasından sonraki süreçte, genç mektepli subayların iktidara yerleşmelerinden dolayı her zaman uyum içerisinde yürütülememiştir. Özellikle, bir binbaşı olan Enver Bey'in henüz 34 yaşındayken askerî ve siyasi teamüllere aykırı bir şekilde devre arkadaşları arasında hızla ön plana çıkarak olağandışı bir şekilde terfi etmesi, Parti içindeki askerî kanadın sivil kanada karşı tartışılmaz üstünlüğünü de göstermiştir⁹⁰⁸. Buna karşı Partinin sivil kanadı ise, asker kanadını dengeleyebilmek için, halkı, kendisine bağlı yan örgütler eliyle siyasi sürecin içerisine katmaya çalışmıştır. Bu sayede, Partinin sivil kanadı, asker kanadı karşısında önemli bir güç elde edebilmişse de, sivillerin askerleri dengeleyebilmesi için zamana ve en önemlisi de bir

⁹⁰⁴ Ahmad, (2013), s. 78.

⁹⁰⁵ “Cemiyet tek kelime ile orduya mecburdu. 31 Mart'a kadar uzanan dönem içinde umumî merkezin hâlâ Selanik'te tutulması, Yıldız Sarayı etrafına ‘avcı taburları’nın yerleştirilmesi, İstanbul sularında bulunduğu esnada ateş gücüyle yeni bir iktidarı belirleyebilecek bir gücü temsil eden donanmanın, Cemiyete mensup zabıtlar eline verilmesi, İstanbul'da kendini pek de rahat hissedemeyen Cemiyetin orduya bağımlılığını açıkça belirler. Ancak, Cemiyet siyasi hayatta ordunun ağırlığını kendi karşısında bulunca hemen bir ‘siyasete karışmama’ edebiyatı başlatabiliyordu.” Bakınız; A. Alkan, a.g.e. , s. 73.

⁹⁰⁶ A. Alkan, a.g.e. , s. 215-216.

⁹⁰⁷ Detaylı bilgi için bakınız; Çavdar, (1995), s. 286-287.

⁹⁰⁸ A. Alkan, a.g.e. , s. 220.

barış ortamına ihtiyaçları vardı⁹⁰⁹. Dolayısıyla, halkın desteğine güvenen Talat Paşa, politikasını uygulatabilmek için, savaş ortamından beslenen genç subayları ikna etmek zorundaydı⁹¹⁰. Bununla birlikte, Talat Paşa, Sarıkamış harekâtından sonra prestiji büyük yara almış olan Enver Paşa'yı zor duruma sokmaktan çekinmeyerek asker kesime gücünü hissettirebilmiştir⁹¹¹. Yine, Yakup Cemil ve arkadaşlarının idamı olayında fırsattan istifade eden Talat Paşa, bu fedâileri, Enver Paşa'yı beklemeden sözde Enver Paşa için acele bir şekilde idam ettirerek, asker kesimin iktidarının önemli temellerinden birisini ortadan kaldırmıştır. Böylece, Enver Paşa, ileride ihtiyaç duyabileceği böyle bir güçten mahrum kalmış oluyordu⁹¹².

Sivil kesim askerlere karşı her adımını dikkatle atmak zorunda kalmıştır. Zira, İttihat ve Terakki Partisi, 31 Mart ve Halâskâr Zabitan olaylarında askerler eliyle iktidardan uzaklaştırılmış, sonraki süreçte de Mahmut Şevket Paşa ve genç subaylar gibi askerler sayesinde yok olmaktan kurtulabilmiştir⁹¹³. Seyfiye mensuplarının son sözü söylediği bu siyasi arenada, iktidara gelmek isteyen bir siyasi parti, oy kullanacak seçmenleri memnun edip seçimlerde milletvekili sayısını artırmaktan önce, askerlerin onayını nasıl alması gerektiğini hesap etmeliydi. İttihat ve Terakki Partisinin, askerler içerisindeki farklı kesimlere yaklaşımı ise her dönem aynı olmamıştır. II. Meşrutiyet Dönemi öncesinde ve sonrasındaki yakın dönemde çoğunlukla genç mektepli subayların desteğine önem veren Parti, 31 Mart Vak'asından sonra geleneksel yapının temsilcisi yaşlı subaylarla, kendisinin ikincil konumda kaldığı bir ortaklığa girince genç subayları merkezden uzaklaştırma yoluna gitmiştir. Zaten, Parti'nin sivil kanadı da, bu genç ve tecrübesiz subayların iktidarda olması için henüz uygun koşulların oluşmadığını düşünmektedir. İttihat ve Terakki Partisinin, askerlere karşı çok boyutlu bir politika izlemesi zorunluluk olmuştur. Bir yandan, istikrarlı bir şekilde iktidar basamaklarında yükselen genç subayların isteklerini gözetmeli, diğer yandan da geleneksel yapının en güçlü unsurlarından yaşlı subayları memnun etmeliydi. Toplumsal şok etkisi uyandıran, yaşlı asker ve sivil bürokratlara bakışı kökünden değiştiren Balkan Savaşı'ndan sonra ise, genç mektepli subayların etkin olmaları gerektiği kanısına

⁹⁰⁹ Çavdar, (1995), s. 303-304.

⁹¹⁰ Turfan, a.g.e. , s. 494.

⁹¹¹ Akşin, (2006) , s. 429.

⁹¹² Akşin, (2006), s. 435-436.

⁹¹³ Ahmad, (2010a), s. 28.

varan Parti, bu subayların Babiâli Baskınını gerçekleştirmesine destek vererek seyfiye sınıfı içerisinde kendi değerlerine yakın olan kesimin iktidara gelmesini kolaylaştırmıştır.

İttihat ve Terakki Partisi ile seyfiye mensuplarının bir bütün olarak düşünülmesi, siyasi olayları yorumlarken yanlış algılara neden olabilmektedir. Özellikle, 31 Mart Vak'asından sonraki dönemi, dizginler ordunun eline geçtiğinden, bir "tek parti diktatörlüğü" olarak düşünmemek gerekir⁹¹⁴. Yine, bu dönemde, bütün muhalefet partilerinin kapatılmış olması da muhalefetin ortadan kalktığı anlamına gelmemiştir. Nitekim, toplum genelinde hâlâ birçok Ahrar sempatisini mevcuttu. Hareket Ordusu'nun İstanbul'a hakim olmasından sonra iktidar tümüyle Mahmut Şevket Paşa'nın eline geçmiş, isyan sırasında gücünü kaybetmiş olan İttihat ve Terakki Cemiyeti, Paşa'nın kanatları altında toparlanmaya çalışmıştır. Cemiyet ve ordunun beraber hareket edebilmesinin ortak zeminini ise; toprak bütünlüğüne inanıp, "İmparatorluğun adamı"⁹¹⁵ olmaları oluşturmuyordu. Cemiyet, kendi üyelerini, konumunu sağlamlaştırmak için önce müsteşar olarak kabineye sokmayı denemiş, ancak başarılı olamayınca nazır olarak sokmuştur. Böylece, Cavit ve Talat Beylerin kabineye girmesiyle birlikte, Cemiyetin konumu iyice sağlamlaşmıştır⁹¹⁶. Bundan sonra strateji değiştirmeye başlayan Cemiyet, yüksek rütbeli subayların siyasete karışmamasını; kendi değerlerine yakın olan küçük rütbeli subayların ise Cemiyeti desteklemeye devam etmesini sağlamaya çaba harcamıştır. Oysa, Mahmut Şevket Paşa, bu görüşün tam tersini savunmuştur. Paşa, ordu içindeki birlik ve disiplini bozdukları gerekçesiyle, bütün küçük rütbeli subaylardan, siyasal parti ve cemiyetlerle ilişkilerini kesmelerini istemiştir. Orduyu doğrudan karşısına alamayacağının farkında olan Cemiyet, orduyu eleştirebilmek için mensuplarınca yayınlanan gazeteleri aracılığıyla Almanya'yı eleştirme yoluna gitmiştir. Sonuç olarak, Tanin gazetesi Harp Divanınca kapatılmış ve ordu kimin güçlü olduğunu bir kez daha göstermiştir⁹¹⁷. 1913 ortalarına gelindiğinde ise, artık, Osmanlı Devleti'nde, genç mektepli subaylar dışında hiç kimse bağımsız değildir ve istisnasız herkes bu genç seyfiye mensuplarının istekleri doğrultusunda hareket etmek zorunda kalmıştır. Cemiyet de, bu mantık zemininde kurulduğu andan itibaren bu subay sınıfıyla psikolojik bir bağ içerisinde

⁹¹⁴ Mahmut Şevket Paşa'nın Kurmay Başkanı Mirliya Pertev Paşa'nın siyasal düzen konusunda ordunun düşüncelerini özetlediği konuşma için bakınız; Ahmad, (2013) , s. 69: "...Hepimiz-benim de- üyesi bulunduğumuz İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin işlerine karışmak niyetinde değiliz. Ancak, Cemiyetin prensiplerine olan bağlılığımız korumaya ant içtiğimiz Anayasa ile ilgili olduğu sürece geçerlidir. Ve artık subaylar Cemiyete üye alınmayacaklar..."

⁹¹⁵ Halide Edip'in İttihat ve Terakki Cemiyetini tanımlarken kullandığı bir ifadedir.

⁹¹⁶ Ahmad, (2013), s. 69-76.

⁹¹⁷ Ahmad, (2013), s. 78-80.

olmuş, onun hatalarının sorumluluğunu taşımak zorunda kalmıştır. Artık, Cemiyetin kaderi onların başarılarına bağımlı hale gelmiştir. Bu durum, aslen sivil bir siyasal organ olan Cemiyeti zayıflatmıştır. Cemiyetin askerî destekçileri ise, o andan başlayarak Cemiyetin toplumsal kurumlarda reform çabalarını ya da uzun vadeli sonuçları olacak politikalarını beğenmeyenleri rakip olarak görmüştür⁹¹⁸. Asker kökenli bir yazarın ifadesiyle; “*Osmanlı Devleti’nin kaderi İttihat ve Terakki Cemiyetinin; İttihat ve Terakki Cemiyeti, Merkez-i Umumînin; Merkez-i Umumî, Üçlerin (Enver, Cemal ve Talat Paşaların) denetimi, Üçler de Harbiye Nazırı Enver Paşa’nın güçlü iradesi altındaydı*”⁹¹⁹.

2.3.5. Seyfiye sınıfının hükümetlerle ilişkileri

II. Meşrutiyet Döneminin sadrazamları, Osmanlı Devleti’nin son dönem elitleri içinden çıkmıştı. Talat Paşa istisna edilecek olursa Sadrazamların hepsi “devr-i Hamidî”nin idari ve siyasi aktörleriydi⁹²⁰. 1908-1913 arası kabineler (Said, Kamil, Hüseyin Hilmi, Tevfik, İbrahim Hakkı Paşalar), İttihat ve Terakki Cemiyetinin ve çoğunluğunun kontrolü altında kurulmuştur. Halâskâr Zabitan hareketi sonucu kurulan Gazi Ahmet Muhtar ve Kamil Paşalar kabinelerini ise, kısa bir parantez olarak nitelemek gerekir. 1913-1918 arasında ise yalnızca dört kabine (Mahmut Şevket, Sait Halim, Talat Paşalar) kurulmuştur. Son ve İkinci Talat Paşa Kabinesinin çok kısa ömürlü olduğu göz önüne alınırsa bu sayı üçe indirgenebilir⁹²¹. Kurdukları kabinelerin uzun ömürlü olmasını isteyen sadrazamların ilk öncelikleri; seyfiye sınıfında dönemin öne çıkan gruplarını arkalarına almak olmuştur. Geleneksel devlet yapısının etkisiyle ilk kurulan kabineler daha çok yaşlı ağırlıklı olmuşken, savaş ortamının, durağanlıktan uzak atik gençleri öne çıkarmasıyla birlikte, nazırlar arasında gençlerin sayısı gittikçe artacaktır.

II. Meşrutiyet Döneminde seyfiye sınıfının hükümetlerle olan ilişkilerini; 1908 Askerî İhtilalinden Hareket Ordusu’nun İstanbul’a girişine kadarki süreci ilk dönem, ilk dönemin sonundan Edirne’nin geri alınışına kadar geçen süreci ikinci dönem, ikinci dönemin sonundan I. Dünya Savaşı’nın sonuna kadar geçen süreci de üçüncü dönem şeklinde üç döneme ayırabiliriz. İlk dönemde yer alan; Sait, Kamil, Hüseyin Hilmi, Tevfik Paşalar

⁹¹⁸ Turfan, a.g.e. , s. 478.

⁹¹⁹ Turfan, a.g.e. , s. 544 içinde; A.F. Erden, İsmet İnönü, s. 59.

⁹²⁰ Akın, R. (2010). İkinci Meşrutiyet’in Sadrazamları ve Temel Rejim Sorunları., M. Ö. Alkan (Hazırlayan). *Yadigâr-ı Meşrutiyet*. (Birinci Baskı). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, s. 80.

⁹²¹ Tunaya, (2009), s. 130.

kabineleri seyfiye içerisinde örgütlü bir yapılanmayı kurmayı başarmış olan İttihat ve Terakki Cemiyetinin Merkez-i Umumîsinin denetiminde çalışmıştır. İsyancılar tarafından işbaşına getirilen Tevfik Paşa Kabinesi ise, “Hareket Ordusu”nun İstanbul’a girişiyle birlikte, Cemiyetten başka, ortada meşru hükümet bulunduğunu dahi kabul etmeyen Mahmut Şevket Paşa’nın iktidarının da etkisinde kalmıştır⁹²².

Kabinelerin işlerine karışmayacağını belirten Cemiyet, kabinelere nazır vermemiş olmakla birlikte memnun olmadıkları Sadrazamların görevden çekilmelerini sağlamıştır. II. Meşrutiyet Döneminin ilk sadrazamı olan Sait Paşa, ihtilalden sonra yaşanan karışıklıkları engelleyemediğinden, Cemiyetin desteğini üzerinden çekmesiyle sadrazamlıktan çekilmek zorunda kalmıştır⁹²³. Yerine kurulan Kamil Paşa Kabinesi ise, Cemiyetten farklı olarak kurtuluşu, politika tartışmalarını durdurmakta ve iç işleri için geniş yetkili bir İngiliz uzman getirmekte görmüştür⁹²⁴. Kamil Paşa’nın döneminde de istibdat dönemindeki gibi maaş ve terfi işlemlerinde ertelemeler görülünce seyfiye içerisinde şikayetler artmaya başlamıştır. Vilayetlerdeki İttihatçı kulüplerine üye subaylar ise, devlet ve Cemiyet menfaatleri gerekçesiyle, valileri yönlendirmeye çalışmışlar ya da görevlerinden ayrılmalarını sağlamışlardır. Yine, görevlerine son verilen memurların yerlerine, İttihatçı subaylar rütbelerini taşıdıkları halde atanmaya başlamıştır. Böylece, Kamil Paşa, genç ve tecrübesiz gördüğü İttihatçılarla devletin yönetilemeyeceğini düşünerek açıktan açığa Cemiyet aleyhtarı bir tavır almaya başlamıştır⁹²⁵. Cemiyetin kendi güvenliği için İstanbul’a getirdiği avcı taburlarının olası bir darbe korkusuyla Kamil Paşa tarafından Yanya’ya gönderilmesi kararı, Paşa’nın Cemiyetle arasını iyice açmıştır. Kamil Paşa’nın, avcı taburlarının başkentte kalması için direnen Cemiyet yanlısı Harbiye ve Bahriye Nazırlarını değiştirmeye çalışması ise bardağı taşıran son damla olmuş, İttihatçı subayların gözetiminde, Mecliste, Paşa’ya güvensizlik oyu verilerek yerine Hüseyin Hilmi Paşa getirilmiştir⁹²⁶. Seyfiyenin üzerinde hakimiyet kurabilecek iktidardan uzak olan Hükümet, 31 Mart Vakasında da bu sefer İttihatçı karşıtı isyancılara karşı kararsız bir tavır sergilemiştir. İsyancılar, İstanbul’da kontrolü sağladıktan sonra kabinenin değiştirilmesi talebinde bulununca, yeni kabineyi

⁹²² Danişmend, a.g.e. , s. 134.

⁹²³ Karal, (1996) , s. 40-46.

⁹²⁴ Karal, (1996) , s. 47.

⁹²⁵ Karal, (1996) , s. 55-58.

⁹²⁶ Karal, (1996) , s. 71-72. Detaylı bilgi için bakınız; A. Alkan, a.g.e. , s. 112-124: “... Tanin, buhranın en sıcak günlerinde Avcı taburlarının gönderilmek isteyişini şu satırlarla tenkid ediyordu: ‘İstanbul’da ikinci firkada bu kadar asker var iken Avcı taburlarını göze batıyordu? Avcı taburlarının teb’idine teşebbüs, Harbiye ve Bahriye Nâzırlarını tebdil... doğrusu bunlar dün pek fena tesirlere meydan açtı...”

kurmak üzere Tevfik Paşa Sadrazamlığa getirilmiştir⁹²⁷. Ancak, Tevfik Paşa döneminde de isyan halinin önü alınamamış ve çoğunluğu III. Ordu mensuplarından oluşan “Hareket Ordusu” İstanbul’a doğru hareket etmiştir.

Seyfiye sınıfı ile hükümet ilişkilerinin bu ikinci döneminde; İttihat ve Terakki Cemiyeti, kabinelere üyelerini vermiş olsa da, 31 Mart Vakasında büyük güç kaybettiğinden ve muhalifler seyfiye içerisinde örgütlenmeye başladığından, orduya iyice bağımlı hale gelerek büyük güç kaybetmiştir. Bu yeni dönemde, seyfiye mensupları, Mahmut Şevket Paşa ve Nazım Paşa gibi yaşlı subayların çatısı altında toplandığı için, iktidara talip partiler, hareket planlarını belirlerken bu yaşlı subayların onayını almak zorunda kalmışlardır.

Hareket Ordusu İstanbul’a girmeden önce, eski sadrazam -o sıra Ayan Meclisi başkanı olan- Sait Paşa’nın başkanlığında *Meclis-i Umumi-i Milli* adıyla gizli bir toplantı yapılmış ve bu toplantıda Mahmut Şevket Paşa’nın desteğini kazanabilmek için mebuslar II. Abdülhamid’in tahttan indirilmesini kararlaştırmışlardır⁹²⁸. Hareket Ordusu İstanbul’a girip kontrolü sağladıktan sonra Mahmut Şevket Paşa’nın iktidarın asıl sahibi haline gelmesiyle birlikte, Tevfik Paşa Kabinesi, Paşa’nın idaresine kanuni şekil vermekten öte bir iş yapamaz hale gelmiştir. Ortaya çıkan durumda İstanbul adeta, birbirinden ayrı iki idareye tabi görünüm arz etmiştir. Aslında, Harbiye Nezaretini işgal etmiş olan askerî diktatörlük idaresi, Babıâli’deki Tevfik Paşa Kabinesine de hakimdir⁹²⁹. Sonrasında, Hareket Ordusu’na direnmediği halde, isyancılar tarafından iş başına getirildiği için Tevfik Paşa Kabinesi görevden çekilmek zorunda bırakılmıştır. Sonraki dönemde; ne Hüseyin Hilmi Paşa ne Hakkı Paşa ne Sait Paşa Kabineleri ne de İttihat ve Terakki Cemiyeti, Mahmut Şevket Paşa’nın otoritesine meydan okuyabilecek duruma gelememişlerdir. Temmuz 1912’ye kadar olan sıkıyönetim sürecinde ordunun hukukun üstünde bir konumda olduğu ortaya çıkmıştır⁹³⁰. Kabinenin denetimi dışında kalan Mahmut Şevket Paşa’yı dizginleyebilmek ve kabinenin meclis üzerindeki etkinliğini artırabilmek için, Paşa’ya kabinede Harbiye Nazırlığı görevini vermekte çözüm olmamıştır. Dahası, Mahmut Şevket Paşa’nın kabineye girmesi, reform yanlısı nazırların özellikle mali reformlar konusunda etkisiz kalmalarına yol açmıştır⁹³¹. Bütün askerî komutanın başı olan Mahmut Şevket Paşa’nın tartışılmaz konumu,

⁹²⁷ Karal, (1996) , s. 87-90.

⁹²⁸ Shaw, (1982b) , s. 340.

⁹²⁹ Danişmend, a.g.e. , s. 135-138.

⁹³⁰ Zürcher, (2004) , s. 149.

⁹³¹ Ahmad, (2013) , s. 93-94.

Maliye Nazırı Cavit Bey'i, aşırı hızla artan askerî harcamaları frenleme konusunda güçsüz bırakarak dış borç arayışına sürüklemiştir⁹³². Aslında, yeterince büyük olan bütçe açığı, askerî bütçenin kabul edilmesiyle birlikte iyice altından kalkılamayacak bir hal almış; ancak, ordu ıslahatının gerekliliğine mutlak şekilde inanmış Paşa'nın itirazlara yanıtı “*ordudan hiçbir şey esirgemeyeceğiz*” şeklinde olunca aksine bir tavır gerçekleştirilememiştir⁹³³. Paşa'nın, Anayasa'nın bir gereği olarak teftişe tabi tutulmaya çalışılması ise, Paşa-Cemiyet ilişkisinde ipleri kopma noktasına getirmiştir. Ancak, muhaliflerin yükselişi karşısında, işbirliğinin sürdürülmesinin iki tarafın da menfaatine olacağı açık olduğu için, Cavit Bey'in Harbiye Nezaretini teftiş kanunu dışında tutması koşuluyla, bir anlaşmaya varılabilmektedir. Ordu karşısında gittikçe büyük ödünler verilmesi ise, ters orantılı olarak, Cemiyetin saygınlığını önemli ölçüde azaltmıştır⁹³⁴.

Kabinelerle ilişkilerini bir şekilde yürütmeyi başaran Cemiyet, meclisteki etkinliğini ise kaybetmeye başlayarak ve muhalif mebusların çoğalmasını engelleyememiştir⁹³⁵. Cemiyetin kendi anti tezi olan Hürriyet ve İtilaf Partisi etrafında muhaliflerin güçlenmesiyle beraber, seyfiye içerisinde de bölünmeler iyice ortaya çıkmıştır. “*Halâskâr Zabitan Muhtırası*” ile doruğa ulaşan gerilim sonrasında, seyfiye ve toplum nezdinde saygı gören Gazi Ahmet Muhtar Paşa sadaretinde yeni bir kabine kurulmuştur. Kabinenin Harbiye Nazırı Nazım Paşa, seyfiye mensupları üzerindeki iktidarına güvenerek, İttihatçı subaylara karşı ve tüm Cemiyet aleyhine bir yönetim izlemiştir. Halâskâr Zabitan muhtırasının gölgesinde, İttihatçıları dışlayan bir idare süren Sadrazam çok geçmeden hiçbir iç ve dış sorunu çözmeden istifa etmek zorunda kalmıştır⁹³⁶. Mahmut Şevket Paşa kadar güçlü olamasa da İttihatçıları yok olmanın eşiğine getiren Nazım Paşa ise, yeni kurulan Kamil Paşa Kabinesinde de etkinliğini koruyarak Cemiyet aleyhindeki yönetimini sürdürmüştür. Nazım Paşa ile anlaşma yollarını arayan Cemiyet, onu Kamil Paşa'nın bir komplosuna inandırarak bu girişimden netice almayı başarinca, İttihatçı subaylar önemli mevkilere getirilebilmiş⁹³⁷ ve böylece Cemiyet tekrar güç kazanmaya başlamıştır. Bu olaylar sonrasında gerçekleştirilen Babîâli Baskınıyla beraber ihtiyat çağrısında bulunan barış yanlısı “yaşlılar”ın (yaşlı komutanların ve yaşlı yöneticilerin) etkinliği büyük oranda kırılmış ve idealist zafere aç

⁹³² Zürcher, (2004) , s. 181.

⁹³³ Ahmad, (2013) , s. 96-97.

⁹³⁴ Ahmad, (2013), s. 99-100.

⁹³⁵ Tunaya, (2009), s. 158.

⁹³⁶ Akın, a.g.e. , s. 78-80.

⁹³⁷ Nazım Paşa'nın kandırılarak Kamil Paşa'nın bir komplosunun olduğuna inandırılması hakkındaki detaylı bilgi için bakınız; Öztuna, (1994b) , s. 453-454.

“gençler” (İttihatçı genç mektepli subaylar ve İttihat ve Terakki Cemiyeti mensupları) çatışmacı ortamın da etkisiyle yönetime yön veren asıl güç olmayı başarmışlardır. Baskından sonra Mahmut Şevket Paşa, Kamil Paşa’nın yerine sadarete getirilmiştir. Genç subayların Bolayır harekâtında Edirne’yi kurtarma girişiminden eli boş dönmesinden sonra, siyasi ümitsizlik ortamını fırsat bilen muhaliflerin Mahmut Şevket Paşa’yı öldürmesi ise, genç mektepli subayların önünü kesin olarak açmıştır. Aslında, genç subaylar, sürekli yükselen bir sınıf olduğundan, hükümetlerin ya da politikacıların ne ortaya çıkmaları ne de yok olmaları, onların iktidar basamaklarını tırmanışını aksatmamış; hatta, bazen bunu hızlandırmıştır⁹³⁸. İttihatçı Said Halim Paşa’nın sadaret döneminde başlayan II. Balkan Savaşı ise, barış için henüz erken olduğunu düşünen genç mektepli subaylara bekledikleri fırsatı vermiş, bu subaylar Bulgarlara saldırılması için hükümete baskı yapmaya başlamışlardır. Hatta, cephede bulunan milisler, hükümetin ve kumandanlığın açık izni olmamasına rağmen saldırılara başlayıp Tekirdağ, Çorlu ve Muratlı’yı almışlardır. Artık, sıra eski başkent Edirne’nin geri alınmasına gelmiştir. İttihatçı-Halâskâr çatışmasından sonra orduya güveni kalmayan kabinedeki üyelerin büyük bir kısmı, savaştan yorgun düşmüş bir ordunun “kılıç artıkları”yla zaferin kazanılamayacağı, kazanılsa bile büyük devletlerin bu kazanımların kalıcı hale gelmesini engelleyeceği kanaatindeydi. Ancak, Enver Bey, Edirne’ye saldırı için orduda hazırlıklara başlamıştı bile. Merkez-i Umumînin desteğini arkasına alan Talat Bey, kabine üyelerini ikna etmek için yer yer tehditler de içeren ikna turlarını başlatmıştır. Sonuçta, Bakanlar Kurulu toplandığında çoğunluk saldırı lehine oy kullanmış, Edirne, Enver Bey’in komutasındaki birliklerle Bulgarlardan geri alınmıştır⁹³⁹. Edirne’nin geri alınmasından sonra ise, seyfiye ve toplum nezdinde prestijlerini hiç olmadığı kadar artıran genç kesim, iktidarı doğrudan eline alabilmek için gereken şartları tamamen sağlamıştır.

Edirne’nin geri alınışından sonra gelen prestijle beraber *paşa* rütbesine kavuşup Harbiye ve Bahriye Nezaretlerine atanan Enver ve Cemal Paşalar seyfiyenin yükselen genç kesiminin temsilcileri olmuştur. Bunların Sadrazamlıkta gözü yoktur. Ancak, bu subayların, Sadaret makamında olacak kişilerin kendi iktidarlarını sınırlandırmalarına tahammül etmeye de niyetleri yoktur. Nitekim, Cemiyetle iyi geçinmek isteyen Sait Halim Paşa, I. Dünya Savaşı’na girilmesine taraftar olmadığı halde, savaş boyunca Enver Paşa ve onun ikna ettiği

⁹³⁸ Turfan, a.g.e. , s. 478.

⁹³⁹ Çavdar, (1995), s. 286-288.

diğer Cemiyet üyelerinin peşinden gitmek durumunda kalacaktır⁹⁴⁰. Yine, Sait Halim Paşa, kabinesini kurmadan önce, meşrutî hükümetin örgütlenmesinde son söz sahibi olan bu genç subayların onayını arayacaktır⁹⁴¹. Bu sırada, Harbiye Nazırı olan Enver Paşa ise, Harbiye bütçesinde %30'luk azalmayı kabul ederek Mahmut Şevket Paşa'nın aksine Cemiyetin çizgisine uymak istediğini göstermiştir⁹⁴². Talat Paşa'nın, kendisini, Enver Paşa'ya onaylatarak⁹⁴³ sadaret makamına gelmesiyle birlikte; artık, Merkez-i Umumî, fiilî iktidarının karşılığı olan resmi makama tamamen hakim olmuştur. Savaşın sonuna doğru kimlerin hangi nazırlığa atanacağını belirlenmesinde Enver Paşa'nın açık veya zımni onayının öncelikli olarak dikkate alınması ise, seyfiye sınıfının hükümetler üzerindeki etkinliğini savaşın sonuna kadar sürdürdüğünü açık bir şekilde göstermiştir⁹⁴⁴.

2.3.6. Seyfiye sınıfının parlamentolarla ilişkileri

II. Meşrutiyet Döneminde 1908-1918 yılları içerisinde toplam olarak 4,5 yıl kadar süren bir parlamento hayatı olmuştur⁹⁴⁵. 1908 Askerî İhtilalinden sonra seyfiyenin geri plana çekilmesiyle birlikte seçimlere gidilmiş, *İttihad-ı anasırı* tahakkuk ettirmek üzere çeşitli unsurları çatısına alacak şekilde Meclis-i Mebusan teşkil edilmiştir⁹⁴⁶.

Seyfiye mensuplarının, Meclis çalışmalarına müdahalesi ilk olarak, Kanunu Esasi'nin yürürlüğe girmesi üzerinden çok zaman geçmeden, İttihatçı subayların Anayasa ve Cemiyeti koruma kaygısıyla gerçekleşmiştir. İstibdat Dönemine geri dönmek veya dönmemek şeklinde algılanan Harbiye-Bahriye krizini çözmek için toplanmış olan Meclis, 13 Şubat 1909'da, kıyıda donanmaya mensup gemilerle, içeriden ise Enver Bey'in de aralarında bulunduğu sivil ve resmi kılıklı zabıtlar tarafından kontrol ve baskı altına alındığı

⁹⁴⁰ Karal, (1996) , s. 407.

⁹⁴¹ Turfan, a.g.e. , s. 488.

⁹⁴² Akşin, (2006), s. 387-388.

⁹⁴³ “Sadrazamlığından önceki günlerde Talât Bey ordu ile cemiyet arasındaki ilişkilerin değerlendirmesini çok iyi yapmıştır. Sait Halim Paşa'nın istifasının yaklaştığı günlerde Talât beyin çözmek zorunda kaldığı temel sorun cemiyetin ordu kanadının bir Sadrazam adayı olup olmadığıydı. Bir kere Enver ve Cemal Paşaların birbirlerini atlatmaları mümkün görülüyordu. Bu durumda her ikisinin de kabul edeceği bir başka paşanın (yani asker kökenli birinin) Sadrazamlığını kabulden başka çareleri yoktu. Ordudaki emir-komuta zincirine bağlılık geleneğinden ötürü Enver Paşa'nın ancak ve ancak çok üst düzeyde birinin Sadrazamlığını yeğlemesi beklenirdi. Böyle birinin kendisinin başkumandan vekilliğini sarsacağını hesap eden Enver Paşa zorunlu bir şekilde yakın parti arkadaşlarından birini sadarete görmeyi tercih edecekti.” Bakınız; Çavdar, (1995), s. 364.

⁹⁴⁴ Çavdar, (1995) , s. 359.

⁹⁴⁵ Tunaya, (2009), s. 129.

⁹⁴⁶ “İttihat ve Terakki Partisi 288, Osmanlı Ahrar Partisi de 1 temsilcilik kazandı. Türkler 147 temsilciyle çoğunluğu ancak sağlayabilmişlerdi; Araplar 60, Arnavutlar 27, Rumlar 26, Ermeniler 14, İslavlar 10 ve Yahudiler de 4 temsilcilik aldılar.” Bakınız; Shaw, (1982b) , s. 335-336.

bir ortamda çalışmalarını yürütmek zorunda bırakılmıştır. Neticede, Kamil Paşa'ya 8'e karşı 196 güvensizlik oyu verilerek Osmanlı parlamento tarihinde ilk ve son defa bir Sadrazam mevkisinden düşürülmüştür. İttihatçı mebuslar ise, Kamil Paşa'yı sorgulama imkanını veren ve “*milletin, vatanın evladı*” olarak tanımladıkları ordunun bu desteğinden muhtemelen memnun kalmışlardır⁹⁴⁷. 31 Mart Vak'asından sonra ise, Kanunu Esasi'de yapılan düzenlemelerin Babiâli karşısında meclisi güçlendirmiş olmasına rağmen, kamu hizmetleri ve maliyedeki reformlardan önce güvenliğe önem veren Mahmut Şevket Paşa'nın iktidarı karşısında parlamento büyük güç kaybetmeye başlamıştır⁹⁴⁸. 1910 bütçesi ve 1911 tatbikatı için talep edilen krediler devlete büyük bir yük olduğu halde meclis tarafından onaylanmıştır. Bu dönemde harcamalar, üzerinde meclis denetimi de tam olarak uygulanamamıştır. Halk ve seyfiye üzerindeki prestijinden güç alan Harbiye Nazırı, parlamentonun taleplerine boyun eğmektense emir verme eğiliminde olmuştur. Bunun nedeni Mahmut Şevket Paşa'nın, kendisini meclisten üstün konumda olduğunu düşünmesidir. Maliye Nazırı ise, Mahmut Şevket Paşa'yı engelleyememiştir⁹⁴⁹. Yine, devletin en önemli meselelerinden Arnavutluk sorunu tartışılırken, mebuslar, orduyu Balkanlardaki tutumundan dolayı sert bir şekilde eleştirdiğinde, Meclisin reisi, Mahmut Şevket Paşa'yı koruma refleksiyle hareket etmiştir⁹⁵⁰.

Mütareke Dönemi sayılmazsa 3 yasama dönemini kapsayan II. Meşrutiyet Dönemi parlamentosunun 1912'ye kadar süren 1. ve 2. dönemlerinde iktidar ve muhalefet diyalogunun serbestçe sürdürüldüğü görülür. 1914 seçimleriyle açılan savaş parlamentosu ise “kavanin-i muvakkate (geçici kanunlar)”yi tasdikle görevli “dikensiz gül bahçesi” türünde, muhalefetsiz bir dönemdir. 1914'te asıl muhalefeti, çoğu emekli ve devlet büyüklerinden oluşan Ayan Meclisi yapmıştır⁹⁵¹. Bu son dönemde İttihat ve Terakki

⁹⁴⁷ Detaylı bilgi için bakınız; A. Alkan, a.g.e. , s. 116-124. Ayrıca bakınız aynı eserde 120: “Meclis Reisi Ahmet Rıza Bey, ‘memleketin Kuvve-i Bahriyesinin heyecan içinde olduğunu gösterir bir kağıt var. Zırhlı Süvarileri tarafından gelmiş’, sözleriyle Meclise hitaben yazılmış bir dilekçeyi (Harbiye ve Bahriye Nazırlarının sebepsiz değiştirilmesinin meşrutiyete aykırı olacağı kanaatini) okur. Okuma bittikten sonra, Meclisin tepkisi şu şekildedir: ‘Mahir Said Bey (Ankara)- Askerler siyasete karışamaz efendim.

A. Azmi Bey (Kütahya)- Askerler, Meclis-i Mebusan'a istida vermekten memnu' mudur efendim?

Talat Bey (Ankara)- Selâmet-i vatani tehlikede gören her fert karışabilir. (Şüphesiz sadaları)’.”

⁹⁴⁸ Ahmad, (2013), s. 84; Ahmad, (2013), s. 96.

⁹⁴⁹ Moreau, a.g.e. , s. 202.

⁹⁵⁰ Arnavutluk sorununun tartışıldığı Meclis görüşmeleri için bakınız; Turfan, a.g.e. , s. 266-268; Ergiri mebusu Müfid Bey, Arnavutluk'a görevlendirilen Cavit Paşa'yı “gözünü kan bürümüş, acımasız bir canavar ve bir zalim” olarak nitelediğinde, Talat Bey onu ifadelerinin içeriğinden ve ses tonundan dolayı azarlamıştır. Orduyu temsil eden Mahmut Şevket Paşa da bu süren tartışmaya “Reddediyorum. Bu sözleri tüm benliğimle reddediyorum” diyerek katılmıştır. Bunun üzerine Meclis reisi bile tartışmaya girerek “Lütfen, bir Osmanlı paşası nasıl bir canavar olabilir?” sözleriyle Paşa'yı desteklemek durumunda kalmıştır.

⁹⁵¹ Tunaya, (2009), s. 129.

Cemiyeti, parlamento çoğunluğunun her şeye kadir (yetkin) olduğu tezini dayatarak, antidemokratik işlemleri de parlamento iradesine sokup hukukileştirmeye çalışmıştır⁹⁵².

Yürütmeyi kontrol eden bir “Merkez-i Umumî” yönetimi, istekleri daha hızlı yerine getirebildiğinden seyfiyenin ruhuna daha uygun düşmüştür. Bu nedenle, “geçici kanunlar” mekanizmasını benimseyen seyfiye mensupları, parlamentoda uzun tartışmalara neden olabilecek konuları birkaç saat içinde sonuca bağlayabilmişlerdir. Hukuk düzenine plastik bir yapı kazandıran bu durumu Enver Paşa’nın “yok kanun, yap kanun” sloganı simgelemiştir. 1908-1918 arasında yaklaşık 1000 tane geçici kanun İttihatçıların döneminde çıkarılmışken, 70 tane geçici kanun da Gazi Ahmet Muhtar ve Kamil Paşa Kabineleri döneminde çıkarılmıştır. Çıkarılan geçici kanunlardan reddedilenlerin sayısı ise 100’ü aşmamıştır⁹⁵³.

Edirne’nin geri alınışından sonra iktidar Babîâlinin eline geçtiğinden, Padişah ve parlamento onun iradesine boyun eğmiştir. Zaten parlamentonun çoğu sandalyesi İttihatçılarla dolu olup çok sık toplanmamıştır. Yasaların çoğu hükümet kararnameleri ve padişah iradeleri olarak uygulamaya konulmuş, daha sonra parlamentonun onayına sunulmuştur⁹⁵⁴. Uzun yıllar Meclise hakim olmuş İttihatçılar, parlamentoyu, Meclis hayatını ve çalışmalarını sevmemişlerdir. Kişiselleşen iktidar yerine, gizli kurullar ve komiteleşme hiyerarşisini benimsemişlerdir. Bu nedenle, kendilerine yüzde yüz itaatli dahi olsa meclislerden hoşlanmamışlardır. İttihatçılar, 1876 Anayasası’nın dışında ve ona paralel olarak, kendi Merkez-i Umumî rejimini kurmuşlar; parlamentoyu ise kayıt ajanı durumuna getirmişlerdi⁹⁵⁵. I. Dünya Savaşı sürecinde de benzer eğilimini sürdüren İttihat ve Terakki yapısındaki bu dar oligarşi, kimi zaman kişiselliğe kadar varabilen siyasi kararlarını, yasallaştırıp meşru bir görünüm kazandırmak için Meclis-i Umumi’nin kabulüne sunarak “irade-i milliye”ye mal etme ve başvurma yöntemine yatkın olmuştur⁹⁵⁶.

En güçlü dönemindeki Mahmut Şevket Paşa’nın uyarılarına rağmen halen görevde olan subaylar meclis çalışmalarını yerinde takip etmekten çekinmemişlerdir⁹⁵⁷. Esad Paşa⁹⁵⁸

⁹⁵² Tanör, a.g.e. , s. 207.

⁹⁵³ Tunaya, (2009), s. 161.

⁹⁵⁴ Shaw, (1982b) , s. 359-360.

⁹⁵⁵ Tunaya, (2009), s. 161-162.

⁹⁵⁶ Tunaya, (2009), s. 313.

⁹⁵⁷ Zürcher, (2004) , s. 150.

⁹⁵⁸ Aslen Jandarma Liva’sı olan Esat Paşa (Toptani), II. Abdülhamid ha’l edildiğinde, tahttan indirildiğini Padişah’a bildirmekle görevlendirilen dört kişilik heyette de yer almıştır. Bakınız; Karal, (1996) , s. 106.

gibi milletvekilliği görevini üstlenerek meclis çalışmalarına katılmış subay kökenli mebuslar var olsa da, gerçekte seyfiyenin iktidarı mecliste sahip oldukları sandalye sayısından bağımsızdır. Meclis üzerindeki baskılarını en uzun sürdürenler İttihat ve Terakki yanlısı mektepli subaylar olmakla beraber, bu durum sadece onlara has değildir. Siyasi olaylar başlığında detaylarına değindiğimiz gibi; 31 Mart Vakasında ulemayı arkasına alan alaylı subaylar ve erat, Meclis'in şeriata uyması için baskıda bulunmuşlardı. İttihatçıların siyasete müdahil olmalarından şikayet eden Halâskârlar da “tiyatro”ya benzettikleri meclisin mebuslarını tehdit etmişlerdir. Denilebilir ki; güçlü konumunu hep korumayı başarmış olan seyfiye içerisinde, öne çıkan gruplar sık sık değişse bile, bu gruplar kendi doğrularını sivil kesime dayatma alışkanlığını hep korumuşlardır. Kanunu Esasi’de öngörülen sivil kesimin bağımsız olarak yönetime katılması esası, seyfiyenin devlet bekâsını sağlama hedefiyle uyumlu görülmediğinde, alınan örfi idare kararlarıyla kolayca askıya alınabilmektedir. Enver Paşa’nın meşrutiyetin ilanı sıralarında yapmış olduğu politik tahlillerde de görüldüğü gibi, seyfiye mensupları parlamentonun lüzumunu kabul etmekle beraber ordunun mutlakiyetine inanıyorlardı. Yine Enver Paşa’nın bu tahlillerine göre, kendi iktidarlarını hissettirmeye çalışan mebuslar ise başı ezilmesi gereken despotlardı⁹⁵⁹. Türk olmayan mebusların “Millet-i Osmaniye”nin değil seçildikleri bölgelerin temsilcileri gibi davranmaları sonucunda, ulusal-genel temsilin yerini “emredici etnik vekalet” kurumunun alması da mektepli subayların endişelerini artırmıştır⁹⁶⁰. Devletin yüzyıllar boyunca bekçiliğini yapmış olan seyfiye sınıfı, yetersiz gördüğü sivil kesime güvenmediğinden, onu devlet yönetiminde bağımsız bırakmayıp kendi doğrularıyla kuşatmıştır. Politikacıların da açıkça fark ettiği gibi, konumları ve gelecekleri siyasi programlarına değil, seyfiye mensupları tarafından desteklenmelerine bağlı olmuştur⁹⁶¹.

2.3.7. Seyfiye sınıfının toplumla ilişkisi

İşkodra’dan Basra’ya kadar 3.272.000 kilometrekareye yayılmış olan II. Meşrutiyet Döneminin Osmanlı toplumu, nüfusunun yüzde 80’inden fazlasını köylülerin oluşturduğu, sanayileşmeden uzak kalmış, kendi iç dinamiği ile kalkınamayacağı kabul edilmiş çok çeşitli siyasi, ekonomik, sosyal, etnik, dini unsurları içerisinde barındıran bir karma yapı

⁹⁵⁹ A. Alkan, a.g.e. , s. 220.

⁹⁶⁰ Tanör, a.g.e. , s. 210.

⁹⁶¹ Turfan, a.g.e. , s. 509.

halindeydi. Bu geri kalmış karma yapıdaki sosyal taban üzerine ise, Meşrutiyet rejiminin siyasi hayatı ve müesseseleri kurulmak istenmiştir⁹⁶².

Osmanlı toplumunda hiçbir zaman Fransız İhtilali benzeri bir toplumsal hareket olmamış; ancak, I. ve II. Meşrutiyet Dönemlerinde kısıtlı da olsa halk bir takım talep ve siyasi faaliyette bulunmuştur. Çağdaş Batılı toplumlara göre nispeten siyasete karşı ilgisiz olan halk, siyasal yönetimden memnun olmasa bile, bu siyasal yönetimi değiştirebilecek bir bilince sahip değildir. Nitekim, II. Meşrutiyet Döneminde halkın en çok katılımında bulunduğu siyasi olay olan 31 Mart Vakası dahi, halk yığınları içerisinde değil, seyyiye sınıfı içerisinde çıkmıştır⁹⁶³. II. Meşrutiyet Dönemindeki askeri müdahalelerin mantığında, “*kamuoyu ne düşünür?*” sorusundan çok, başarı riskinin endişelerinin ağır basmasında, halkın siyasete -seçimler hariç- olan bu ilgisizliğinin ağırlığı vardır⁹⁶⁴.

Merkezi otoritenin yüzyıllar boyu süren yönetim anlayışı, halkın bilinçaltında, bütün sorunların devlet tarafından çözülmesi beklentisini yerleştirmiştir⁹⁶⁵. 1908 Askerî İhtilali sırasında da subaylar, soyut anayasalcılık teorisi ile köylüleri etkileyemeyeceklerini bildiklerinden, köylülerin, ağır vergiler, silahlı başıboş çeteler, yabancı kontrolüne geçme korkusu gibi derin köklere sahip huzursuzluklarına başvurup, kendilerini vatansever Osmanlı çetesi olarak tanıtmak zorunda kalmışlardır. Yine, bu isyan sürecinde Anayasa, gerçekçi ve kesin kaygılara sahip köylü halka bir çözüm gibi sunulmuştur. İsyanı başlatan subaylar, sıradan bir askerin Sultan’a olan sadakatini bildiklerinden, daha çok, siyasal bir bilince sahip olmasa da yönetimden güncel sorunları çözmesini bekleyen bu yerel halka güvenerek yola çıkmışlardır⁹⁶⁶.

⁹⁶² Tunaya, (2009), s. 127.

⁹⁶³ Öztuna, (1994b) , s. 403.

⁹⁶⁴ Gerek Yeni Osmanlılar gerekse İttihat ve Terakki Cemiyetinin getirdiği yeniliklerden birisi de; kamuoyu oluşturma, hareketlerine toplumsal destek sağlama amacıyla basından yararlanma olmuştur. A. Alkan, a.g.e. , s. 52.

⁹⁶⁵ Çavdar, (1995), s. 298.

⁹⁶⁶ Zürcher, E. J. (2010). İlan-ı Hürriyetin Tarih yazımı: Geniş Bir Fikir Birliği, Biraz İhtilaf ve Kaçırılan Fırsat (Çev. A. Yazıcıoğlu). M. Ö. Alkan (Hazırlayan). *Yadigâr-ı Meşrutiyet*. (Birinci Baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, s. 271-272. Ayrıca bakınız aynı eserde s. 271: “Niyazi ve Enver gibi subayların ne yapmadıkları, ne yapmış oldukları kadar ilginçtir. Hiçbiri dağlara kendi birliğinin kumandanı olarak gitmiyor. Niyazi Resne’de kendi taburunu kumanda etti ancak çetesi, garnizonun silah ve parasına el koyan gönüllü vatandaşlardan oluşuyordu. Bulgar çetelerinin peşinden gidildiği sanılırken dokuz askeri ona katılmıştı. Gerçek amaç açığa çıktığında bunların dördü Resne’ye döndü. Enver’de yanına herhangi bir birlik almayarak Tikveş bölgesinde gönüllü güçler kuruyordu. Selanik’ten bir hırsız gibi sıvışıyor, kılık değiştirerek yolculuk ediyor ve jandarma ya da birliklerle temasa geçmekten kaçınıyordu. Diğer bir deyişle bu Jön Türk subayları birliklerine isyana katılmaları konusunda yeterince güvenmiyordu. Bu, mektepli subaylar ile halen Sultan’a son derece sadık olan sıradan askerin arasındaki uçurumu gösteren bir ipucudur.”

Jön Türkler, hareketlerine “devleti kurtarmak” için başlamış olsalar da çok geçmeden “milleti kurtarmak” fikri de ön plana çıkmaya başlamıştır. Milliyetçi bir ekseninde toplumsal dönüşümler sağlanmadıkça devletin de kurtarılamayacağı, İmparatorluğun milliyetçilikten beslenen farklı unsurlarının merkezi hükümete karşı aldığı başarılar karşısında iyice ortaya çıkmıştır⁹⁶⁷. 1908 Askerî İhtilali; modernleşme konusunda geri planda bırakılmış topluma siyasal bir bilinç kazandırabilmek için, toplumun ihtiyaç duyduğu siyasi, toplumsal, ekonomik reformların yolunu açarak Osmanlı toplumunu Batı değerleri doğrultusunda dönüştürmeyi amaçlamıştır. Fransız ekolünün etkisindeki Ahmet Rıza, Ziya Gökalp gibi Osmanlı aydınları, Osmanlı toplumunu dönüştürecek bir tür felsefe olarak gördükleri sosyolojiyi otorite kaynağı olarak kabul etmişlerdir⁹⁶⁸. Dönemin koşulları altında, kitlelerin siyasete katılımını tamamen durdurup işi “dehalara” bırakmanın mümkün olmadığını bilen Osmanlı aydınları, halka, kendi fikirlerini devamlı olarak anlatıp onların bu fikirleri kendi meseleleri olarak kabulünü sağlama yolunu benimsemişlerdir⁹⁶⁹. Bu amaçlarla topluma özellikle de şehirli kitleye yönelen aydınlar, halkçılığı, siyasal hayatın bir parçası haline getirerek, İmparatorluk siyaseti için devrim niteliğinde bir düşünce olan halk yığınlarını harekete geçirme düşüncesini uygulamaya koymuşlardır⁹⁷⁰. Bu halkçılık hareketinde Osmanlı aydınlarının en büyük destekçisi, kendi değerlerine yakın ve siyasal sisteme hakim konumda olan mektepli subay sınıfı olmuştur. Nitekim, orduyu “milletin okulu” olarak gören Enver Paşa, milli bir Osmanlı ordusunun oluşturulması için, muafiyet vergisinin kaldırılıp tüm Osmanlı tebaasının askere alınması taraftarıydı. Böylece ortak bir vatan şuurunun toplum geneline yayılmasının dışında, mektepli subayların idealize ettikleri disiplin, eğitim, modernleşme gibi Batılı değerlerle toplumun kaynaştırılması hedeflenmiştir⁹⁷¹. Yine, Mustafa Kemal Bey de, Osmanlı köylülerinden beklentilerini, “kendilerinden emin ve haklarını istemesini bilmeleri” şeklinde özetliyordu⁹⁷². 1914 Mayıs’ında toplumun

⁹⁶⁷ Tanör, a.g.e. , s. 220.

⁹⁶⁸ Lewis, a.g.e. , s. 313-314.

⁹⁶⁹ Hanoğlu, Ş. (1985). *Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türkler*. (Birinci Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları, s. 616.

⁹⁷⁰ Ahmad, (2013), s. 196-197.

⁹⁷¹ Hacısalıhoğlu, a.g.e. , s. 101. Harbiye Nazırı Enver Paşa’nın 230.000 Lira muafiyet vergisi kaybı ile ilgili Başbakanlık Osmanlı Arşivindeki konuşması için aynı sayfada bakınız: “ Harbiye Nezaretince mühim bir zarar teşkil etmediği zan olunan meblağ-ı mezkûre bunun millet-i Osmaniye’nin kendisinin vatanı müdafa’asıyla mükellef bilmesi ve hizmet-i askeriyenin herkes için mucib-i şeref olması ve vatan müdafa’asının fukaranın kanı ve zenginin parasıyla değil vatanın bütün evladlarının seyyanen vatanlarını kanlarıyla müdafa’a etmesi gibi menafi’-i azime tekabül edecektir. Bundan husule gelecek kârın büyüklüğü hiçbir vakit iki yüz otuz bin liralık zararlar mukayese edilemez.”

⁹⁷² “1914 ilkbaharının bir günü, genç bir Osmanlı zabiti Sofya’nın şık kafelerinden birinde...oturuyordu. Mekân, müzik, servis mükemmeldi. Ansızın içeri giren bir köylü şık giyimli müşterilerin arasındaki boş bir masaya yöneldi, kendine bir yer beğendi ve oturdu. Etraf bu kaba giyimli köylüye yadırgayarak baktı, garsonlar surat astılar ve köylü tarafından çağrıldıklarında oralı olmadılar. Köylü ısrar edince kendisine hizmet

reformlara olan ihtiyacını vurgularken sorunlarına da değinen Mustafa Kemal Bey'e göre; Türk milleti cehalet içerisinde bırakılmış, iktisadi hayat ve Batılı değerlerden uzak kalmış, aile ve toplum hayatında da Doğu düşüncesinden sıyrılmayarak çağın gerisinde kalmıştı⁹⁷³.

Seyfiye mensuplarının topluma yaklaşımı, 1908 Askerî İhtilali ve sonrasındaki çeşitlilikleri kucaklayıcı yaklaşımdan da anlaşılacağı üzere, *ittihadi anasır* ilkesine dayanmıştır. Aslında, Jön Türkler arasında Türkçüler de vardı; ancak, bunlar çok uluslu olan İmparatorluğun parçalanmasına yol açmamak için Türkçü görüşlerini siyasal bir kalıba dökmekten kaçınmışlardır⁹⁷⁴. Nitekim, meşrutiyetin ilanından hemen sonra, askerlerin bölgecilik anlayışlarını kırıp, askerler arasında bir birliktelik sağlayabilmek için Anadolu'dan toplanan askerler zorla Arnavut ve Suriyeli Taburlarına katılmışlardır⁹⁷⁵. Ancak, Osmanlılık politikası⁹⁷⁶ resmiyette destekleniyor olsa da, bu Osmanlılık yorumu neredeyse Türk olmayan unsurların Türkleştirilmesi boyutunda uygulamaya konulduğundan, toplumun farklı kesimlerinde huzursuzluklara yol açmıştır⁹⁷⁷. Sonrasında yaşanan Arnavutluk isyanları, çeşitli milliyetçi çıkarları uzlaştıran bir imparatorluk emelini gerçekleştirme çabasının mümkün olmadığı şeklinde yorumlanınca, Osmanlılık politikası

edilmeyeceği ve buranın böyle kaba saba kılıklı birine göre yer olmadığı, salonu terk etmesi gerektiği söylendi. Köylü kızdı, 'Bulgaristan benim ekip biçtiğimi yiyor, benim silahımla korunuyor. Parasını verdikten sonra istediğim yerde otururum ve bana hizmet edersiniz' dedi. Köylünün direktmesi sonucu isteği yerine getirildi. Genç zabıt olayı dikkatle izlemişti. Arkadaşına şöyle dedi: 'Şakir günün birinde bizim köylülerimizi de böyle görmek isterim, kendilerinden emin olmalı ve haklarını istemesini bilmeliler.' Bu genç zabıt Osmanlı İmparatorluğu'nun Sofya'daki ataşemiliteri Kaymakam (Yarbay) Mustafa Kemal Bey'di." Bakınız; Ortaylı, (2014), s. 125-126.

⁹⁷³ "Mustafa Kemal'in yurdunu modernleştirmek ve halkçı bir rejim kurmak konusundaki azmi ve fikirleri bu yıllarda olgunlaşmıştır... Mustafa Kemal, Graziani (bir Bulgar yurttaşı)'ye şöyle demişti: 'Türk milletinin fevkalade meziyetleri vardır. Fakat ne yazık ki onu karanlık ve cehalet içinde bırakıyorlar. Millet pratik bir şekilde modern maarife susamıştır. Rejim, iktisadi hayatın hiçbir cephesinde millet ve devletin faaliyet göstermesine müsaade etmiyor. Hâlbuki, Türkiye'nin nefes alması, ilerleyebilmesi ve mazhar-ı hürriyet olması için her şeyden evvel Türk milletinin maneviyatını yükseltmek ve onu taassuptan kurtararak faal bir kudret iktisap etmesine çalışmak lazımdır. Millet cahil dervişlerin elinden tahlis olunmalı ve bunların yerine iyi tahsil görmüş, laik profesörler getirilerek işin başına geçirilmelidir. Hülâsa milletin daha pek çok şeylere ve inkılaplara ihtiyacı vardır. Millet aile ve toplum hayatında Doğu düşünce tarzından sıyrılmalıdır. Türk halkının gerçeği görüp kavrayabilmesi için pek çok büyük reformlar gerekir.'" Bakınız; Ortaylı, (2014), s. 130-131.

⁹⁷⁴ Akylmaz, (2015), s. 439.

⁹⁷⁵ "Harbiye Nazırı Anadolu'dan toplanan bir miktar askeri, bölgecilik anlayışlarını parçalamak için Sultanın Arnavut ve Suriyeli Taburlarına katmaya karar vermişti. Birinci müfreze İstanbul'a vardığında, Suriyeliler onları karşılamayı reddettiler... Yerli askerler düzenlenen tatbikatlara katılmayı reddettiler ve silah çatıp kışalarının önünde nöbet toplanarak direnişe hazırlandılar... Kaynaşma şiddetlenmeye devam etti ve Arnavutlar Suriyelilere katıldılar. Bunun üzerine kuvvet kullanma emri verildi... onları uyardılar ve onlar da itaat ederek kışalarına geri döndüler. Hemen o akşam Taşkılla'ya sevk edildiler ve Yıldız'da yerlerine avcı birliklerinden oluşan 'anayasa bekçisi tabur' kondu..." Bakınız; Moreau, a.g.e., s. 190-191.

⁹⁷⁶ Hükümetin merkezileştirilmesi ve İmparatorluğun çeşitli unsurlarını "Osmanlılaştırılarak" ülkede birliğin kurulması için kısa sürede bir dizi yasa çıkarıldı. Böylece; "Serseriler ve Zanlı Kişilerle İlgili Kanun", "Kamu Toplantıları Kanunu", "Basın ve Yayın Kuruluşları Kanunları", "Grevler Kanunu", "Müslüman Olmayan Vatandaşların Askere Alınmalarıyla İlgili Kanun", "Cemiyetler Kanunu" ve "Eşkiyalık ve Fesatçılığın Önlenmesiyle İlgili Kanun" Meclisten geçirildi. Bakınız; Ahmad, (2013), s. 84-85.

⁹⁷⁷ Zürcher, (2004), s. 188.

tamamen terk edilmiştir. Böylece, geleneksel değerlerine bağlı kesim İslamcılığa dönüşle bu isyanlara tepkilerini gösterirken, Anayasa'yı savunan laiklik taraftarları da Türk milliyetçiliğini sahiplenmişlerdir⁹⁷⁸. Babîâli Baskını öncesine gelindiğinde ise, İttihat ve Terakki Cemiyetinin resmi ideolojisi hâlâ Osmanlıcılık olmasına rağmen, Türk milliyetçisi bir kimliğe doğru kaymaya başlamıştır. Balkan Savaşları, seyfiye sınıfının moralini son derece bozmuş, kaybedilen toprakları geri kazanmak isteyen genç mektepli subaylar, devletin selametini, yurtsever⁹⁷⁹ Türk milliyetçiliğine dayanan bir modernleşme anlayışında görerek, “Osmanlıcı yaşlılar⁹⁸⁰”ı pasifize edip kendi iktidarlarını kurmuşlardır⁹⁸¹.

Aslında, Balkan Savaşlarından sonraki süreçte kesin olarak Türkçülük ideolojisine geçiş birden bire gerçekleşmemiştir. Cemiyet, devletin esas itibarıyla Türk ve Arap unsurlardan oluşmasından dolayı, Avusturya-Macaristan modelinde olduğu gibi bir Türk-Arap imparatorluğu kurmayı denemiştir. Bu amaçla çağdaş bir İslamlığın vurgulanmasına girişilerek, Türk Yurdu dergisinde Ziya Gökalp'in kaleme aldığı “Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak” adlı bir yazı dizisi yayınlanmıştır⁹⁸². I. Dünya Savaşı'na gelindiğinde ise, genç mektepli subayların desteğinde yürütülebilen devlet politikası, savaş ortamının da etkisiyle, iyice Türkçülük esasına dayanmış bulunuyordu. İttihat ve Terakki Döneminde geliştirilen ve Cumhuriyet Döneminde uygulanan Türk milliyetçiliği, yıkıcı olmaktan çok yapıcı bir nitelikteydi ve Türk olmayan etnik grupların da çökmek üzere olan İmparatorluk yerine yeni bir millet oluşturma çabasına katılması hedeflenmiştir. Bu amaçlarla kentlilere ve köylülere Türk dili ve tarihi öğretilmiş; Türk kültürel mirasının bilinci yerleştirilmeye çalışılmıştır. Resmi yazışmalarda Türkçe kullanılması ve II. Abdülhamid tarafından bürokrasiye sokulan Arapların memurluklardan alınması için hükümete baskılar yoğunlaşmıştır. Şeriat ve laiklik esasına dayalı okul ve mahkemelerde, Arapça yerine Türkçe egemen olmaya başlamıştır. Bununla birlikte, Türkçülüğün yükselişi, yayılmaya başlamış olan Arap milliyetçiliğini besleyerek devletin İslam birliği temellerini sarsmıştır⁹⁸³. Bu sırada, seyfiye sınıfı içerisinde de Arap subayların El-Ahd Cemiyeti etrafında örgütlenerek

⁹⁷⁸ Shaw, (1982b) , s. 348.

⁹⁷⁹ “Askerler, berrak bir görüşle, daha hiçbir sivil politikacı bunu gerekli görmeden bile nihai kurtuluşun gelişmekte olan yurtsever milliyetçilik siyasal ideolojisinde yattığını fark etmiş gibi duruyorlardı.” Bakınız; Turfan, a.g.e. , s. 264.

⁹⁸⁰ Mahmut Şevket Paşa gibi bir adamın yüklendiği Osmanlıcı taahhüde karşı, onun da içerisinde yer aldığı bir çerçeveden saldırılamayacağı için, Ziya Gökalp, geleneksel Osmanlıcılık ideolojisinin kaçınılmaz olarak Türkçülük altında toplanacağını savunmuştur. Bakınız; Turfan, a.g.e. , s. 432.

⁹⁸¹ Moreau, a.g.e. , s. 219.

⁹⁸² Akşin, (2011), s. 93.

⁹⁸³ Shaw, (1982b) , s. 372.

ayrışma sürecine dahil olduklarını görülmüştür. Osmanlı ordusundaki 490 Arap subayın 315'i Cemiyete katılmıştır. Ayrıca, seyfiye içerisinde çok sevilen El-Ahd'ın kurucu üyelerinden Aziz Bey'in tutuklanması, Enver Paşa'nın bir hesaplaşması olarak yorumlanarak bu ayrışma sürecini hızlandırmıştır. Arap kökenli subayların gittikçe zihinlerini meşgul eden dışlanma korkusunu, bir Arap gazetesi olan El-Ahram'ın faal ordudaki Arap kökenli bütün subayların hükümet tarafından görevden uzaklaştırılacakları yönündeki haberleri destekleyince, Tanin gazetesi, bu haberleri yalanlamak zorunda kalmıştır. Seyfiye sınıfı içerisinde gittikçe derinleşen Türk-Arap ayrışmasını engellemek için Enver Paşa, tedirginliğine neden olsa da, Harbiye Nazırlığı içerisinde örgütlenmiş bir ağın başındaki Arap kökenli Albay Mahmud Kamil'i Harbiye Nazırlığında önemli bir makama atamak zorunda kalmıştır⁹⁸⁴. Ancak, I. Dünya Savaşı'na Almanlar yanında girilmesiyle birlikte İngiliz-Arap yakınlaşması başlamış, Arap Hanedanları ayaklanma için teşvik edilmiştir⁹⁸⁵. Ayrışmaların önü alınamayıp, yeni bir Osmanlı vatandaşı tipi oluşturmaya dönük inançlar tükenince, devlet politikası, halkçılıkla da uyum gösteren milliyetçilik esasına dayandırılmıştır⁹⁸⁶. Nitekim, 1918 yılında, Enver Paşa Almanların karşı çıkmalarına rağmen Osmanlı ordusunun bütün olanaklarını Kafkas cephesine sevk ettiğinde, Paşa'nın Türkçülüğe olan inancı Arapları gözden çıkaracak boyuta ulaşmıştır⁹⁸⁷. Böylece, yıllarca milliyetçi akımların etkisindeki imparatorluğun farklı unsurlarıyla mücadele eden ve başarısız olan genç mektepli subaylar, Rumeli başta olmak üzere isyan bölgelerindeki halkı gözlemlerken edindikleri, milli kimlik şuurunun topluma yayılması gerektiği yönündeki kanaatlerini, kendi ülkelerinde de kesin olarak uygulamaya koymuşlardır. İttihat ve Terakki Cemiyetinin sivil kanadıyla da uyum içerisinde olan bu genç subaylar, devletin yıkılışından sonra da devam edecek olan bir dizi tedbirle, milli bir kimlik kazanması için toplumu dönüştürmeye öncülük etmişlerdir. Enver Paşa'ya duyulan hayranlık ve Paşa'nın başarılarının Osmanlı uyanışı umutlarını güçlendirmesi de, onun askeri değerleri topluma aşilayarak gerçekleştirmeyi düşündüğü reformları güçlendirme arzusuyla birleşmiştir. Bu türden entelektüel özellikler, Osmanlı toplumunda, bireyden üstün ve egemen konumdaki seyfiye sınıfına tam ve sorgusuz itaat idealine yol açmıştır. Böylece, "toplumsal" amaçların bireysel amaçları kuşattığı Hegelci safhaya benzer bir şekilde toplumun dönüştürülmesi sürecine girilmiştir⁹⁸⁸. Bu dönüştürme sürecinde askerin egemenliği o denli yoğun ki,

⁹⁸⁴ Moreau, a.g.e. , s. 231-233.

⁹⁸⁵ Detaylı bilgi için bakınız; Akyılmaz, (2015), s. 594-597.

⁹⁸⁶ Doğan, a.g.e. , s. 87.

⁹⁸⁷ Akşin, (2006), s. 425.

⁹⁸⁸ Turfan, a.g.e. , s. 533.

çocuk edebiyatı da dahil olmak üzere edebiyat dünyasında dahi askerileşmenin etkisi görülmüştür. Nitekim, “Batıcı” düşünce okulunun önde gelenlerinden, Osmanlı “hürriyet” şairi Tevfik Fikret bile bu etkiden kurtulamamıştır⁹⁸⁹.

Genç mektepli subaylar, Goltz Paşa’nın “silahlı ulus” tahayyülünü daha eğitimleri sürecinde benimsemiş olduklarından, toplumun militarizasyonunu (askerileştirilmesini) savunmuşlardır. Sivil kesim içerisinde Ahmet Rıza da Osmanlı ordusunun kurtarıcı rolüne inanarak, Osmanlı toplumunda ordunun oynaması gereken zorunlu rolü desteklemiştir. Devletin yıkılması tehlikesi arttıkça, asker ve sivil kesimler içerisindeki Osmanlı İmparatorluğu’nun ancak militer bir devlet olarak kurtulabileceği inancı da artmıştır. Balkan Savaşlarından önce, Osmanlılık akımlarının etkisiyle, toplumun askerileştirilmesinin, ırk ve din ayrımı farkı gözetilmeksizin uygulanması savunulmuştur. Nitekim, 1908’den sonra, Harp Okulu dışında da Mülkiye ve Darülfünun gibi büyük okullarda genç öğrenciler hedef alınarak askerileştirme faaliyetlerine başlanmıştır. Ancak, militarist bir milliyetçiliğe dayanan toplumun dönüştürülmesi süreci, asıl olarak, genç mektepli subayların iktidara geldikleri Babiâli Baskınıyla başlayabilmiştir⁹⁹⁰. Genç subayların toplumsal hiyerarşinin en tepesine yerleşmelerine neden olan toplumsal işlevleri, 1913’ün Osmanlı toplumunun koşullarından kaynaklanmış zımni bir anlaşmaya dayandığından genel kabul görmüştür⁹⁹¹.

Genç mektepli subayların iktidar döneminde, muhalefet tamamen ortadan kaldırılıp İttihat ve Terakki Cemiyeti de bir parti hüviyetine geçmek için karar aldığı halde, Teşkilat-ı Mahsusa ve ona bağlı yan kuruluşlar niteliğindeki gizli cemiyetler sistemin bekçisi olarak varlığını korumuştur⁹⁹². Bu dönemde, sivil toplum kuruluşlarının önemini bilen İttihat ve Terakki yönetiminin, kendisine bağlı sivil toplum kuruluşları aracılığıyla, sivil topluma egemen olmaya yöneldiğini ve bu amaçla derneklere yardım ettiği görülmektedir. 1913’ten itibaren yönetim, başkaca yeni derneklere bazı istisnai durumlarda izin vererek, kendi

⁹⁸⁹ Turfan, a.g.e. , s. 430-432. Ayrıca, Tevfik Fikret’in, askerî duruşun çarpıcı örneğini verdiği “Küçük Asker” şiiri için aynı sayfa 431’de bakınız; “Mini mini omuzların

Taşıyacak yarın tüfek;
Tüfek değil, vatan yarın
O omuza yüklenecek.
Küçük asker, küçük asker!
Vatan senden gayret ister.”

⁹⁹⁰ Moreau, a.g.e. , s. 228-229.

⁹⁹¹ Turfan, a.g.e. , s. 435. Ayrıca, 1913 kış döneminde I. Tümen’in kumandan ve subaylarına konferans veren Erkan-ı Harb Binbaşısı Mehmed Nuri Bey’in iddiaları için aynı eserde bakınız 445: “Türk milleti bugün, her zamankinden daha fazla himaye ve muhafazaya muhtaçtır. Yaşamalarının ve varoluşunun koşullarının sağlanması görevi, ilk başta biz askerlere verilmiştir.”

⁹⁹² Çavdar, (1995), s. 300.

geliştirdiği paramiliter derneklerle bir “parti/devlet” halini almıştır⁹⁹³. Ülkenin tüm kaynaklarının seferber edildiği siyasetteki bu yeni dönemin temel özelliklerini ise; Türk milliyetçiliğinin etkisiyle siyasete katılımın daha yaygınlaşmış olması, siyaset mesleğinin daha az seçkinci ve daha hoşgörüsüz hale gelmiş olması şeklinde saymak mümkündür. Bu süreçte, isimlerinde “milli” sözcüğü geçen milliyetçi örgütler eliyle, toplumun, siyasi sürece entegre edilmesine başlanmıştır. Balkan Savaşı sırasında, güçlü bir cephe gerisi oluşturmak için kurulmuş olan Müdafaa-i Milliye Cemiyeti de bu milliyetçi örgütlerden birisidir⁹⁹⁴. Balkan Savaşlarının sona ermesinden sonra ise, ilkokul öğrencilerinin alaya katılması ve paramiliter örgütlenmelerin artmasıyla toplumun esaslı bir şekilde askerileştirilmesine tanık olunmuştur. 1913’te, Alman Pfadfinder izci örgütlerinden esinlenilerek, ideolojik düzlemde Türkçülüğün savunulduğu, sportif faaliyet, askeri eğitim ve talimlerin yapıldığı Türk Gücü Cemiyeti kurulmuştur. Bu Cemiyet Harbiye Nazırlığının desteğini de sağlamıştır. 1914 yılında bu Cemiyetin yerine, şekilciliğe karşı olan Alman von Hoff Paşa gözetiminde, gençlik milis örgütlenmeleri niteliğinde olan Osmanlı Güç Dernekleri geçmiştir⁹⁹⁵. Sonrasında, I. Dünya Savaşı boyunca yeni kurulan Osmanlı Genç Dernekleriyle toplumun militarizasyonuna devam edilmiştir. Yönetim kurullarında İttihatçıların yer aldığı Türk Ocağı⁹⁹⁶, Hilal-i Ahmar (Kızılay), esnaf ve meslek dernekleri (Matbuat Cemiyeti, Hamallar Örgütü), kadın cemiyetleri de İttihat ve Terakki ile ortak bir çalışma yürüterek, siyasi hayata toplumu entegre etmişlerdir⁹⁹⁷.

Şüphesiz toplumu dönüştürmenin en büyük araçlardan birisi de eğitim olduğundan, genç mektepli subaylar, kendi savundukları Batılı değerleri halka benimsetebilmek için,

⁹⁹³ Doğan, a.g.e. , s. 91-92.

⁹⁹⁴ Zürcher, (2004) , s. 179.

⁹⁹⁵ Moreau, a.g.e. , s. 229. “ Bu teşkilat memleketin selametini arzu eden hamiyetli muallimlerin, çocuk terbiyesinden zevk alan tahsil görmüş zatların himmeti ile vücud bulur. Böyle hayırlı işlerden maddi bir menfaat beklenmez, hasbî hizmet etmek iktiza eder...âlâyşe kapılmayınız! Sükûn içinde çalışınız. Kocaman bayraklar açarak, türlü kıyafetlere girerek, bağıra bağıra memleketin sokaklarında gösteriş yapmayınız! Husûsiyle mektep çocuklarını aynı şekilde elbise giymeye mecbur etmeyiniz. Genç Derneklerinde yapılacak talimler efrâd-ı askeriye’nin kışla meydanında yaptığı talimlerle bir değildir. Bizim gençlere öğretmek istediğimiz mümâreseler istikbal-i askeriye’nin bilgisini ve kıymetini artırmak içindir. Yoksa henüz isnâna dahil olmayan çocuklara asker talimleri yaptırmak katiiyen hatırımdan geçmez.” Hoff Paşa’nın Osmanlı Güç Derneklerinin amacı hakkında açıklaması için bakınız; İnternet: Tarcan, S. S. (2013). Genç Dernekleri ve Yanlış Telakkiler Osmanlı Genç Dernekleri, *Kebikeç Dergisi*, sayı 26, s. 226; içinde, Genç Dernekleri Müfettiş-i Umumiliği, Osmanlı Güç Dernekleri, Sayı:1, 1 Eylül 1333 (1 Eylül 1917), Matbaa-i Amire, İstanbul. Web: https://kebikecdergi.files.wordpress.com/2012/07/14_osmanlc4b1.pdf adresinden 20.03.2016’da alınmıştır.

⁹⁹⁶ “İttihatçıların toplumsal ve kültürel örgütü olan Türk Ocağı, 1911’den itibaren Pan-Türkist hareketin kürsüsü oldu. Bu örgüt İmparatorluğun her tarafında kulüpler kurmuştu; buralarda yapılan konferanslar, tartışmalar, tiyatro, müzik gösterileri ve sergiler Türk milliyetçiliği ideolojisini yaymaktaydı. Türk Ocağı’nın dergisi Türk Yurdu, yaygın bir şekilde okunuyordu.” Bakınız; Zürcher, (2004) , s. 189-190.

⁹⁹⁷ Tunaya, (2009) , s. 154.

geleneksel eğitim sürecinin değiştirilerek toplum geneline Batılı değerlerin yayılmasına destek olmuşlardır. 1908 Askerî İhtilali öncesinde, 1904-1908 yıllarında yaklaşık 200.000 lira olan maarif bütçesi, 1909'da 600.000, 1910'da 940.000, 1914'te 1.230.000 liraya ulaşmıştır. Eğitime ayrılan bu bütçeleri karşılaştırırken, İmparatorluğun küçüldüğünü de göz önünde bulundurmak gerekir. Özellikle, 1914 bütçesinde Harbiye Nezareti kendi payını önceki döneme göre %30 azaltarak, seyfiye sınıfının eğitim sorununu çözmeye verdiği desteği ve önemi de göstermiştir⁹⁹⁸. Babiâli Baskınından sonra, genç mektepli subayların kanatları altında gerçekleştirilen 1913 İttihat ve Terakki kongresinde eğitim sorununun önceliğine değinilerek, din yönünden de şu düşünceye yer veriliyordu: “İslamlığın yozlaşmasının önüne geçmek ve çağdaş dünya ile aynı düzeye getirilmesi” için çalışmaların başlatılmasını sağlamak⁹⁹⁹. Böylece, İttihat ve Terakki Cemiyeti, 19. yüzyıla kadar dayanan seleflerinin yaptıkları üzerine, seküler ilköğretim ve ortaöğretim kurumları, öğretmen okulları ve ihtisas enstitülerini kapsayan yeni bir sistem kurmuşlar ve laik eğitim kurumlarını yaygınlaştırmışlardır. Kızlara yönelik, ilk ve ortaöğretim düzeyinde okulların sayıları artırılmış, yükseköğretimde de yeni düzenlemelere gidilerek üniversitenin kapıları kadınlara açılmıştır. Bu sayede, kadınların iş ve toplumsal hayata girmeleri hedeflenmiştir¹⁰⁰⁰. Toplumun birliğini sağlamak için öğrencilerin ilk öğrenimleri parasız ve zorunlu olup, tüm okullarda Türkçe eğitime geçilmiştir. Özel, dini ve yabancı okullar ise hükümetçe denetlenmiştir. Öğretmen okullarında yetiştirilen öğretmenlerin kentlerde tutulmayıp kendilerine ihtiyaç duyulan kırsal kesimlere gönderilmesi kararlaştırılmıştır¹⁰⁰¹. Böylece, Türkçülüğün hakimiyeti altında milli bir kimlik inşasına girişilmiştir. Bu süreçte, Enver Paşa'nın “yazı devrimi¹⁰⁰²” teşebbüsü ise diğer nazırlardan destek göremeyince rafa kaldırılmıştır¹⁰⁰³.

İttihat ve Terakki Cemiyeti, büyük kitleleri de örgütlenme sürecine katmak ve seferber etmek istiyordu. Bu amaçla büyük mitingler düzenlendi ve yeni savaş gemilerinin alınması için halktan yaygın bir şekilde *katılma bedeli* toplandı. Eylül 1914'te savaşın fırsat

⁹⁹⁸ Bakınız; Akşin, (2011), s. 81 ve 93.

⁹⁹⁹ Çavdar, (1995) , s. 299.

¹⁰⁰⁰ Lewis, a.g.e. , s. 310.

¹⁰⁰¹ Shaw, (1982b) , s. 361-362.

¹⁰⁰² “Enver radikal ve etkili bazı önlemler alarak, Osmanlı ordusuna kişisel damgasını vurmayı arzuluyordu. Örneğin askeri haberleşmede Türkçe yazımına saldırmaya karar verdi...Ünlü harf yokluğunun –harfler birbirine öyle bağlanmıştı ki bütün içerisinde bazıları yok olabilirdi- karışıklığa yol açabileceğini düşünerek, şu reforma girişti: İşaretlerini kendi icat ettiği ünlüleri birbirine ekleyerek harfleri ayırdı...” Bakınız; Moreau, a.g.e. , s. 234.

¹⁰⁰³ Moreau, a.g.e. , s. 234.

bilinip kapitülasyonların kaldırılmasının kararlaştırılmasıyla¹⁰⁰⁴ ilk adımların atıldığı milliyetçiliğin ekonomi kanadında da, toplum bu yönlendirilme sürecine katılarak bir “ulusal ekonomi (milli iktisat)” kurulmaya çalışılmıştır. Bu konuda da, Alman modeli izlenerek bir Türk burjuvazisinin doğması teşvik edilmiştir. Aslında, Ekim 1908’de Bosna-Hersek’in ilhakından sonra Avusturya menşeli ürünler, Trablusgarp’ın işgali sırasında da İtalyan menşeli ürünler boykot edilerek, II. Meşrutiyet Döneminde Türk burjuvazisi kurmaya yönelik ilk girişimler başlamıştır. I. Dünya Savaşı’nın başlamasından kısa süre önce ise, sanayileşmeyi teşvik eden bir kanun çıkarılarak yerli üretici teşvik edilmiştir. Özellikle, devlet siparişlerinde, yerli sanayicilerin öncelikli erişimini sağlayacak bir dizi önlemler öngörülmüştür¹⁰⁰⁵. Savaş sırasında Osmanlı Bankasının sürekli güçlükler çıkarması üzerine ise, 11 Mart 1917’de de ilk kez tüm işlemlerin Türkçe yapıldığı ulusal nitelikli finans kurumu özelliğinde olan İtibar-i Milli Bankası kuruldu. Bu dönemde *ulusal borçlanma (milli istikraz)* adı altında ilk kez halka gidilerek borçlanma yapıldı. Bu borçlanmayla ilgili yasa 3 Nisan 1918’de çıktığında, halka milli birlik şuurunu da kazandırmayı amaçlayan bu girişimi bütün gazeteler desteklemişlerdir¹⁰⁰⁶.

Kısmen İttihat ve Terakki Cemiyetinin politikaları ve kısmen de I. Dünya Savaşı’nın etkisiyle, en azından orta ve üst sınıftan kadınların da toplumdaki durumu değişmeye başlamıştır. Erkeklerin savaşa alınmasından kaynaklanan istihdam açığını kadınlarla telafi etme ihtiyacı, kadınların iş piyasasına girişini hızlandırmıştır. Başta askeri sanayi olmak üzere sanayide istihdam edilecek kadınları bulup, kadınların çalışma koşullarını düzene sokabilmek için ordunun himayesinde Kadınları Çalıştırma Cemiyeti kurulmuştur¹⁰⁰⁷. 1917 yılına gelindiğinde ise, Enver Paşa’nın emriyle¹⁰⁰⁸, I. Ordu’da, tamamen asker gibi yaşayan

¹⁰⁰⁴ Akşin, (2006), s. 411.

¹⁰⁰⁵ İstihlak-ı Milli Cemiyeti eliyle, vatandan bir parça olduğu için %5 pahalı da olsa yerli malının tercih edilmesi savunuldu. 1908’de şirket sermayesinde %3’lük bir yerlilik oranı olmasına karşılık, 1918’de bu oranın %38’e yükseldiğini görüyoruz. Vehbi Koç, başarılı bir iş hayatındaki ilk adımlarını dahi, İttihat ve Terakki’nin koruyuculuğu altında atmıştır. Yine, 27 Mart 1915’te değiştirilen Teşvik-i Sanayi Kanunu’yla fabrikalarda çalışan işçi ve memurların ülkede bulunmayan bir uzmanlık söz konusu olmadıkça mutlaka Osmanlı olmaları zorunluluğu getirildi. Ancak, Türklerde görülen hızlı sermaye birikimi ve iktisadi örgütlenme, büyük oranda savaşın bir sonucu olan kıtlığın türeviydi ve tüketicinin fahiş bir sömürüsünü de içeriyordu. Bakınız; Akşin, (2006), s. 412-418; Moreau, a.g.e., s. 229.

¹⁰⁰⁶ Çavdar, (2004), s. 155.

¹⁰⁰⁷ “Cemiyet, ordu için üniformalar, çamaşır, kum torbaları dikiyordu. Atölyelerinde 6000-7000 kadın günde 10 kuruş yevmiye alıyor ve yemek yiyorlardı. Zaman zaman 7000-8000 kadın da evlerinde Cemiyet için çalışıyorlardı. Cemiyet, para kazanır durumdaydı.” Bakınız; Akşin, (2006), s. 450; Zürcher, (2004), s. 178.

¹⁰⁰⁸ Enver Paşa’nın Birinci Kadın İşçi Taburu’nun kurulması konusunda 26 Temmuz 1917 tarihinde vermiş olduğu talimat, Kadın İşçi Taburu’nun tarihçesini oluşturmak için daha sonra taburda hazırlanmış olan ve “Kadın Birinci İşçi Taburu Tarihçesi” ismini taşıyan kitapta şu şekildeydi: “Bir devr-i teyakkuz ve intibaha (uyanma ve kendine gelme) dâhil olan Osmanlı kadınlığında dahi vatanın maddî hidemâtına mazhariyeti (hizmet etme şerefi), Harbiye Nazırı devletlû Enver Paşa hazretlerinin hafıza-i hissiyatını okşamış ve Kadın

yalnız evli olanların dört akşamlarını evde geçirebildikleri I. Kadın İşçi Taburu kurulmuştur. Yine, 1917 yıllarında, kadınlar artık birçok okula ve Darülfünun(Üniversite)’a gidebilme imkanına kavuşmuşlardır. Ayrıca, İstanbul’da kadınlar çoğu kez peçelerini örtmeden dışarı çıkabilmişlerdir. Darülbadeyi sahnelerinde ise, ilk kadın tiyatro oyuncularını rol almaya başlamıştır¹⁰⁰⁹. Kadınların toplumsal alandaki konumlarının ilerlemesinin hukuk alanına yansması ise; 1917 Hukuk-î Aile Kararnamesi olmuştur. Bir hukuk devrimi olarak nitelenebilecek bu düzenleme, kadınların evlenme ve boşanma konusundaki taleplerini İslam Hukuku dışına çıkmadan zaman zaman resmi mezhebin görüşlerinin terkedilmesiyle karşılamaya imkan sağlamıştır. Kadınların Batılı değerler esas alınarak modernleşme sürecine dahil edilmesi sürecinde en büyük koruyucusunun seyfiye mensupları olması, seyfiye sınıfının geleneksel kurumlar karşısındaki gücünü göstermesi bakımından da önemlidir.

I. Dünya Savaşı boyunca, İttihatçı değerlere¹⁰¹⁰ inanmış Enver Paşa’nın seyfiye sınıfını arkasına alarak verdiği destekle toplum esaslı bir şekilde dönüştürülebilmiş; hatta, Paşa, bu dönüşüm için Harbiye Nezaretinin bütçesinden kısmaktan da kaçınmamıştır. Mondros Ateşkes Antlaşmasıyla I. Dünya Savaşı bittiğinde, İttihatçı yönetim altında yürütülen savaş ve savaşa hazırlık politikası, toplumsal olan her şeyi militarizm ekseninde tanımlamış; Cumhuriyet Dönemi Türk toplumunu tanımlama noktasına gelmiştir¹⁰¹¹. I. Dünya Savaşı sürecinde, Türk toplumunun direnci artıp kimliği oturmuş olduğundan, birçok ulustan farklı olarak Türk toplumu modern anlamda bir millet olma aşamasına ulaşabilmiştir¹⁰¹².

İşçi Taburu nâmiyle bir taburun teşkilini emr ü irade buyurmuşlardır. Mâder-i mihribân-ı vatanın (şefkatli bir anne olan vatanın) öz kerimelerinden (kızlarında) teşkil olunan bu taburun sa’y ü gayret (çalışma ve gayret) ve fart-ı meziyetiyle pîrâyedâr (yüksek üstünlüğüyle süslenmiş) olması şâyân-ı arzu ve temennidir.” Bakınız; İnternet: Karakışla, Y. S. (2014). Osmanlı Ordusu’nda Kadın Askerler: I. Kadın İşçi Taburu (1917-1919), Z. Türkmen (Editör). *1914’ten 2014’e 100’üncü Yılında Birinci Dünya Savaşı’nı Anlamak*, Uluslararası Sempozyum, İstanbul, s. 217-218. Web: <ftp://ftp.sakarya.edu.tr/KUTUPHANE/savas.pdf> adresinden 2. 2. 2016 tarihinde alınmıştır.

¹⁰⁰⁹ Akşin, (2006), s. 450-451.

¹⁰¹⁰ “Bunlar (genç aydınlar), Osmanlıların geri kalmışlığının temel nedeni olarak ekonomik geriliği görüyorlar, ekonomik alanda atılımların yapılabilmesi için Batı’da olduğu gibi sanayileşme ve ticaretin geliştirilmesi yönünde bir dizi girişimin gerçekleştirilmesini tek çözüm yolu kabul ediyorlardı.” Bakınız; Çavdar, (1995), s. 296.

¹⁰¹¹ Ahmad, F. (2010b). 1914-1918 Savaşı Sırasında Jön Türk Politikasının İkilemleri. M. Ö. Alkan (Hazırlayan). *Yadigâr-ı Meşrutiyet*. (Birinci Baskı). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, s. 52.

¹⁰¹² Ortaylı, (2014) , s. 145.

2.3.8. Seyfiye sınıfının Avrupalı Devletlerle ilişkisi

Yüzyıllardır Batı karşısında alınan yenilgilerin önüne geçilemediği Osmanlı Devleti'nde, II. Meşrutiyet Dönemi boyunca asker ve sivil bürokratlar, kurtuluş için, devletin her alanında modernleşmeyi sağlama konusunda hiç olmadığı kadar kararlı davranmışlardır. Bürokratların Batı'ya dönük bu “kurtuluş” politikası, doğal olarak Avrupalı Devletlerin lehine bir bağımlılık ilişkisi de içermiştir. Kanuni Sultan Süleyman'ın uygulamaya koyduğu ancak gittikçe Osmanlı Devleti aleyhine sonuçlar doğuran kapitülasyonlar, bu bağımlılık ilişkisini daha da artıran bir sorun olarak Lozan Antlaşmasına kadar bürokratların elini kolunu bağlayacaktır¹⁰¹³.

19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin hiçbir sorunu iç mesele olarak kalamamış; özellikle 1856 Paris Antlaşmasıyla Osmanlı Devleti Avrupa Uyumuna dahil olduktan sonra Avrupalılar daha geniş müdahale etme imkanına kavuşmuşlardır. II. Meşrutiyet Döneminde de iç siyasete dönük meselelerde, asker ve sivil bürokratlar, Avrupalı Devletleri yatıştırmaya ve onları temin etmeye çalışmışlardır¹⁰¹⁴. Asker ve sivil kesimin Avrupalı Devletlere yaklaşımı ise her zaman aynı olmamıştır. Seyfiye sınıfına hakim olan mektepli subayların çoğunlukla Alman sistemine yakın yetiştirilmiş olmaları, seyfiye sınıfının yükselişi karşısında düşüşe geçen Cemiyetin sivil kesiminin denge politikasını olumsuz etkileyecektir.

Cemiyetin İngiliz yanlısı sivil kanadı ile seyfiye sınıfını temsil eden Alman yanlısı Mahmut Şevket Paşa arasında dış siyaset üzerinden bir iktidar mücadelesi yaşanmıştır. 1909 Temmuz'unda, Cemiyet, Mahmut Şevket Paşa'yı dizginleyebilmek için, İngiliz yanlısı ve Paşa'dan bağımsız çalışabilecek deneyim ve nüfuza sahip olan Kamil Paşa'ya temsilciler göndermiştir. Bir Osmanlı Meclis heyeti de Londra ve Paris'te temaslarda bulunmuştur. Asker ve sivil yöneticilerin ayrılıklarını iyice gün yüzüne çıkaran olay ise; Fırat Nehri üzerindeki Osmanlı gemicilik şirketi Hamidiye'yle İngiliz Lynch şirketinin birleştirilmesi tasarısının tartışılması olmuştur. Bu tartışmada; tasarıya muhalif olan Mahmut Şevket Paşa, Goltz Paşa'yla anlaşp Cemiyeti yıkmakla ve Alman çıkarlarına hizmet edecek bir askerî rejim kurmakla itham edilmiştir. Hatta, Tanin gazetesinin Almanya aleyhindeki yazıları o kadar şiddetliydi ki, Cahit Bey'in Harp Divanına verilmesi dahi beklenmiştir. Cahit Bey,

¹⁰¹³ Babıâlinin, başarısızlıkla sonuçlanan kapitülasyonları kaldırma girişimleri için bakınız; Ahmad, (2013) , s. 87-88.

¹⁰¹⁴ A. Alkan, a.g.e. , s. 172. Ayrıca aynı eser aynı sayfada bakınız: Halâskâr Zabitan beyannamesinde yer alan “Avrupa bizi bizden daha iyi bilir” cümlesi bu açıdan manidar bir ifadedir.

Harp Divanına verilmediyse de, Tanin gazetesi kapatılmış ve seyfiye sınıfı iktidarın sahibi olduğunu bir kez daha göstermiştir¹⁰¹⁵. 1910 yılında ise, Mahmut Şevket Paşa'nın tartışılmaz konumu nedeniyle artan askerî harcamalar, Maliye Nazırı Cavit Bey'i dış borç aramaya mecbur etmiştir. Cavit Bey, önce Fransa'ya gidip borç istemiş; ama, Fransızların bu isteğe karşılık mali kaynakların denetimini talep etmesi üzerine anlaşma sağlanamamıştır. Sonrasında Fransa ile anlaşmaya varıldıysa da, Jön Türklere ders vermek isteyen Fransız hükümeti bu borcun Paris borsasında işlem görmesine izin vermemiştir. İngiltere ise, bu olayda Fransız Hükümetini desteklemiştir. Kozların paylaşıldığı bu önemli anda, Alman Hükümetinin talimatı ile Osmanlı Hükümetine özel şartlara tabi olmayan borç verilmiştir. Almanların bu olumlu yaklaşımı, Osmanlı asker ve sivil yöneticilerin Almanya'ya yaklaşmasını sağlamıştır¹⁰¹⁶. Buna karşılık, II. ve III. Ordu birliklerindeki küçük rütbeli muhalifler, Almanya'dan borç alınarak Fransız ve İngilizlerin desteğinin kaybedildiği yönünde sert eleştiriler dile getirmişlerdir. Nitekim, muhaliflerin güçlenmesiyle birlikte, 1911 başlarında, İttihat ve Terakki Cemiyetinden büyük bir kopuş yaşanacak ve "Hizb-i Cedid" adıyla muhalefet tekrar ortaya çıkacaktır¹⁰¹⁷.

Almanya'nın Osmanlı Devleti yanlısı dış politika izlemesinin esas nedeni; II. Wilhelm'in Weltpolitik çerçevesinde Osmanlı topraklarına barışçı yollardan ve ticari açıdan yerleşmeyi amaçlamasıdır. Osmanlı Devleti petrol, bakır, krom ve kurşun gibi zengin madenlerin olduğu topraklara sahipti ve Almanya, Berlin-Bağdat demiryolu hattı vasıtasıyla Basra Körfezi'nde İngiltere'ye karşı avantaj elde etme ve nihayet Osmanlı Devleti'nin dağılması durumunda payına düşeni almayı istemiştir. İngilizlerin uzun süredir devam ettirdikleri Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü koruma politikasını terk etmeleri ve Şark Meselesi çerçevesinde Osmanlı Devleti'ni parçalama politikasına geçmeleri; Almanya'nın ise Anadolu'nun zenginliklerinden faydalanabilmek için bölgeye Alman sanayici ve tüccarlar gönderip bölgeyi kalkındırmaya çalışması Alman-Osmanlı yakınlaşmasının doğmasında önemli bir etken olmuştur¹⁰¹⁸. Almanya'nın güçlü bir aktör olarak uluslararası sisteme dahil olması ve Avusturya-Macaristan ve İtalya ile birlikte Üçlü İttifak'ı oluşturması bu yakınlaşmadan rahatsızlık duyan İngiltere, Fransa ve Rusya'nın

¹⁰¹⁵ Ahmad, (2013) , s. 79-80.

¹⁰¹⁶ Zürcher, (2004) , s. 181-182.

¹⁰¹⁷ Ahmad, (2013) , s. 112-113.

¹⁰¹⁸ Akyılmaz, (2015), s. 381.

aralarındaki sorunları bir kenara bırakarak I. Dünya Savaşı öncesinde bir ittifak oluşturmalarına neden olacaktır¹⁰¹⁹.

Balkan Savaşı sırasında dış siyasete gittikçe daha çok taşan sivil-asker çekişmesi, savaşı yönetmede komutanların yalnızca kendilerini yetkili görerek sivil nazırları dışlamaları ve bu komutanların uluslararası siyaset konularını da kendi etki alanlarında görmeyi sürdürmeleri ile daha da derinleşmiştir¹⁰²⁰. Balkan Savaşı'nın kısa zamanda ağır yenilgiyle sonuçlanması neticesinde ise, yaşanan ağır manevi çöküntünün –bürokratlarda yaşanan bu ruh hali üzerine Goltz Paşa, Eskişehir'in başkent yapılmasını teklif etmişti¹⁰²¹– etkisiyle, bürokratlar arasında Avrupalı Devletlerden birisinin himayesi altında yaşanması savunulmaya başlanmıştır. Askerî yenilgi nedeniyle orduda esaslı bir ıslahata lüzum gören Mahmut Şevket Paşa, uygulanı gelen askerî danışman modelinin yürümediğini, ordunun fiilen Almanların komutasına verilmesi gerektiğini savunmaya başlamıştır. Yaşanan gelişmeler üzerine, 24 Nisan 1913'te Alman büyükelçisine başvurulmuş, Kasım'da General Liman von Sanders ile 5 yıllık bir sözleşme yapılmıştır. Sözleşmeye göre General; İstanbul'daki I. Kolordu'nun komutanı, Şûra-yı Askerî üyesi, her türlü askerî okul ve eğitim yerinin amiri, terfi sınavlarının düzenleyicisi, kurmay subayların kuramsal eğitimlerinin sorumlusu olacaktı. İstanbul'daki kolordu böylece Almanların yönetimine geçince, Rusya, bu duruma karşı çıkarak İngiltere'nin İzmir'i, Fransa'nın Beyrut'u, Rusya'nın Trabzon'u işgal etmesini önermiştir. Almanya, geri adım atmış olmamak için General'i "mareşal" yaparak onun kolordu komutanı olmasını engelledi ve General'in genel müfettiş unvanını almasını sağlamıştır. Aslında, Mahmut Şevket Paşa bu durumu tahmin ettiğinden, Almanlara başvurduğu gün, Vilayetler Kanunu'nun uygulanmasında yardımcı olması için de İngilizlere başvurmuştur. Bu başvuruya göre; Dâhiliye Nezaretine bir müşavir, bir genel müfettiş ve Doğu ile Kuzey Anadolu bölgeleri genel müfettişlikleri için birer adliye, birer tarım ve orman, birer bayındırlık müfettişi, ayrıca bu bölgelerdeki illerin jandarma birliklerine birer komutan istenmekteydi. Yine, başvuruda, Doğu ve Kuzey Anadolu bölgelerinin "pilot bölge" olacağı ve uygulamanın gittikçe bütün ülkeye yayılacağı belirtiliyordu. Böylece, Lynch şirketinin dışlanması gösterilen İngiliz karşıtlığının, Osmanlı Devleti'ne, uluslararası ilişkilerde verdiği zararın önüne geçmek de hedeflenmiştir. Bağımsızlık ilkesine gösterdiği titizlik nedeniyle kısa süre önce Fransa'dan borç almaktan vazgeçen İttihat ve

¹⁰¹⁹ Akyılmaz, (2015), s. 515.

¹⁰²⁰ Turfan, a.g.e. , s. 334.

¹⁰²¹ Ortaylı, (2014) , s. 111.

Terakki yönetimi, Balkan Savaşı'nın acı sonucu sonrasında, ordusunu Almanya'ya, İçişlerini İngiltere'ye teslim etmeye hazırlanmıştır. Ancak, çok geçmeden diğer Avrupalı Devletler de Osmanlı toprakları üzerinde çeşitli taleplerde bulununca, o zamana kadar jeostratejik önemi nedeniyle paylaşılammış olan Osmanlı ülkesinin büyük bir bölümünü kapsayan-çok kez demiryolu yapım ve işletme hakları olarak maskelenen- bir nüfuz alanı paylaşımı anlaşması gerçekleştirilmiştir¹⁰²². Ancak, I. Dünya Savaşı başlayınca bu plan uygulanmaya konamamıştır. Böylece, İttihatçı asker ve sivil bürokratlar, 1908 Askerî İhtilalinde güdülen tam bağımsızlık hedeflerini, kapitülasyonlar konusunda bazı adımlar atılmış olsa da, uluslararası ilişkilerin Osmanlı Devleti aleyhindeki seyri nedeniyle gerçekleştirememişlerdir¹⁰²³.

Enver Paşa Harbiye Nazırı olduktan sonra, yaşlı subayların büyük bir kısmını tasfiye ederek, Mahmut Şevket Paşa'nın girişimiyle anlaşmaya varılan General Liman von Sanders'in yönetiminde 70 kişilik bir Alman askerî heyetine orduyu ıslah etme görevi vermiştir. I. Dünya Savaşı sırasında bu subayların sayısı 700'e kadar ulaşınca Osmanlı ordusu üzerinde, Alman subaylar büyük nüfuz sahibi olmuşlardır. Hatta, bir Alman subayı olan Bronsart von Schellendorf, doğrudan Enver Paşa'nın altına Genelkurmay Başkanı olarak atanmıştır¹⁰²⁴. Böylece, özellikle I. Dünya Savaşı'na gelindiğinde ordu, Almanya'nın esaslı bir şekilde etkisi altına girmiş bulunuyordu. Bununla birlikte, İttihatçı sivil ve asker bürokratları açıktan açığa ve kayıtsız şartsız Almancılıkla itham etmemek gerekmektedir. Nitekim, bu bürokratlar önce Fransa ve İngiltere'nin yanında yer almaya çalışmışlardır. Ancak, Fransız jandarması ve İngiliz bahriyesi müşavirleri dışında, İtilaf devletleri, Türk subay ve askerlerin niteliğini tanıyan bir askerî muhit değildir. Onun için, bu devletler, "ehliyetsiz müttefik, düşmandan daha büyük bir yük ve zorluktur" prensibi etrafında hareket ederek, Osmanlı Devleti'yle aynı safta olmak istememişlerdir. Halbuki, Almanya-Avusturya bloku, Osmanlı Devleti'ni tanıdığından, Türkleri güvenilir ve kararlı bir müttefik olarak

¹⁰²² Bu anlaşmanın kapsamında, İstanbul ve Boğazlar gibi önemi büyük yerler bulunmuyordu. Babiâli, 24 Nisan'da sunduğu bir öneriyle İngiltere'yi Doğu Anadolu'da Rusya'nın karşısına dikmek istediye de başarılı olamamıştır. Sonraki süreçte, Doğu Anadolu sorunu (Avrupalıların gözündeki Ermenistan) Berlin Kongresi'ndeki Avrupalılar arası olma niteliğinden çıkarılarak Ayastefanos Antlaşması'ndaki gibi bir Osmanlı-Rus sorunu haline getirilmiştir. Ayrıca, Ruslar demiryolu yapmazlarsa başka bir devletin bu demiryolunu yapma olanağı büyük ölçüde kısıtlanmıştır. Bakınız; Akşin, (2011), s. 92.

¹⁰²³ Akşin, (2011), s. 90-92. Bakınız; Moreau, a.g.e., s. 237: Aslında, Türk milliyetçiliğinin de etkisiyle; askerî alandaki bağımlılığını azaltma amacı güden, ordunun kendi cephanelerini ve konservelerini imal edebileceği bir Osmanlı askerî sanayisinin kurulması için çalışmalar başlamıştır. Ancak ülkenin ve ordunun durumu bağımsızlığı sağlamaya uygun değildir.

¹⁰²⁴ Zürcher, (2004), s. 176-177.

değerlendiriyordu. Nitekim, aykırı düşüncedeki Sefir von Wangenheim'ın Türkiye ile ittifaka karşı tutumuna bizzat Kayzer Wilhelm karşı çıkmıştır¹⁰²⁵.

Seyfiye sınıfı ve toplum üzerindeki nüfuzu sebebiyle büyük güç sahibi olan Enver Paşa, Türk dış siyaset tarihindeki en önemli kararlardan birisini alıp Osmanlı Devleti'ni I. Dünya Savaşı'na sokarken öncelikle Alman askerî heyetine güvenmiştir. Özellikle, savaşın başında Paşa, olası bir Alman zaferi halinde, Osmanlı Devleti'nin daha çok pay alabilmesini sağlamak umuduyla, onların her dediğini yerine getirmeye çalışmıştır¹⁰²⁶. Böylece, Enver Paşa, Balkan Savaşı'nın kayıplarını telafi etmek ve Edirne'nin geri alınmasıyla artan prestijini daha da artırmak istemiştir.

Seyfiye sınıfı içerisinde öne çıkan mektepli subaylardan önce Mahmut Şevket Paşa sonra Enver Paşa, Alman subaylarla çalışmış olduklarından, iktidarlardı döneminde, sivil kesimin denge politikasını Almanya lehinde bozmuşlardır. Bununla birlikte, Mahmut Şevket Paşa'nın sadaret döneminde, Alman askerî sisteminin esaslı bir şekilde benimsenebilmesi için, Almanya haricinde, İngiltere başta olmak üzere diğer Avrupalı Devletlere tavizler verildiği görülmektedir. Ancak sonuç olarak, dış siyasette, özellikle mektepli subayların etkisiyle bürokratlar gittikçe daha çok Almanya'dan yana tavır almışlardır. Bununla beraber, I. Dünya Savaşı'nın siyasi ortamından faydalanan Hükümetin, Almanya'nın büyük tepkisini çekecek olsa da kapitülasyonların kaldırıldığını yabancı devlet elçilerine bir nota ile bildirmesini¹⁰²⁷ ve Enver Paşa'nın Kafkas Cephesinde Alman askerlerini bölgeye sokmamasını¹⁰²⁸ düşündüğümüzde, II. Meşrutiyet Döneminin iktidardaki asker ve sivil bürokratlarının katı bir "Almancılık" içerisinde bulunmadıklarını ve öncelikle ülkenin çıkarlarını göz önünde bulundurduklarını söyleyebiliriz¹⁰²⁹.

¹⁰²⁵ I. Dünya Savaşı'ndan bir ay önce Cemal Paşa, bir Fransız gazetesinde yayımlanan demecinde en büyük isteğinin ikiye bölünmüş Avrupa Devletlerinden hiçbirisinin saflarına girmemek olduğunu söylediği halde, sonradan Enver Paşa'nın da etkisiyle Almanya'nın yanında Osmanlı Devleti'nin yer alması gerektiğini savunmaya başlamıştır Osmanlı Devleti'nin öncelikle tarafsız kalmayı, ikinci olarak İtilaf Devletleri (İngiliz-Fransız-Rusya) yanında yer almayı denediğini belirtmek gerekir. Ancak, bu girişimlerin sonuç vermemesi ve Osmanlı Devleti'nin paylaşılma istendiğinin iyice anlaşılması üzerine, Balkan Savaşı'nın intikamını almak ve savaş sonrasında çizilecek yeni sınırlarda belirleyici olmak amacıyla Alman yanlısı bir devlet politikası benimsenmeye ve İttifak bloğuna kayılmaya başlamıştır. Enver Paşa da, sahip olduğu iç siyasetteki nüfuzunu askerî gücüne aşırı güvendiği Almanya'nın yanında savaşa girilmesi için kullanmıştır. Karal, (1996) , s. 378-381; Ortaylı, (2014) , s. 138-139.

¹⁰²⁶ Akşin, (2011) , s. 95-96.

¹⁰²⁷ Karal, (1996) , s. 390.

¹⁰²⁸ Detaylı bilgi için bakınız; Akşin, (2006) , s. 448.

¹⁰²⁹ Seyfiye sınıfında Alman aleyhtarı mektepli subaylar da çoktu. Bakınız; Ortaylı, (2014) , s. 149: " Orduda; Esat Paşa, Mustafa Kemal Bey, İsmet (İnönü) Bey, Kazım Karabekir ve Fevzi Beyler gibi savaşa geç

SONUÇ

Dünya tarihine baktığımızda, tehlikelere karşı korunma güdüsünden beslenen ve zorlama kudretine haiz olan ordu mensuplarının, kurulan iktidar ilişkilerinde, her dönem, önemini koruduğunu görürüz. Birçok beylik ve devlete komşu olarak kurulmuş olan Osmanlı Devleti'nde de, seyfiye sınıfının güçlenmesine, hem padişah hem diğer devlet adamları hem de toplumun kendisi büyük önem vermiştir. Ancak, Kanuni'ye kadar olan Osmanlı padişahları, bir yandan ordunun güçlendirilmesine çalışırken, diğer yandan da gereken dengeleyici yapısal tedbirleri almayı ihmal etmemişlerdir. Bu sayede, bir yandan seyfiye sınıfındaki farklı grupların padişah otoritesi altında bir bütün olarak hareket edip dış siyasette devleti koruması sağlanırken, diğer yandan da bu gruplardan birisinin iç siyasette devlet mekanizmasını kilitleyebilecek kadar öne çıkması engellenebilmiştir. Nitekim, seyfiye sınıfında yaşanan bozulmadan önce; Müslüman-Türk kökenli yaya ve müsellemlere karşı devşirme ağırlıklı Yeniçeri Ocağı kurulmuştur. Yeniçeri Ocağına karşı da sayıca kalabalık tımarlı sipahiler ve kapıkulu sipahileri mevcuttur. Hatta, yeniçerilerin merkezde bulunmalarından dolayı Yeniçeri Ocağının önemine binaen cemaat ortalarına, önce sekban bölükleri sonra da ağa bölükleri eklenmiş ve padişah otoritesi dışında bir grubun seyfiye sınıfı içerisinde sivrilmesine engel olunmaya çalışılmıştır.

16. yüzyıl sonlarından itibaren padişah otoritesinin zayıflamasıyla ortaya çıkan iktidar boşluğunu seyfiye sınıfı doldurmaya başlamıştır. Seyfiye mensupları, Kanuni öldükten hemen sonra maddi gerekçelerle padişahlarına karşı direnmeye başlamışlardır. Bu sırada, Habsburg (Avusturya) ve Fransa başta olmak üzere Batılı Devletler, seri atış yapan tüfeklerle ordularını donatarak silah teknolojisinde yeni bir dönemi başlatmış bulunuyorlardı. Ateşli silah kullanan piyadelerin önem kazandığı bu dönemde, Osmanlı Devleti'nde de bir devlet politikası olarak yeniçeriler destek görmüşlerdir. Yeniçerilerin sayıca artmaları ve merkezin yanında taşraya da hakim olmaları, seyfiye sınıfındaki düzeni temelinden değiştirdiğinden tımarlı sipahiler başta olmak üzere tüm diğer seyfiye mensuplarının aleyhine bir durum ortaya çıkarmıştır. Böylece, II. Mahmut'un Yeniçeri Ocağını ilga ettiği tarih olan 1826'ya kadar yeniçerilerin tahakkümü başlamıştır. İki yüzyıldan fazla süren bu süreçte birçok isyanı da bastırmış olan yeniçeriler, devletin ana unsuru olarak kendilerini görmeye başladıkları bir zihinsel dönüşüm yaşamışlardır. Artık,

girilmesini, mümkünse hiç girilmemesini isteyen komutanlar da vardı. Gelecekte İstiklal Harbi'nin komutanlarını oluşturacak olan bu kadrolar, daha çok Alman aleyhtarıydı."

sadece kendi şikayetlerini değil imparatorluğun farklı bölgelerindeki halkların da şikayetlerini padişahlara arz eden bir güç haline gelmişlerdir. Bundan başka, hangi ıslahatın “dine uygun ya da uygun olmadığı”nı tespit ederek, geleneksel yapıyı değiştirebilecek ıslahatlara karşı direnmişlerdir.

Osmanlı Devleti, teşkilatlanmasını tamamlarken ilk önce ilmiye mensuplarını desteklemiştir. Kalemiye mensupları ise, Batılılaşma eğilimleri başlayana kadar ilmiye sınıfıyla iç içe bir görüntü arz etmiştir. Müslüman-Türk kökenlilerin oluşturduğu ilmiye sınıfı, Padişah otoritesine karşı bir tehdit olmaya başlayınca, Fatih Sultan Mehmet döneminde Padişahın desteği seyfiye sınıfındaki kullara kaymaya başlamıştır. Böylece, kullar, iktidar basamaklarını tırmanarak diğer siyasi unsurları geçecekleri düzenli bir yükselişe geçmişlerdir. Ancak, seyfiye sınıfının tek başına iktidar ilişkilerine müdahale etmesi “kaba kuvvet” olarak nitelenip destek görmeyeceğinden, ilmiye sınıfı meşrulaştırma fonksiyonuyla hâlâ önemini korumayı sürdürmüştür.

Savaşlarda yaşanan kayıplar arttıkça, devletin bağımsızlığının ve toprak bütünlüğünün korunması için, seyfiye mensuplarına duyulan ihtiyaç artmıştır. Ancak, düzen ve disiplini bozulan Yeniçeri Ocağıyla savaşların kazanılması mümkün olmadığından, padişahlar, 18. yüzyıldan itibaren kalemiye mensuplarını yetkilendirerek devletin geleneksel yapısını değiştirmeye çalışmışlardır. Böylece, Osmanlı devlet kurumlarından Osmanlı toplumuna kadar her alanda modernleşmenin önü açılarak, günümüzdeki siyasal yapılanmaya doğru dönüşüm başlamıştır. Bu dönüşüm sürecinde, geleneksel yapıyı temsil eden ilmiye ve seyfiye mensupları gittikçe güç kaybederek, kalemiye mensuplarının değerlerini benimsemeye mecbur bırakılmışlardır.

Osmanlı padişahları, ıslahat çalışmalarına ilk giriştiklerinde, Batı’nın üstünlüğünü kabul etmediklerinden geleneksel yapıyı değiştirme amacıyla değillerdir. Bu nedenle, 18. yüzyıla kadar olan dönemde seyfiye sınıfındaki ıslahatlar, “Kanûn-ı Kadim” olarak nitelenen eski düzene bir dönüş amacıyla gerçekleştirilmiştir. Ancak, Karlofça Antlaşmasının Avrupalı Devletlerin üstünlüğünü kesin olarak göstermesiyle birlikte, ordunun Batı değerleri esas alınarak yenilenmesi sürecine geçilmiştir. Böylece, Lale Devrinin sonlarından itibaren gerçekleştirilen askerî ıslahatlar, seyfiye sınıfında, Batı değerlerini esas alan bir zihinsel dönüşümü de beraberinde getirecektir.

Batı değerleriyle yetişmiş olan askerler, karşılarında geleneksel yapının muhafızı rolünü üstlenen yeniçerileri bulmuşlardır. Yeniçeriler, seyfiye sınıfında ortaya çıkan bu yeni anlayıştaki rakiplerini pasifize etmek için, dini gerekçelere sarılarak onları İslam'a aykırı davranmakla suçlamışlardır. Böylece, yeniçeriler, Nizam-ı Cedit başta olmak üzere, kendi iktidarlarına zarar verebilecek askerî projelerin hayata geçmesini uzun yıllar engellemeyi başarmışlardır. Geçmişten gelen siyasi tecrübeleri iyi analiz eden II. Mahmut ise, kademeli bir şekilde planlarını uygulayarak önce Yeniçeri Ocağını yalnızlaştırmış, geleneksel yeniçeri-ilmîye muhalefetini parçalayarak sonrasında da bu ocağı ortadan kaldırmayı başarmıştır.

II. Mahmut'un Yeniçeri Ocağını lağvetmesiyle birlikte, geleneksel yapıdaki devletin tüm kurumlarında Batı tarzı radikal bir yenilenmeye geçilebilmiştir. Nitekim, modernleşmeyi devlet kurumlarından topluma doğru yaymaya başlayan Tanzimat, I. ve II. Meşrutiyet Dönemleri, geleneksel yapıdaki seyfiye sınıfının pasifize edilmesiyle hayata geçirilebilmiştir.

Batı değerlerini esas alan askerlerin yetiştirilmeye başlanmasıyla birlikte, seyfiye sınıfı içerisinde, mektepli subaylar öne çıkmaya başlamıştır. Savaş sanatının milyonlara varan asker sayılarını idare etmek anlamına geldiği bu yeni dönemde, teknik bilgilerin öne çıktığı meslekî bir profesyonelliğin desteklenmesi, mektepli subayların önünü açmıştır. Aslında, padişahların amacı, Batı'nın sadece askerlik mesleğindeki değerlerini almak olduğu halde, verilen eğitim süreci, mektepli subayların siyasal değişim taleplerini içeren Batılı değerleri de sahiplenmesine yol açmıştır. Böylece, yeniçerilerin tahakkümü döneminde geleneksel yapının muhafızı rolünü üstlenmiş olan seyfiye sınıfı, artık, geleneksel yapıya karşı bir tavırla, Batılı değerlerin muhafızı rolünü üstlendiği yeni bir döneme girmiştir. Bu yeni dönemin siyasi olay ve ilişkilerine şekil veren en önemli mesele *"bu devlet nasıl kurtarılabilir?"* sorusu olmuştur.

Mektepli subaylar, Batı değerlerinin muhafızı olma rolünü, kökleri yüzyıllar öncesine kadar uzanan kendi kurtarıcı rolleriyle birleştirmişlerdir. Böylece, II. Meşrutiyet Döneminde, ilk defa, seyfiye sınıfı içerisindeki geniş bir taban, padişah otoritesi lehine olan kurulu siyasal sistemin değişmesi için harekete geçmiştir. Aslında, I. Meşrutiyet Döneminde de seyfiye sınıfının desteği sağlanmıştır; ancak, bu destek geniş bir tabana değil Hüseyin Avni Paşa gibi yaşlı kumandanlara dayandığı için devlet adamlarının ömrüyle sınırlı

kalmıştır. II. Meşrutiyet Dönemindeki seyfiye sınıfını, I. Meşrutiyet Dönemindeki seyfiye sınıfından ayıran nitelik; geniş bir mektepli subay kesimin önderliğinde şekillenen seyfiye sınıfının, siyasal değişim taleplerini içeren modernleşme sürecini kişilerin ömründen bağımsız bir şekilde sahiplenmesidir. Bununla birlikte, II. Meşrutiyet Dönemini başlatan 1908 Askerî İhtilali askerî uzanımları olmakla birlikte, temelde, sivillere de dayanan bir siyasal faaliyetin ürünüdür.

Geleneksel yapıların tasfiye edildiği bu modernleşme döneminde, seyfiye sınıfının asıl ortağı, eskinin kalemiye mensuplarından türeyen sivil bürokratlar olmuştur. Ulema ise, bu sürece bir yönlendirici olarak katılmaktan ziyade süreci destekleyici bir rol içerisinde kalmıştır. Yeniçeri Ocağının kaldırılmasından sonra, seyfiye sınıfı içerisindeki desteğini büyük oranda kaybetmiş olan ulema, buna rağmen, 31 Mart Vakasında, geleneksel yapının temsilcisi olan alaylı subay ve erat kesiminin önyak olması sayesinde kısa süreli de olsa öne çıkabilmiştir. Ancak, ara dönem niteliğindeki bu süreçte ulemanın etkinliği, bürokrasi eliyle iktidarın gerçek sahipleri konumunda olan asker ve sivil bürokratlara karşı sürdürülebilir değildi.

II. Meşrutiyet Dönemi, asker ve sivil bürokratların İttihat ve Terakki çatısı altında bir araya gelmesiyle şekillenmiştir. Bu bürokratlar anayasal bir sistemle padişah otoritesinin sınırlandırılmasından yanaydılar. Devlet mekanizmasının yeniden şekillendirildiği bu dönemde, çıkan otorite boşluğu sonucunda, artık, ne padişah ne de sadrazam iktidarın asıl sahibi değildir. İktidarın sahibi olanlar seyfiye sınıfının desteğini arkasında toplayan kesimdir. Seyfiye sınıfını yönlendirenler ise mektepli subaylar olduğundan, iktidara gelmenin anahtarı, bu subay kesiminin desteğinin sağlanmasıdır. Temelde sivil bir yapıda kurulmuş olan İttihat ve Terakki Cemiyeti, bu durumun farkında olarak mektepli subayların hep bir adım arkasında durmuştur. Özellikle, sivil kesimi temsil eden Talat Paşa, mektepli subayların desteğini sağlayabilmek için iktidar dengelerini bu subaylar lehine kurmaya çalışmış ve Cemiyetin uzun yıllar yönetimde kalmasını sağlamıştır. Bununla birlikte İttihat ve Terakki Cemiyetinin rakipleri olarak öne çıkmış olan İttihat-ı Muhammedî Cemiyeti, Ahrar Fırkası ve Hürriyet ve İtilaf Fırkası da seyfiye sınıfının desteğini aramışlardır. 31 Mart Vakasında İttihat ve Terakki Cemiyetine karşı daha çok seyfiye sınıfındaki erat kesim ve alaylı subaylar kullanılmışken, İttihatçılara karşı çoğu mektep kökenli Halaskar subayların ortaya çıkmasıyla birlikte seyfiye sınıfında daha etkin olan mektepli subaylar kullanılmıştır. Aslında, sivil niteliği ağır basan parti ve cemiyetler, askerin siyasete karışmaması yönündeki

söylemlerine rağmen, iktidara gelebilmek için asker kesimin desteğini aramışlardır. Rakip partiyi pasifize ettiği ölçüde de askerlerin bu desteğinden memnun olmuşlardır. Çünkü devletin kurtarılması kaygısıyla hareket eden partililerin gerçek amacı; askeri sivil alanın dışında tutmaktan ziyade, kendi önlerini açmak olmuştur. Devletin selametini düşünen asker ve sivil yöneticilerdeki “*ben olmazsam olmaz!*” anlayışı demokratik ilkelerin siyasal sisteme oturmasını engellemiştir.

II. Meşrutiyet Dönemi’nin ilk yıllarında mektepli subaylar içerisinde öne çıkanlar, geleneksel yapının hâlâ önemini korumasının etkisiyle yaşlı mektepli subaylar olmuştur. Bu subaylar, çoğunlukla “Osmanlıcılık” politikasına bağlıdır. Ancak, savaş ortamının gittikçe şiddetlenmesiyle birlikte, kahramanlara hasret olan bürokrat ve toplum içerisinden gelen destek, yükselişlerini istikrarlı bir şekilde korumuş olan genç mektepli subaylara kaymaya başlamıştır. Bu süreçte, Balkan Savaşı’nda yaşlı devlet yöneticilerinin aldığı pasif tutum ve yaşanan toprak kayıpları, toplumsal şok etkisi doğuran bir kırılma noktası olmuştur. Böylece, Babiâli Baskınından sonra genç mektepli subaylar, kendi doğrularına -aslında kalemiye mensuplarından aldıkları- dayanan bir yönetim anlayışıyla devleti ve toplumu dönüştürmeye öncülük etmişlerdir. Neticede, asker ve sivil bürokratlar tarafından toplum, daha mesleklerindeki ilk yıllarda isyanları bastırırlarken milli şuurun önemini kavramış olan genç mektepli subayların gözetiminde Türkçülüğe doğru zihinsel bir dönüşüme tabi tutulmuştur. Bu bürokratlar, devletin kurtarılmasını toplumdaki zihinsel dönüşüm süreciyle özdeşleştirdiklerinden, farklı yaklaşımların yayılmasını, anayasaya aykırı bir şekilde ve tahakküme varan bir idare anlayışı uygulayarak engellemişlerdir. Yine, devletin selametini kendi siyasi kaderleriyle bir gören bu bürokratlar, “*ben olmazsam olmaz*” mantığından hareket ederek, Batı değerlerini içselleştirmiş de olsalar farklı kesimlerin iktidara gelmesine göz yummamışlardır. Denilebilir ki; II. Meşrutiyet Döneminin ideolojik kaygılardan uzak asker ve sivil bürokratları, anayasal değerleri devletin bekası meselesi ekseninde değerlendirerek hareket ettiklerinden, keyfi yönetimle suçladıkları eski dönemin padişahlarıyla yarışır bir şekilde, yasal veya değil herhangi bir sınırlanmaya sıcak bakmamışlardır.

Geleneksel yapıdaki Osmanlı toplumunun dönüştürülmesi seyfiye sınıfının desteği sayesinde üstten alta doğru olmuştur. Batı’nın değerleri önce kalemiye mensupları tarafından, sonra seyfiye sınıfının yönlendiricisi konumundaki mektepli subaylar tarafından içselleştirilmiştir. Osmanlı Devleti’nde modernleşme tahayyüllerini hayata geçirmeye

alışan bu mektepli subaylar; Almanya, Fransa ve İtalya gibi Avrupalı Devletlerde yaşanmakta olan askerileşme sürecinin de etkisiyle, yeni kurdukları Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde de önemlerini korumuşlardır. Asli kurucu iktidar sıfatıyla devleti kuran ve günümüze kadar şekillendiren asker kesim, II. Meşrutiyet Dnemindekine benzer bir anlayışla siyasetin muhafızı, siyasiler arasında bir hakem ve yönetici grup rolüyle hareket etmektedir.

Günümüzde asker kesimin benimsediği “anayasal değerlerin ve Atatürk ilke ve inkılaplarının bekçisi” rolü, aslında yeniçerilerin anlayışına kadar dayanmaktadır. Yeniçeriler, Fetret Devri gibi devletin iç ve dış tehditlere açık olduğu dönemlerde “kurtarıcı” olmuşlardır. 16. yüzyıl sonlarından itibaren padişahların otoritelerini kaybetmeleriyle birlikte, kimin tahta geçeceğini belirleyen siyasi unsur yine yeniçeriler olmuştur. Devletin karşılaştığı tehditler ne kadar tehlikeli boyutlara ulaştıysa, seyfiye sınıfının üstlendiği siyasi rol de o kadar artmıştır. Ayrıca, Yeniçeri Ocağını devletin olmazsa olmazı olarak gören yeniçeriler, Osmanlı hanedanının meşruiyetini sorgulamaktan da çekinmemişlerdir. Yeniçeri Ocağının kaldırılmasından sonra ise, Batılı değerlerin benimsendiği seyfiye sınıfında ne çıkan mektepli subaylar, artık sadece geçmişteki gibi tahttaki padişahı veya Osmanlı Hanedanını değiştirmek değil, doğrudan padişahlık makamının etkinliğini kıracak şekilde siyasal sistemi düzenlemek istemişlerdir. I. Meşrutiyet Döneminde daha çok st rütbeli subayların sahiplendiği siyasal sistemi değiştirme rolü, II. Meşrutiyet Dönemiyle birlikte alt-orta rütbeli subaylar tarafından benimsenerek geniş bir askeri tabana yayılmıştır. 1908 yılında, meşrutiyetin ilanında birinci dereceden rol oynayan mektepli subaylar, 31 Mart Vakası'nın yaşanması üzerine meşrutiyetin bekçiliği rolünü de üstlenerek Avcı Taburlarına bu rolü aşılamışlardır. Ordunun benimsediği bu rol, Cumhuriyet Dönemine gelindiğinde “anayasal değerlerin ve Atatürk ilke ve inkılaplarının bekçiliği” halini almıştır. Gerçekte, sivil bürokratları yeteneksiz, beceriksiz bazen de hain olarak gören asker kesim, sivil alanı kendi değerleri doğrultusunda dönüştürmeye olan ilgisini hiç kaybetmemiştir.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası kuruluş ve sivil toplum örgütlerinin artmasıyla birlikte asker-sivil ilişkileri yeni bir boyut kazanmıştır. Modern ulus devletler, küreselleşme ağı araçlarının yaygınlaşmasının bir sonucu olarak militarizm ideolojisinden sıyrılmaya başlamışlardır. Bu devletlerde asker kurtarıcı rolüyle sivil alanı düzenleyen bir toplum mühendisi olarak değil; sivilleri, i ve dış tehditlere karşı koruyan saygıdeğer bir g olarak kabul görmektedir. II. Dünya Savaşı öncesine göre çatışma ortamının azalması, basın

kuruluşlarının yaygınlaşması, internetin kitle iletişiminde yeni bir çağ açması, sivil toplum kuruluşlarının güçlenmesi ve yaygınlaşması, ekonomik ve mali işlemlerdeki çok boyutluluğun artması asker kesim karşısında sivil kesimin elini güçlendirmektedir. Ulusal ve uluslararası alanlarda yaşanan bu değişimler, Türk toplumunun asker-sivil ilişkilerini de değiştirmektedir. Küreselleşmenin ulusal ve uluslararası alandaki etkileri, devlet mekanizmasını karmaşıktırarak, asker kesimin topluma hakim olmasını da zorlaştırmaktadır. Böylece, 1908 Askeri İhtilalinden sonra asker kesimin sivil alandan elini çekmemesi nedeniyle askeri müdahalelerin adeta olağan hale gelmesi, 21. yüzyıl Türkiye'sinde değişime uğramaya başlamaktadır. Geleneksel değerlere bağlı bir sivil iktidarın toplumsal desteği istikrarlı şekilde arkasına almayı başarması ve geçmiş askeri müdahalelerden duyulan toplumsal rahatsızlıklar, asker kesimin “kurtarıcı” ve “bekçi” rolüne verilen toplumsal desteği azaltmaktadır. II. Meşrutiyet Dönemi'nden beri asker kesim lehine var olan toplumsal zımni sözleşme etkisini gittikçe kaybettiğinden, bu kesimin sivil alanı düzenlemesi zorlaşmaktadır. Diyebiliriz ki; iç ve dış siyasette barış ortamının sağlanması, toplumsal destekle sivil bürokrasinin güçlenmesi ve sivil alanların gittikçe küreselleşme sürecine entegre olması sonucunda geleceğin Türkiye'sinde askerlerin kendi değerleri doğrultusunda siyasal sistemi düzenlemesi zor gözükmemektedir.

KAYNAKLAR

- Afyoncu, E. (2012). *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu*. (İkinci Baskı). İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Ahmad, F. (2010a). Jön Türk Dönemi İle İlgili Değerlendirmeler., S. Akşin, S. Balcı ve B. Ünlü(Editörler). *100. Yılında Jön Türk Devrimi*. (Birinci Baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Ahmad, F. (2010b). 1914-1918 Savaşı Sırasında Jön Türk Politikasının İkilemleri. M. Ö. Alkan (Hazırlayan). *Yadigâr-ı Meşrutiyet*. (Birinci Baskı). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Ahmad, Feroz. (2012). *Modern Türkiye'nin Oluşumu*. (Çev. Y. Alogan). (On Birinci Baskı). İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Ahmad, Feroz. (2013). *İttihat ve Terakki*. (Çev. N. Yavuz). (Dokuzuncu Baskı). İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Ahmad, F. (2014). *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*. (Beşinci Baskı). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Akça, İ., Peker, E. B. (2010). Ordu, Devlet, Güvenlik Siyaseti Üzerine Bir Değerlendirme., E. B. Peker ve İ. Akça. (Derleyenler). *Türkiye'de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti*. (Birinci Baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Akçura, Y. (2007). “Üz Tarzı Siyaset”, *Türkçülük*. Bozkurt, B. (Editör), İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayıncılık.
- Akgündüz, A., Öztürk, S. (1999). *Bilinmeyen Osmanlı*. (Birinci Baskı). İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Akın, R. (2010). İkinci Meşrutiyet'in Sadrazamları ve Temel Rejim Sorunları., M. Ö. Alkan (Hazırlayan). *Yadigâr-ı Meşrutiyet*. (Birinci Baskı). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Akşin, S. (1970). *31 Mart Olayı*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Akşin, S. (2006). *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*. (Dördüncü Baskı). Ankara: İmge Kitabevi.
- Akşin, S. (2011). *Kısa Türkiye Tarihi*. (On Üçüncü Baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Aktaş, Ü. (1998). *Osmanlı Çağı ve Sonrası*. (Birinci Baskı). İstanbul: Bakış Yayınları.
- Akyılmaz, G. (2002). “III. Selim'in Dış Politika Anlayışı ve Diplomasi Reformu Çerçevesinde Batılılaşma Siyaseti”, *Yeni Türkiye, Türkler*, Sayı 12.

- Akyılmaz, G. (2004). Osmanlı Devleti'nde Yönetici Sınıf-Reaya Ayrımı, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 8 (1-2).
- Akyılmaz, G. (2008). Osmanlı Devleti'nde Yönetici Sınıf Açısından Müsadere Uygulaması, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 12 (1-2).
- Akyılmaz, G. (2015). *Siyasi Tarih*. (Birinci Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Alkan, A. (2001). II. Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset. (İkinci Baskı). İstanbul: Ufuk Kitapları.
- Alkan, N. (2009). *II. Abdülhamid ve Jön Türkler*. (Birinci Baskı). İstanbul: Selis Kitapları.
- Alkan, N. (2012). *Selanik'in Yükselişi*. (Birinci Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Avcılar, S. B. (1999). Osmanlı Tabakalaşma Sistemine İlişkin Görüşler Üzerine Bir Değerlendirme, G. Eren. (Editör). *Osmanlı*. (Birinci Baskı). 4, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Aydoğan, M. (2007). *İç İsyanlar ve Şeyh Said İsyanı*, İstanbul: Nokta Kitap.
- Bahadıroğlu, Y. (2011). *Osman Gazi'den Sultan Vahdettin'e Cihan Sultanları*, İstanbul: Nakkaş Yayınları.
- Bayur, Y. H. (1951). *Türk İnkılabı Tarihi*, 2, Kısım 3, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Bayur, Y. H. (1983). *Türk İnkılabı Tarihi*, 3, Kısım 3, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Belge, M. (2005). *Osmanlı'da Kurumlar ve Kültür*. (Birinci Baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Belge, M. (2009). "Türkiye'de Siyasi Düşüncenin Ana Çizgileri", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Dönemler ve Zihniyetler*, Cilt 9, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bilici, F. (1990). İmparatorluktan Cumhuriyete Geçiş Döneminde Türk Uleması. *5.Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi kongresi, 1989 İstanbul A.D.T.K.K.*, yay. Ankara 1990; Osmanlı Toplum Yapısı Üzerine Derleme, (1996), Konya: Sebat Ofset Matbaa aracılığıyla.
- Birinci, A. (1990). Hürriyet ve İtilaf Fırkası. (Birinci Baskı). İstanbul: Dergah Yayınları.
- Bozdemir, M. (1982). *Türk Ordusunun Tarihsel Kaynakları*. (Birinci Baskı). Ankara: A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Cihan, A. (2004). *Reform Çağında Osmanlı İlimiye Sınıfı*. (Birinci Baskı). İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Cin, H., Akyılmaz, G. (2000). *Feodalite ve Osmanlı Düzeni*. (İkinci Baskı). Adana: Çağ Üniversitesi Yayınları.
- Cin, H., Akyılmaz, G. (2011). *Türk Hukuk Tarihi*. (Dördüncü Baskı). Konya: Sayram Yayınları

- Çadırcı, M. (1989). II. Abdülhamid Döneminde Osmanlı Ordusu., *Dördüncü Askeri Tarih Semineri Bildiriler*. Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Çaha, Ö. (1994). Osmanlı'da Sivil Toplum, *A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 49(3-4); Osmanlı Toplum Yapısı Üzerine Derleme, (1996), Konya: Sebat Ofset Matbaa aracılığıyla.
- Çağrııcı, M. (1995). *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 11, İstanbul: TDV Yayınları.
- Çataltepe, S. (1997). *19. Yüzyıl Başlarında Avrupa Dengesi ve "Nizam-ı Cedit" Ordusu*. (Birinci Baskı). İstanbul: Göçebe Yayınları.
- Çavdar, T. (1995). *Talât Paşa*. (Birinci Baskı). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Çavdar, T. (2004). *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi*. (Üçüncü Baskı). Ankara: İmge Kitabevi.
- Danişmend, İ. H. (1942). *Sadr-ı zam Tevfik Paşa'nın dosyasındaki resmi ve hususi vesikalara göre 31 Mart Vak'ası*. (İkinci Baskı). İstanbul: İstanbul Kitabevi.
- Doğan, İ. (2014). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*. (Birinci Baskı). Ankara: Astana Yayınları.
- Dönmez, İ. K. (2012). "Örf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 34, İstanbul: TDV Yayınları
- Eryılmaz, B. (Temmuz 1993). Osmanlı Devleti'nde İktidar ve Muhalefet. *İlim ve Sanat*, sayı 35-36; Osmanlı Toplum Yapısı Üzerine Derleme, (1996), Konya: Sebat Ofset Matbaa aracılığıyla.
- Esatlı, M. R. (2007). *İttihat ve Terakki'nin Son Günleri*, İstanbul: Bengi Yayınları.
- Gökalp, Z. (2007). "Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak", *Ziya Gökalp: Kitaplar*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Hacısalihoglu, M. (2010). İçerme ve Dışlama: Osmanlı İmparatorluğu'nda Askere Alma., E. B. Peker ve İ. Akça. (Derleyenler). *Türkiye'de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti*. (Birinci Baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Hale, William. (2014). *Türkiye'de Ordu ve Siyaset*. (Çev. A. Fethi). İstanbul: Alfa Tarih Yayınları.
- Hammer, J. V. (2008). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*. (İkinci Baskı). 1, İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayıncılık.
- Hanioğlu, Ş. (1985). *Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türkler*. (Birinci Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Hayta, N., Ünal, U. (2008). *Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri*. (Birinci Baskı). Ankara: Gazi Kitabevi.
- İnalcık, H. (Mayıs-Haziran-Temmuz 1999). Osmanlı Tarihi Üzerinde Kamuoyunu İlgilendiren Bazı Sorular. *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, Yıl:2 (7).

- İnalcık, H. (2009a). *Doğu-Batı Makaleler II*. (İkinci Baskı). Ankara: Doğu Batı Yayıncılık.
- İnalcık, H. (2009b). *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I* (İkinci Baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- İnalcık, H. (2010). II. Meşrutiyet: Anayasa Rejimi Geliyor, Cumhuriyet Yolu Açılıyor., S. Akşin ve S. Balcı. (Editörler). *100. Yılında Jön Türk Devrimi*. (Birinci Baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- İnalcık, Halil. (2012). *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*. (Çev. R. Sezer). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- İnalcık, H. (2013). *Osmanlı ve Modern Türkiye*. (Birinci Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.
- İnalcık, H. (2014). *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-II*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İnalcık, H. (2000). *Osmanlı'da Devlet Hukuk, Adâlet*. İstanbul: Eren Yayıncılık.
- İrtem, S. K. (2004). *Sultan Abdülaziz ve Bir Seraskerin İhtilâli*. (Birinci Baskı). İstanbul: Temel Yayınları.
- Kafadar, C. (2012). *Kim Var İmiş Biz Burada Yoğ İken*. (Dördüncü Baskı). İstanbul: Metis Yayınları.
- Karabekir, K. (2014). *İttihat ve Terakki Cemiyeti*. (Üçüncü Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kalaycıoğlu, E. , Sarıbay, A. Y. (1986). Tanzimat: Modernleşme Arayışı ve Siyasal Değişme, E. Kalaycıoğlu, A. Y. Sarıbay, N. Berkes, C. Oktay, Ü. Ergüder, İ. Ortaylı, Ş. Hanioglu, E. Özbudun, M. Heper, B. Toprak, A. Kazancıgil, T. Z. Tunaya, S. Kili, İ. Turan, Ş. Mardin, N. Turgut. (Editörler). *Türk Siyasal Hayatının Gelişimi*. Birinci Baskı. İstanbul. Beta Yayım.
- Karal, E. Z. (1947). *Osmanlı Tarihi Nizam-ı Cedit ve Tanzimat Devirleri*, 1, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Karal, E. Z. (1954). *Osmanlı Tarihi Islahat Fermanı Devri*. (Birinci Baskı). 3, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Karal, E. Z. (1962). *Osmanlı Tarihi Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri*, 4. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Karal, E.Z. *Osmanlı Tarihi Nizam-ı Cedit ve Tanzimat Devirleri*. 1, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Karal, E. Z. (1988). *Selim III'ün Hat-tı Hümayunları -Nizam-ı Cedit- 1789 – 1807*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Karal, E. Z. (1996). *Osmanlı Tarihi İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı*, 9, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- Karatepe, Ş. (1999). Osmanlı'da Din-Devlet İlişkisi., G. Eren (editör). *Osmanlı*. (Birinci Baskı). 6. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Karpat, K. (2009). *Osmanlı'dan Günümüze Elitler ve Din*. (İkinci Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Karpat, K. (2013). *Türk Demokrasi Tarihi*. (Dördüncü Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Karpat, K. H. (2009). *Osmanlı'dan Günümüze Kimlik ve İdeoloji*. (İkinci Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları
- Keser, B. (1999). Geri Hizmet Kıtaları., G. Eren. (Editör). *Osmanlı*, 6(Teşkilat), Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Köprülü, M. F. (2006). *Tarih Araştırmaları*. (Birinci Baskı). 1, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Köprülü, M. F. (2013). *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*. (Sekizinci Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kumkale, T. (1989). 1910 Yılı Bütçe Görüşmeleri Işığında Silahlı Kuvvetleri Güçlendirme Çalışmaları ve Sonuçları. *Dördüncü Askeri Tarih Semineri*. Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Lewis, Bernard. (2008). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. (Çev. B. B. Turna). (Üçüncü Baskı). Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Mantran, Robert. (2001). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi* (çev. S. Tanilli). (Beşinci Basım). 2, İstanbul: Adam Yayınları.
- Mardin, Ş. (1986). Türk Siyasetini Açıklayabilecek Bir Anahtar: Merkez-Çevre İlişkileri (Çev. Ş. Gönen). E. Kalaycıoğlu, A. Y. Sarıbay, N. Berkes, C. Oktay, Ü. Ergüder, İ. Ortaylı, Ş. Hanioğlu, E. Özbudun, M. Heper, B. Toprak, A. Kazancıgil, T. Z. Tunaya, S. Kili, İ. Turan, Ş. Mardin, N. Turgut. (Editörler). *Türk Siyasal Hayatının Gelişimi*. Birinci Baskı. İstanbul. Beta Yayım.
- Mardin, Ş. (Mayıs-Haziran 1992). İyiler ve Kötüler. *Dergah Edebiyat Sanat Kültür Dergisi*, 3(27-28); Osmanlı Toplum Yapısı Üzerine Derleme, (1996), Konya: Sebat Ofset Matbaa aracılığıyla.
- Mardin, Ş. (1994). *Türk Modernleşmesi Makaleler 4*. (Üçüncü Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Eroğlu, C., Yarar, H., Demiröz, İ. G. (1999). *Osmanlı Ordu Teşkilatı*, Ankara: Milli Savunma Bakanlığı Yayınları.
- Moreau, Odile. (2010). *Reformlar Çağında Osmanlı İmparatorluğu*. (Çev. Işık Ergüden). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Mumcu, A. (2007). *Osmanlı Devleti'nde Siyaseten Katl*. (Üçüncü Baskı). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Mumcu, A. (2007). *Divan-ı Hümayun*, Ankara: Phoenix Yayınevi.

- Okman, C. (1989). İkinci Meşrutiyet Dönemi Dış Politika Ortamı ve Askeri Yapının Evrimi. *Dördüncü Askeri Tarih Semineri*. Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Ortaylı, İ. (1986). Tanzimat Adamı ve Tanzimat Toplumu., E. Kalaycıoğlu, A. Y. Sarıbay, N. Berkes, C. Oktay, Ü. Ergüder, İ. Ortaylı, Ş. Hanioglu, E. Özbudun, M. Heper, B. Toprak, A. Kazancıgil, T. Z. Tunaya, S. Kili, İ. Turan, Ş. Mardin, N. Turgut. (Editörler). *Türk Siyasal Hayatının Gelişimi*. Birinci Baskı. İstanbul. Beta Yayım.
- Ortaylı, İ. (2005). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*. (Yirmi Birinci Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2006). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*. (Dokuzuncu Baskı). İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Ortaylı, İ. (2012). *Osmanlı'yı Yeniden Keşfetmek*. (Otuz Dördüncü Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2007b). *Üç Kitada Osmanlılar*. (Birinci Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2008). *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*. (İkinci Baskı). Ankara: Cedit Neşriyat.
- Ortaylı, İ. (2014). *İmparatorluğun Son Nefesi*. (Birinci Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Ödekan, A., Kunt, M., Yurdaydın, H., Fraqhi, S. (2008). *Türkiye Tarihi 2 (Osmanlı Devleti 1300-1600)*. (Yayın Yönetmeni: S. Akşin). (Dokuzuncu Baskı). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Örsal, A. (1989). İkinci Meşrutiyet Döneminde Osmanlı Ordusunda Görev Yapan Yabancı Subayların Birinci Dünya Savaşı'nın Askeri Yönetimi Üzerindeki Etkileri. *Dördüncü Askeri Tarih Semineri*, Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Özbilgen, E. (2007). *Bütün Yönleriyle Osmanlı*. (Üçüncü Baskı). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Özcan, A. (1999). Osmanlı Askeri Teşkilatı. G. Eren (Editör). *Osmanlı*, 6(Teşkilat), Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Öztuna, Y. (1994a). *Büyük Osmanlı Tarihi*. 7, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Öztuna, Y. (1994b). *Büyük Osmanlı Tarihi*. 5, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Öztuna, Y. (2013). *Bir Darbenin Anatomisi*. (On Dördüncü Basım). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Paşa, A. C. *Tarih-i Cevdet*. 4, İstanbul: Üçdal Neşriyat.
- Paşa, M. Ş. (2002). *Mahmut Şevket Paşa'nın Günlüğü* (Derleyen A. Sarıgöl). (Birinci Baskı). İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Petrosyan, İ. (1999). Osmanlı İmparatorluğu'nda Askeri Reformlar Konusunda İlk Girişim: XVI. Yüzyılın Sonu ile XVII. Yüzyılın Başında Yeniçeri Ocağı., G. Eren (Editör). *Osmanlı*. (Birinci Baskı). 6, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Sander, O. (2012). *Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü*. (Yedinci Baskı). Ankara: İmge Kitabevi.

- Sarınay, Y. *T.C. Söğüt Kaymakamlığı Ertuğrul Gazi'yi Anma ve Söğüt Şenlikleri Vakfı Başkanlığı Osmanlı Sempozyumları*, 1.
- Seyfettin, Ö. (Tarhan), “Niyazi’ye”, *Türk Sözü*, Sayı 1, 12 Nisan 1330/25 Nisan 1914.
- Seyithanoğlu, K. (Editör). (1993). *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, 12, İstanbul: Çağ Yayınları.
- Shaw, Stanford. (1982a). *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye* (çev. M. Harmancı). (İkinci Baskı).1, İstanbul: E Yayınları.
- Shaw, Stanford. (1982b). *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye* (çev. M. Harmancı). (İkinci Baskı). İstanbul: E Yayınları.
- Sofuoğlu, E. (2004). *Osmanlı Devleti’nde Islahatlar ve I. Meşrutiyet*. (Birinci Baskı). İstanbul: Bilimevi Yayıncılık.
- Tabakoğlu, A. (2012). Osmanlı İçtimai Yapısının Ana Hatları.,M. Zencirkıran. (Editör), *Dünden Bugüne Türkiye’nin Toplumsal Yapısı*. Bursa. Dora Yayıncılık.
- Tacan, N. (1999). Tanzimat ve Ordu, (Komisyon). *Tanzimat 1*. (Birinci Baskı). 1, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Taneri, A. (1981). *Osmanlı Kara ve Deniz Kuvvetleri Kuruluş Devri*. (Birinci Baskı). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Tanör, B. (2008). *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*. (On Yedinci Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Temo, İ. (1987). *İttihat ve Terakki Anıları*, İstanbul: Arba Yayınları.
- Tokay, G. (2010). Osmanlı’da Modern Devlet, Güvenlik Siyaseti ve Ordunun Dönüşümüne Dair Bir Değerlendirme. E. B. Peker ve İ. Akça (Derleyenler). *Türkiye’de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti*. (Birinci Baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Tunaya, T. Z. (1998). *Türkiye’de Siyasal Partiler*. (Birinci Baskı). 1, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tunaya, T. Z. (2009). *Türkiye’de Siyasal Gelişmeler*. (Üçüncü Baskı). 1, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Turan, A. N. (1999), “Mahremiyetin Muhafızları Darüssaade Ağaları”, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, Sayı 19
- Turfan, M. N. (2013). *Jön Türklerin Yükselişi*. (Birinci Baskı). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Türk Dil Kurumu. (1998). *Türkçe Sözlük*. (Dokuzuncu Baskı). 1, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türkdoğan, O. (2002). *Osmanlı’dan Günümüze Türk Toplum Yapısı*. (Birinci Baskı). İstanbul: Çamlıca Yayınları.

- Türkmen, Z. (1999). II. Meşrutiyet Döneminden Mütareke Dönemine Geçiş Sürecinde Osmanlı Ordusunu Yeniden Düzenleme Çabaları. G. Eren (editör). *Osmanlı*, 6(Teşkilat), Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. *Osmanlı Tarihi XVI. Yüzyıl Ortalarından XVII. Yüzyıl Sonuna Kadar*. (Altıncı Baskı). 4, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ.H. (1956). *Osmanlı Tarihi Karlofça Anlaşmasından XVIII. Yüzyılın Sonlarına Kadar*, 4, 1.Kısım, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1984). *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapukulu Ocakları*. (İkinci Baskı). 1, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1984). *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapukulu Ocakları*. (İkinci Baskı). 2, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1998). *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*. (Üçüncü Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Uzunçarşılı, İ. H. (2003). *Osmanlı Tarihi*. (Sekizinci Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1.
- Üçok, C. , Mumcu, A. , Bozkurt, G. (2011). *Türk Hukuk Tarihi*. (On Beşinci Baskı). Ankara: Turhan Kitabevi.
- Ünal, M. A. (2002). *Osmanlı Müesseseler Tarihi*. (Beşinci Baskı). Isparta: Fakülte Kitabevi Yayınları.
- Ünal, M.A. (2011). *Osmanlı Tarih Sözlüğü*. (Birinci Baskı). İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Yaman, A. (2009). “İstihsan Ne Değildir?”, *Usul İslam Araştırmaları Dergisi*, Sayı 8.
- Yeniaras, O. (2012). *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. (Birinci Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yeşil, F. (2013). Kara Kuvvetlerinde Avrupalı Danışmanlar., G. Yıldız (Editör). *Osmanlı Askerî Tarihi*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Yıldız, G. (2013).Kara Kuvvetleri., G. Yıldız (Editör). *Osmanlı Askerî Tarihi*. (Birinci Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Yıldız, S. (2006). *Çıkışından Bastırılmasına Kadar 31 Mart İsyanı*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Ankara.
- Yılmaz, C. (1999). Siyasetnameler ve Osmanlılarda Sosyal Tabakalaşma. G. Eren. (Editör). *Osmanlı*. (Birinci Baskı). 4. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Zinkeisen, J. W. (2011). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*. (Çev. N. Epçeli). 5, İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

- Zürcher, E. J. (2004). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. (Çev. Y. S. Gönen). (On Yedinci Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Zürcher, E. J. (2010). İlan-ı Hürriyetin Tarihyazımı: Geniş Bir Fikir Birliği, Biraz İhtilaf ve Kaçırılan Fırsat (Çev. A. Yazıcıoğlu). M. Ö. Alkan (Hazırlayan). *Yadigâr-ı Meşrutiyet*. (Birinci Baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Sahillioğlu, H. (1991). *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 3, İstanbul: TDV Yayınları.
- Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1793-1908)*. (1978). 3, 5.kısım, Ankara: Genelkurmay Harp Dairesi Başkanlığı Harp Tarihi Yayınları, Seri No:2.
- İnternet: Aysal, N. (Mayıs-Kasım 2006). Örgütlenmeden Eyleme Geçiş: 31 Mart Olayı, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 37-38, 20-21. Web: <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/45/789/10128.pdf> adresinden 4 Nisan 2016'da alınmıştır.
- İnternet: Beşikçi, M. (Güz 2011). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bir Zorunlu Askerlik Kategorisi Olarak Yedek Subaylık Ve Yedek Subaylar. *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar Dergisi*, İstanbul: İletişim Yayıncılık, sayı 13, 53-54. https://www.academia.edu/1968918/%C4%B0htiyat_Zabitinden_Yedek_Subaya_Osmanli%C4%B1dan_Cumhuriyete_Bir_Zorunlu_Askerlik_Kategorisi_Olarak_Yedek_Subay%C4%B1k_ve_Yedek_Subaylar_1891-1930 adresinden 6 Ağustos 2015'de alınmıştır.
- İnternet: İpşirli, M. (2000). *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 22, 141-145. Web: <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/maddesnc.php?MaddeAdi=ilmiye> adresinden 20.03.2015'de alınmıştır.
- İnternet: İpşirli, M. (2000). *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 24, 249. Web: <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=d240249> adresinden 20.03.2015'de alınmıştır.
- İnternet: Karakışla, Y. S. (2014). Osmanlı Ordusu'nda Kadın Askerler: 1. Kadın İşçi Taburu (1917-1919), Z. Türkmen (Editör). *1914'ten 2014'e 100'üncü Yılında Birinci Dünya Savaşı'nı Anlamak*, Uluslararası Sempozyum, İstanbul, 217-218. Web: <ftp://ftp.sakarya.edu.tr/KUTUPHANE/savas.pdf> adresinden 2. 2. 2016 tarihinde alınmıştır.
- İnternet: Katgi, İ. (Kış 2013). Osmanlı Devleti'nde Siyaseten Katl. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6 (24), 188. Web: http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt6/cilt6sayi24_pdf/katgi_ismail.pdf adresinden 24 Şubat 2015'de alınmıştır.
- İnternet: Lerner, D. ve Robinson, R. D. (Ekim 1960). Swords and Ploughshares: The Turkish Army as a Modernizing Force, *World Politics*, John Hopkins Üniversitesi Yayınları, 13 (1), 19-20. Web: <http://portal.ku.edu.tr/~dyukseker/lerner-turkisharmy.pdf> adresinden 6 Nisan 2016'da alınmıştır.
- İnternet: Reyhan, C. (Bahar 2012). Osmanlı Devleti'nde Siyasal İktidar ve Seyfiyye Sınıfı: Vezir-i A'zâmlık Örneği. *OTAM*, sayı:31, 215. Web:

<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/1778/18799.pdf> adresinden 2 Ocak 2015’de alınmıştır.

İnternet: Tarcan, S. S. (2013). Genç Dernekleri ve Yanlış Telakkiler Osmanlı Genç Dernekleri, *Kebikeç Dergisi*, sayı 26, 226; içinde, Genç Dernekleri Müfettiş-i Umumiliği, Osmanlı Güç Dernekleri, Sayı:1, 1 Eylül 1333 (1 Eylül 1917), Matbaa-i Amire, İstanbul. Web: https://kebikecdergi.files.wordpress.com/2012/07/14_osmanlc4b1.pdf adresinden 20.03.2016’da alınmıştır.

İnternet: TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Websitesi; Web: https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/siyasi_partiler.html adresinden 21 Nisan 2016’da alınmıştır.

İnternet: Zürcher, E. J. (Ocak 2002). The Young Turks, *Turkology Update Leiden Project Working Papers Archive Department of Turkish Studies*, Leiden Üniversitesi, 4. Web: <http://allturkey.am/wp-content/uploads/2013/03/The-Young-Turks-%E2%80%93-Children-of-the-Borderlands.pdf> adresinden 1.3.2016’da alınmıştır.

İnternet: Mâide Sûresi 51.ayet. Web: <http://mushaf.diyanet.gov.tr/> adresinden 28.03.2016 tarihinde alınmıştır.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : BİLGİ, Bekir Fatih
Uyruğu : Türkiye Cumhuriyeti
Doğum tarihi ve yeri : 06.07.1989 Charleroi/ BELÇİKA
Medeni hali : Evli
Telefon : 0 553 372 02 97
e-posta : bybkr89@hotmail.com

Eğitim Derecesi

Okul/Program

Mezuniyet yılı

Yüksek lisans

Gazi Üniversitesi/Genel Kamu
Hukuku Bilim Dalı

2016

Lisans

Gazi Üniversitesi/Hukuk

2012

Lise

Dr. Binnaz-Rıdvan Ege AL/TM

2007

İş Deneyimi, Yıl

Çalıştığı Yer

Görev

2013- devam ediyor

Gazi Üniversitesi/Genel Kamu Hukuku

Araştırma Görevlisi

Yabancı Dili

İngilizce, Fransızca

GAZİ GELECEKTİR..

